

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Tamer KARAUSTA

MESLEKİ HİLE ADLİ DENETİM ve
TÜRKİYE'DE ADLİ DENETİM MESLEĞİNİN GEREKLİLİĞİ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA

İşletme Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2013

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Tamer KARAUSTA

MESLEKİ HİLE ADLİ DENETİM ve
TÜRKİYE'DE ADLİ DENETİM MESLEĞİNİN GEREKLİLİĞİ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA

Danışman

Doç Dr. Adnan DÖNMEZ

İşletme Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2013

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Tamer KARAUSTA'nın bu çalışması, jürimiz tarafından İşletme Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Necdet SAĞLAM

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Adnan DÖNMEZ

Üye : Doç. Dr. Sertan GÖNEN

Üye : Doç. Dr. Hüseyin DALGAR

Üye : Yrd. Doç. Dr. Filiz ANĞAY KUTLUK

Tez Konusu: MESLEKİ HİLE, ADLİ DENETİM VE TÜRKİYE'DE ADLİ DENETİM
MESLEĞİNİN GEREKLİLİĞİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 07/01/2013

Mezuniyet Tarihi : 10/01/2013

Doç. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Müdür

.....

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR LİSTESİ	v
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
ÖZET	xi
ABSTRACT	xii
ÖNSÖZ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MESLEKİ HİLE KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

1.1.Hile Kavramı ve Hilenin Unsurları	4
1.1.1.Hile Kavramı.....	4
1.1.2.Hilenin Unsurları	5
1.1.2.1.Baskı Unsuru	6
1.1.2.2.Fırsat Unsuru	8
1.1.2.3.Haklı Gösterme Unsuru.....	9
1.2.Mesleki Hile Kavramı ve Mesleki Hile Türleri.....	10
1.2.1.Mesleki Hile Kavramı.....	10
1.2.2.Mesleki Hile Türleri.....	10
1.2.2.1.Varlık Usulsüzlüğü.....	11
1.2.2.2.Yolsuzluk.....	13
1.2.2.3.Finansal Tablo Hilesi.....	14
1.2.3.Mesleki Hilelerin Önlenmesi ve Tespit Edilmesi	16
1.2.4.Mesleki Hilelerin Önlenmesi ve Tespit Edilmesini Zorunlu Kılan Unsurlar	17
1.2.4.1.Mesleki Hilelerin Önlenmesi ve Tespit Edilmesini Zorunlu Kılan Unsurların Uluslararası Düzeyde Değerlendirilmesi.....	18
1.2.4.1.1.Bilgi Sistemleri ve Teknolojide Meydana Gelen Gelişmeler	18
1.2.4.1.2.Kayıt Dışı Ekonomi, Terörün Finansmanı ve Kara Para Aklama ...	19
1.2.4.1.3.Sermaye Piyasalarında Güven İhtiyacı.....	20
1.2.4.1.4.Mesleki Hilenin Boyutları	21
1.2.4.1.5.Finansal Skandallar	23

1.2.4.2.Mesleki Hilelerin Önlenmesi ve Tespit Edilmesini Zorunlu Kılan Unsurların Ulusal Düzeyde Değerlendirmesi	27
1.2.4.2.1.Kayıt Dışı Ekonomi, Kara Para Aklama ve Terörün Finansmanı ...	27
1.2.4.2.2.Sermaye Piyasalarında Güven İhtiyacı	29
1.2.4.2.3.Finansal Skandallar	29
1.2.4.2.4.Diğer Unsurlar	32
1.3.Mesleki Hilelerin Önlenmesi, Tespit Edilmesi Sorumluluğu ve Dış Denetim	33
1.3.1.Mesleki Hilelerin Önlenmesi ve Tespit Edilmesi Sorumluluğu	33
1.3.2.Dış Denetimin Sorumlulukları ve Dış Denetimden Beklentiler	38
1.3.3.Mesleki Hilelerin Önlenmesi ve Tespiti Konusunda Dış Denetim Alanında Yapılan Düzenlemeler ve Denetim Üzerinde Etkileri	41
1.3.3.1.Uluslararası Düzeyde Yapılan Çalışmalar ve Düzenlemeler	41
1.3.3.1.1.Komisyon Çalışmaları	42
1.3.3.1.2.Muhasebe ve Denetim Üst Kurulları, Düzenleyici Kuruluşlar ve Yasa Yapıcılar Tarafından Yapılan Düzenlemeler	46
1.3.3.2.Ulusal Düzeyde Yapılan Düzenlemeler	52
1.3.3.3.Mesleki Hilelerin Önlenmesi ve Tespit Edilmesi Konusunda Yapılan Düzenlemelerin Denetim Üzerinde Etkileri	60

İKİNCİ BÖLÜM

ADLİ DENETİM, ADLİ DENETİM KAPSAMINDA YAPILAN FAALİYETLER ve ADLİ DENETÇİLİK

2.1.Adli Denetim Kavramı ve Adli Denetimin Gelişim Süreci.....	63
2.1.1. Adli Denetim Kavramı	63
2.1.2. Adli Denetimin Gelişim Süreci	65
2.2.Adli Denetimin Diğer Disiplinler ile İlişkisi	68
2.2.1. Adli Denetim – Hukuk İlişkisi	68
2.2.2. Adli Denetim – Denetim İlişkisi	69
2.2.2.1. Adli Denetim – İç Denetim İlişkisi	71
2.2.2.2. Adli Denetim – Dış Denetim İlişkisi	72
2.2.3. Adli Denetim – Adli Muhasebe İlişkisi	75
2.2.4. Adli Denetim – Kriminoloji İlişkisi	76
2.3.Adli Denetim Kapsamında Verilen Hizmetler ve Adli Denetim Süreci	76
2.3.1. Adli Denetim Kapsamında Verilen Hizmetler	76

2.3.2. Adli Denetim Süreci	78
2.3.2.1. Müşteri Seçimi ve İşin Alınması	78
2.3.2.2. Denetimin Planlanması	78
2.3.2.3. Denetimin Yürütülmesi	79
2.3.2.3.1. Risk Faktörlerinin Belirlenmesi ve Bilgilerin Toplanması	79
2.3.2.3.2. Risk Faktörlerinin Değerlendirilmesi	80
2.3.2.3.3. Risk Değerlendirmesine Göre Yapılacak Faaliyetlerin Belirlenmesi	81
2.3.2.4. Belgelendirme	83
2.3.2.5. Denetimin Tamamlanması ve Raporlanması	84
2.4. Adli Denetim Mesleki Standartları	84
2.4.1. Mesleki Davranış Standartları	85
2.4.1.1. Dürüstlük ve Tarafsızlık	85
2.4.1.2. Mesleki Yeterlik	85
2.4.1.3. Mesleki Özen	86
2.4.1.4. Müşteri veya İşvereni Anlamak	86
2.4.1.5. Müşteri ve İşverenle İletişim	87
2.4.1.6. Gizlilik	87
2.4.2. Kontrol Standartları	87
2.4.2.1. Hile İnceleme Standartları	87
2.4.2.2. Kanıt Standartları	88
2.4.3. Raporlama Standartları	88
2.5. Adli Denetim Örgütlenmesi	89
2.6. Adli Denetçilik ve Adli Denetçide Bulunması Gereken Nitelikler	91
2.6.1. Adli Denetçilik Kavramı	91
2.6.2. Adli Denetçide Bulunması Gereken Nitelikler	93
2.6.2.1. Akademik Nitelikler	94
2.6.2.2. Kişisel Nitelikler	97
2.7. Adli Denetçilik Eğitimi, Adli Denetçi Lisansı ve Adli Denetçi Kariyer Olanakları	99
2.7.1. Adli Denetçi Eğitimi	99
2.7.2. Adli Denetçilik Lisansı	107
2.7.2.1. Önkoşullar	108
2.7.2.2. Adli Denetçilik Sınavı	111
2.7.2.3. Lisans Onayı	112
2.7.3. Adli Denetçi Kariyer Olanakları	112

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ADLİ DENETİM İHTİYACI İLE İLGİLİ OLARAK SPK’DAN YETKİ ALMIŞ BAĞIMSIZ DENETİM FİRMALARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

3.1.Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Sınırları	115
3.1.1. Araştırmanın Amacı	115
3.1.2. Araştırmanın Önemi	115
3.1.3. Araştırmanın Kapsamı.....	116
3.2.Literatür Taraması	116
3.3.Araştırmanın Metodolojisi.....	122
3.3.1. Araştırmada Kullanılan Veriler, Veri Toplama Yöntemi ve Aracı	122
3.3.2. Araştırmanın Modeli ve Değişkenleri	122
3.4.Araştırmanın Bulguları ve Değerlendirilmesi	122
SONUÇ	145
KAYNAKÇA.....	153
EKLER	165
EK-1 SPK’dan Yetki Almış Denetim Firmaları Listesi	165
EK-2 Anket Formu	168
Ö Z G E Ç M İ Ş	174

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. ABD'deki Büyük İflaslar	24
Tablo 1.2. Hile Tespit ve Önleme İle İlgili Yayınlanan SAS'lar	47
Tablo 2.1. Adli Deneetim İle Dış Denetim Arasındaki Farklar	75
Tablo 2.2. Adli Denetim Öğrencileri İçin Eğitim ve Kariyer Yol Haritası	103
Tablo 2.3. Adli Denetçi Olabilmek İçin Gerekli Olan Bilgi, Beceri ve Kabiliyetler	104
Tablo 2.4. Adli Denetçi Kariyer Olanakları	114
Tablo 3.1. Demografik Bilgiler	124
Tablo 3.2. Kurum Merkezleri ve Ankete Katılım Oranları	125
Tablo 3.3. Denetçilerin, Mesleki Hile – İşletme Riski Hakkındaki Görüşleri	126
Tablo 3.4. Denetçilerin, Hilenin Gelecekteki Seyri Hakkındaki Görüşleri	126
Tablo 3.5. Denetçilerin, Mesleki Hile - Denetim Riski Hakkındaki Görüşleri	127
Tablo 3.6. Denetçilerin Denetimin Asıl Amacı Hakkındaki Görüşleri	127
Tablo 3.7. Denetçilerin, Hilenin Ortaya Çıkarılması Sorumluluğu Hakkındaki Görüşleri	128
Tablo 3.8. Denetçilerin Denetim Prosedürlerinin Hilelerin Ortaya Çıkarılmasındaki Etkinliği Hakkındaki Görüşleri	128
Tablo 3.9. Denetçilerin, Denetimin Hileye Karşı Garanti Olup Olamayacağı Hakkındaki Görüşleri	129
Tablo 3.10. Denetçilerin, Hile Yapmaya En Müsait Olan Departman Hakkındaki Görüşleri	130
Tablo 3.11. Denetçilerin, Hile Yapmaya En Müsait Mevki-Statü Hakkındaki Görüşleri	130
Tablo 3.12. Denetçilerin Türkiye'deki İşletmelerde Hilenin Varlığı Hakkındaki Görüşleri	131
Tablo 3.13. Denetçilerin Türkiye'deki İşletmelerde Hilenin Boyutu Hakkındaki Görüşleri	132
Tablo 3.14. Denetçilerin, Türkiye'de En Sık Karşılaşılan Hile Türü Hakkındaki Görüşleri	132
Tablo 3.15. Denetçilerin, İşletmelerin Sahiplik Yapılarına Göre Hileye Karşı Duyarlılıkları Hakkındaki Görüşleri	133
Tablo 3.16. Denetçilerin, İşletmelerin Büyüklüklerine Göre Hileye Karşı Duyarlılıkları Hakkındaki Görüşleri	133
Tablo 3.17. Denetçilerin, Sektörlere Göre Hile Riski Hakkındaki Görüşleri	134
Tablo 3.18. Denetçilerin, Denetim Yaparken Hileden Şüphelenme Durumları	134
Tablo 3.19. Denetçilerin, Hile İle Karşılaşma Durumları	135
Tablo 3.20. Denetçilerin Hile İle Karşılaşma Sıklıkları	135
Tablo 3.21. Denetçilerin Hile İle Karşılaştıkları İşletmelerin Buldukları Sektörler	136
Tablo 3.22. Denetçilerin Karşılaştıkları Hilenin Parasal Büyüklüğü	137

Tablo 3.23. Denetçilerin Karşılaştıkları Hilenin Türü.....	137
Tablo 3.24. Hile Tespit Edilen İşletmenin Hile Karşısındaki Tutumu.....	138
Tablo 3.25. Adli Mercilere Başvurmayan İşletmelerin Başvurmama Nedenleri	139
Tablo 3.26. Hile Anında İşletmede Var Olan Kontrol Unsurları	140
Tablo 3.27. İşletmenin Hile Sonrası Kontrol Unsurlarında Düzeltme-İyileştirme Yapma Durumu.....	141
Tablo 3.28. Hile Sonrası Düzeltme-İyileştirme Yapılan Kontrol Unsurları.....	141
Tablo 3.29. Denetçilerin Mesleki Hileye Karşı Adli Denetimin Etkinliği- İhtiyacı Hakkındaki Görüşleri	142
Tablo 3.30. Eğitim Durumu Mann-Whitney U Test İstatistikleri	144
Tablo 3.31. Cinsiyete Göre Mann-Whitney U Test İstatistikleri	144
Tablo 3.32. Denetim Unvanına Göre Kruskal-Wallis Test Sonuçları.....	145
Tablo 3.33. Mean Rank Değerleri	145

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1. Hile Üçgeni	6
Şekil 1.2. Mesleki Hile Türleri	11
Şekil 1.3. Varlık Usulsüzlüğü Türleri.....	12
Şekil 1.4. Yolsuzluk Türleri	14
Şekil 1.5. Finansal Tablo Hilesi Türleri	15
Şekil 2.1. Hile Tespiti Açısından Adli Denetim, İç Denetim ve Dış Denetim İlişkisi	70

KISALTMALAR LİSTESİ

AA	: Arthur Andersen
AAA	: (American Accounting Association) Amerikan Muhasebeciler Birliği
AAERs	: Accounting and Auditing Enforcement Releases (Muhasebe ve Denetim Uygulama Bültenleri)
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACFE	: The Association of Certified Fraud Examiners (Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği)
ACFS	: Association of Certified Fraud Specialists (Sertifikalı Hile Uzmanları Birliği)
AICPA	: American Institute of Certified Public Accountants (Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü)
ASB	: Auditing Standarts Board (Denetim Standartları Kurulu)
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
Bkz.	: Bakınız
CAO	: Chief Accounting Officer (Muhasebe Üst Yöneticisi)
CAQ	: Center for Audit Quality (Denetim Kalite Merkezi)
CEO	: Chief Executive Officer (İcra Kurulu Başkanı-Genel Müdür)
CFE	: Certified Fraud Examiners (Sertifikalı Hile Denetçisi)
CFO	: Chief Finance Officer (Mali İşler Üst Yöneticisi-Finans Genel Müdürü)
CFS	: Certified Fraud Specialist (Sertifikalı Hile Uzmanı)
COSO	: The Committee of Sponsoring Organizations of Treadway Commission (Treadway Komisyonu Sponsor Kuruluşlar Komitesi)
CPA	: Certified Public Accountant (Sertifikalı Kamu Muhasebecisi)
Cr.FA	: Certified Fraud Accountant (Sertifikalı Adli Muhasebeci)
ÇEAŞ	: Çukurova Elektrik Anonim Şirketi
Diğ.	: Diğerleri
EDGAR	: Electronic Data Gathering, Analysis and Retrieval System
GAO	: Government Accounting Office (Devlet Muhasebe Ofisi)
GKGDS	: Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları
GKGMİ	: Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
FAQ	: Fraud Assesment Questioning (Hile Değerlendirme Sorgulaması)
FATF	: Financial Action Task Force on Money Laundering (Kara Paranın

	Aklanmasının Önlenmesine İlişkin Mali Eylem Görev Gücü)
FBI	: Federal Bureau of Investigation (Federal Soruşturma Bürosu)
IAASB	: International Auditing and Assurance Standarts Board (Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu)
IAPC	: International Accounting Standarts Commitee (Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi)
IBA	: Institute of Business Appraisers (İşletme Ekspertleri Enstitüsü)
IFAC	: International Federation of Accountants (Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu)
IIA	: Institute of Internal Auditors (İç Denetçiler Enstitüsü)
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
ISA	: International Standarts on Auditing (Uluslararası Denetim Standartları)
ISMMMO	: İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası
MASAK	: Mali Suçları Araştırma Kurulu
NAA	: National Association of Accountants (Ulusal Muhasebeciler Birliği)
NACVA	: National Association of Certified Valuators and Analysts (Ulusal Sertifikalı Değerleme Analistleri Birliği)
PCAOB	: Public Company Accounting Oversight Board (Halka Açık Şirketler Muhasebe Gözetim Kurulu)
PwC	: PriceWaterhouse Coopers
SAS	: Statement of Auditing Standart (Denetim Standardı)
SEC	: Security and Exchange Commission (ABD Sermaye Piyasası Kurulu)
SMMM	: Serbest Muhasebeci Mali Müşavir
SOX	: Sarbanes & Oxley Act (Sarbanes Oxley Kanunu)
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDS	: Türkiye Denetim Standartları
TMS	: Türkiye Muhasebe Standartları
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TTK	: Türk Ticaret Kanunu
TÜRMOB	: Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği
USIUD	: Uluslararası Suiistimal İnceleme Uzmanları Derneği
Vb.	: Ve benzeri
VUK	: Vergi Usul Kanunu

YMM : Yeminli Mali Müşavir

ÖZET

Mesleki hile, “*bir kimsenin, mesleğini, işveren firmanın kaynaklarını veya varlıklarını kasıtlı olarak kötüye kullanma yoluyla, şahsi zenginleşme için kullanması*” olarak tanımlanmakta olup, ölçeğine, konumuna ve sektörüne bakılmaksızın tüm işletmeler açısından önemli bir problemdir. Bu problem teknolojiye ve bilgi sistemlerinde meydana gelen gelişmeler ve küreselleşme sonucu sadece işletmeler değil, işletme ile ilgili tüm taraflar ve dolayısıyla bütün dünya ekonomisini tehdit eden önemli bir hal almış, Enron, WorldCom gibi yaşanan büyük skandallar milyarlarca dolar kayba neden olmuştur. Bu arada yasal ve düzenleyici kuruluşlar tarafından mesleki hilenin önlenmesi, caydırılması ve tespit edilmesi yönünde çok sayıda düzenlemeler yapılmış, hilenin önlenmesi hususunda sorumluluğu bulunan birimlerin sorumlulukları artırılmış olmasına rağmen yaşanan mesleki hilelerin artarak devam etmesi, işletmelere, ekonomiye, topluma maliyetinin artması işletmeleri yeni önlemler almaya itmiş, dış denetimden istenen ve beklenen verimin alınmaması adli denetim uygulamalarının yolunu açmıştır. Başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerde adli denetçilere olan talep her geçen gün artmakta, işletmeler adli niteliklere sahip denetçileri işe almaktadırlar. Yapılan bu çalışmada, mesleki hilenin ve adli denetimin ne olduğu, Türkiye’de mesleki hilenin varlığı ve adli denetim ihtiyacı olup olmadığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu amaçla SPK’dan yetki almış denetim firmalarına anket uygulanmış, uygulanan anket sonucunda adli denetimi gerekli kılan nedenlerin Türkiye için de geçerli olduğu görülmüş, Türkiye’de mesleki hilenin var olduğu ve adli denetim uygulamasının işletmelerde yaşanması olası mesleki hilelerin önlenmesi, caydırılması ve tespit edilmesi konusunda etkili olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adli denetim, mesleki hile, adli, hile,

ABSTRACT

Occupational fraud is defined as “*The use of one’s occupation for personal enrichment through the deliberate misuse or misapplication of the employing organization’s resources or assets.*”and great problem for all businesses regardless of size, location or industry. This problem has become a major threat not only for the businesses both also all parties involved and the world economy due to advances in technology and information systems and globalization, great scandals such as Enron and WorldCom have caused billions of dollars loss. Meanwhile, despite a number of regulations made by legal and regulatory organizations for preventing, detecting and deterring of fraud or increasing responsibilities of parties involved, increasingly continued fraud has pushed enterprises to take additional measures and inefficiency of external audit paved the way for the forensic audit practices. The demand for forensic auditors in developed countries, especially the US, is increasing day by day and businesses hire auditors forensic skilled. In this study, it has been tried to explain what the occupational fraud and forensic audit are, put forth the presence of occupational fraud in Turkey and whether there is a need for forensic audit. For this purpose a questionnaire applied to the audit firms authorized by SPK and the results of the questionnaire showed that the reasons for forensic audit in other countries is also valid for Turkey, there is a occupational fraud in Turkey and the forensic audit can be effective in preventing, detecting and deterring the occupational fraud in enterprises.

Key Words: Forensic audit, occupational fraud, forensic, fraud

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın oluşumunda desteğini ve değerli katkılarını esirgemeyen tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Adnan DÖNMEZ'e, iş ile okul arasındaki dengeyi kurmam ve eğitime devam edebilmem konusunda eşsiz destekleri için değerli hocam Prof. Dr. Ayten ERSOY'a, birlikte çalışma ve ders yapma ayrıcalığına eriştiğim tüm bölüm hocalarıma teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Diğer taraftan eğitime devam edebilmemde büyük katkıları olan ve işyerinde her türlü desteği sağlayan arkadaşlarım Ethem DEMİR, İbrahim Halil MIZRAKLI, Recep KARA'ya, tezin şekil şartlarını yerine getirmemde verdiği eşsiz desteği için kardeşim Özcan KÖKLÜ'ye, görev yaptığım uçuş kulesinde yardımlarını esirgemeyen başta DHMİ Antalya Hava Trafik ünitesi kule şefi sayın Tufan DOĞAN ve isimlerini eksik yazmaktan korktuğum için tek tek sayamayacağım tüm hava trafik kontrolörü arkadaşlarıma dostlukları, içtenlikleri ve verdikleri moral, motivasyon ve katkılarından dolayı çok teşekkür ederim.

Bu çalışma süresince gösterdikleri sabır, sevgi ve desteğinden dolayı eşim Sevim KARAUSTA ve kızım Göknil'e, dua ve desteklerini esirgemeyen annem Ayten, babam Fevzi ve kardeşlerim Kader, Gülçin ve Zafer'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

Küreselleşme ve artan rekabet ile birlikte, bilgi sistemleri ve teknolojilerinde meydana gelen ilerlemeler iş çevrelerinde de dramatik değişikliklere neden olmuştur. Bu değişiklikler bir taraftan ticaretin büyümesine ve gelişmesine, yeni üretim, yönetim, pazarlama ve satış tekniklerinin ortaya çıkmasına yol açarken diğer taraftan neredeyse tüm muhasebe kayıt ve finans işlemlerinin bilgisayar sistemleri üzerinden yapılmasına ve dolayısıyla işlemlerin karmaşıklaşmasına, kontrol güçlüklerine, hile yapmanın kolaylaşmasına, hile yapmak isteyenler için de yeni yol ve yöntemlerin oluşmasına yol açmıştır. Yaşanan bu gelişmelerin bir sonucu olarak “*Bir kimsenin, mesleğini, işveren firmanın kaynaklarını veya varlıklarını kasıtlı olarak kötüye kullanma yoluyla, şahsi zenginleşme için kullanması*” olarak tanımlanan mesleki hile tüm dünyada ölçeğine, konumuna ve sektörüne bakılmaksızın tüm işletmeler ve dolayısıyla ilgili tüm taraflar açısından çok daha önemli bir problem haline almıştır. Bu gelişmeler karşısında işletmeler, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, yaratılan bu yeni sofistike yollarla mücadelede başarılı olamamış, Enron, WorldCom, Parmalat gibi pek çok kurumsal hile skandalı meydana gelmiştir. Ortaya çıkan bu büyük kurumsal hileler kamu, medya, yatırımcılar, finans toplumu ve düzenleyici kuruluşların farkındalığını artırmış, toplumda özellikle denetim mesleği ve denetçilerin hilenin tespitinde başarısız oldukları ve hileyi tespit ve önleme için yeterli derecede gayretli davranmadıkları hususunda bir algı oluşmuş, denetçiler ağır eleştirilere maruz kalmışlardır.

Diğer taraftan finansal skandallar, rapor edilen kurumsal hilelerdeki artışlar, terörizmin finansmanı ve kara para aklama üzerinde artan kaygılar, organizasyonların içindeki hilelerin tespiti için denetçilerin ve muhasebecilerin sorumluluklarının yeniden tanımlanması zorunluluğunu ve artık yeni kategoride bir denetim sınıfının işletmelerin defterlerinin özellikle hile yönünden denetlemesi gereğini ortaya çıkarmış, skandalların toplum üzerindeki etkileri yasal ve düzenleyici taleplerin artmasına neden olmuştur. Gerçekleştirilen komisyon çalışmaları ve yasal düzenlemelerde denetim mesleğinin hızla değişen çevreye uyum sağlayamadığı vurgulanmış, mesleğin özellikle hileli finansal raporlama üzerinde daha fazla durması, denetim firmalarının denetim başarısızlıklarını tamamen yok etmek için sıfır hatayı hedeflemeleri gerektiği belirtilmiş ve finansal tabloları denetlerken hile riskini hesaba katmaları için denetçilerin sorumlulukları artırılmıştır.

Hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesi konusunda denetim alanında yayınlanan raporlar ve yapılan düzenlemeler, muhasebe ve denetim alanında yeni faaliyet alanlarının ortaya çıkmasına yol açmış, denetim zincirine, “*hileli olduğu iddia edilen finansal faaliyetlerin izlenmesi - araştırılması ve adli kanıt toplanması ve üretilmesi için muhasebe metotlarının ve özel yordamların uygulanması faaliyeti*” olarak tanımlanan ve henüz Türkiye’de uygulamada olmayan “forensic audit” veya Türkçe ifade ile “Adli Denetim” halkası eklenmiştir. Adli denetimin amacı, var olduğu iddia edilen veya oluşan hile ve hileyi gerçekleştirenleri tespit etmek, hilenin parasal boyutunu ortaya çıkarmak ve bulguları müşteriye veya eğer istenirse mahkemeye sunmaktır. Bu bağlamda adli denetçiler, taraflardan gelen talep doğrultusunda, bir taraftan hilelerin ortaya çıkarılmasında edindikleri tecrübe ile işletmelerin etkin bir iç kontrol mekanizması kurmalarına ve üst yönetimlerin hile riskini azaltmalarına yardımcı olurken, diğer taraftan özellikle düzenleyici kurumlara emniyet güçlerine ve avukatlara aklama suçunun, menkul kıymet hilelerinin, vergi kaçırmaya yönelik işlemlerin, rüşvet suçunun, sigorta hilelerinin incelenmesi ve failerin ortaya çıkarılması konularında hizmet vermekte ve mahkemelerde yerine getirdikleri uzman tanıklık görevleri gereği kanıt toplama ilkelerine uygun, profesyonel ve özlü raporlar hazırlayarak hile soruşturma görevi yapmaktadırlar.

Ticaretin küreselleşmesi, çok uluslu işletmelerin artık her yerde faaliyette olmaları, son yıllarda yaşanmış olan İmar bankası, Çukurova Elektrik, Kepez Elektrik, gibi kurumsal hile skandalları, ülkede yaşanan terör sorunu, Avrupa’nın en önemli uyuşturucu ve insan kaçakçılığı koridorlarından birisi olması, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, kara para aklama ve kaçakçılık vb. pek çok unsurun Türkiye’de de adli denetim mesleğine olan ihtiyacı gözler önüne serdiği ve bu nedenle Adli Denetim uygulamasının Türkiye açısından da önemli bir görevi yerine getireceği ve mesleki hilelerin tespit edilmesi ve önlenmesinde etkili olabileceği düşünülmektedir.

Türkiye’de kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ve yolsuzluk üzerine yapılmış pek çok araştırma ile birlikte, hile denetimi, adli muhasebe uygulaması ve adli muhasebe konusunun üniversitelerde muhasebe eğitime entegre edilmesi konusunda yapılmış doktora tezleri mevcuttur. Ancak, bu çalışmanın kaynak taraması sürecinde Türkiye’de mesleki hile ve adli denetim üzerine yapılmış bir çalışma tespit edilememiştir. Bu çalışma ile adli denetimin kavramsal çerçevesi ortaya konularak meslek tanıtılmaya ve uygulanan anket vasıtasıyla Türkiye’de mesleki hilenin varlığı ortaya konmaya, SPK’ dan yetki almış bağımsız denetim

firmalarının adli denetim uygulamasına yönelik değerlendirmelerini içeren çalışma sonuçları ile de bu alandaki açık kapatılmaya çalışılmaktadır.

Çalışmada kullanılan yöntem, adli denetim ile ilgili uluslararası alanda yapılmış çalışmaların incelenmesine dayalı literatür taraması ve SPK' dan yetki almış bağımsız denetim firmalarının adli denetim uygulamasına yönelik değerlendirmelerini kapsayan anket çalışmasından oluşmaktadır.

Yukarıda sayılan amaçlarla gerçekleştirilen ve mesleki hile ve adli denetim konusunun ele alındığı bu çalışma, üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, hile kavramı ve mesleki hile üzerinde durulmuş, mesleki hile türleri, mesleki hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesini zorunlu kılan unsurlar ile birlikte mesleki hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesi sorumluluğu ve dış denetim konuları ele alınmıştır. Bu bölümde ayrıca mesleki hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesinde dış denetim alanında yapılan düzenlemelere yer verilerek, yapılan düzenlemelerin denetim üzerindeki etkileri de ele alınmıştır.

İkinci bölümde, dış denetim alanında yapılan düzenlemelerin de bir sonucu olarak ortaya çıkan adli denetim ve adli denetçilik kavramları tüm yönleriyle ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bölümde adli denetim kavramı ve gelişim süreci, adli denetimin diğer disiplinlerle ilişkisi, adli denetim kapsamında verilen hizmetler ve adli denetim süreci ile birlikte, adli denetim meslek standartları, adli denetim örgütlenmesi, adli denetçilik ve adli denetçi eğitimi konuları ele alınmış ve adli denetim eğitiminde referans olarak alınabilecek olan model rehber üzerinde durulmuştur.

nc bölümde, adli denetim uygulamasına yönelik yapılan alan araştırmasına yer verilmiştir. Bu bölümde önce, literatürde yer alan çalışmalardan örnekler incelenmiş, ardından SPK'dan yetki almış bağımsız denetim firmalarına uygulanan anket aracılığı ile Türkiye'de mesleki hilenin varlığı ve adli denetim ihtiyacına yönelik araştırma sonuçları değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MESLEKİ HİLE KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Hile Kavramı ve Hilenin Unsurları

1.1.1. Hile Kavramı

Özellikle yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren finansal skandal haberlerindeki artış ilgili çevrelerin meydana gelen hilelere olan ilgisinin de artmasına neden olmuştur. Bu arada hemen her gün günlük iş yaşamında meydana gelen ve insanların kanıksamış görüldüğü pek çok eylem uzman çevrelerce hile olarak adlandırılmakta, yaşanan pek çok gelişme, “fraud” kelimesinin Türkçe karşılığı olarak kullanılan ve sahtekârlık ve dolandırıcılık faaliyetlerini de kapsayan hilenin tanımının yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bununla birlikte hilenin çok çeşitli açılardan tanımı yapılmıştır. Örneğin hileyi; “bir kişi veya kurumu kandırmak veya kendi çıkarı doğrultusunda kullanabilmek için gerçeklerin bilinçli ve maksatlı olarak yanlış ifade edilmesi” şeklinde tanımlamak mümkündür (Koh ve diğ., 2009, s. 146).

Hilenin muhasebe açısından da tanımı yapılmış ve muhasebe hilesi; “bir çıkar amacıyla işletmenin işlem kayıt ve belgelerinin gerçek durumu yansıtmayacak şekilde bilerek tahrif edilmesi ve/veya gizlenmesi” şeklinde tanımlanmıştır (Selek ve Arıkan, 2004, s. 21); (Irmak ve diğ., 2002, s. 39). Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Sermaye Piyasası Kurulu (Securities and Exchange Commission - SEC) de hileyi; “bir sahtecilik için herhangi bir tezgâh, yüzeysel yapılanma ya da hileye girişmek, maddi bir olguya yönelik gerçek dışı beyanatta bulunmak veya mevcut şartlar altında söylenmesi gereken bir şeyi atlayarak yanıltmak, bir menkul kıymetin satımı veya alımına dair hile olarak adlandırılabilir herhangi bir olaya ya da işe karışmak, bir kişiyi aldatmak” olarak tanımlamıştır (Kuloğlu, 2007, s. 35).

Hilenin tanımına Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) açısından baktığımızda ise TMS 8’de kapsamlı bir hile tanımlaması yapılmadığı görülmektedir. Standartta, hile kavramı kasıtlı yapılan hata olarak nitelendirilmiştir. SPK Seri: X No: 22’de ise hile kavramı; “*işletme yönetimindekiler ile yönetimden sorumlu kişilerin, işletme çalışanlarının veya üçüncü şahısların kasıtlı olarak adil veya yasal olmayan bir menfaat sağlamak amacıyla aldatma içeren davranışlarda bulunmaları*” olarak tanımlanmıştır.

Diğer taraftan herhangi bir faaliyette ortaya çıkan yanlışın hileden kaynaklanıp kaynaklanmadığını tespit edebilmek önemlidir, zira kimi durumlarda ortaya çıkan yanlış hileden değil hatadan kaynaklanmış olabilir. Oysa, her iki eylemde de kanunlara aykırılık mevcut olmakla birlikte hata ile hile arasında suçun manevi unsurunun oluşması bakımından farklılık bulunmaktadır (Gürsoy, 2009). Hata, herhangi bir iş gerçekleştirilirken bilgisizlik ve ihmal vb. nedenlerle istemeyerek ve bilmeyerek bir takım yanlışlar yapılmasını ifade ederken, hile yanlışlıkların bilerek ve isteyerek yapılmasını ifade etmektedir (Bayraktar, 2007, s. 13). Bu nedenle hile ve hatayı birbirinden ayıran temel fark, yanlış bir ifade ile sonuçlanan işlemin altında yatan kasıt unsurudur ve kısaca vurgulamak gerekirse; kasıt bir irade bilincini içerir ve ilgili kişiyi yanlış yönlendiren davranış kasti ise yapılan işlem hilelidir (Erol, 2008, s. 231).

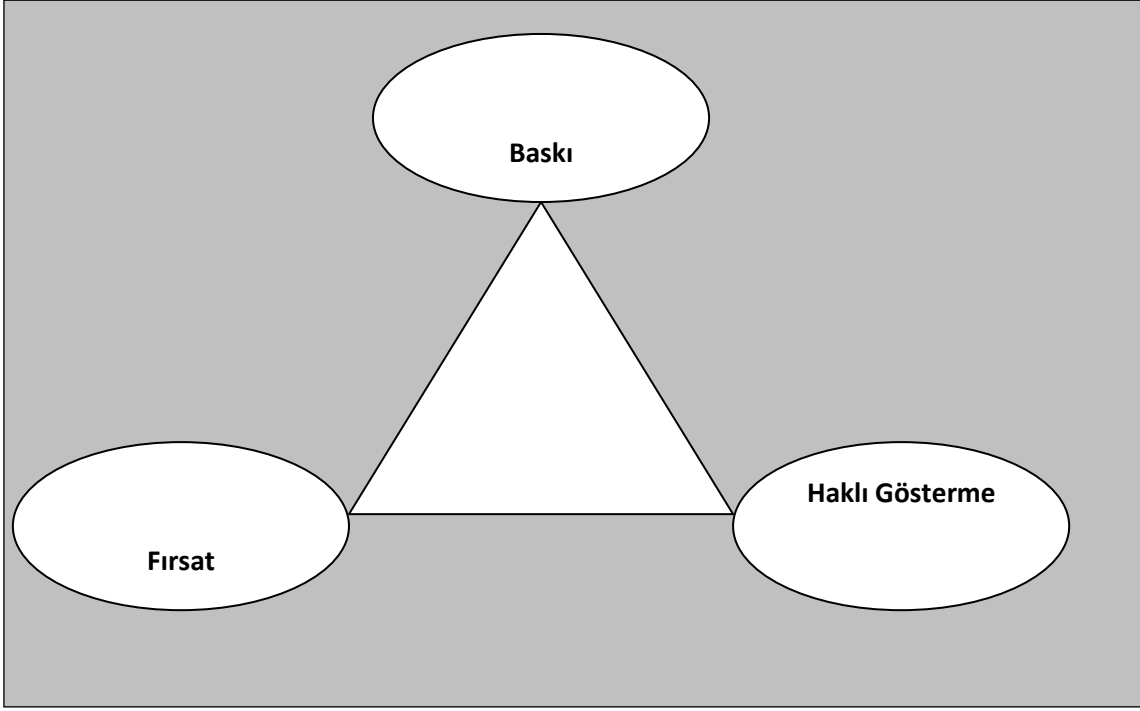
Yapılan tanımlara bakıldığında hileyi gerçekleştiren kişinin kasten bir kişi veya kurumu kandırması, bu faaliyetten adil olmayan bir çıkar elde etmesi ve hilenin mağduru olan kişi veya kurumun zarar görmesi hilenin özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada ise hilenin hangi sebeple gerçekleştiği, insanların neden hile yaptığı ve hangi unsurların hilenin oluşumuna zemin hazırladığı konuları önem kazanmaktadır.

1.1.2. Hilenin Unsurları

Hileyi gerçekleştirenin insan olması, hilenin oluşumuna zemin hazırlayan unsurları ortaya koymanın basit ve kolay anlaşılır olmasını engellemektedir. Bu nedenle hileyi ve hilenin nedenlerini anlayabilmek için hileye neden olan unsurları tanımlamak ve anlamak önemlidir.

Hilenin oluşumuna zemin hazırlayan ve hileye neden olan unsurları açıklamaya yönelik olarak alışılmış faaliyetler teorisi, biyolojik teoriler, sosyal ve psikolojik teoriler gibi pek çok teori geliştirilmiş, bu teoriler arasında hilenin nedenlerini açıklamaya yönelik olarak en çok kabul gören teori ise David Cressy tarafından geliştirilmiş olan hile üçgeni olmuştur.

David Cressy hileyi; **baskı**, **fırsat** ve **haklı gösterme** unsurlarından oluşan hile üçgeni ile açıklamış, baskı, fırsat ve haklı gösterme unsurlarının olduğu ortamda hilenin kaçınılmaz olduğunu ileri sürmüştür. Hile üçgeninin bileşenleri olan baskı, fırsat ve haklı gösterme unsurları şekil 1.1.'de görülmektedir.

Şekil 1.1. Hile Üçgeni

1.1.2.1. Baskı Unsuru

Türkçe sözlükte, “*belirli ruhsal etkinlik ya da süreçleri, kişinin isteği dışında bilinçaltına itmesi veya bu itilenlerin bilince çıkmasını önleme durumu*”, (www.tdkterim.gov.tr/bts/) olarak tanımlanan baskı unsurunun hile eyleminin gerçekleştirilmesinde çok önemli etkisi vardır çünkü hile eylemi, hile yapanı bir şekilde hile yapmaya yönlendiren bir baskı ile başlamaktadır (Bozkurt, 2009, s. 113).

Uzmanlar, bireyleri hile yapmaya iten baskıları; finansal baskılar, zaaflar, işle ilgili baskılar ve diğer baskılar kategorilerinde dört ana grupta ele almakta, yapılan araştırmalar bireyler tarafından yapılan hilelerin %95’inin finansal baskı veya işle ilgili baskılar nedeniyle ortaya çıktığını göstermekte, zaaflar ise insanları hile yapmaya iten en kötü baskı unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır (Albrecht ve diğ., 2009, s. 35).

Baskıya neden olan birçok unsur bulunmaktadır. Örneğin, günümüz toplum yapısında başarının insanların ne kadar paraları olduğu veya zenginlikleri ile ölçülmesi insanlar üzerinde sosyal statü sahibi olma veya sosyal statüyü koruma isteği nedeniyle baskı oluşturabilmektedir. Başarılı olmanın dürüst olmaktan daha önemli görüldüğü ve insanların başarıya dürüstlükten daha fazla değer verdikleri durumlarda bireyler üzerinde baskı oluşmasına neden olabilmektedir. Diğer taraftan iş döngüsündeki dalgalanmalar ve kabul görmüş sosyal, etik ve yasal davranış normlarıyla çatışan kriminolojik kültürler ile mesleki

suçlardaki artış arasında ilişki olduğu düşünülmektedir. Yapılan araştırmalar baskının bireyler üzerinde hem pozitif hem de negatif yönde etkili olabildiğini göstermektedir. Hedefler ulaşılabilir olduğunda baskı yaratıcılık, yetkinlik ve rekabet anlamında katkı yaparken, hedefler normal yollarla ulaşılabilir görünmüyorsa uygun olmayan yollara başvurma konusunda artış görülebilmektedir (CAQ Hile Raporu, 2010, s. 3). Örneğin pazarın veya pay sahiplerinin her çeyrekte bir önceki çeyrekte daha iyi bir büyüme açıklayamayan işletme yönetimini başarısız sayacağı algısı işletme yönetimi üzerinde baskı yaratabilmektedir (Ramamoorti, 2008, s. 524).

Yapılan çalışmalar baskının hedeflerin elde edilmesi için bir takıntı haline gelmesinin de yıkıcı sonuçlara yol açabileceğini göstermektedir. Pazar ve pay sahiplerinin makul olmayan büyüme gibi konularda arzusu kurum değerinin düşmesine, kariyerin kısılmasına, aşağılanmaya ve kurumun zarar görmesine neden olabilmektedir. Bu durumun aksi takdirde dürüst kalacak olan yöneticileri yasal olmayan yollara itebildiği ve bu durumda yöneticilerin aşırı baskıyı hafifletmek, elde edilmesi imkânsız olan performans beklentilerini karşılayabilmek ve işlerini kaybetmemek için yalan söyleyebildikleri, çalabildikleri ve hile yapabildikleri görülmektedir (Ramamoorti, 2008, s. 524).

KPMG tarafından yapılan 2008-2009 Bütünlük anketine göre ankete katılan 5065 yönetici ve çalışanın verdiği cevaplara göre en önemli baskı unsurları (KPMG 2008-2009 Integrity Survey, 2009, s. 6);

- Her ne pahasına olursa olsun işletme hedeflerinin tutturulması için hissedilen baskı (%59),
- Sonuçlar için ödüllendirileceklerine inanma (%52),
- Davranış kurallarının ciddiye alınmadığına inanma (%51),
- İş standartlarından habersiz olma (%51),
- Yapılmazsa hedeflerin tutturulamayacağı korkusu (%50),
- Hedefler tutturulamazsa işten çıkarılma korkusu (%49),
- Politikaların kolaylıkla baypas edilebileceğine inanma (%47) ve
- Şahsi çıkarlar için kuralları esnetme yolları arama (%34) şeklinde ortaya çıkmıştır.

1.1.2.2. Fırsat Unsuru

Fırsat unsuru iki bileşenden oluşmaktadır. Bunlardan birincisi işletmenin faaliyet alanı ve muhasebe sisteminin hileye karşı doğal duyarlılığı, ikincisi ise işletme içinde hilenin oluşumuna imkân tanıyan şartların mevcudiyetidir (CAQ Hile Raporu, 2010, s. 4). Fırsat unsuru, bu iki bileşen nedeniyle hile üçgeninin işletme sahipleri ve tepe yönetimini en fazla ilgilendiren unsurdur. Çünkü hem algılanan bir fırsat olmadığı sürece hilenin gerçekleşme şansı yoktur hem de diğer iki unsura doğrudan müdahale edilemeyeceği halde fırsat olasılığını en aza indirmek işletmenin elindedir (Bozkurt, 2009, s. 116).

Cressey güvenilir insanların, paylaşamayacakları finansal problemlerle karşılaştıklarında ve bu problemleri pozisyonlarını ihlal ederek gizlice çözebileceklerinin farkında olduklarında hile suçunu işlediklerini, yani fırsatı algıladıklarında hile yaptıklarını ileri sürmektedir (Ramamoorti, 2008, s. 525). Rezaee (2005, s.288) ise yaptığı çalışmada son yıllarda meydana gelen Enron, WorldCom ve Global Crossing gibi büyük finansal skandalların oluşmasına katkı yapan fırsat unsurları ile ilgili olarak şu sonuçlara ulaşmıştır;

- Uyanık bir gözetim fonksiyonunun eksikliği
- Kibirli ve aç gözlü yönetim
- Üst yönetimin uygun olmayan iş faaliyetleri
- Etkin olmayan bir denetim fonksiyonu
- Gevşek düzenlemeler
- Yetersiz ve şeffaf olmayan finansal tablo raporları
- İhmalkâr pay sahipleri, (paydaşlar)

Yukarıda sayılan faktörler değerlendirildiğinde işletmelerin, algılanan fırsatı en eza indirme gayretlerinin hayati öneme sahip olduğu ve öncelikle fırsat oluşumuna imkân sağlayan unsurların iyi tanımlanmasının gerekliliği görülmektedir. Ramaswamy (2005:146) zayıf kurumsal yönetim ve muhasebe başarısızlıklarının hile-yolsuzluk vakalarının oluşumu için fırsat yarattığını ifade etmekte, işletmelerde var olan zayıf kurumsal yönetimlerin, bazı belirli kişi veya aynı amacı güden grubun işletme içinde hileli davranışlara teşebbüs etmesini kolaylaştırabildiğini ifade etmektedir (Koh ve diğ., 2009, s.146). Ramaswamy'e göre hile fırsatı yaratan unsurlardan birisi de kurumsal yönetim politikalarının iyi uygulanamayışının neden olduğu kurumsal raporlama sistemindeki problemlerdir (Koh ve diğ., 2009, s. 146).

Fırsat unsurunu etkileyen başka etmenler de vardır. Örneğin fırsat unsuru büyük oranda işletme kültürü ve iç kontrolün etkinliğine bağlı olarak işletmenin iç çevresinden de etkilenmektedir. Sıkı kontroller hile suçunun işlenmesi ihtimalini azaltmaktadır. Ayrıca sadece ekonominin iyiye doğru gittiği dönemlerde değil, kötüye gittiği dönemlerde de kontroller üzerinde sıkı takip devam etmelidir. İşletmelerde ekonomik gidişatin iyi, sonuçların başarılı olduğu dönemlerde rehabet eğilimi ve iç kontrollerde gevşeme görülmesi hile fırsatı yaratırken, zor dönemlerde işletmelerin bütçe kesintileri nedeniyle az kişi ile daha çok iş yapma zorunlulukları iç kontrollerin etkinliğinin azalmasına neden olması hile fırsatı yaratabilir (CAQ Hile Raporu, 2010, s. 5). 2009 yılı PwC küresel ekonomik suçlar araştırması özellikle ekonomik görünümün negatif olduğu durgunluk dönemlerinde hilelerin artış eğiliminde olduğunu (PwC Anketi, 2009, s.4), Ernst&Young Avrupa hile anketi ise çalışan sayılarındaki azalmanın finansal kontrol prosedürlerine verilen dikkatin azalmasına, böylece hile riskinin artmasına neden olabileceğini göstermektedir (CAQ Hile Raporu, 2010, s. 5).

1.1.2.3. Haklı Gösterme Unsuru

Hile üçgeninin üçüncü unsuru olan haklı gösterme unsurunu, hileyi yapanın işlediği suçu haklı gösterecek savunma mekanizmaları geliştirmesi, diğer bir anlamda bahaneler bulması olarak tanımlamak mümkündür (Bozkurt, 2009, s. 121). Hilenin diğer unsurlarının yanı sıra haklı gösterme unsuru da hilenin olmazsa olmaz unsurlarından biridir. Fail eğer yaptığı faaliyeti kendi kendilerine haklı gösterecek mekanizmaları oluşturamazsa, yapılan hilenin gizli kalma veya uzun süre devam etme ihtimali olmayacaktır. Bu nedenle hile failleri, özellikle yaptıkları faaliyetleri kendilerine ve başkalarına adil gösterecek ve kaçınılmaz olan iç hesaplaşmalarıyla başa çıkabilecek psikolojik mekanizmalara sahip olmalıdırlar (Ramamoorti, 2008, s. 525).

Çalışanlar yaş grubu ve işletmedeki statülerine bağlı olarak suç işlemek için farklı baskı, fırsat ve bahanelere sahip olabilmektedirler (Mahadeo, 2006). Bununla birlikte haklı gösterme unsuru hile üçgeninin diğer iki unsurundan etkilenmektedir. Baskı veya fırsat arttıkça failin yapacağı fiili haklı gösterme veya akla yatkın hale getirmesi daha kolay olabilmekte, hatta hile baskısı eğer sadece fail değil tüm işletme çalışanları için önemli ise (işletmenin ayakta kalması, hile yapılmaması durumunda tüm çalışanların işini kaybetme olasılığı) baskı unsuru aynı zamanda haklı gösterme unsuru da olabilmektedir (CAQ Hile Raporu, 2010, s. 6).

1.2. Mesleki Hile Kavramı ve Mesleki Hile Türleri

1.2.1. Mesleki Hile Kavramı

En basit haliyle “aldatma yoluyla hırsızlık, varlığın aldatma yoluyla ahlaksız bir biçimde elde edilmesi”” şeklinde tanımlanmakla birlikte, hilenin çok çeşitli biçimlerde sınıflandırıldığı görülmektedir. Yapılan hileleri, hileyi yapanın pozisyonuna göre veya hilenin gerçekleştiği kurum ile bağına göre çalışan hileleri, müşteri hileleri, satıcı hileleri şeklinde sınıflandırmak mümkün olduğu gibi, işletme lehine yapılan hileler ve işletme aleyhine yapılan hileler şeklinde kurumsal hileler veya dış hileler biçiminde sınıflandırmak da mümkündür. Bu sınıflandırmalardan biri de daha önceleri Sutherland tarafından yapılan beyaz yakalı suç sınıflandırması ve kurumsal hile sınıflandırmasından daha geniş kapsamlı bir sınıflandırma olan ve ACFE tarafından yapılan mesleki hile sınıflandırmasıdır.

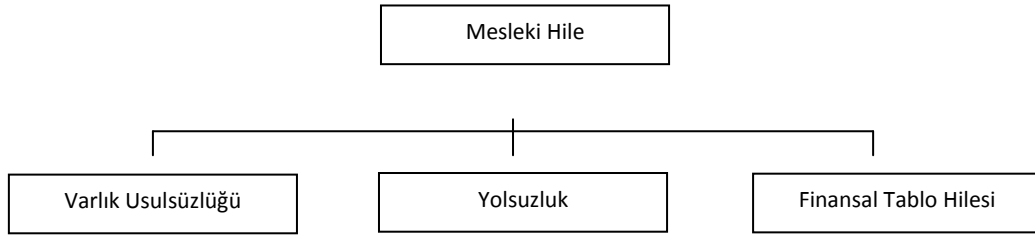
ACFE, mesleki hileyi “*bir kimsenin, mesleğini, işveren firmanın kaynaklarını veya varlıklarını kasıtlı olarak kötüye kullanma yoluyla, şahsi zenginleşme için kullanması*” olarak tanımlamıştır (ACFE Raporu, 1996, s. 2). Mesleki hileler çok geniş bir alanda yapılan faaliyetleri kapsamakta ve çok çeşitli biçimlerde gerçekleştirilebilmektedir. Çalışanların, orta düzey yöneticilerin ve üst düzey yöneticilerin uygun olmayan faaliyetlerinin sonucu olarak ortaya çıkan mesleki hileler; işveren, yönetici ve çalışan gibi işletmenin çeşitli birimlerinde ve çeşitli statülerde görev yapan tüm personeli tarafından yapılan ve öğle yemeği için verilen aranın suiistimal edilmesinden veya basit bir hırsızlıktan, çok karmaşık yatırım dolandırıcılığına kadar uzanan her türlü yasadışı ve adaletsiz davranışı içermektedir (Albrecht ve diğ., 2009, s. 10). Ancak gerçekleşen hilenin mesleki hile olarak sınıflandırılabilmesi için gerekli olan belirli kriterler vardır. Yapılan davranışın mesleki hile olarak değerlendirilmesinde kilit unsur yapılan faaliyettir ve ACFE’nin yaptığı tanıma göre yapılan faaliyet (ACFE Raporu, 1996, s. 3);

- Gizli,
- Çalışanın kuruma karşı olan görevlerini ihlal ediyor ve
- İşveren kurumun varlıklarına, gelirlerine ve kaynaklarına mal oluyor ise mesleki hile olarak sınıflandırılabilir.

1.2.2. Mesleki Hile Türleri

Mesleki hile tanımında da belirtildiği gibi mesleki hileler işletmede çalışan en alt düzeyde görev yapan çalışanlardan en üst düzeydeki yöneticilere, hatta işletme sahiplerine kadar uzanmakta ve çok çeşitli biçimlerde gerçekleşebilmektedir. ACFE, bu nedenle yaptığı

mesleki hile tanımında mesleki hileleri üç ana kategoride ele almıştır. ACFE tarafından yapılan bu temel sınıflandırma, Şekil 1.2’de görülmektedir.

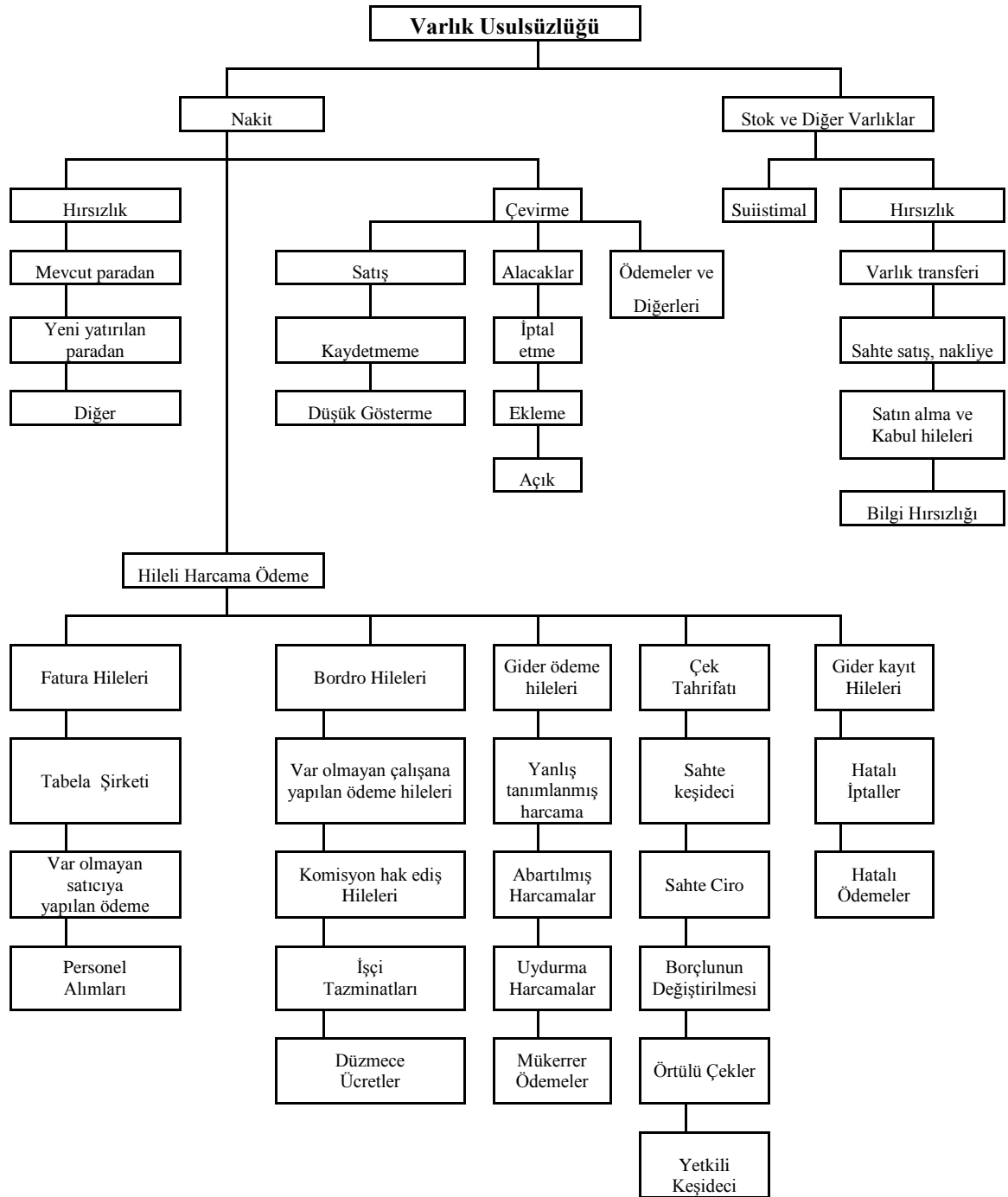

Şekil 1.2 Mesleki Hile Türleri
(Kaynak: ACFE Raporu, 2002, s. 3)

ACFE’nin yaptığı sınıflandırmaya göre mesleki hileler; Varlık Usulsüzlüğü, Yolsuzluk ve Finansal Tablo Hilesi’nden oluşmaktadır. Bu çalışmada ACFE tarafından yapılmış olan sınıflandırma temel alınacak olup mesleki hile; varlık usulsüzlükleri, yolsuzluk ve finansal tablo hileleri alt başlıklarında detaylı olarak incelenecek ve bundan sonraki bölümde hile kavramı mesleki hile anlamında kullanılacaktır.

1.2.2.1. Varlık Usulsüzlüğü

Hile soruşturmalarında daha çok finansal tablo hileleri üzerinde durulmasının da etkisiyle çok fazla dikkat çekmeyen ancak, yapılan hemen hemen tüm araştırmalara göre en sık görülen hile türü olan varlık usulsüzlüğü; kurum varlıklarının çalınması, zimmete geçirilmesi veya suiistimali olarak tanımlanmaktadır (Education and Training in Fraud and Forensic Accounting, 2007, s. 6). Yapılan araştırmalar varlık usulsüzlüklerinin en sık karşılaşılan ve işletme başına ortalama en az kayba neden olan tür olduğunu göstermekle birlikte varlık usulsüzlüklerini genellikle usulsüzlüğü gizlemek için muhasebe kayıtlarında yapılan tahrifatların izlediği ve doğal olarak finansal raporlar da gerçeğe uygun olarak sunulmadığı için etkisinin görünenden daha büyük olduğu bilinmektedir. (Thornhill, 1995, s. 3). İşletmelerde gerçekleştirilen varlık usulsüzlüğü türleri Şekil 1.3.’te görülmektedir:

Şekil 1.3. Varlık Usulsüzlüğü Türleri
(Kaynak: ACFE Raporu, 2002, s. 3)

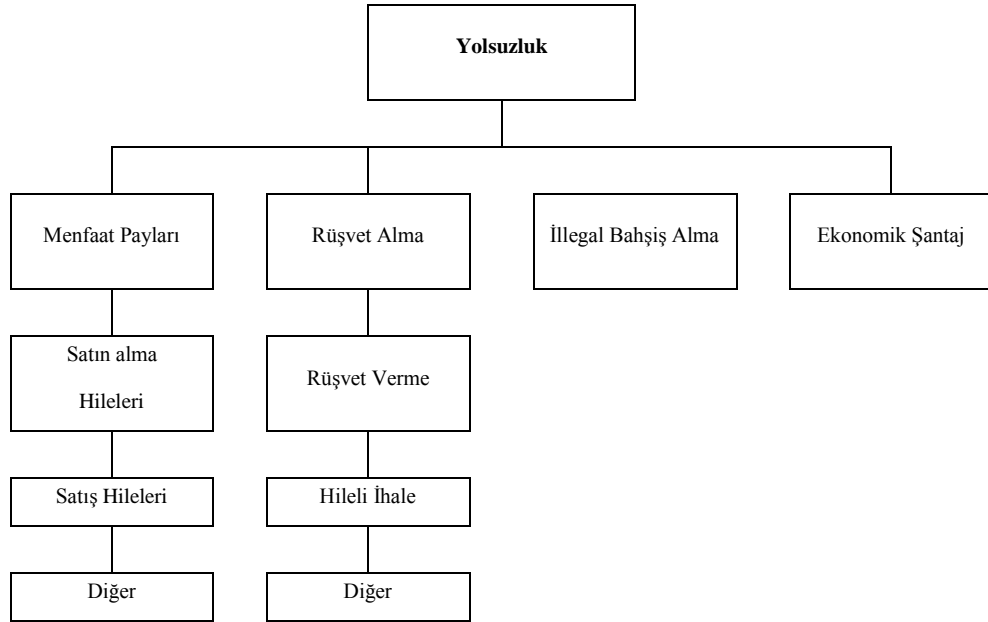
Varlık Usulsüzlüğü; nakit ve stok veya diğer varlıklar üzerinden yapılan usulsüzlükler şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Nakit üzerinden yapılan usulsüzlükler hırsızlık, satış, ödeme vb. nedenlerle işletmeye giren paranın kayda girmeden çalınmasını ve fatura hilesi, ödeme hilesi, harcama hilesi ve çek tahrifatı gibi hileli ödemeleri içermektedir. Stok ve diğer varlıklar ile ilgili olarak yapılan usulsüzlükler ise hırsızlık ve suiistimalden oluşmaktadır (Education and Training in Fraud and Forensic Accounting, 2007, s. 52)

1.2.2.2. Yolsuzluk

İşletmeler sadece işletme dışı taraflar ile yaşadıkları iş ilişkilerinde hile riski ile karşılaşmamakta, mesleki hileler, hile işletme çalışanının işletme dışından birileri ile işbirliğine girmeleri sonucu yolsuzluk olarak da karşımıza çıkabilmektedir (Bozkurt, 2009, s. 73). İngilizcede “corruption” sözcüğünün karşılığı olarak kullanılan yolsuzluk kavramı, işletme literatüründe “faillerin, ticari işlemlerde işveren veya diğerlerinin haklarının tersine, nüfuzlarını kendisi veya bir üçüncü kişi için çıkarlar elde etmek için kullanmaları” olarak tanımlanmaktadır (Lanza, 2003, s. 10). Uluslararası Şeffaflık Örgütü (Transparency International) ise yolsuzluğu “emanet gücün özel bir kazanç için kötüye kullanılması” olarak tanımlamıştır (Skalak ve diğ., 2005, s. 6). Yolsuzluk faaliyetinin aşağıdaki unsurlardan bir ya da birden çoğunu bünyesinde barındırdığı görülmektedir (Uzunöz, 2006, s. 13).

- Yolsuzluk faaliyetinde yolsuzluğa teşvik için ödül ya da teşvik veren ile bunu kabul eden en az iki taraf vardır,
- Kurum ya da kişi yetkilerini şahsi kazanç amacı ile kötüye kullanılmıştır,
- Kamu ya da kurum varlıklarının dürüst olmayan bir şekilde, haksız yere elde edilmesini sağlayan herhangi bir davranış vardır,
- Eylemi gizleyici bir girişim vardır.

Üst düzey yöneticilerin maaş meselelerinden, yerli veya yabancı hükümet yetkileri ve onların aile üyelerine yapılan ödemelere kadar uzayan, kurumsal performansı zedeleyen ve çok çeşitli biçimlerde meydana gelebilen yolsuzluk (Skalak ve diğ., 2005, s. 6), ACFE tarafından Şekil 1.4’te görüldüğü şekilde sınıflandırmıştır (ACFE Raporu, 2002, s. 6):

Şekil 1.4. Yolsuzluk Türleri
(Kaynak: ACFE Raporu, 2002, s. 6)

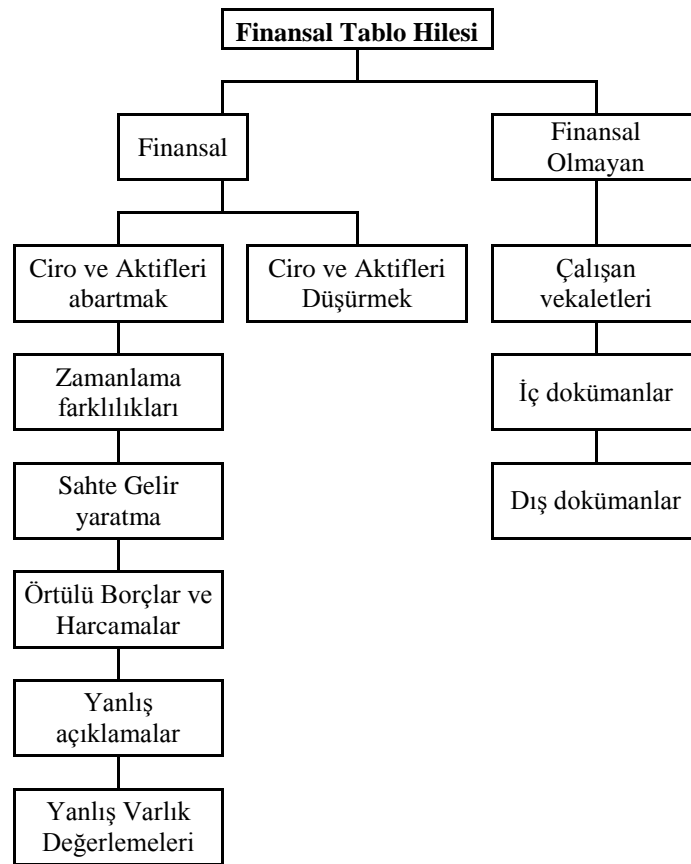
Yapılan araştırmalara göre varlık usulsüzlüğünden sonra ikinci en sık karşılaşılan ve tespit edilmesi oldukça zor bir hile türü olan yolsuzluk, kamu veya özel sektörde çalışan görevlilere imtiyazlı uygulamalar için yapılan ödemeleri de içermekte ve Şekil 1.4'te görüldüğü gibi; rüşvet, menfaat payları, ekonomik şantaj ve illegal bahşişler şeklinde dörde ayrılmaktadır.

Yolsuzluğu diğer mesleki hile türlerinden ayıran en önemli unsur tespit edilmesinin oldukça zor olmasıdır çünkü, yapılan faaliyetin sonucunda elde edilen rant her zaman para olmayabilmektedir. Örneğin akraba, eş dost kayırma veya başka bir çıkar karşılığı yapılması durumunda elde edilen rantın parasal değerinin ölçülmesi mümkün olmamaktadır.

1.2.2.3. Finansal Tablo Hilesi

Finansal raporlama sürecinin güvenilirliği ve şeffaflığı yatırımcıların daha doğru ve akılcı kararlar almalarına yardımcı olan en önemli araçlardan biridir. Dolayısıyla finansal tabloların kalitesi, güvenilirliği ve şeffaflığı kaynakların ekonomide daha doğru tahsis edilmesi için zorunluluktur (Rezaee, 2005, s. 278). Finansal tablolarda yapılan hileler nedeniyle, işletme ile ilgili taraflar işletmelerin gerçek finansal durumları ve faaliyet sonuçları hakkında doğru bilgiye ulaşamamakta, bu durum bir taraftan yatırımcıların zarara uğramalarına ve sisteme olan güvenlerinin sarsılmasına, diğer taraftan yanlış bilgi üzerine alınan yatırım kararları nedeniyle de kaynakların yanlış ve verimsiz alanlara tahsis edilmesine, dolayısıyla ekonomiye ek bir maliyet yüklenmesine neden olmaktadır

(Küçükkoçaoğlu ve Küçüksözen, 2005, s. 5). Bu nedenle finansal tablo hileleri sadece hisse senedi sahiplerinin değil tüm kamunun çıkarlarını ilgilendiren ve üzerinde en fazla durulan mesleki hile türüdür. İşletmenin varlıklarını ve fonlarını işletme adına kullanma hakkına sahip ve dolayısıyla finansal tablolar üzerinde oynama imkânı olan işletme yönetimlerinin kasıtlı davranışları sonucu gerçekleşen hileler olduğu için yönetim hilesi olarak da adlandırılan (<http://www.wisegeek.com/what-is-financial-fraud.htm>) finansal tablo hilesi, Uluslararası Denetim Standardı (Statement on Audit Standards-SAS) No: 99'da “finansal tablo kullanıcılarının aldatılması amacıyla tablolardaki rakam ve açıklamaların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygunluk açısından doğru ve dürüst bir biçimde sunulmasını engelleyecek şekilde bilinçli olarak tahrif ve/veya göz ardı edilmesi” şeklinde tanımlanmıştır. Finansal tablo hilesi muhasebe kayıtlarının veya finansal tabloların hazırlanmasına dayanak olan destekleyici belgelerin manipüle edilmesi, değiştirilmesi ve atlanmasını da kapsamakta ve muhasebe kurallarının bilinçli olarak yanlış uygulanması da bu hile türü içinde yer almaktadır (Skalak ve diğ., 2005, s. 5). ACFE, finansal tablo hilesi türlerini Şekil 1.5.'te görüldüğü şekilde sınıflandırmıştır.

Şekil 1.5. Finansal Tablo Hilesi Türleri
(Kaynak: ACFE Raporu, 2002, s. 6)

Finansal tablo hileleri en zor tespit edilen ve –belki de bu sebeple- en az karşılaşılan hile türü olup en fazla ortalama kayba neden olan hilelerdir. ACFE 2010 mesleki hile ve suiistimal raporuna göre ABD’de 2008-2010 arası rapor edilen mesleki hilelerin yalnızca %4,3’ü finansal tablo hilelerinden oluşurken, vaka başına ortalama kayıp miktarı 1,73 milyon dolar olup, bu oran yolsuzluk dolayısıyla meydana gelen kaybın on katı, varlık usulsüzlükler dolayısıyla meydana gelen kaybın on yedi katıdır (ACFE 2010 raporu). 1980’li yıllardan itibaren meydana gelen finansal tablo hilelerinin yatırımcılara 500 milyar dolardan daha fazlaya mal olduğu bilinmektedir.

1.2.3. Mesleki Hilelerin Önlenmesi ve Tespit Edilmesi

Hile, kaynaklarının %24’ünü hile ve dolandırıcılık ile mücadeleye ayıran Federal Soruşturma Bürosu (Federal Bureau of Investigation – FBI)’a göre en hızlı büyüyen suç dalıdır (Kuloğlu, 2007, s.38). Diğer taraftan hilenin unsurları arasındaki ilişki ve etkileşim göz önüne alındığında geçmişte ve günümüzde var olan hilenin yakın gelecekte de var olacağı görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde dürüstlük üzerine yapılmakta olan birçok araştırmada dürüstlük seviyesinin gün geçtikçe azaldığı görülmekte, daha az dürüstlüğü, haklı göstermeyi kolaylaştıracağı ve faillerin hile yapmak için daha az fırsat ve baskıya ihtiyaç duymalarına neden olacağı ifade edilmektedir. Bu sonuçlar hilenin neden olacağı maliyetlerin de büyüyerek devam edeceği beklentisini güçlendirmekte, hilenin önlenmesi ve tespit edilmesinin önemini daha da artırmaktadır.

Hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesini önemli kılan birçok unsur mevcuttur. Hilenin sadece gerçekleştiği işletmeye değil işletme ile ilgili tüm paydaşlara ve dolayısıyla tüm topluma zarar veren bir olgu olması bu unsurlardan sadece biridir. Örneğin WorldCom’un iflasının ABD ekonomisi ile birlikte, bireysel yatırımcılara, emeklilik fonları gibi kurumsal yatırımcılara ve faaliyette bulunduğu ülke ekonomilerine parasal maliyetinin 170 milyar dolar olduğu hesaplanmaktadır. İflasın maliyeti sadece maddi boyut ile kalmamış, 65 ülkede yaklaşık 85 bin çalışan işsiz kalmıştır. Diğer taraftan, yapılan araştırmaların, yönetimin karakteristiği ve kontrol çevresi üzerindeki etkilerinin, endüstri koşullarının, faaliyetin özelliklerinin, yapısal özelliklerin ve makro ekonomik faktörlerin işletmelerdeki hile riskini belirleyen en önemli unsurlar olduğunu göstermesi ve hangi kontrol mekanizması geliştirilirse geliştirilsin işletmelerde hile riskinin her zaman var olacağını ve tüm organizasyonların hile riskine maruz olduklarını göstermesi, bir diğer önemli unsurdur.

Hileler, gerçekleştikleri işletmelere ve işletme ile ilgili bütün çevreye zarar verdikleri gibi, hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesi yönünde gösterilen çabalar da işletme ve işletme ile ilgili bütün çevreye fayda sağlamaktadır. Hilelerin önlenmesi yönünde atılan adımlar sağlıklı bir işletme yapısının oluşmasına, ekonomiye ve sermaye piyasalarına olan güvenin artmasına, işletmelerin ve ülkelerin daha ucuz fon sağlamalarına, toplumun zenginleşmesine ve daha fazla refah içinde yaşamasına imkân sağlarken, tespit edilmesi yönünde atılan adımlar ve yapılan çalışmalar hilenin en erken safhada ortaya çıkarılarak zararların önlenmesini ve işletmelerin ayakta kalmasını sağlamaktadır. Mesleki hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesi çabaları ayrıca işletmeler açısından; normalde hile nedeniyle kaybedilen gelirlerin yaklaşık yarısının korunması, pazar değerinin artması, denetim ücretinin azalması, mahkeme masraflarının önlenmesi, kayıpların daha fazla bölümünün tazmin edilmesi ve olumlu marka imajının korunması gibi faydaları da beraberinde getirmektedir (Lanza, 2003, s. 9-10).

Mesleki hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesini önemli kılan unsurların yanı sıra önlenmesini ve tespit edilmesini özellikle toplum, ülkeler ve dünya ekonomisi açısından zorunlu kılan unsurlar da mevcuttur ve bu unsurlar aşağıdaki bölümde detaylı olarak ele alınacaktır.

1.2.4. Mesleki Hilelerin Önlenmesi ve Tespit Edilmesini Zorunlu Kılan Unsurlar

Tarihi neredeyse insanlık tarihi kadar eski olan hile, büyük değişimler geçirmeden günümüze kadar gelmeyi başarmış, toplum, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren büyük ve saygın işletmelerin karıştığı pek çok hile kaynaklı skandalın tanığı olmuştur. Hile kaynaklı bu finansal skandallar sadece ABD ve Avrupa'daki gelişmiş ülkeleri değil, Bali (PT Bank), Endonezya (Sinar Mas Group), Tayland (Bangkok Bank of Commerce), Malezya (United Engineers Bhd), Güney Kore (Samsung ile Hyundai), Hindistan (Satyam Computer Services) ve Türkiye (İmar Bankası) gibi gelişmekte olan ülkeleri de vurmuş (Chariri, 2007, s. 81), yaşanan bu skandallar hilenin tüm dünyanın problemi olduğunu göstermiştir. Skandallar incelendiğinde bazı unsurların bu hilelerin oluşumunda çok önemli etkilerinin olduğu görülmektedir. Örneğin bilgi sistemlerinde ve teknolojiye ileri adımlar hile yapmayı ve yapılan hileleri gizlemeyi kolaylaştırarak, mesleki hilelerdeki artışın en önemli nedenlerinden birini oluştururken, kayıt dışı ekonomi, kara paranın aklanması ve terörün finansmanı, işletme defterlerinde yapılan usulsüzlüklerin ve yapılan hilelerin artmasında en önemli paya sahip olmaktadır. Meydana gelen büyük finansal skandallar ve dolayısıyla pek çok küçük-büyük yatırımcının zarar etmesi sermaye piyasalarına güvenin kaybolmasına neden olarak, ülke ekonomilerinin gelişimine sekte vurmakta, sermayenin tabana yayılmasını engellemektedir.

Mesleki hilelerdeki artışa neden olan bilgi sistemleri ve teknolojiye meydana gelen gelişmeler, dünya ve ekonomilerinde çöküşe ve sosyal adaletin bozulmasına neden olan kayıt dışı ekonomi, kara para aklama, terörün finansmanı gibi unsurlar ile sermaye piyasalarında güven ihtiyacı, mesleki hilenin boyutları ve finansal skandallar gibi unsurlar hem mesleki hile ile mücadelenin önemini artırmakta hem de hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesini zorunlu kılan en önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesini zorunlu kılan bu unsurlar uluslararası ve ulusal düzeyde detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

1.2.4.1. Mesleki Hilelerin Önlenmesi ve Tespit Edilmesini Zorunlu Kılan Unsurların Uluslararası Düzeyde Değerlendirilmesi

1.2.4.1.1. Bilgi Sistemleri ve Teknolojiye Meydana Gelen Gelişmeler

Bugünün iş dünyası yıllar önceki halinden oldukça farklıdır. Bilgisayar ve enformasyon teknolojisindeki gelişmelerin de etkisiyle günümüzde ticari işlemler daha karmaşık bir hal almış, işletmeler iş yapmak, iletişim kurmak ve finansal işlemlerini gerçekleştirmek için bilgi teknolojilerine daha fazla bağlı olmak durumuna gelmişlerdir. Piyasaların birbirine uyum sağlaması, bu sayede finansal veri ve bilgi akışının hızlanması, internetin yaygınlaşması ve veri iletim hızının artmasıyla (Toraman ve diğ., 2009, s.21) birlikte yeni, daha kazançlı alanlar ortaya çıkmış, elektronik veri transferleri ile para çok kısa bir sürede dünyayı dolaşır hale gelmiştir. Bu durum ticaretin küreselleşmesine, tüm dünyanın küçük bir pazar haline gelmesine ve finansal işlemlerin karmaşıklaşmasına neden olmuştur.

Bu gelişmeler işletmelere büyük fırsatlar sunar ve işleri kolaylaştırırken aynı zamanda yeni ve farklı bir takım problemleri de beraberinde getirmiştir. Örneğin muhasebede tahminlere yüksek oranda bağlılık ve neredeyse tüm kayıtların ve finansal işlemlerin bilgisayar üzerinden gerçekleştirilmesi yeni ve daha karmaşık hile tekniklerinin gelişmesine, daha büyük hilelerin yapılabilmesine yol açmış, teknolojik gelişmeler hilenin sadece fiziksel varlıkların çalınmasından, kurumsal fonların bir tek hareketle dolandırıcıların hesaplarına transfer olmasını sağlayan karmaşık bilgisayar program yazımlarına dönüşmesine imkân sağlamıştır (Kleyman, 2006, s.20).

Diğer taraftan günümüzde iş yapma yöntemleri dolayısıyla zorunlu olarak yerel veya küresel ağlara bağlı olan bilgisayar sistemleri küresel siber hile tehditlerine karşı daha hassas duruma gelmiştir. Zayıf tasarım ve yetersiz kontrollerle çevrelenmiş bilgi sistemleri ve teknolojilerinin bu ortamın oluşmasında ve işletmelerin hileye daha korunmasız kalmalarında

rolü büyüktür. Artan teknolojik imkânlar dolayısıyla karmaşıklaşan iş süreçleri ve bilgi sistemleri yoluyla üzerinden gerçekleştirilen hile faaliyetleri, suçun tespiti ve davanın çözümlenmesi konusunda mahkemelerin yetersiz kalmasına da neden olmaktadır (Toraman ve diğ., 2009, s.33). Aynı sorun hilelerin önlenmesi ve tespiti konusunda sorumluluğu bulunan diğer unsurlar için de geçerlidir. Bugün hileyi tespit etmek düne göre daha zordur, bu nedenle hile konusunda artan kaygılar, organizasyonların içindeki hilelerin tespiti için sorumluluklarının yeniden tanımlanması zorunluluğunu da ortaya çıkarmıştır.

1.2.4.1.2. Kayıt Dışı Ekonomi, Terörün Finansmanı ve Kara Para Aklama

Kayıt dışı ekonomi, terörün finansmanı ve kara para aklama dünya ekonomisi için en önemli sorunların başında gelmektedirler. Bu üç sorun ayrı ayrı çok önemli olmakla birlikte, karşılıklı etkileşimleri ve aralarındaki ilişki nedeniyle düşünülen daha büyük yıkımlara neden olmakta ve daha önemli hale gelmektedirler. Kayıt dışı ekonomi ile terörizm, insan ve uyuşturucu kaçakçılığı ile bağlantılı olarak kara para aklama üzerinde artan endişeler, kamuoyunda daha fazla dikkat çekmeye başlayan işletmelerde meydana gelen hilelerin önlenmesi ve özellikle tespiti konusunu daha önemli hale getirmiştir.

Kayıt dışı ekonominin boyutu tam olarak hesaplanamamakla birlikte, geliştirilen çok çeşitli yöntemlerle tahmine dayalı olarak sunulan projeksiyonlar kayıt dışı ekonominin boyutunun 1 ile 3 trilyon dolar arasında olduğunu göstermektedir. Kayıt dışı ekonominin, tahmin edilen maddi boyutunun yanı sıra ülke ekonomileri üzerinde, etkilerinin ölçülmesi tam olarak mümkün olmayan, büyük sorunlara yol açtığı bilinmektedir. Yapılan araştırmalar, kayıt dışı ekonomi nedeniyle oluşan vergi kaybının, yatırımların azalması, ülke borçlarının artması, faizlerde ve dolayısıyla enflasyonda artış, işsizlik, refah kaybı ve toplumsal barışın erozyona uğraması gibi birçok zincirleme etkisinin olduğunu göstermektedir.

Dünya ekonomileri için önemli sorunlardan biri de terörün finansmanı ve kara para trafiğidir. Özellikle bu iki unsur birbirleri ile daha yakın ilişki içindedir. Çünkü terörün finansmanı daha çok yasa dışı faaliyetlerden, yani kara paradan elde edilen gelirler aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Boyutu tam olarak bilinmemekle birlikte IMF kara paranın maddi boyutunun dünya GSMH' sının %2 ile %5'i arasında bir büyüklüğe tekabül ettiğini tahmin etmekte, (Toraman ve diğ., 2009, s.19) geçerli fiyatlar üzerinden hesaplanan 2010 yılı dünya GSMH'sinin 76,25 trilyon dolar olduğu göz önüne alındığında kara paranın boyutunun 1,5 ile 4 trilyon dolar arasında olduğu ortaya çıkmaktadır.

Birbirleri ile yakın ilişki içinde olan kayıt dışı ekonomi, terörün finansmanı ve kara para aklama faaliyetleri, işletmelerde meydana gelen mesleki hileler ile de çok yakın ilişki içindedir ve bu faaliyetler nedeniyle yaşanan kayıpların büyüklüğü mesleki hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesinin önemini daha da artırmaktadır. Kayıt dışı ekonomi, terörün finansmanı ve kara para nedeniyle elde edilen gelirlerin sisteme dâhil edilmesi ve / veya sistemden çıkarılma aşamalarının en az birinde hile yapılmakta, özellikle yasa dışı faaliyetlerden elde edilen para çok çeşitli teknikler ve hileli işlemlerle finansal sistem içine dâhil edilerek niteliği değiştirilmeye, tespit edilmesi imkânsız hale getirilmeye ve yasal bir görünüm kazandırılmaya çalışılmaktadır. (Toraman ve diğ., 2009, s.21) Mesleki hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesi zorunluluğu ise özellikle bu noktada ortaya çıkmaktadır. Mesleki hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesi yönünde gerçekleştirilen faaliyetler ve mesleki hilelerin azalması dolayısıyla kayıt dışılığın, terörün finansmanının ve kara para trafiğinin zorlaşması ve azalmasını sağlayabilecektir.

1.2.4.1.3. Sermaye Piyasalarında Güven İhtiyacı

Diğer nedenlerin yanı sıra mesleki hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesini zorunlu kılan unsurlardan biri de sermaye piyasalarının ve sermaye sağlayıcılarının korunması ihtiyacının artmasıdır. Mesleki hilelerin neden olduğu finansal skandallar sermaye piyasalarında erimeye, potansiyel yatırımcıların sermaye piyasalarından uzak durmalarına neden olmuş ve sermaye piyasalarının beklenen fonksiyonlarını yerine getirmelerini engellemiştir.

Ülke ekonomilerinin kalkınmasında önemli bir role sahip olan sermaye piyasalarının ekonomi üzerindeki en önemli fonksiyonu tasarrufları artırma yolu ile kaynak yaratmak ve bu kaynakların etki bir biçimde dağılımını sağlayarak ekonomik gelişmeyi sağlamaktır. Ülke ekonomileri açısından bu derece önemli fonksiyona sahip olan sermaye piyasalarının bu fonksiyonları yerine getirebilmesi ise piyasada güven ortamının sağlanmasına ve tasarruf sahiplerinin "gerçeğe uygun ve güvenilir" bilgi elde etmelerine bağlıdır. Bu noktada finansal raporlar önemli rol oynamakta, kamuyu aydınlatmak amacıyla sunulan bilgiler kamunun aydınlatılmasında önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Bu bilgilerin "gerçeğe uygun ve güvenilir" bilgi olması, sermaye piyasasında güven ortamının sağlanması ve kamunun aydınlatılmasında önemli bir yere sahiptir. Mesleki hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesi faaliyetleri bir taraftan işletmelerde hile yapılmasını ve yapılan hilelerin gizli kalmasını engelleyerek sermaye piyasalarına duyulan güveni artırırken, diğer taraftan, yatırımcıların

daha doğru bilgi elde etmesini sağlayarak sermaye piyasalarının büyümesine, derinleşmesine ve fonksiyonlarını daha verimli ve güçlü bir şekilde yerine getirebilmesine yardımcı olabilir.

1.2.4.1.4. Mesleki Hilenin Boyutları

Hile dolayısıyla meydana gelen kayıp miktarı, doğası gereği yapılan hilelerin tümünün tespit edilememesinin yanı sıra çoğu zaman da tespit edilen hilelerin mağdurlar tarafından örtbas edilmesi, hilelerin maddi boyutlarının yanı sıra maddi olmayan boyutlarının olması ve çoğu zaman diğer işletmeler, kişiler ve kurumlar üzerinde zincirleme etkisi nedeniyle tam olarak bilinmemektedir. Bu nedenle dünya çapında güvenilir veri toplamak ve gerçek durumu tam olarak ortaya koymak kolay değildir ancak, yapılan anketler hilenin boyutları ile ilgili genel bir görüş oluşturmaya yetecek kadar veri sağlamaktadır. Örneğin, KPMG tarafından 5000 büyük US organizasyonunun CEO ve CFO'ları ile 1998 yılında yapılan anket her bir hile için işletmelerin ortalama 116 bin dolar kaybettiğini göstermiştir. KPMG tarafından yapılan araştırmada hile vakalarının sayısı ve miktar olarak artış eğiliminde olduğu, bilişim alanında meydana gelen gelişmeler, küresel işletme ve işlem sayısının artması, kaçakçılık, uyuşturucu satışı, kara para aklaması gibi yasa dışı faaliyetlerin artması gibi nedenlerle ilerleyen yıllarda adli bilimlere daha çok ihtiyaç olacağı, ülke ve işletmelerin ekonomik kayıplarının daha da artmasının beklendiği vurgulanmıştır (Carnes ve Gierlasinski, 2001, s. 378).

PwC European Economic Crime Survey 2001 istatistiğine göre 2000-2001 yıllarında Avrupa'da işletmelerin %42,5'i hilenin mağduru olduklarını itiraf etmişlerdir (PwC Anketi, 2001, s. 1). Aynı ankete göre yine Avrupa'daki büyük organizasyonların yaklaşık %30'u hile riskinin gelecekte şimdikinden daha yüksek olacağına inandıklarını ifade ederken, %40'ı hile riskinin gelecekte de en az şimdiki kadar yüksek olacağına inandıklarını belirtmişlerdir (PwC Anketi, 2001, s. 13). PwC çalışmanın yapıldığı 2001 yılındaki aynı gruba kitabın hazırlandığı 2005 yılında anketin tekrarlanması halinde oranların daha yüksek çıkacağını iddia etmektedir (Skalak ve diğ., 2005, s. 3).

Yine PwC tarafından yapılan ve 42 ülkede 5400'den fazla işletme üzerinde 2006 - 2007 yıllarını kapsayan hile araştırmasında işletmelerin %43'ünün ekonomik suçlarda mağdur durumuna düştüğü görülmüş, bu işletmelerin üçte bir varlık usulsüzlüğünden, %12'si ise geçmiş dört yıllık dönemlerinde muhasebe hilesinden dolayı zarar gördüklerini beyan etmişlerdir (PwC, 2007, s.4). PwC'nin yaptığı araştırmaya konu olan işletmelerin her birinin bu iki yıl için ortalama finansal kaybı 2,42 Milyon dolardır (PwC, 2007, s.8). Bu tür hileler

esas olarak işletme içinde meydana gelmesine rağmen etkileri daha geniş bir çevrede hissedilmektedir. Araştırmanın sonuçlarından biri de hiçbir endüstrinin güvende görünmediğinin ve büyük işletmelerin küçük işletmelere göre daha korunmasız olduklarının ortaya çıkmasıdır (PwC, 2007, s. 4)

Hile, işletmeleri sadece hileli finansal tablolarla değil, yolsuzluk ve varlık usulsüzlükleri ile de etkilemektedir. Ernst & Young sponsorluğunda yapılan ve 15 ülkede on bin büyük işletmenin kıdemli yöneticileri ile yapılan bir araştırmada yöneticilerin üçte ikisinin bir önceki yılda hile deneyimi yaşadıkları ortaya çıkmıştır. (Carnes ve Gierlasinski, 2001, s. 378) Dünya bankası hilenin dünya ekonomisine maliyetinin yıllık 1,5 trilyon dolar civarında olduğunu tahmin etmekte (Fraud Risk Management A Guide to Good Practice, 2009, s. 10), sadece Enron, WorldCom, Qwest, Tyco ve Global Crossing tarafından yapılan finansal tablo hilelerinin sonucunda piyasanın kaybının 460 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir (COSO Raporu, 1987, s. 26).

2008 yılında ACFE tarafından açıklanan mesleki hile ve suiistimal raporunda ise hilenin raporda konu edilen mağdur işletmelere maliyeti yıllık gelirlerinin %5'i olarak tespit edilmiştir. Sadece mesleki hileye dayalı olan bu rakam ABD'in yıllık gelirine oranlandığında sadece ABD'in yıllık gelir kaybı 662 Milyar dolar olarak hesaplanmaktadır. Tüm hile ve yolsuzlukların tespit edilemediği, tespit edilse bile tümünün rapor edilmediği göz önüne alındığında rakamlar çok daha önemli hale gelmektedir (ACFE Raporu, 2008).

Hile sonucunda direkt kayıpların yanı sıra azımsanamayacak büyüklükte endirekt kayıplarda meydana gelmektedir. Hilenin mağdur işletmeler üzerindeki etkisi, bu işletmelerin iş ilişkisi içinde olduğu diğer işletmeler üzerinde de kendini göstermekte ve dolayısıyla hilenin tüm ekonomi üzerinde zincirleme bir etkisi olmaktadır. Örneğin, İşletmeye güvenerek (COSO Raporu, 1987, s. 26);

- İşletmeye fon sağlayan bankalar ve finansal kuruluşlar ve bu kuruluşlara yatırım yapanlar,
- İşletmenin yapmış oldukları kontrata göre davranmasını bekleyen müşteriler,
- Bu işletme ile anlaşma yapanlar, bu işletmeye ürün ve hizmet sağlayan tedarikçiler ve bu işletmelerde çalışanlar,
- İşletmenin hileli finansal tablolarına bakarak yatırımcılarına tavsiyede bulunan finansal analistler,

- Bu işletme ile yükümlülük sigortası işi yapan sigorta şirketleri gibi pek çok ilgili taraf hile sonucunda mağdur durumuna düşmektedirler.

Hilenin endirekt boyutu; üretimde azalma, hileye başvuran işçilerin çıkarılması ve yerine yenilerinin alınması nedeniyle yaşanan verim düşüklüğü, yasal süreç maliyetleri, işletmelerin itibar kaybı, marka değerinin düşmesi, çalışanların moralinin bozulması, artan işsizlik ve işsizlik vergisi maliyetleri ile yasal incelemeler dolayısıyla işlerin bozulması şeklinde kendini göstermektedir (Bierstaker ve diğ., 2006, s. 521). Bu endirekt maliyetler organizasyonlara ve doğal olarak tüketicilere hilenin operasyonel maliyetleri olarak da yansımaktadır (Carnes ve Gierlasinski, 2001, s. 379).

Hilenin işletmeler, bireyler ve toplumlar üzerinde önemli derecede sosyal ve psikolojik etkileri vardır ve İngiltere savcılığına göre hile, topluma ve ekonomiye uyuşturucu kaçakçılığından sonra en fazla zarar veren ikinci büyük suçtur (Fraud Risk Management A Guide to Good Practice, 2009, s. 10). Hile dolayısıyla kesilen ceza haberleri işletmenin hisse senedi fiyatlarının sert bir şekilde düşmesine ve sıklıkla işletmenin iflasına, işletmenin sahipliğinde önemli değişime ve genelde borsa kotundan çıkarılmasına neden olmaktadır (Carnes ve Gierlasinski, 2001, s. 378). İflas sonrası işletmenin hileye karışmamış olan çalışanların da işlerini kaybetmesi, çalışanların beden ve ruh sağlıklarının, aile yapılarının ve dolayısıyla toplumsal yapının bozulmasına, toplumsal barışın zedelenmesine neden olmaktadır.

1.2.4.1.5. Finansal Skandallar

Mesleki hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesini gerekli kılan unsurların belki de en önemlisi meydana gelen finansal skandallar olmuştur. Yaşanan büyük ölçekli finansal skandalların toplum ve sermaye piyasaları üzerindeki büyük etkisi dikkatleri işletmelerde yaşanan hilelere çekmiş, özellikle finans toplumunun hilelerin önlenmesi ve yatırımcı güveninin yeniden oluşturulmasına yönelik talepleri geçiştirilemeyecek duruma gelmiştir.

Örneğin ABD’de dünyaca tanınmış bazı büyük şirketlerde özellikle 2001 ve 2002 yıllarında yoğunlaşan muhasebe hileleri serisi uluslararası finans piyasalarında geniş yankılar uyandırmıştır. Büyük şirketlerdeki bu başarısızlıklar, kamunun finansal raporlara ve kurumsal açıklamalara olan güvenini sarsmış, ABD ekonomisini büyük bir krizin eşiğine taşıyan, halka açık şirket modelini tartışmalı hale getiren, muhasebe ve denetim şirketleri üzerine dikkatleri toplayan muhasebe skandalları, ekonomik sistem üzerinde olumsuz etkiler bırakmıştır.

Aşağıdaki tabloda ABD’de meydana gelen belli başlı finansal skandallar büyüklüklerine göre sıralanmıştır.

Tablo 1.1 ABD’deki Büyük İflaslar

Şirketler	Yıl	Kayıp Miktarı (Milyar \$)
WorldCom	2002	107
Madoff	2008	65
Enron	2001	63,4
Texaco	1987	35,9
Financial Corporation of America	1988	33,9
Global Crossing	2002	25,5
Adelphia Communications Corp.	2002	24,4
Pasific Gas & Electric Co.	2001	21,5
MCorp	1989	20,2
KMart Corp.	2002	17
NTL Inc.	2002	16,8

Tablo 1.1’de görülen on bir skandalın neden olduğu kayıp miktarı yaklaşık 430,6 milyar ABD doları olarak hesaplanmaktadır. Yapılan araştırmalar mesleki hilelerin tüm dünyanın sorunu olduğunu, hile nedeniyle meydana gelen kaybın dünya ekonomisine maliyetinin yaklaşık olarak 1,5 trilyon doları bulunduğunu ve dünya ekonomisi üzerinde çok büyük etkilere sebep olan ve tespit edilen hile vakalarının aslında buzdağının görünen ucu olduğu göstermektedir.

Ortaya çıkan bazı hile skandalları sadece meydana geldiği ülkede değil tüm dünyada geniş yankılar uyandırmış, skandallar genelde işletmelerin iflası ve binlerce çalışanın işsiz kalması ile sonuçlanmış ve sonuçta muhasebe ve denetim alanının da dâhil olduğu pek çok alanda birçok değişikliği ve düzenlemeyi beraberinde getirmiştir. Örneğin 1938 yılında ortaya çıkan McKesson & Robbins skandalı sonuçları itibariyle finans dünyasında büyük etkiler bırakan 20. yüzyılın en önemli finansal skandallarından biri olmuştur. İşletme sahibi Philip Musica’nın intiharı ile sonuçlanan bu skandal kurumsal yönetim ve denetim alanında büyük reformların yapılmasına yol açmış, denetim komitesi uygulaması başlamıştır. SEC halka açık işletmelerde denetçilerin işletme yönetiminden bağımsız çalışmalarını sağlamak için denetim komitesi oluşturmasını zorunlu kılmış, AICPA denetçilerin işletmenin alacak ve stoklarını onaylamalarını isteyen standardı kabul etmiştir ([http://en.wikipedia.org/wiki/McKesson %26 Robbins scandal \(1938\)](http://en.wikipedia.org/wiki/McKesson_%26_Robbins_scandal_(1938))).

Finans skandalları tarihinde iz bırakan skandallardan biri de Enron'dur. İflas başvurusu yaptığı 2 Aralık 2001 tarihinde 21.000 çalışanı bulunan, Amerika'nın yedinci büyük, dünyanın da en büyük enerji ticaret şirketi olan Enron'da yapılan muhasebe hataları ve çeşitli hileler 16 Ekim 2001 tarihinde ortaya çıkmaya başlamış, 8 Kasım 2001'de şirket bir duyuru ile 1997, 1998, 1999, 2000 yıllarına ait net kârlarını düzeltmiştir (Süer, 2003, s. 3). Arthur Andersen tarafından 1992'den beri denetlenen Enron şirketinde yapılan incelemeler sonucunda, farklı teknikler kullanılarak şirketin büyük miktardaki borcunun ve zararının finansal tablolar dışında tutulduğu ortaya çıkmış, dünyanın en büyük muhasebe şirketlerinden biri olan Arthur Andersen'in başarısızlığı ve sorumluluğu, mesleğe olan toplum güveninin sarsılmasına neden olmuş ve skandal, 15 Haziran 2002'de Arthur Andersen'in mahkûmiyeti ile sonuçlanmıştır. ABD tarihinin o güne kadarki en büyük iflas olayının ardından, şirketin hisselerine yatırım yapmış yatırımcılar 65 milyar dolar civarında servet kaybına uğramışlardır

ABD'de Enron'a yönelik yürütülen çeşitli incelemelerden çıkan sonuçlara göre, Arthur Andersen firması Enron'un finansal raporlarının denetimi ile ilgili sorumluluklarını yerine getirmemiş veya ilgili taraf işlemleri üzerindeki iç kontrol hakkında, iç denetim komitesinin endişelerini dikkate almamıştır (Süer, 2003, s. 5). 09 Temmuz 2002 yılında ABD başkanı G.W. Bush ortaya çıkan muhasebe skandalları ile ilgili olarak yaptığı konuşmada yeni politikalar belirlenmesinden ziyade var olan kanunların ve düzenlemelerin daha da güçlendirilmesi üzerinde durmuş ve işletme CEO ve yöneticilerinin yaşanacak skandallardan şahsen sorumlu tutulacağına dair düzenlemeler yapılacağını ifade etmiştir.

Sonuçları bakımında çok önemli olan skandallardan biri de 1983'te Long Distance Discount Services, Inc. adıyla kurulan ve orta ölçekli bir telekom şirketine 15 yılda 60'tan fazla şirketi satın alarak bünyesinde toplayan bir dev'e dönüşen ve 2000 yılında 115 milyar dolarlık teklifle SprintCom firmasını satın almak üzere anlaşılan WorldCom'un, 21 Temmuz 2002 tarihinde borçlarını ödeyemez duruma gelmesi ve sonrasında iflas etmesi olmuştur. Yapılan soruşturma sonucunda 1999 ve Mayıs 2002 yılları arasında firmanın muhasebe kadrosunun giderleri düşük gösterip sahte gelir kalemleri yaratma yoluyla hisse senedi fiyatlarını yüksek tutmaya çalıştıkları anlaşılmıştır. 2002 yılında firma içinden bir denetim ekibi hesaplarda 3,8 milyar dolarlık hile yapıldığını ortaya çıkarmış, 2003 yılı sonu itibarı ile şirketin aktiflerinin 11 milyar dolar kadar şişirildiği anlaşılmıştır (<http://www.riskonomi.com/wp/?p=419>). SEC, Ocak 2001-Mart 2002 arasında 3.8 milyar dolarlık zararını gizleyen şirkete karşı sahtecilik davası açmış, WorldCom'un CEO'su hile suçundan dolayı 25 yıl, CFO'su 5 yıl hapse mahkum olmuş, sahtecilik davası sonucu WorldCom iflasa sürüklenmiş,

65 ülkede 85 bini bulan çalışanları işsiz kalmıştır (Fraud Risk Management A Guide to Good Practice, 2009, s. 13).

Sonuçları itibariyle dikkat çeken ve ABD dışında gerçekleşen önemli skandallardan biri de Hindistan'ın **Enron**'u olarak adlandırılan Satyam Computer Services skandalı olmuştur. İnşaat ve bilgi teknolojileri hizmeti sağlayan, altı kıtada 66 ülkede 53 binden fazla personeli ile faaliyet gösteren ve Hindistan'ın dışarıdan en fazla yatırım alan dördüncü büyük dışarıdan hizmet sağlama şirketi (Görkey, 2009, s. 9) olan Satyam'da sadece %5'lik paya sahip olan Ramalinga Raju'nun bir açıklamasında "hayali aktifler" sorununu halletmeye çalıştıklarını ağızından kaçırmaları sonrasında skandal patlak vermiş ve Raju 7 Ocak tarihli istifa mektubunda yaptığı hileleri itiraf etmiştir. Raju mektubunda yıllardan beri sistematik bir şekilde (PwC tarafından denetimi yapılan şirketin) hesap hareketlerinde oynama yaptıklarını itiraf etmiştir (Görkey, 2009, s. 10). Kurucusu ve başkanı Ramalinga Raju 2007 yılında Ernst&Young şirketi tarafından yılın girişimcisi ödülü ile ödüllendirilen (Görkey, 2009, s. 13), yolsuzluğun ortaya çıkmasında sadece üç ay önce 2008 yılında dünya kurumsal yönetim konseyi tarafından küresel kurumsal yönetim mükemmeliyet ödülüne layık görülen ve Fortune 500 şirketlerinden 185 tanesine yazılım ve ofis hizmetleri veren şirketin hisseleri, istifa sonrası %80 oranında değer kaybetmiş, skandal şirketin iflası ile sonuçlanmıştır.

Ortaya çıkan finansal skandallar ile ilgili olarak verilen örnekleri çoğaltmak mümkündür ancak, sonuçlara bakıldığında skandalların genelde işletmenin iflası, yatırımcıların büyük kayıplara uğraması ve binlerce çalışanın işsiz kalması ile sonuçlandığı görülmektedir. Finansal skandallar sonuçlarından biri de genelde işletme üst yönetimlerinin failler arasında olduklarının ortaya çıkması, çoğu skandalda dünyanın en büyük muhasebe ve denetim firmalarının da içinde olduğu firmaların görevlerini düzgün bir şekilde yapmadıklarının ve kimi zaman bu denetim firmalarının da hile failleri arasında olduklarının ortaya çıkması olmuştur. Bu sonuç ise, düzenleyici kuruluşların ve yasa yapıcıların denetim firmalarına ve sermaye piyasalarına yönelik olarak daha sıkı kurallar getirmelerine, hilenin önlenmesi ve tespit edilmesine yönelik olarak sorumlulukların artmasına ve yeni alanların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

1.2.4.2. Mesleki Hilelerin Önlenmesi ve Tespit Edilmesini Zorunlu Kılan Unsurların Ulusal Düzeyde Değerlendirmesi

Jeopolitik konumu, ekonomik gelişmişlik düzeyi ve işletme yapıları gibi, ulusal boyutta mesleki hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesinin önemini daha da artıran Türkiye'ye özgü pek çok unsurun var olduğu bilinmektedir. Diğer taraftan, yapılan çalışmalar, aşağıda detayları ile ele alınacak olmakla birlikte, mesleki hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesini zorunlu kılan ve uluslararası düzeyde ele alınan unsurların tümünün ulusal düzeyde de geçerli olduğunu, özellikle finansal tablo hileleri, kayıt dışı ekonomi, yolsuzluk, terörün finansmanı ve kara paranın aklanması sorunlarının önemli büyüklüklere ulaştığını göstermektedir.

1.2.4.2.1. Kayıt Dışı Ekonomi, Kara Para Aklama ve Terörün Finansmanı

Yapılan araştırmalar Türkiye'de kayıt dışı ekonominin oldukça büyük bir problem olduğunu göstermektedir. İstanbul Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası (İSMMM) 2011 yılında Türkiye'de gerçekleşen suç gelirlerine dair bir rapor yayınlamıştır. İSMMM'nun, Emniyet Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu verileri ile Birleşmiş Milletler ve OECD suç istatistikleri üzerinden yaptığı "Suç Ekonomisinin Bilançosu" adlı araştırmada uluslararası suç trafiği ve dünya suç ortalamaları resmi istatistiklerine göre yakalananın en az 5, çoğunlukla da 10 katı kaçakçılık olduğunun kabul gördüğü, ancak Türkiye özelinde 5 katlık artışın ortalama olarak kabul edildiği ve net gelirden dönen cironun yüzde 40'ı düzeyindeki bir oranın esas alındığı hesaplamaya göre Türkiye'de 2010 yılında 27 kalemde yasa dışı faaliyetlerde oluşan cironun en az 8 milyar, elde edilen net kazanım ise 3 milyar 250 milyon Türk lirası olduğu görülmektedir (Suç ekonomisinin Türkiye'ye bilançosu 8 milyar TL) (<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/18381949.asp?gid=381>).

Uluslararası şeffaflık örgütü 183 ülkenin yer aldığı ve ülkelerin siyaset ve ticaretteki dürüstlük ve şeffaflığa göre sıralandığı 2011 yolsuzluk ve rüşvet barometresinde Türkiye 61.ci sırada yer almaktadır (İlk üç sırayı Yeni Zelanda, Danimarka ve Finlandiya'nın oluşturduğu listede bir önceki yıl 56 sırada olan Türkiye beş basamak gerilemiştir) (<http://www.haberturk.com/dunya/haber/693232-yolsuzlukta-kacinci-siradayiz>).

Ernst ve Young şirketinin 2012 küresel yolsuzluk anketine yanıt veren Türk yöneticilerin yüzde 16'sı iş kazanmak için rüşvet verilebileceğini ifade etmişlerdir (<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/20744751.asp>). Ankete katılan Türk katılımcıların tamamı, rüşvet ve yolsuzluk risklerini azaltmak için düzenleyici kurumların daha sıkı gözetim

uygulamasını talep etmiş, anketin sonuçlarına göre iş kaybetmemek veya yeni iş almak için nakit rüşvet verebileceğini belirten yöneticilerin oranı 2010 yılında Türkiye’de yüzde 4 iken, 2012 sonuçlarına göre yüzde 16’ya yükselmiştir (<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/20744751.asp>). Dünya genelinde bin 758, Türkiye’den ise 50 şirket yöneticisinin cevap verdiği ankette, ciro hedefini yakalama baskısıyla ilke ve yasalara uygunluğun göz ardı edilebildiğini belirten yönetici sayısında hem küresel bazda hem de Türkiye özelinde artış gözlenirken, mali tablolarında usulsüzlüğün birçok ülkede önemli bir risk unsuru olarak varlığını korumakta olduğu görülmüştür (<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/20744751.asp>).

Diğer taraftan Türkiye’nin de içinde bulunduğu yaklaşık 50 ülkede sektörlerinde zirvede bulunan 1000 şirket üzerinde şirketlerle ekonomik suç arasındaki ilişkinin incelendiği bir araştırmada (PwC, 2003, s. 18) Fransa’da 156, Almanya’da 150, İngiltere / İrlanda’da 162, Yunanistan’da 59, Polonya’da 85, Bulgaristan’da 25, Romanya’da 29, Rusya’da 29 ve Türkiye’de 52 şirketin ekonomik suçtan mağdur olduğu tespit edilmiş olup (Kuloğlu, 2007, s. 40), ISMMMO tarafından yapılan çalışma bu araştırmanın sonuçlarını destekler niteliktedir.

Türkiye coğrafi konumu itibariyle uyuşturucu madde ticareti, silah kaçakçılığı, organ ticareti, tarihi eser kaçakçılığı gibi suç kaynaklarının önemli geçiş noktalarından biridir. Terörizmin finansmanının da aklama suçundan elde edilen gelirler ile sağlanıyor olması Türkiye açısından bu suç ile mücadelenin önemini daha da artırmaktadır ancak, Türkiye’nin bu konuda yeterli önlem aldığını söylemek güçtür. OECD bünyesinde görev yapan Kara Paranın Aklanmasının Önlenmesine İlişkin Mali Eylem Görev Gücü (FATF - Financial Action Task Force on Money Laundering) 2009 yılından itibaren kara para aklama ve terörün finansmanı ile mücadelede uluslararası sisteme uygun hareket etmeyen ve yüksek risk taşıyan ülkeler listesi yayınlamaya başlamıştır (<http://www.sde.org.tr/tr/haberler/917/fatfin-karapara-listeleri.aspx>). Birinci listedeki ülkeler kara para ve terörün finansmanı ile mücadele etmeye çağrılan, işbirliği için gayret göstermeyen ve mücadele konusunda eksikleri tespit edilen ülkeler olup bu listeye kara liste adı verilmiştir (<http://www.sde.org.tr/tr/haberler/917/fatfin-karapara-listeleri.aspx>). Kara listede kendi içinde ikiye ayrılmış, ilk grupta hiç önlem almayan ülkeler (İran ve Kuzey Kore bu grupta sayılmıştır), ikinci grupta yeteri kadar önlem almayan ülkeler sıralanmıştır. İkinci listedeki ülkeler ise devam eden süreçte kara para ve terörün finansmanında yükümlülüklerini yerine getirme konusunda problem yaşanan ülkeler bulunmakta olup Türkiye bu grupta sayılmıştır. FATF’a 2011 yılı Haziran ayına kadar gerekli yasal düzenlemeleri yapacağı sözünü veren Türkiye bu süre içinde gerekli yasal

düzenlemeleri yapamamış (<http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2011/04/26/turkiye-kara-listeye-girebilir>). FATF'ın Haziran 2011'de yapılan toplantısı sonucunda Türkiye'nin kara para aklanmasının ve terörün finansmanının önlenmesi yönünde adımlar atmasına rağmen yeterli ilerleme sağlayamadığını belirterek kara listede riskli ülkelerin bulunduğu ikinci listeye alındığını bildirmiştir (<http://www.gazeteyenigun.com.tr/ekonomi/92425/turkiye-kara-listede--->).

1.2.4.2.2. Sermaye Piyasalarında Güven İhtiyacı

Daha önce ifade edildiği gibi mesleki hilelerin önlenmesini ve tespit edilmesini zorunlu kılan unsurlardan bir diğeri de sermaye piyasalarında güven ihtiyacıdır. Sermaye piyasalarına güven konusu ulusal düzeyde değerlendirildiğinde Türkiye'de, ekonomik büyüklüğünün de etkisiyle, gelişmiş bir sermaye piyasasının olmadığı ve bu piyasaya özellikle küçük yatırımcıların güveninin tam olarak kazanılamadığı görülmekte, özellikle borsalarda yaşanan manipülasyonlar yatırımcıların sermaye piyasalarına girmelerinin önünde en önemli engeller olarak göze çarpmaktadır.

Yaşanan finansal bilgi manipülasyonları konusunda İMKB'de işlem gören işletmeler üzerinde yapılmış pek çok çalışma mevcuttur. Örneğin Küçüksözen'in (2004) finansal bilgi manipülasyonlarını tahmin etmek üzere 1998-2002 yılları arasında İMKB'de hisse senetleri işlem gören 126 işletme üzerinde yaptığı çalışmada 1998'de 29 (%23), 1999'da 43 (%34), 2000'de 32 (%25), 2001'de 55 (%44) ve 2002'de 29 (%23) şirketin finansal manipülasyon yaptığı sonucuna ulaşmıştır. Rakamlar finansal krizin yaşandığı dönemde daha fazla işletmenin finansal bilgi manipülasyonu yaptığını göstermesi açısından ayrıca önemlidir (Uyar ve Küçükkaplan, 2011, s. 7). Küçüksözen (2004) çalışmasında SPK tarafından yapılan bağımsız denetim çalışması ile bu hilelerin tespit edilemeyeceğine de vurgu yapmıştır (Uyar ve Küçükkaplan, 2011, s. 7). Canbulut (2008) ise İMKB'de işlem gören şirketlerin hangi tekniklerle finansal bilgi manipülasyonu yaptıklarını belirlemeye çalıştığı araştırmada 2003-2008 yılları arasında finansal bilgi manipülasyonu yapan şirket sayısının 1992-2000 yıllarına göre %100 arttığı sonucuna ulaşmıştır (Uyar ve Küçükkaplan, 2011, s. 7).

1.2.4.2.3. Finansal Skandallar

Dünyada meydana gelen finansal skandallara benzer şekilde Türkiye'de de 20. yüzyılın son çeyreğinden günümüze kadar özellikle bankacılık sektöründe büyük finansal skandallar yaşanmıştır. İmar Bankası, Emlak Bank, Kentbank, Adabank, Pamukbank skandalları ile Çukurova ve Kepez Elektrik vakaları bunlardan sadece bazılarıdır. Meydana

gelme şekilleri, meydana gelmelerine neden olan ortam ve vakaların karakteristik özellikleri, Uzan Grubu tarafından gerçekleştirilen İmar Bankası ile Çukurova ve Kepez Elektrik skandallarını diğerlerinden ayırmaktadır.

İmar bankası, 1984 yılında Uzan Grubu tarafından satın alınmış, 20 Haziran 1994 tarihinde kredilerinin neredeyse tamamını Uzan Grubuna kullandırması, bankacılık işlevlerinden uzaklaşması, gelir-gider dengesinin bozulması, kârlılığın düşmesi ve likidite sıkışıklığı nedeniyle yakın gözetim altına alınmıştır (TMSF Raporu, 2003, s. 61). 2003 yılında 12 Haziran'dan 25 Haziran'a kadar olan dönemde bankadan yüklü miktarda mevduat çıkışı yaşanmış, bankanın likiditesi düşmüş, talimatlara aykırı bir şekilde off-shore hesapların mevduata dönüştürüldüğü görülmüştür (TMSF Raporu, 2003, s. 67). 3 Temmuz 2003 tarihinde İmar bankasının bankacılık işlemleri yapma izni kaldırılmış, bankanın yönetim ve denetimi Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu'na (TMSF) geçmiştir. Bankanın bilgi işlem sisteminin gruba bağlı başka bir şirket tarafından sağlanması ve el koyma sonrasında bu şirketin tüm canlı kayıt ve yedekleme sistemini kapatması, yetkili konumdaki tüm çalışanlarının istifası dolayısıyla kayıtlara ulaşamadığından incelemeler şubeler bazında yapılmış, bu arada mudilerden bilgi toplanmaya çalışılmıştır. Elde edilen verilerden 25 Haziran 2003 tarihinde bankanın rapor ettiği 746,9 milyon TL tasarruf mevduatının aslında 8 milyar 144 milyon TL olduğu ortaya çıkmıştır (TMSF Raporu, 2003, s. 78). Yapılan soruşturmalar sonucunda İmar bankası tarafından mevduatın eksik bildirilmesi uygulamasının 1999 yılı mart ayında başladığı ve 2002 yılında beyan dışı bıraktığı mevduatın geçen yıllara göre çok hızlı bir biçimde arttığı ancak, bu durumun BDDK'nın dikkatini çekmediği görülmüştür (<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=135808>).

İmar bankası olayında pek çok tarafın kusuru olduğu görülmektedir. Örneğin hayali hesaplar açıldığı ve vergi kaçırıldığı iddiaları ilk olarak 1992 yılında gündeme gelmiş ancak dönemin siyasi iktidarı bu olayı görmezden gelmiş ve soruşturmanın derinleştirilmesine gerek duymamıştır. Hazine bonosu ve devlet tahvili satma yetkisi olmayan İmar bankası yıllarca yazılı ve görsel basında devlet tahvili ve hazine bonosuna en yüksek faizi verdiğine dair reklam yapmış, ne hazine ne de ilgili düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar tarafından yıllarca bankanın bu konuda yetkisinin olmadığı ortaya çıkarılamamıştır. Yapılan denetimlerde de banka ile ilgili sayısız kırmızı bayrağın değerlendirilememiş olması, hile belirtilerinin göz ardı edilmiş olması dikkat çekicidir.

1953 yılında kurulmuş olan Çukurova Elektrik Anonim Şirketi (ÇEAŞ)'nin 1993 yılında kamuya ait olan %11,25'lik payının Uzan grubuna satılması ve grubun piyasadan da ÇEAŞ hissesi toplaması sonucu Uzan grubu şirkette çoğunluğu ele geçirmiştir (Türkoğlu, 2003, s. 62). Bu tarihten sonra Uzan grubu şirketin içini boşaltmaya başlamış, şirketin elektrikten elde ettiği gelirler imtiyaz sözleşmesine aykırı bir şekilde grubun diğer faaliyetlerine aktarılmıştır. SPK tarafından ÇEAŞ hakkında düzenlenen raporda bu aykırılıklar açıkça belirtilmiştir. 1995 yılında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı şirket faaliyetlerine el koymuş, söz konusu aykırılıkların düzeltilmemesi halinde şirketin imtiyaz sözleşmesinin iptal edileceğini bildirmiş ancak bu kararını üç gün geçmeden geri çekmiştir (Türkoğlu, 2003, s. 63).

Daha sonra SPK tarafından ÇEAŞ'ın TL ve döviz cinsinden nakdin tutulduğu hesaplara da emsallerine göre düşük faiz uygulanarak, Uzan grubuna ait İmarbank Off-Shore'a 1997-1999 döneminde değişik tutarlarda para aktarıldığı belirlenmiştir. ÇEAŞ' tan Uzan grubuna ait İmarbank Off-Shore'a "mevduatın grup bankalarında düşük faizle tutulması yoluyla örtülü kazanç" aktarımında bulunulduğu gerekçesiyle, Cem Uzan ve Hakan Uzan'ın da aralarında bulunduğu şirket yöneticileri hakkında, suç duyurusunda bulunmuştur. ÇEAŞ tarafından kullanılan kredilere yüksek faiz oranları uygulamak yoluyla Uzan Grubu'na dâhil İmar Bank Off-Shore Ltd. ve İmar Bankası A.Ş.'ye 1999'da aktarılan 4 trilyon 866 milyar liranın (4 milyon 866 bin TL), kanuni faizi ile birlikte iadesinin sağlanması için de şirkete bir aylık süre verilmiştir (<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/35250.asp>).

Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yapılan suç duyurusunda aynı yöntemin Kepez Elektrik T.A.Ş.'de de uygulandığı, Kepez Elektrik'te, 1999 yılında kullanılan krediler için yapılan sözleşmelerde, bariz derecede yüksek faiz oranı üzerinden hesaplanmış faiz ödendiği, 1997-2000 yıllarında Adabank Off-Shore Ltd. ile İmar Bank Off-Shore Ltd. nezdinde açtığı vadeli mevduat hesaplarına ise emsallerine göre bariz derecede düşük faiz oranı ile nemalandırıldığını tespit etmiştir. Kurul, yüksek kredi faizi nedeniyle fazladan ödenen para ile düşük nemalandırma nedeniyle eksik ödenen paranın kanuni faizi ile birlikte şirkete iadesi için, yönetime bir ay süre vererek uyarmıştır. Kurul daha sonra 04.02.2008 tarihli SPK'nın haftalık bülteninde yer alan duyuru ile açılan dava sonucunda, ÇEAŞ'tan Uzan grubuna ait İmarbank Offshore Ltd'ne "mevduatın grup bankalarında düşük faizle tutulması yoluyla örtülü kazanç" aktarımında bulunulduğunun mahkemece tespit edildiğini duyurmuştur (<http://www.baybul.com/borsa/141443-ceastan-ortulu-kazanc-aktarimi.html>).

Uzan'ların Danıştay 10. dairesinde Kepez elektrik'e el konulmasına ilişkin işlemlerin yürütmesinin durdurulması istemiyle açtıkları dava reddedilmiştir. Redde ilişkin gerekçeli kararda şirketin personel desteği ve müşavirlik hizmeti verdiği ileri sürülen ve tamamı Uzan Grubu'nun kontrolündeki şirketlere 1994-2003 yılları arasında örtülü olarak aktarılan kazanç toplamının 21 milyon 985 bin 888 TL olduğu kaydedilmiştir. Bu arada asıl faaliyet alanından hızla uzaklaşan Kepez Elektrik'in mevduatına Adabank Off-Shore şirketi ile İmar Off-Shore şirketi nezdindeki hesaplarda düşük oranda faiz uygulandığı ve şirketin buna itiraz etmeyerek faiz kaybına uğradığı vurgulanmıştır. Kepez Elektrik'in bu sayede 313 bin TL faiz gelirinden mahrum kalırken, nakit ihtiyacını ise yine aynı bankadan yüksek faizle kredi kullanarak karşıladığı ortaya çıkmıştır. Gerekçeli kararda sadece 1999 yılında İmarbank Off-Shore şirketine toplam 950 bin 762 TL fazladan faiz ödemesinde bulunduğu kaydedilmiş, sözleşme ihlalleri nedeniyle Kepez Elektrik şirketine el konulmasında hukuka aykırılık görülmediği ifade edilmiştir (<http://haber.gazetevatan.com/0/24666/2/Haber>).

1.2.4.2.4. Diğer Unsurlar

Hilenin önlenmesi ve tespit edilmesini Türkiye açısından önemli kılan unsurlardan bir diğeri de işletmelerin büyüklükleridir. Yapılan çalışmalar hilenin maliyetinin işletme büyüklüğüne bağlı olarak da farklı olduğunu göstermektedir. ACFE tarafından yayınlanan tüm hile ve suiistimal raporlarına göre küçük işletmelerin hileye karşı hassasiyetleri ve ortaya çıkarılan her bir hile faaliyeti için katlanmak zorunda oldukları zararların büyük işletmelerin katlanmak zorunda kaldıkları zararlardan fazla olduğu görülmektedir. Genelde çalışanların hileli çek yazımı, hileli faturalandırma ve gelirlerin geç kayda geçirilmesi şeklinde ortaya çıkan vakalarda küçük işletmelerin bu kadar büyük kayıplara uğramasının nedeni olarak bu işletmelerin hile tespitinde proaktif davranamamaları gösterilmektedir (ACFE Raporu, 2006, s. 5). Bu rakamlar hilenin önlenmesi ve tespit edilmesinin önemini Türkiye açısından daha da artırmaktadır. Bugün Türkiye'de ve dünyada küçük ve orta boy işletmeler olarak adlandırılan işletmeler toplam işletmelerin % 99,9'unu oluşturmakta, istihdamın % 60'ını karşılamaktadırlar. Bu tür işletmelerde meydana gelen hileler işletmelerin büyümesi ve karlılıkları üzerindeki olumsuz etkileri dolayısıyla dünya ekonomisi, işletmelerin büyümesi ve istihdam gelişiminin önünde de en önemli engellerden biri olmaktadır.

Türkiye'de işletmelerin yönetim yapılarına bakıldığında ise işletmelerin genelde aile işletmesi şeklinde yapılandıkları, yönetim kurullarının işletmede çoğunluğa sahip aile üyeleri tarafından oluşturulduğu, profesyonel ve kurumsal yönetim uygulamalarının henüz istenen seviyede olmadığı görülmektedir. SPK tarafından 2012 yılında getirilen yeni bir düzenleme

ile IMKB’de işlem gören şirketlere getirilen bağımsız üye kotası olumlu bir gelişmedir ancak uygulama henüz çok yeni olup sonuçların değerlendirilebilmesi için belirli bir süre geçmesi beklenmelidir. Denetim komitesi uygulamasına bakıldığında henüz çok yeni ve istenen seviyede olmadığı, Türkiye’deki şirket yöneticileri ve hissedarlarının henüz denetim komitelerinin faydalarının neler olabileceğine ilişkin gerekli değerlendirmeleri yapmadıkları, hatta “eğer yasal zorunluluk yoksa” Türk şirketlerinde denetim komitesinin oluşturulmadığı, özellikle küçük işletmelerde, genellikle denetim kurulları kanununun formalitelerini yerine getirmekten öteye gitmediği görülmektedir (<http://www.capital.com.tr/denetim-ordusu-geliyor-haberler/21065.aspx>). Üyelerin finans ve muhasebe alanındaki uzmanlıkları ve bağımsızlıkları çok önemli olmasına rağmen Türkiye’de işletmelerin genelde bu konuya da gerekli hassasiyeti göstermedikleri, işletme ile organik ya da menfaat ilişkisi bulunan adayların, denetim komitesine seçtikleri, denetim kurulu üyelerinin, birçok şirkette kurucuların yakınlarından seçildiği görülmektedir. Denetim kurullarının, ancak kurumsallaşma sürecine giren ya da tamamlamış aile şirketleri ve KOBİ’lerde denetim kurullarını organizasyonda hak ettikleri yeri bulabildikleri görülmektedir (<http://www.capital.com.tr/denetim-ordusu-geliyor-haberler/21065.aspx>).

1.3. Mesleki Hilelerin Önlenmesi, Tespit Edilmesi Sorumluluğu ve Dış Denetim

İşletmeler büyüyüp geliştikçe hesap vermek zorunda oldukları çevre de büyümekte ve bu süreç işletmelerin içinde yaşadıkları topluma karşı en azından adil ve dürüst olmalarını gerekli kılmaktadır (Aysan, 2007, s. 18). Bu gereklilik bir taraftan hilenin önlenmesi ve tespit edilmesini zorunlu kılarken, diğer taraftan bu faaliyetlerin kimler tarafından yerine getirileceği konusunu gündeme getirmektedir. Günümüz kurumsal yönetim anlayışına göre hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesinden işletmenin yönetim kurulundan, en alt düzeyde çalışanına, düzenleyici kuruluşlardan dış denetçilere varıncaya kadar kurumsal yönetim bileşenlerinin tümünün sorumluluğu vardır. Ancak, dışarıdan sağlanan bir hizmet olan dış denetim diğer unsurlara nazaran hilenin önlenmesi ve tespit edilmesi sorumluluğu konusunda daha farklı bir konuma sahiptir. Bu nedenle kurumsal yönetim bağlamında dış denetim haricindeki tüm unsurların sorumluluklarına mesleki hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesi sorumluluğu başlığı altında yer verilecek, çalışmanın kapsamı ve konusu gereği dış denetimin sorumlulukları ve dış denetimden beklentiler konusu ayrı bir başlık altında ele alınacaktır.

1.3.1. Mesleki Hilelerin Önlenmesi ve Tespit Edilmesi Sorumluluğu

Kurumsal yönetim, işletmelerin sosyal sorumluluk bilincinin gelişmesi ve başta hissedarlar olmak üzere tüm paydaşların çıkarlarına önem verecek bir farkındalığın işletmenin

tüm yönetsel ve mali yapısına yerleşmesi amacıyla kullanılabilir önemli bir değerlendirme ve yönlendirme aracı olarak ortaya çıkmış (Kayacan, 2006, s. 62) ve eşitlik, şeffaflık, hesap verebilirlik ve sorumluluk, verimlilik, etkinlik ve adalet kavramları genel kabul görmüş tüm uluslararası kurumsal yönetim yaklaşımlarının zorunlu ve temel bileşenleri olmuştur (SPK Kurumsal Yönetim İlkeleri, 2003, s. 7). Bu özellikleri ile kurumsal yönetimin öncelikle; güvenilir, taze, kolay erişilebilen, kolay kullanılabilen ve anlaşılabilen bilgiyi ilgililere sunma sorumluluğu vardır.

Etkin kurumsal yönetim süreçleri hile riski yönetiminin temelini oluşturmakta (Managing the Business Risk of Fraud: A Practical Guide, 2008, s. 10), işletmelerde etkili bir kurumsal yönetim anlayışının oluşturulması güçlü bir kontrol ve gözetimi beraberinde getirmektedir. Bu anlamda başarılı kurumsal yönetim uygulamaları sadece kaynakların boşa harcanmasını engelleyen iyi bir muhafız değil, aynı zamanda finansal şeffaflığın, ortakların kontrol edilebilirliğinin ve yatırımcıların korunmasının da garantisi olmaktadır (Shelton, 1998, s. 2); (SPK Kurumsal Yönetim, 1999, s. 14). Bu nedenle kurumsal yönetim yapısının, işletmenin kaynaklarını yönetenlerin izlenmesine ve kullanılan kaynakların etkin ve verimli kullanımından sorumlu tutulmasına imkân sağlayacak şekilde oluşturulması, işletmelerde hileden kaynaklanacak ve işletme ile ilgili tarafların yanlış yönlendirilmesine neden olabilecek durumları engelleyecek şeffaf bir yapının oluşturulması için sürekli bir uğraş içerisinde olması bir zorunluluktur (Küçük, 2009, s.46).

Yönetim fonksiyonlarının üst yönetim; gözetim fonksiyonlarının yönetim kurulu ve denetim komitesi; denetim fonksiyonlarının iç denetçiler ve dış denetçiler; izleme fonksiyonlarının sermaye piyasası kurulları, standart koyucular ve diğer düzenleyici kurullar; bilgi kullanım fonksiyonlarının, yatırımcılar, kredi verenler ve diğer paydaşlar tarafından yerine getirildiği kurumsal yönetim yapısında (Rezaee, 2002: 118–126) hile ile ilgili sorumluluk bu yapıyı oluşturan birimlerden birinin değil kurumsal yönetimin tüm unsurlarının sorumluluğudur (Küçük, 2009, s. 43) ancak, bu unsurlar hile ile ilgili farklı sorumluluklara ve fonksiyonlara sahiptirler.

İşletmelerde hilenin önlenmesi, caydırılması ve tespit edilmesi öncelikle işletme yönetim kurulunun sorumluluğundadır. Günümüzde bu anlayış yönetimin karar ve faaliyetlerini izleyip değerlendirmede en uygun konumda ve en son merci olmasından ve işletmede meydana gelen hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesinde ilk ve en temel

sorumluluğa sahip olmasından dolayı neredeyse tüm taraflarca kabul edilen baskın görüş durumuna gelmiştir.

Mesleki hilenin önlenmesi ve tespit edilmesinde işletme yönetiminin tavrı ve etkinliği en önemli unsurdur. Yönetim kurulunun hileye karşı uygun tavrı geliştirebilmesi için ise kurul üyelerinin öncelikle kurulun her açıdan düzgün çalışmasını sağlama sorumluluğu vardır ve bu sorumluluk kurul yönetiminde bulunan üyelerin objektif, yetenekli, sorgulayıcı olmasından, işletmenin faaliyette bulunduğu endüstri ve kontrol ortamı hakkında bilgi sahibi olmasına, açık fikirli olmasına, yönetimin kurul gündemine ulaşılabilir olmasından, dış danışmanlara, yönetim, denetim ve diğer komitelere aday göstermeye ve atamaya kadar tüm faaliyetleri kapsamaktadır (Managing the Business Risk of Fraud: A Practical Guide, 2008, s. 12).

Kurumsal yönetim ilkeleri, hilenin caydırılması ve önlenmesi için işletmelerin yönetim kurullarının; yapısına, büyüklüğüne ve faaliyette bulunduğu endüstriye bağlı olmaksızın işletmede yüksek etik standartların geçerli olduğunu garanti edecek şekilde önlem almalarını gerektirmektedir. İşletme yönetim kurullarının bu sorumluluğu etkin bir şekilde yerine getirilebilmeleri için; hilenin önlenmesi için güçlü etik ilkelere sahip olma, hile farkındalık eğitimi, hile ihbar hattı, izleme araçları, soruşturma süreci, değerlendirme ve gerektiğinde yanlışların cezalandırılması konularını da içerecek biçimde güçlü bir etik tavra sahip olmaları beklenmektedir (Rezaee 2002, 181–182); (Managing the Business Risk of Fraud: A Practical Guide, 2008, s. 13). Ortaya çıkan büyük skandallar genelde üst düzey yöneticilerin failer arasında olduğunu gösterdiğinden işletme yönetim kurulunun hilenin önlenmesi ile ilgili olarak diğer bir sorumluluğu da yönetimin etik davranışları cesaretlendirmek ve çalışanları, müşterileri, satıcıları bu standartları karşılamak üzere güçlendirmek için etkin hile riski yönetim sistemi kurmalarını sağlamaktır (Managing the Business Risk of Fraud: A Practical Guide, 2008, s. 13).

İşletmelerde hiyerarşik yapıda yönetim kurulundan sonra gelen işletme üst yönetimleri ise işletmelerde çalışanlar tarafından yapılan tüm faaliyetlerin gözetiminden sorumludur (SAS No: 99, s. 74), bu nedenle hile önleme ve tespit etmeye yönelik kontrol unsurlarını kurma ve uygulama sorumluluğu da işletme üst yönetimindedir (Johnson ve Rudesill, 2001, s. 61). Hiçbir hile, algılanan fırsat olmadan gerçekleşmeyeceğinden işletme yönetimlerinin hile fırsatlarını azaltmak için; hile risklerini tanımlama ve ölçme, tanımlanan riskleri azaltacak önlemleri alma, uygun önleyici, tespit edici ve diğer caydırıcı kontrolleri uygulayarak ve gözlemleyerek proaktif davranma zorunlulukları vardır (SAS No: 99, s. 68). Ayrıca yöneticilerin şirket paydaşlarından biri olarak kendi rolleri ile tüm paydaşların çıkarları için

yasal ve ahlâki sorumluluklar arasındaki potansiyel çatışmaları yönetebilmeleri (Arı, 2008, s. 55) ve etkin gözetim mekanizmalarına sahip olmaları hile ile mücadelede en önemli unsurların başında gelmektedir.

Hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesinde önemli unsurlardan biri de denetim komiteleridir. Denetçilerin işletme yönetiminden bağımsızlığını sağlamak, yönetim kurulu ile denetçi arasında aracı olmak ve bağımsız denetçilerin bağımsızlığını güçlendirmek amacıyla ilk defa ABD’de uygulamaya konan denetim komitesinin fonksiyonları zaman içinde yaşanan işletme yolsuzlukları, yönetim hileleri ve işletmelerin iç kontrol, iç denetim ve finansal raporlama süreçlerine duyulan güvensizlik nedeniyle artmış (Çatıkkaş ve Yurtsever, 2007, s. 82), günümüzde ana işlevi, bağımsız denetim, muhasebe, iç denetim, iç kontrol sistemi ve mali raporlama uygulamaları ile ilgili olarak hata ve hilelere engel olmak suretiyle dış denetçi, iç denetçi, işletme yönetimi ve yönetim kuruluna gözetim görevinde yardımcı olmaya dönüşmüştür.

Rezaee (2002:127) denetim komitesinin sorumluluklarının; finansal raporlama sürecinin, doğruluğu, kalitesi ve güvenilirliğini, yönetim fonksiyonları ve finansal tabloların hazırlanması ile ilgili kararlara müdahale etmeden gözetlemek ve izlemek olduğunu belirtmektedir. Bu anlamda denetim komitesi işletmenin finansal raporlama sürecini paydaşlar adına gözetlemekte ve çalışmaların sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesinin güvencesi haline gelmektedir. Denetim komitesinin aktif gözetimi bir taraftan yönetimin görevlerini ve sorumluluklarını tam olarak yerine getirmesi ve hileye karşı sıfır tolerans kültürü oluşturma çabalarının daha güçlü olmasına yardım ederken diğer taraftan üst yönetimin hileli davranışlar içine girmesini caydırıcı yönde rol oynamaktadır (SAS No: 99, s. 71,72).

Kurumsal yönetim anlayışında hilelerin önlenmesi ve caydırılması konusunda işletmelerde en etkili unsurlardan bir diğeri de iç denetim birimidir ancak iç denetim biriminin sorumluluklarını açıklamadan önce iç kontrol sisteminden bahsetmek gerekir. Günümüzde işletmeye güven esasının temelinde sağlam bir iç kontrol sistemi yatmaktadır ve finansal raporlamanın güvenilirliği, işletme varlıklarının suiistimallere karşı korunması, yasa ve diğer düzenlemelere uyumun sağlanması iç kontrolün en önemli işlevleridir (Alagöz, 2008, s. 99). Bu anlamda iç kontrol bir işletmede hile hata, yasa ve yönetmeliklere aykırı fiillerin önlenmesinde ilk basamağı oluşturmakta ve etkin çalışan bir iç kontrol sisteminin; işletme varlıklarının korunması, işletme verimliliğini ve politikalarla uyumluluğu sağlanması, kaynakların ekonomik ve verimli kullanımının sağlanması, yönetim ve muhasebe kontrolünü

sağlaması beklenmektedir (Yılcı, 2003, s. 26). Günümüzde, hile riski ile yasa ve düzenleme ihlallerini en aza indirmenin en iyi yolu uygun bir yönetim kurulu, gözetim politikaları ve prosedürleri ile birlikte etkin bir iç kontrol çevresinin oluşturulması ve devam ettirilmesi olarak görülmektedir (Archibald, 2009, s. 15). İşletmelerde etkin bir iç kontrol ve iç denetim sisteminin bulunması, çalışanların sorumluluklarını uygun bir şekilde yerine getirmesinde ve işletme hedeflerine ulaşılmasında önemli rol oynamakta, varlıkları koruma, hata ve yolsuzlukları önleme ve ortaya çıkarmada ilk savunma hattı olarak işlev görmektedir (Uyar, 2003, s. 2).

İç denetim ise bir anlamda iç kontrol sisteminin sigortası olan ve örgüt içerisindeki iç kontrol sisteminin verimli ve etkili bir şekilde işlemlerini sağlayan önemli faktörlerden biridir (Güredin, 1994, s. 176). Hiçbir sınırlamaya bağlı olmaksızın bir kurumun faaliyetlerinin tümünü kapsayan iç denetim; üst yönetim ve yönetim kurulu tarafından oluşturulan politikalar çerçevesinde örgütün faaliyetlerini incelemek ve değerlendirmek amacıyla örgüt içinde oluşturulmuş bağımsız bir değerlendirme fonksiyonu ve yönetim faaliyetinin neredeyse olmazsa olmaz bir parçasıdır (Aslan, 2010, s. 67; Pickett, 2000, s. 5)

Hile farkındalığı, yönetim anlayışında meydana gelen değişimler ve hile tespiti konusunda toplumun beklentileri işletmelerin iç denetim fonksiyonunu da etkilemiş ve iç denetçilerin sorumluluklarını ve görevlerini artırmıştır. İç denetim fonksiyonu günümüzde işletmelerdeki kurumsal yönetim, denetim komitesi ve risk yönetimi gibi diğer fonksiyonların doğru işlemesi ve başarılı olmasında önemli bir unsur haline gelmiştir.

İç denetimin amaçlarından biri de işletme üst yönetimlerine hata ve hilelerden kaynaklanan mali tablolara yansıyan bilgilerin güvenilirliğini zayıflatan olayların tespiti, ortadan kaldırılması veya önlenmesi hususlarında yardımcı olmaktır (Alagöz, 2008, s. 120). Bu nedenle iç denetim, ayrıca işletmede var olan her türlü düzensizliğin önlenmesi amacıyla yeni kuralların yerleştirilmesinden de sorumludur (Doyrangöl, 2001, s. 9). İç denetçiler bu amaçla, uygun maliyetle kontrollerin etkinliğini artırırken, işletme varlıklarının her türlü zarara karşı korunup korunmadığını, faaliyetlerin önceden belirlenmiş politikalara uygun olarak yürütülüp yürütülmediğini araştırmakta ve organizasyonun performansının artırılmasına yönelik önerilerde bulunmaktadır.

İşletmelerde hilenin önlenmesi ile ilgili olarak tüm bu unsurların yanında en önemli sorumluluk temelde çalışanların omuzlarındadır. Çalışanlar işletme menfaatleri doğrultusunda

işini titizlikle yapmalı, iş etiğine uymayan ve işyerine zarar verebilecek her türlü davranıştan kaçınmalıdır. Hilenin olmadığı, dürüst çalışma ortamını sağlayabilmek için işletme içinde yönetim de dâhil olmak üzere her seviyedeki personel (Managing the Business Risk of Fraud: A Practical Guide, 2008, s. 15);

- Yüksek etik standartlara sahip, hile konusunda bilgili ve bilinçli, çevresinde gelişen olayların farkında olmalı,
- Temel hile bilgisine ve anlayışına sahip olmalı ve kırmızı bayraklara karşı uyanık olmalı,
- İç kontrol çerçevesinde kendisine düşen rolden haberdar olmalı, iş tanımlarının işletme hile riskini yönetmek için nasıl tasarlandığını ve bu iş tanımının dışına çıkmanın hile oluşumuna ve hilenin tespit edilememesine neden olacak fırsatlar yaratacağını bilmeli,
- Diğer faaliyete yönelik politika ve prosedürlerin yanı sıra hile riski yönetimi ile ilgili politika ve prosedürleri okumalı,
- İşletmede meydana gelecek hileli faaliyetlerin uzun vadede işletmeye, ülke ekonomisine ve kendisi zarar vereceğini, çalışma pozisyonuna veya işine mal olabileceğini bilmeli,
- İşletmenin düzenlemelere karşı nasıl cevap verdiğini, hile riski ile ilgili olarak işletmede ne tür programların yürürlükte olduğunu, hile riskini nasıl tanımladığını ve hileyi önlemek için neler yaptığını, hileyi soruşturmak için ne tür süreçlerin yürürlükte olduğunu açıklayabilmelidir.

1.3.2. Dış Denetimin Sorumlulukları ve Dış Denetimden Beklentiler

İşletmelerde meydana gelen hilelerin önlenmesi ve özellikle tespit edilmesinde önemli bir sorumluluğa sahip olan dış denetimin, işletme yönetimleri tarafından hazırlanan ve sermaye piyasalarında yatırım kararlarına dayanak oluşturan finansal tablolara içerdikleri bilgilerin maddi yanlış beyan taşınması riskini azaltarak kredibilite sağlayan (Rezaee, 2005, s.278) ve geleneksel olarak bir organizasyon içindeki kontrolün etkinliğini saptamak için yapılan bir değerlendirme faaliyeti olarak tanımlanması mümkündür. Diğer taraftan dış denetim bir kamu hizmeti olup, amacı müşteri işletmenin çıkarlarını değil işletme ile ilgili olan tüm çevrenin ve dolayısıyla tüm toplumun çıkarlarını korumak ve gözetmektir. Dış denetim bu yönleriyle, işletmelerde meydana gelen hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesi sorumluluğu konusunda, kurumsal yönetim bileşenlerinden ve özellikle işletme yönetimlerinden farklı bir konuma sahiptir. Dış denetimin hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesi konusundaki sorumlulukları konusunda yapılan düzenlemelere bakıldığında, SAS No:99, ISA 240 beşinci

paragraf ve SPK Tebliği Seri X No: 22, 6. bölüm maddede “uluslararası denetim standartları ile uyumlu olarak denetim faaliyetini yürüten denetçinin finansal tabloların hata veya hileden kaynaklanan yanlış ifadelerden arınmış olduğuna dair makul güvence sağlamakla sorumlu olduğu belirtilmekte, denetimin içinde barındırdığı doğal risk nedeniyle genel kabul görmüş denetim standartları (GKGDS) ile uyumlu bir denetim planlansa ve uygulansa dahi bazı önemli yanlış beyanları tespit etmekle ilgili kaçınılmaz risklerin olduğu” vurgulanmaktadır. SAS No:99 on ikinci paragrafta denetim uygun bir biçimde planlansa ve uygulansa bile maddi yanlış beyanın hilenin doğası gereği ortaya çıkarılamayabileceği, hataların ortaya çıkarılmasında etkin olan prosedürlerin hilenin tespitinde etkin olmayabileceği ifade edilmiştir (SAS 99, s. 10). SPK tebliği yedinci maddede de denetçiler tarafından denetimin yapılmış ve olumlu görüş bildirilmiş olmasının ilgili finansal tablolarda hile, usulsüzlük veya hatadan kaynaklanabilecek önemli yanlışlıkların bulunmadığı anlamına gelmeyeceği ve garanti sayılamayacağı vurgulanmıştır.

AICPA, denetçilerin hile tespiti ile ilgili sorumluluğu hakkındaki görüşünü mesleki standartlar AU bölüm 317.03’te de ;“*Gerçekleşen faaliyetin illegal olup olmadığının tespiti denetçinin mesleki yeterliliğini aşan bir konudur. Denetçi finansal tablo raporunda kendisini muhasebe ve denetim konusunda uzman kişi olarak tanımlar. Denetçinin eğitimi, deneyimi, müşteriyi ve endüstriyi tanıması müşterinin bazı faaliyetlerin illegal olabileceği konusunda denetçiye fayda sağlayabilir ancak faaliyetin özellikle illegal olup olmadığının belirlenmesi hukuk uygulamaları konusunda kalifiye ve bilgili uzman tavsiyesine bağlıdır veya kesin sonuç için hukuk mahkemelerinin kararı beklenmelidir* ” şeklinde belirtmiştir (Carver ve Studler, 2003, s. 94).

AICPA mesleki standartları AU 316.08’de de denetçilerin finansal tablolar hakkındaki görüşleri makul güvence üzerine kurulu olduğu için denetim raporlarının bir garanti olmadığı, bu sebeple finansal tablolarda maddi hata bulunamamış olmasının denetimin GKGDS’na uygun olarak yapılmadığı anlamına gelmeyeceği yine vurgulanmaktadır (Carver ve Studler, 2003, s. 91). SPK tebliğinin bağımsız denetimin doğasından kaynaklanan kısıtlamalar hususunun düzenlendiği altıncı madde birinci paragrafta bağımsız denetim çalışmasının doğal sınırlamalarından dolayı, bağımsız denetim standartlarına uygun olarak planlanıp yapılmış olan bir bağımsız denetim çalışmasında bile, finansal tablolardaki bazı önemli yanlışlıkların tespit edilememesi riskinin söz konusu olabileceği ifade edilmiştir. Ayrıca dördüncü paragrafta bağımsız denetim çalışmasından sonra, bağımsız denetime tabi tutulan finansal tablolarda ilgili, hile ve usulsüzlükten kaynaklanan önemli yanlışlıkların tespit edilmesinin, tek

başına bağımsız denetçinin bağımsız denetim standartlarına uygun bir bağımsız denetim yapmadığı anlamına gelmeyeceği vurgulanmış, tebliğin altıncı kısım 4. madde beşinci paragrafında bağımsız denetçinin hile ve usulsüzlüğün gerçekleşip gerçekleşmediğine dair yasal saptama yapmakla yükümlü olmadığı belirtilmiştir.

Diğer taraftan son yıllarda Lucent, Xerox, Worldcom, Enron, Adelphia ve Tyco gibi büyük çaplı işletmelerin finansal tablolarındaki hileler kamu, basın, yatırımcılar, finans toplumu ve düzenleyici kuruluşların farkındalığını artırmış ve denetçilerin sağlamış olduğu güvenilirlik büyük yara almıştır. Meydana gelen skandallarda işletme üst yönetimlerinin ve denetim firmalarının bariz etkilerinin görülmesi ve mesleki hilelerin boyutu, finansal tabloların güvenilirliği ve denetçilerin sorumluluklarının sorgulanmasına neden olmuştur (Rezaee, 2005, s. 278).

Bu noktada denetim meslek mensupları hilenin dış denetimlerle karşı koyulabilecek bir olgu olmadığı, hile tespitinde sorumluluklarının olmadığı ve hilelerin periyodik olarak yapılan dış denetimler ile önlenebilecek bir olgu olmadığı yönünde tutum takınırken (Ramaswamy, 2007, s. 35), toplum, yönetimin bazı belirli sorumluluklarının denetçilerin sorumlulukları olduğuna veya daha açık bir ifadeyle denetçilerin asıl görevinin hileleri tespit etmek olduğuna inanmakta (Golden ve diğ., 2006, s. 46) ve denetim meslek mensupları ile toplum arasında bir beklenti farkı oluştuğu görülmektedir.

Bu arada 20. yüzyılın son çeyreğinden beri özellikle ABD’de finansal raporlama sistemi, SEC tarafından uygulanan cezaların, kongre soruşturmalarının ve davaların konusu olmakta (Carnes ve Gierlasinski, 2001, s. 379), adı geçen işletmelerin karıştığı kurumsal hileler sonucunda denetçiler, hilenin tespitinde başarısız oldukları ve hileyi tespit ve önleme için yeterli derecede gayretli davranmadıkları konusunda ağır eleştirilere maruz kalmaktadırlar. Denetim firmalarına karşı hilenin tespiti hususunda başarısız olduklarına dair açılan davalarda denetim firmaları suçlu bulunmakta, açılan davaların maliyetleri denetim firmalarının muhasebe ve denetim hizmetinden kaynaklanan yıllık gelirlerinin yaklaşık %9’u nu bulmaktadır (Carnes ve Gierlasinski, 2001, s. 379).

SEC tarafından denetçilere karşı açılan hemen hemen tüm hileli finansal raporlama davalarında denetçilerin genel kabul görmüş denetim standartlarına uygun denetim yapmadıkları iddia edilmektedir. SEC çalışmalarına göre en çok öne sürülen sapma yeterli kanıt toplanmaması olarak ortaya çıkmakta, kırmızı bayrakların var olduğu çoğu vakada

denetçilerin bu ipuçlarını yeterli şüphecilikle takip etmedikleri görülmektedir (COSO Raporu, 1987, s. 25). SEC, denetçilerin bu kırmızı bayrakları takip etmesi durumunda çoğu hilenin ortaya çıkarılacağına inanmaktadır. İşletmelerde finansal skandalların oluşumuna imkân sağlayan en önemli unsurlar arasında denetçilerin kendi görevlerini yaparken potansiyel hile ve diğer yasadışı faaliyetlerden haberdar olmamaları (Toraman ve diğ., 2009, s.33), bazen ipuçlarının açıklanmasının zor olması, mantıklı olmaması, denetçiler tarafından anlaşılabilmesi veya denetçilerin hileyi tespit etmeye yönelik araçları kullanmamaları gösterilmekte (Lanza, 2003, s. 5) meslek yavaş yavaş toplum ve mahkemelerin denetim mesleğinin asıl görevinin hileyi tespit etmek olduğuna inandığı gerçeği ile yüz yüze gelmektedir (Carnes ve Gierlasinski, 2001, s. 379).

Bu nedenle son yıllarda dış denetimin hile tespiti konusundaki etkinliğinin artırılması ve sorumluluklarının daha açık bir hale getirilmesi yönünde çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda denetim mesleğinin hızla değişen çevreye uyum sağlayamadığı hususunda kaygı duyulduğu vurgulanmış, mesleğin hileli finansal raporlama üzerinde daha fazla durması, denetim firmalarının denetim başarısızlıklarını tamamen yok etmek için sıfır hatayı hedeflemeleri gerektiğini belirtilmiştir (Carnes ve Gierlasinski, 2001, s. 380). ABD hazine bakanlığı tarafından 2006 yılında yapılan bir diğer çalışmada oluşturulan alt komite ise, finansal tabloların güvenilirliğinin yatırımcı güveninin sağlanmasında en önemli unsur olduğunu ve denetçilerin hileyi tespit etme yeteneklerinin artırılması üzerinde odaklanılması gerektiğini vurgulamıştır (Golden ve diğ., 2006, s. 68).

1.3.3. Mesleki Hilelerin Önlenmesi ve Tespiti Konusunda Dış Denetim Alanında Yapılan Düzenlemeler ve Denetim Üzerinde Etkileri

İşletmelerde yaşanan büyük finansal skandallar, dikkatleri bu skandalların ve hilelerin oluşumuna katkı yapan unsurlara çekmiş, yeni skandallar yaşanmaması ve bu skandalların oluşumuna katkı yapan unsurların elimine edilmesi için birçok alanda yeni düzenlemeler yapılmıştır. Hilelerin oluşumunda dış denetim kaynaklı yaşanan problemler ve mesleki hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesinde daha etkin olarak kullanılabileceği düşüncesi nedeniyle de yapılan düzenlemelerden en büyük payı dış denetim almış, uluslararası ve ulusal düzeyde birçok düzenleme yapılmıştır.

1.3.3.1. Uluslararası Düzeyde Yapılan Çalışmalar ve Düzenlemeler

Mesleki hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesi konusunda pek çok çalışma yapılmış olup, bu çalışmanın konusu gereği özellikle dış denetim alanında yapılmış olan çalışmalara

yer verilmiştir. Uluslararası düzeyde yapılan çalışmalar komisyon çalışmaları ile muhasebe ve denetim üst kurulları, düzenleyici kuruluşlar ve yasa yapıcılar tarafından yapılan çalışmalar başlıkları altında ele alınmıştır.

1.3.3.1.1. Komisyon Çalışmaları

Mesleki hileler ile ilgili problemlerin tarihi çok daha eskilere dayanmakla birlikte, hile araştırmaları ile ilgili olarak ilk büyük adımın 1985 yılında ABD’de atıldığı söylenebilir. ABD’de bu tarihte, işletmelerdeki hileli faaliyetlerin nedenlerini araştırmak üzere altı üyeden oluşan Milli Hileli Finansal Raporlama Komisyonunu kurulmuştur. Sponsor kuruluşlardan bağımsız özel sektör inisiyatifi olarak ortaya çıkan ve başkan C. Treadway’in adıyla da anılan komisyonun hazırladığı raporda komisyonun ABD’de Ekim 1985’ten Eylül 1987’ye kadar yapmış olduğu çalışmanın sonuçları ve bulgularına yer verilmiş ve tavsiyelerde bulunulmuştur.

Komisyonun amacı hileli finansal raporlamaya neden olan faktörleri tanımlamak ve vakaların oluşumunu azaltacak adımları belirlemek olarak tanımlanmış (COSO Raporu, 1987, s. 1) ve üç adet hedef belirlenmiştir. Raporda bu hedefler;

1. Finansal raporlamanın bütünlüğünü hangi hileli finansal raporlama davranışlarının bozduğunu, çevresel, kurumsal veya bireysel olarak bu davranışlara katkı yapabilecek kuvvetler ve fırsatlar; önlenebilir veya caydırılabilir hileli finansal raporlamalar oldukları ve oluşumundan sonra hemen tespit edilebilir olup olmadıkları; eğer varsa hangi tür hilelerde iç denetçiler ve kurumsal finansal yöneticilerin profesyonelliklerinde bir azalmanın sonucu olabileceği ve hangi tür düzenleyici ve yasal çevrelerin farkında olmadan bu tür hilelerin oluşumuna katkı yaptıklarını araştırmak,
2. Özellikle hileli finansal raporların tespitinin denetçiler tarafından göz ardı edilip edilmediği veya yetersiz odaklanılıp odaklanılmadığı konuları çerçevesinde bağımsız denetçilerin hile tespitindeki rolleri, bağımsız kamu muhasebecilerinin hilenin tespiti konusunda yeteneklerinin artırılıp artırılamayacağı, hileli finansal raporlamayı azaltmak için iç ve dış denetim standartlarında veya prosedürlerinde değişiklik yapılmasının gerekip gerekmediğini araştırmak ve
3. Hileli finansal raporlama davranışına veya bu davranışın hızlı bir biçimde tespit edilmesinde başarısızlığa katkı yapabilecek kurumsal yapı niteliklerini belirlemek olarak ifade edilmiştir.

Komisyon, hilenin insan doğası kadar karmaşık olduğunu ve toplum değiştikçe finansal raporlama sisteminin de değişeceğini, bu değişim karşısında hileli finansal raporlamanın da gelişeceğini ve karşı cevapların da değişmesinin zorunlu olacağını, sunulan tüm önerilerin uygulanmasının hileli finansal raporlama olmayacağını garanti etmeyeceğini, bu önerilerden bazılarının uygulanmamış olmasının da mutlaka hile olduğu veya olacağı anlamına gelmeyeceğini ifade ederek toplam 49 adet öneri yayınlamıştır (COSO Raporu, 1987, s. 8). Öneriler, halka açık işletmeler, bağımsız kamu muhasebecileri, düzenleyici ve yasa yapıcı çevre ile eğitim temelinde raporun ikinci bölümünde dört ayrı başlık altında ele alınmış, ayrıca her hedef kitle için alt başlıklara ayrılmıştır.

Komisyonun çalışmasına kadar hileli finansal raporlamanın azaltılması ve önlenmesi ile ilgili çabalarda genellikle bağımsız muhasebeciler üzerinde odaklanılmıştır. Halbuki komisyona göre bağımsız muhasebeciler kritik ancak ikincil derecede bir role sahip olup, tam ve güvenilir finansal tabloların garantörleri değildirler (COSO Raporu, 1987, s. 6). Komisyon raporunda ayrıca, eğitimcilerin finansal raporlama sürecinin bir bileşeni olarak düşünülmemekle birlikte hileli finansal raporlama riskinin azaltılmasına yardımcı olma konusunda önemli bir role sahip oldukları ve eğitimin işletme ve muhasebe öğrencilerini hile oluşumuna katkı yapan faktörleri tanıma, etik değerler ve hileye karşı korunma için gerekli olan işletme uygulamaları konusunda hazırlayabileceği vurgulanmıştır.

Komisyon finansal raporlama sürecinde katılımcıların sorumlulukları hakkında yaptığı analizde sonuç olarak, var olan hileli finansal raporlama problemine karşı verilebilecek tek bir cevabın olmadığı, tüm alanlarda geliştirme ve düzeltme yapılması gerektiği sonucuna varmıştır (COSO Raporu, 1987, s. 7).

Treadway komisyonunun en önemli hedeflerinden biri daha öncede belirtildiği gibi hileli finansal raporların oluşumu ihtimalini azaltmaktır. Bu nedenle komisyon himayesinde iç kontrol literatürünü yeniden gözden geçirmek üzere bir çalışma grubu oluşturulmuştur. 1992 yılında yayınlanan iç kontrol bütünlük çerçeve raporu ile COSO (Committee Of Sponsoring Organizations: Sponsor Kuruluşlar Komitesi), ilgili taraflarca farklı biçimlerde algılanan veya farklı anlamlar ifade eden iç kontrol için tüm tarafların kabul edeceği genel bir tanım ve iç kontrol sisteminin kurulması ve değerlendirilmesine yönelik standart oluşturmuştur (http://www.coso.org/FFR-Analysis_Summary.htm).

COSO, 1987 tarihi rapordan sonra hile vakalarını arka plandaki nedenleri açığa çıkarmak, finansal raporlarında hile olduğu iddia edilen işletmelerin işletme ve yönetim karakteristiklerini ortaya koyabilmek amacıyla 1999 yılında yayınladığı raporda 1987-1997 yıllarını kapsayan on bir yıllık dönemde finansal tablolarında hile olduğu iddiasıyla SEC tarafından incelemeye alınan toplam 294 vaka arasından rastgele seçilen 200 vakanın analiz sonuçlarını yayınlamıştır. Yapılan çalışma sonucunda http://www.coso.org/FFR-Analysis_Summary.htm:

- Büyük işletmelerde kurumsal yönetim ve denetim komitelerinin kalitesi artarken, küçük ve orta boy işletmelerde ise rapor edilen hileli faaliyetlerinin arttığı,
- Hile tespit edilen işletmelerin %78'inin borsaya kayıtlı olmayan küçük işletmelerden oluştuğu,
- Her büyüklükteki denetim firmalarının finansal tablolarında hile tespit edilen işletmeler ile birlikte hareket ettiklerinin görüldüğü, analize konu edilen 200 işletmenin % 56'sının en büyük sekiz denetim firması tarafından denetlendiği ve işletmelerin %25'inde hilenin gerçekleştiği süreçte denetim firmasının değiştiği,
- Vakaların %72'sinde üst yönetimin (CEO), %43'ünde (CFO'nun) finansal tablo hilesine karıştığı, (Toplamda vakaların %83'ünde üst yönetimin failer arasında olduğu)
- Çoğu işletmede denetim komitesinin yılda sadece bir defa toplandığı, işletmelerin %25'inde denetim komitesinin bulunmadığı ve denetim komitesi üyelerinin %65'inin muhasebe veya finans konusunda kalifiye olmadıkları ve bu pozisyonlarda hiç deneyimlerinin olmadığı,
- Yönetim kurulu üyelerinin yeterli deneyime sahip olmadıkları ve %60'ının işletmede önemli miktarda hisse sahibi olan grup veya kişilerin yakını veya tanıdığı oldukları, yönetim kurulu üyeleri arasında aile ve akrabalık bağlarının yüksek olduğu,
- İşletmelerin %50'sinden fazlasının hilenin ortaya çıkmasını takiben iflas ettikleri veya sahiplik yapısının değiştiği tespit edilmiştir.

Komisyon bu bulguların analizi sonucu işletme kontrol çevresi, işletme yönetimleri, düzenleyici kuruluşlar ve denetim firmaları için finansal tablo hilelerinin azaltılması ve engellenmesine yönelik alınması gereken önlemlere dair önerilerde bulunmuştur.

COSO daha sonra, 1999 yılında yayınlamış olduğu çalışmayı daha da genişletmek ve geliştirmek amacıyla bu sefer 1998-2007 yılları arasındaki on yıllık dönemde 347 adet hileli finansal raporlama vakasını incelemiştir. Komisyon çalışma sonucunda hileli finansal raporlamanın 1999 raporundaki sonuçlara göre daha da arttığını (347 adet), büyük işletmelerde daha fazla görüldüğünü, işletme üst yönetiminin (CEO, CFO) daha fazla işin içinde olduğunu (Toplamda %89) ve gelirlerin yanlış beyan edilmesinde artış olduğunu (1999 sonucu %50, 2010 sonucu %60) tespit etmiştir (COSO Raporu, 2010). Buna karşılık hile görülen işletmeler ile görülmeyen işletmelerin yönetim kurulları karakteristikleri arasında anlamlı farklılıklar olmadığı ancak hile yapan işletmelerin denetçi değiştirme eğiliminde oldukları (%26) tespit edilmiş (COSO Raporu, 2010, s. 5), raporun en önemli faydalarında biri hileli finansal raporlamanın hala problem olduğunu ve artarak devam ettiğini göstermesi olmuştur.

ABD’de Treadway komisyonu ve COSO raporlarının yanı sıra denetim komitesinin etkinliğini artırmak, iç denetim, dış denetim ve finansal raporlama güvenilirliğini artırmak amacıyla 1997 yılında Blue Ribbon adı verilen bir komite kurulmuş, esas olarak denetim komitesinin ele alındığı çalışma 1999 yılında üç grupta ve toplam 10 adet tavsiye kararından oluşan bir çalışma rehberi oluşturulması ile tamamlanmıştır.

Tavsiyelerde, işletmedeki denetim sürecinden sorumlu bağımsız tüm üyeleri bağımsız, finans ve muhasebe konularına aşina ve en az üç kişiden oluşan bir denetim komitesinin oluşturulması istenmiştir. Raporda ayrıca en az bir üyenin finans veya muhasebe yönetim uzmanlığına sahip olması, denetim komitesinin yılda en az dört defa toplanması gerektiğini, yılda en az bir defa da iç denetim departmanının yöneticisi, yönetim ve dış denetçi ile ayrı ayrı görüşmesi gerektiğini vurgulanmıştır (Blue Ribbon Komitesi Raporu, 1999, s. 72).

Genel olarak bakıldığında Blue Ribbon komitesi raporunda üzerinde durulan en önemli iki konunun denetim komitesinin değişen rolü ve komite üyelerinin bağımsızlığı, uzmanlığı, zaman yönetimi ve kaynakları etkili biçimde kullanımı olduğu görülmektedir (Terrel ve Reed, 2003, s. 63). Raporda denetim komitesinin işlevlerinin arttığı ve görevlerin finansal raporlama, denetim, risk yönetimi ve kontrol alanlarına kaydığı ve denetim komitesinin en temel sorumluluğunun; kamuya ve devlet organlarına sunulacak olan ve işletme tarafından sağlanan finansal raporlar ve finansal bilgiler ile ilgili gözetim sorumluluklarını yerine getirmesinde yönetim kuruluna yardımcı olmak olduğu belirtilmektedir (Blue Ribbon Komitesi Raporu, 1999, s. 71).

ABD’de olduğu gibi diğer ülkelerde de hileli finansal raporlamalara karşı komisyonlar oluşturulmuştur ancak yapılan çalışmalara bakıldığında genelde ABD’deki çalışmaların temel alınarak bu ülkelere uyarlandığı görülmektedir. Örneğin İngiltere’de kurumsal başarısızlıkların nedenlerini tespit etmek, kurumsal yönetim sistemini sorgulamak ve yatırımcı güvenini yeniden sağlamak amacıyla oluşturulan komisyon çalışmaları sonucunda ortaya çıkan ve komisyon başkanı Adrian Cadbury’nin adıyla anılan rapor 1992 yılı Aralık ayında kamuya açıklanmıştır. Komisyonun raporu genel olarak değerlendirildiğinde 1987 tarihli COSO raporundaki tavsiyeler ve ABD’de uygulamaya konan düzenlemelerin İngiltere’ye uyarlandığı görülmektedir. Raporun sonuç bölümünde hileye karşı tam ve kesin bir güvence sağlayabilecek herhangi bir kurumsal yönetim sisteminin var olmadığı vurgulanmakta, amacın hileyi ve yetersizlikleri en erken aşamada tespit ederek önlemler almak ve riski en erken aşamada en aza indirmek olduğu belirtilmektedir (Cadbury Raporu, 1992, s. 52).

1.3.3.1.2. Muhasebe ve Denetim Üst Kurulları, Düzenleyici Kuruluşlar ve Yasa Yapıcılar Tarafından Yapılan Düzenlemeler

Mesleki hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesi konusunda denetim mesleğinin güvenilirliğinin artırılmasına yönelik çabalar, meslek mensuplarının sorumluluklarının belirlenmesi, değiştirilmesi veya açıklanması gibi hususları ön plana çıkarmış, 1887’de kurulan ve günümüzde ABD’nin muhasebe alanında faaliyet gösteren en büyük meslek örgütü olan AICPA tarafından yayınlanmış olan pek çok standartta hile ve hilenin önlenmesi ve dış denetçinin sorumlulukları ile ilgili hükümler yer almıştır. AICPA günümüze kadar direkt olarak bağımsız denetçilerin hile ile ilgili sorumluluklarına dair ve adında hile geçen toplam dört adet Denetim Standardı (SAS) yayınlamış ve bu SAS’lar Tablo 1.2’de sunulmuştur;

Tablo 1.2 Hile Tespit ve Önleme ile İlgili Yayınlanan SAS’lar

SAS NO	Yayımlandığı Yıl	SAS Adı
SAS No: 16	1977	Bağımsız Denetçinin Hata ve Düzensizlikleri Tespit Etme Sorumluluğu
SAS No: 53	1988	Bağımsız Denetçinin Hata ve Düzensizlikleri Tespit Etme Sorumluluğu
SAS No: 82	1997	Finansal Tablo Denetiminde Hilelerin Göz Önünde Bulundurulması
SAS No: 99	2002	Finansal Tablo Denetiminde Hilelerin Göz Önünde Bulundurulması

SAS No:16 “Bağımsız Denetçinin Hata ve Düzensizlikleri Tespit Etme Sorumluluğu” standardı Ocak 1977 yılında AICPA tarafından yayınlanan hile ile ilgili ilk standart özelliğindedir. Adında hile kelimesinin kullanımından kaçınılmış olan SAS No:16’nın

hazırlanmasında görev alanların da içinde olduğu bir grup tarafından SAS No:16 ile amaçlanan hedefin yanına dahi yaklaşamadığı, denetçilerin sorumluluklarının açıklanması, daha net hale getirilmesi amaçlanırken, sorumlulukların sınırlarının anlatıldığı ve standardın kolaylıkla yanlış yorumlanabileceği vurgulanmıştır (SAS No: 16, s. 11).

Sonrasında denetçilerin hile ile ilgili sorumluluklarına dair yanlış algılardan kaynaklanan toplum, finansal tablo kullanıcıları ile denetçilerin beklentileri arasındaki farkı azaltmak amacıyla 1988 yılında ASB tarafından SAS No:53 “Denetçinin hata ve düzensizlikleri tespit ve rapor etme sorumlulukları” yayınlanmıştır. Kapsamı daha önce yayınlanmış olan SAS No: 16’ya göre biraz daha genişlemiş olan SAS No:53’te daha önce yayınlanmış olan SAS No: 16’ya göre denetçinin hileyi ortaya çıkarma veya arama sorumluluğu hususunda farklı bir yaklaşım yoktur. Sadece SAS No:16 ile daha önce belirlenmiş ve denetçilere yüklenmiş olan sorumluluklar biraz daha açık hale getirilmiştir. Denetimin planlanması, risklerin değerlendirilmesi ve yanlış beyan veya yanlış beyan riski tespiti durumunda işletme yönetimi ve denetim komitesi ile ilişkiler konusunda denetçilerin hareket tarzları daha belirgin hale getirilmiş, sorumluluklar artırılmıştır.

1993 yılı Mart ayında, AICPA’nın muhasebe firmaları ile ilgili bölümü, Halka Açık İşletmeler Muhasebe Gözetim Kurulu ((Public Company Accounting Oversight Board - PCAOB) ve SEC’in uygulama bölümü hile ile ilgili olarak peç çok tavsiyeden oluşan ortak bir karar yayınlamışlardır. Bu kararda açıklanan ortak görüş denetçilerin hile tespitinde daha fazla sorumluluğa sahip oldukları yönündedir (Mancino, 1997). AICPA direktörler kurulu da Haziran 1993 raporunda PCAOB’un yapmış olduğu bu tavsiye kararını desteklemiş, eleştirileri bastırmak, daha iyi denetçi performansı için toplumdaki gelen talepleri uygun bir biçimde karşılamak, özellikle finansal tablo hileleri ile ilgili olarak yeni bir standart geliştirmek ve hile tespitinde denetçilerin sorumluluklarını belirlemek ve netleştirmek için AICPA SAS No: 82’yi geliştirmiştir (Carver ve Studler, 2003, s. 89-90) .

SAS No: 82, hile nedeniyle finansal tablolarda var olan maddi yanlış beyanın tespit edilmesi konusunda denetçinin sorumluluğunu detaylandırmış ve AICPA’nın ilk defa hile kelimesini kullandığı standart olmuştur. Bu standart denetçinin hileleri ortaya çıkarmadaki sorumluluğunu arttırmamaktadır ancak, hile nedeniyle finansal tabloların maddi yanlış beyan içermesi riskinin özel olarak belirlenmesini zorunlu kılmaktadır (Küçük, 2008, s. 43).

SAS No:82 ile SAS No: 53 ve daha önceki SAS'larda denetçilere yüklenen sorumluluklar daha açık, anlaşılabilir hale gelmiştir ancak, denetçilerin hileyi tespit ile ilgili sorumluluklarını artırmamıştır. SAS No: 53'ten en önemli farkı denetçilerin, her denetimde, özellikle hile kaynaklı finansal tablo maddi yanlış beyan risklerini değerlemesi ve buna göre bir çözüm geliştirmesinin istenmesi, denetçiye yeni belgeleme ve iletişim gerekliliklerini de karşılamak zorunluluğu getirmesidir (Mancino, 1997). SAS No:82 denetçilere hileyi tespit etme sorumluluğu yüklememiştir ancak sadece maddi ifade yanlışlıklarını bulacak prosedürleri oluşturma sorumluluğu yüklemiştir (Carver ve Studler, 2003, s. 118). SAS No:82'de belirtilen 41 adet risk faktörü ve denetçinin bu riskleri değerleyip, bu faktörlerden herhangi birisiyle ilgili olarak ortaya çıkacak bilgilere göre denetim programında düzenlemeler yapmasının ve pek çok risk faktörünün analizi ile ilgili olarak subjektif yargılarını da kullanmasının gerekliliği oldukça muğlak bulunmuş, ortaya çıkacak her hile vakasında denetçilerin başının ağrıyacağı vurgulanmıştır (Carver ve Studler, s. 118).

Yaşanan büyük skandalların hile ile mücadele için kullanılan prosedürlerin yetersizliğini gözler önüne sermesi ilgili otoriteleri yeni önlemler almaya itmiştir. 2000 yılı Eylül ayında AICPA hile görev gücü oluşturulmuş, muhasebe mesleği, akademik araştırmalar ve ilgili diğer finansal çevrelerden gelen öneriler temelinde, uzun dönemde meydana gelecek ihtiyaçlar ve küresel denetim standartlarının ihtiyaçları da göz önünde bulundurularak SAS no: 99, 15 Aralık 2002 tarihinden itibaren geçerli olacak şekilde yayınlanmıştır (SAS 99, s.1). Hile tespit sorumluluğunda SAS No:82'ye göre önemli bir değişiklik olmamakla birlikte SAS No:99 ile denetçilere planlayacakları ve uygulayacakları denetim konusunda daha fazla rehberlik sağlanmış ve sorumluluk daha açık hale getirilmiştir.

SAS No:99 ile SAS No:82 den farklı olarak getirilen diğer koşullar şu başlıklar altında toplanabilir (Çıtak, 2007, s. 131-132; Jamal, 2008, s.98; Casabona ve Grego, 2003):

- SAS No: 99 ile dış denetçinin genel sorumluluğu artmıştır,
- Hile tespitinden ziyade hilenin önlenmesi ve caydırılması konusuna odaklanılmıştır,
- Hileye bağlı olarak yapılan yanlış beyanları GKGMİ'ne göre yapılan denetimde tespit edemeyen dış denetçinin dava edilmesi SAS 99'un yayınlanmasıyla birlikte artmıştır,
- SAS No: 99 ile birlikte yönetimin kontrolleri reddetmesi geçmişte olduğundan daha büyük bir risk haline gelmiştir,

- Planlama sürecinde gelir tanımlama ile ilgili olarak ilave analitik incelemeler de bu standart ile zorunlu hale gelmiş, gelir tanımlama finansal tablo denetiminde bir hile riski olarak değerlendirilmiştir,
- Eskisine göre SAS No: 99 ile birlikte bireylerin hile yapmalarını önlemek için daha fazla baskı uygulanmaktadır,
- SAS No: 99 ile birlikte olası hileye bağlı yanlış beyanları belirlemek için daha fazla sabit test yapılması gerekmektedir,
- Hile risk faktörlerinin belirlenmesi için denetçiler daha fazla çalışma kağıdı düzenlemektedir,
- SAS No: 99'da denetçiler, denetlenen şirketin çalışanlarıyla daha fazla etkileşimde bulunup ek sorgulamalar yapmaktadırlar,
- Denetçiler SAS No: 99'da olağanüstü işlemlere daha fazla odaklanıp çok daha fazlasını ortaya çıkarmaktadırlar,
- SAS No: 99'da muhasebe tahminlerinin geriye dönük incelemeleri daha sık veya daha kapsamlı yapılmaktadır,
- Muhasebe tahminlerinin geriye dönük incelemeleri yönetim hilelerini daha fazla ortaya çıkarabilir,
- SAS No: 99'un hile risk faktörleri yüzünden denetim sırasında, testlerin özellikleri, zamanlaması ve kapsamı daha sık yapılmaktadır,
- SAS No: 99 ile denetim testlerinde öngörü artmıştır,
- Kontrollerin yönetim tarafından nasıl geçersiz kılınabildiğini ve yevmiye kayıt sürecini anlamak için ilave prosedürler uygulanmaktadır,
- Denetçiler müşteri işletmenin yönetimi, denetim komitesi, iç denetim departmanı, hukuk müşaviri ve finansal raporlama ile ilgili diğer personel ile de hile konusunda görüşmeler yaparak bu birimlerin hem hileye bakış açılarının hem de hileye karşı tavırlarının öğrenmektedir,
- SAS No: 99'daki prosedürler yüzünden uzmanlara başvuru artmıştır,
- SAS No: 99, 7. paragrafta, denetçinin endüstri ve işletmeye özgü baskı ve fırsat unsurlarını özellikle değerlemesi istenmiştir.

ABD'de hileli faaliyetlerin önlenmesine yönelik düzenleyici kuruluşlardan biri de finansal piyasalar ve işlemler konusunda düzenleyici kuruluşların başında gelen Sermaye Piyasası Kuruluşu (Security Exchange Commission – SEC)'dir. Hile ve kasıtlı yanıltıcı işlemleri önlemek için menkul kıymet işlemlerini, finans profesyonellerinin yaptıkları işlemleri ve karşılıklı fon işlemlerini gözetleyen devlet kuruluşu olan SEC, hile ile ilgili

olarak kurumsal sorumluluklar bağlamında denetim komitelerinin oluşturulmasında etkin rol oynamış, hilelerin önlenmesine yönelik olarak yönetim kurullarına, finansal tablo denetiminde denetim firmalarına pek çok özel şartlar getirmiş ve sorumluluklar yüklemiştir. Örneğin SEC'in hile ile ilgili yaptığı çalışmalardan biri 1982 yılından beri gerçekleştirdiği Muhasebe ve Denetim Uygulama Bültenleri (AAERs-Accounting and Auditing Enforcement Releases)'dir. SEC, AAERs'leri işletme, muhasebeci, denetçi veya muhasebe veya denetim ile ilgili olarak işletme yöneticisinin yanlış davranışına karşı yapılan soruşturma sürecinde veya soruşturma süreci sonunda yayınlamaktadır. Bu yayınlar kurumlar ve şahıslar tarafından gerçekleştirilen çok çeşitli yanlış davranışın nitelikleri, detayları ve finansal tablolar üzerindeki etkileri hakkında bilgiler vermektedir. Bu yayınlar işletmelerde meydana gelen illegal faaliyetler ile ilgili olarak yatırımcıların ve toplumun daha detaylı bilgi edinmesi, sermaye piyasalarına güvenin geliştirilmesi ve şeffaflık açısından çok önemlidir.

SEC'in işletmelerle ilgili doğru bilgilere ulaşabilmesi için geliştirdiği sistemlerden biri de elektronik veri toplama, analiz ve geri alma sistemi (EDGAR-Electronic Data Gathering, Analysis and Retrieval System) dir. Bu sistemin temel amacı yatırımcılar, işletmeler ve ekonominin yararına, işletmeler ile ilgili olarak zamana duyarlı bilgilerin elde edilme, kabul ve dağıtımını hızlandırarak, sermaye piyasalarının etkinliğini ve adillliğini artırmaktır.

Hileli faaliyetlerin önlenmesine yönelik olarak Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (International Federation of Accountants - IFAC) tarafından da düzenlemeler yapılmıştır. Uluslararası Denetim Standartları (International Standard on Auditing - ISA) IFAC tarafından Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (International Auditing and Assurance Standards Board - IAASB) aracılığı ile yayınlanmaktadır. IFAC tarafından hile ile bağlantılı olarak; işletme ve çevresini anlama ve maddi yanlış beyan risklerini göz önünde bulundurma (ISA 315), risk değerlendirilme ve iç kontrol (ISA 400), değerlendirilen risklere cevap prosedürleri (ISA 330) standartları yayınlanmış, denetçilerin direkt olarak hile ile ilgili sorumlulukları ise ISA No: 240'ta açıklanmıştır. ISA No: 240 "Finansal Tabloların Denetiminde Denetçilerin Hile İle İlgili Sorumlulukları" standardı 2009 yılı 15 Aralık'tan itibaren yürürlüğe girmek üzere yayınlanmış olup, standart ile getirilen düzenlemelerde daha önce yayınlanmış olan SAS'lardan farklı bir yapı yoktur. ISA 240, hile ile ilgili olarak kendinden önce AICPA tarafından yayınlanan SAS No:99'un uluslararası alanda yansıması biçiminde olduğundan detaya girilmemiştir.

Hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesi sorumluluklarına yönelik hükümlere İç Denetçiler Enstitüsü (IIA-Institute of Internal Auditors) tarafından yayınlanan iç denetim standartlarında da yer verilmiştir. Nitelik ve performans standartları olarak iki başlık altında ele alınan standartlar iç denetçilerin; hile önleme, caydırma ve tespiti ile ilgili sorumluluklarını ve sorumluluk sınırlarını da belirlemiştir. İç denetim standartları incelendiğinde iç denetçinin, yolsuzluk belirtilerini tespit edebilecek yeterli bilgiye sahip olması gerektiği ancak, iç denetçinin, esas görevi ve sorumluluğu yolsuzlukları tespit etmek ve soruşturmak olan kişilerin uzmanlığına sahip olmasının beklenmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Standartlarda iç denetçilerin görevlerinde azami mesleki özen ve dikkati göstermeleri ve denetimini yaptıkları görevde önemli hataların, düzensizliklerin veya aykırılıkların bulunma ihtimalini göz önünde bulundurmaları gerektiği ancak iç denetçilerin hile ve yolsuzluk dâhil olmak üzere tüm risklerin tanımlanması konusunda garanti olamayacakları vurgulanmaktadır. Bununla birlikte risk değerlendirmesinin sonuçlarına bağlı olarak iç denetim faaliyetinin, söz konusu riskleri gidermek üzere idarenin yönetimini, faaliyetlerini ve bilgi sistemlerini kapsayan mevcut kontrollerin yeterliliğini ve etkinliğini değerlendirmesi ve gerekli hallerde ilave kontroller önermesi gerektiği de vurgulanmakta ve iç denetim faaliyetinin hile oluşumu potansiyelini ve organizasyonun hile riskini nasıl yönettiğini değerlendirmesi gerektiği belirtilmektedir (<http://www.theiia.org/theiia/>).

Yasa yapıcılar tarafından hilelerin önlenmesi ve yatırımcıların korunmasına yönelik olarak gerçekleştirilen en önemli düzenlemelerden biri Sarbanes-Oxley Kanunudur. “Halka açık işletmeler muhasebe reformu ve yatırımcıyı koruma kanunu” olarak da bilinen Sarbanes – Oxley yasası büyük kurumsal ve muhasebe skandalların ortaya çıkması ve yatırımcıların sermaye piyasalarına olan güvenlerinin kaybolması üzerine 30 Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yasa ile finansal raporlar üzerinde iç kontrolün etkinliğinin artırılması, işletmeler üzerindeki kontrollerin sıkılaştırılması yoluyla kurumsal yönetim standartlarının yükseltilmesi, yatırımcıların sermaye piyasalarına güveninin yeniden sağlanması, hileli finansal raporlama riskinin azaltılması amaçlanmıştır. Yaşanan büyük skandallarda işletmelerin yönetimlerinin ve bu işletmelerin denetimlerini yapan muhasebe firmalarının büyük payının olduğunun ortaya çıkması dolayısıyla yasa özellikle işletmelerin yönetim kurullarını, üst yöneticilerini ve denetim faaliyetini yerine getiren muhasebe firmalarını hedef almış, sorumlulukları daha da keskinleştirmiş, cezai müeyyideleri artırmıştır (http://en.wikipedia.org/wiki/Sarbanes-Oxley_Act).

Kanunda tanımlanan en kapsamlı denetim reformu; muhasebe firmalarının gözetimini yapmakla görevli PCAOB'un kuruluşu olmuştur. Yatırımcıların çıkarlarının korunması, hisse senetleri sermaye piyasalarında işlem gören şirketler hakkında bilgi sağlayıcı, doğru, güvenilir ve bağımsız denetim raporlarının hazırlanması konularında kamu çıkarının güçlendirilmesi amacıyla oluşturulan bu kurul, yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte halka açık işletmelerin denetimini yapan muhasebe firmalarının denetimi görevi, denetim standartları ve denetçi bağımsızlığı kurallarını düzenleme yetkileri ile donatılmıştır.

İşletme içinden hile yapanlar ile ilgili cezaların genişletildiği dokuzuncu bölümde daha güçlü cezalandırma mekanizmaları geliştirilmiş ve kanun kurumsal finansal raporların onaylanmamasını suç olarak tanımlamıştır. On birinci bölümde kurumsal hile sorumluluğu konusu işlenmiştir. Burada kurumsal hile ve kayıtların tahrifatı suç olarak tanımlanmış ve bu suçlara özel cezalar getirilmiştir.

1.3.3.2. Ulusal Düzeyde Yapılan Düzenlemeler

Ulusal düzeyde dış denetim ile ilgili yasa ve düzenlemelerde hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesi konularına da yer verilmiştir ancak, meydana gelen kurumsal ve muhasebe skandallarına karşı uluslararası alanda yapılan düzenlemelerin ulusal çapta da önemli etkileri olmuş, bir taraftan ilgili yasa ve düzenlemeler uluslararası çalışmalar ışığında yeniden ele alınarak güncellenirken, diğer taraftan daha önce mevcut olmayan düzenlemeler ulusal düzeyde de hayata geçirilmiştir.

Kanun düzeyinde, işletmelerde hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesine yönelik hükümler; Türk Ticaret Kanunu, Vergi Usul Kanunu ile Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu'nun Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname'de yer bulmuştur. 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunundaki hükümler ticari işletmeleri ilgilendiren işlem ve fiillere ilişkin olup 13.01.2011 günü kabul edilmiş, kanunun denetlemeye ilişkin maddeleri 01.01.2013 tarihinde uygulamaya başlanacak şekilde 397 ile 404. maddeler arasında düzenlenmiştir. Kanunun 397. maddesinde anonim şirketlerin ve şirketler topluluğunun finansal tablolarının denetçi tarafından, uluslararası denetim standartlarıyla uyumlu Türkiye Denetim Standartlarına (TDS) göre denetleneceği belirtilmiştir. Maddenin ikinci paragrafında denetçi denetiminden geçmemiş finansal tablolar ile yönetim kurulunun yıllık faaliyet raporlarının düzenlenmemiş hükmünde olduğu belirtilmiştir. Kanun denetlemenin, şirketin ve topluluğun, malvarlığı ve finansal durumunun

515.inci madde anlamında dürüst resim ilkesine uygun olarak yansıtılıp yansıtılmadığını, yansıtılmamışsa sebeplerini, dürüstçe belirtecek şekilde yapılmasını emretmektedir.

Kanunun 400. Maddesinde kimlerin denetçi olabileceklerine yer verilmiş ve denetçinin, bağımsız denetim yapmak üzere, 1/6/1989 tarihli ve 3568 sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanununa göre ruhsat almış yeminli mali müşavir veya serbest muhasebeci mali müşavir unvanını taşıyan ve Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunca yetkilendirilen kişiler ve/veya ortakları bu kişilerden oluşan sermaye şirketi olabileceği belirtilmiştir. Kanun bu haliyle denetim faaliyetini bağımsız denetim kuruluşlarının yapabileceğini ortaya koymaktadır. Kanun, çıkar çatışmasını önlemek ve herhangi bir usulsüzlüğe imkân tanımamak için YMM, SMMM, bağımsız denetleme kuruluşu ve bunun ortaklarından birinin ve bunların ortaklarının yanında çalışan veya bu cümlede anılan kişilerin mesleği birlikte yaptıkları kişi veya kişilerin, ilgili şirkette denetçi olamayacaklarını hükme bağlamıştır.

Denetim raporu konusu 402.ci maddede ele alınmış, ikinci paragrafta denetçiye, ayrı bir rapor hâlinde, yönetim kurulunun, şirketin veya topluluğun durumu hakkındaki yıllık faaliyet raporunda yer alan irdelemelerinin, finansal tablolar ile tutarlılığı ve gerçeğe uygunluğu açısından değerlendirmesi zorunluluğu getirilmiştir.

Denetim raporu ile ilgili olarak görüş yazıları ile ilgili yükümlülükler 403. maddede ele alınmıştır. Buna göre denetçi, olumlu görüş verdiği takdirde yazısında, öncelikle 398 inci madde ve TDS uyarınca yapılan denetimde, TMS ve diğer gereklilikler bakımından herhangi bir aykırılığa rastlanmadığını; denetim sırasında elde edilen bilgilerine göre, şirketin veya topluluğun finansal tablolarının doğru olduğunu, malvarlığı ile finansal duruma ve kârlılığa ilişkin resmin gerçeğe uygun bulunduğunu ve tabloların bunu dürüst bir şekilde yansıttığını belirtmelidir.

Kanun, şirket defterlerinde, denetlemenin bu bölüm hükümlerine uygun bir şekilde yapılmasına ve sonuçlara varılmasına olanak vermeyen ölçüde belirsizliklerin bulunması veya şirket tarafından denetlenecek hususlarda önemli kısıtlamaların yapılması hâlinde denetçinin, bu durumu ispatlayabilecek delillere sahip olmasa bile, gerekçelerini açıklayarak görüş vermekten kaçınabileceğine ve kaçınmanın olumsuz görüşün sonuçlarını doğuracağına hükmetmiştir.

Kanunda hukuki sorumlulukların ele alındığı on birinci bölümünde denetçinin sorumluluğu 554. maddede ele alınmış, denetçi ve özel denetçilerin; kanuni görevlerinin yerine getirilmesinde kusurlu hareket ettikleri takdirde, hem şirkete hem de pay sahipleri ile şirket alacaklılarına karşı verdikleri zarar dolayısıyla sorumlu oldukları belirtilmiştir.

10.01.1961 tarih 10703-10705 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiş olan 213 nolu Vergi Usul Kanununda vergiye konu olan işlem ve evraklarda hilenin önlenmesine yönelik olarak çeşitli yasak ve yaptırımlar yer almaktadır. Kanunda muhasebe ve denetim meslek mensupları ile ilgili olarak hilenin önlenmesine yönelik getirilmiş olan düzenlemeler Vergi Usul Kanunu 2. kitap, vesikalar başlığını taşıyan üçüncü kısım birinci bölümünde, kayıtların tevsiki ile ilgili düzenlemeler kısmında yer almıştır. Kanunun mükerrer 227 maddesine ek maddesinde (**Ek: 23/7/2010-6009/10 md.**) belirtilen hükümlere göre beyanname imzalayan veya tasdik raporunu düzenleyen 3568 sayılı kanuna göre yetki almış meslek mensuplarının, imzaladıkları beyannamelerde veya düzenledikleri tasdik raporlarında yer alan bilgilerin defter kayıtlarına ve bu kayıtların dayanağını teşkil eden belgelere uygun olmamasından dolayı ortaya çıkan vergi kaybına bağlı olarak salınacak vergi, ceza, gecikme faizlerinden mükellefle birlikte müştereken ve müteselsilen sorumlu tutulacakları belirtilmiştir. Kanunun çeşitli maddelerinde hileler ve hileye karışanlar ile ilgili getirilmiş olan cezalar ve hükümler mevcut olmakla birlikte denetim konusu kapsamında olmadığından kapsam dışında tutulmuştur.

Son zamanlarda dış denetime yönelik olarak getirilen en önemli düzenlemelerden bir diğeri de ABD'deki PCAOB örnek alınarak kanun hükmünde kararname ile uygulamaya konan Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun kurulması olmuştur. Kurumun görevi; uluslararası standartlarla uyumlu Türkiye Muhasebe Standartlarını oluşturmak ve yayımlamak, bağımsız denetimde uygulama birliğini, gerekli güveni ve kaliteyi sağlamak, denetim standartlarını belirlemek, bağımsız denetçi ve bağımsız denetim kuruluşlarını yetkilendirmek, bunların faaliyetlerini denetlemek ve bağımsız denetim alanında kamu gözetimi yapmak olarak belirlenmiştir. Henüz çok yeni bir düzenleme olan Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu'nun faaliyete geçmesinin ayrıca, daha güçlü ve şeffaf bir sermaye piyasasının oluşmasına ve kayıt dışı ekonomi ile mücadeleye katkı sağlaması beklenmektedir.

Türkiye'de muhasebe ve denetim meslek mensuplarının çalışma koşul ve şartlarını düzenleyen, meslek mensuplarının uymalarının zorunlu olduğu standartları belirleyen mesleki

en üst kuruluş olan TURMOB (Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği)'da meydana gelen hilelerde meslek mensuplarının payını en aza indirme ve hilenin önlenmesi konusunda meslek mensuplarının sorumluluklarını belirlemek üzere çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemelere öncelikle 3568 sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu'nda yer verilmiştir. Yasanın, mesleğin konusu ile birlikte meslek mensubu olmanın genel ve özel şartlarını içeren genel hükümlerinin yer aldığı birinci bölümü 11. maddesi ile yeminli mali müşavirlik mesleğine kabul edilenlere "Yeminli mali müşavirlik mesleğinin, bir kamu hizmeti olduğunu bilerek, Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına, mesleki kurallara ve meslek ahlâkına uyacağına, mesleğini tam bir bağımsızlık, tarafsızlık ve dürüstlikle yerine getireceğine, üzerine aldığı işleri dikkat ve özenle yapacağına, namusu ve şerefi üzerine yemin etme zorunluluğu getirilmiştir. 12.ci maddede ise yeminli mali müşavirlerin tasdik görevleri ve tasdikten doğan sorumlulukları belirlenmiş, yeminli mali müşavirlere gerçek ve tüzelkişilerin veya bunların teşebbüs ve işletmelerinin mali tablolarının ve beyannamelerinin mevzuat hükümleri, muhasebe prensipleri ile muhasebe standartlarına uygunluğunu ve hesapların denetim standartlarına göre incelediğini tasdik etme sorumluluğu getirilmiş, yeminli mali müşavirlerin yaptıkları tasdik doğruluğundan ve yaptıkları tasdik doğru olmaması halinde, tasdik kapsamı ile sınırlı olmak üzere, kayba uğratılan vergilerden ve kesilecek cezalardan mükellefle birlikte müştereken ve müteselsilen sorumlu oldukları belirtilmiştir.

3568 sayılı Kanun'un, yasakların ele alındığı 45. maddesine göre serbest muhasebeci mali müşavirlerin bu unvanla, yeminli mali müşavirlerin ise bu unvan ve tasdik yetkileriyle; 2. maddede yazılı işlerin yürütülmesi amacıyla gerçek ve tüzel kişilere tabi ve onların işyerlerine bağlı olarak hizmet akdi ile çalışmaları, ticari faaliyette bulunmaları, meslekle ve meslek onuru ile bağdaşmayan işlerle uğraşmaları yasaklanmıştır. Disiplin cezalarının ele alındığı 48. maddede mesleğin vakar ve onuruna aykırı fiil ve hareketlerde bulunanlarla, görevlerini yapmayan veya kusurlu olarak yapan yahut da görevinin gerektirdiği güveni sarsıcı hareketlerde bulunan meslek mensupları hakkında, uyarmadan, meslekten çıkarmaya kadar uzanan farklı disiplin cezaları getirilmiştir.

Kanun'un 50. maddesinde meslek mensuplarının çalışma usul ve esaslarının da içinde bulunduğu ve yasa ile ilgili diğer hükümlerin ayrıca çıkarılacak olan yönetmelikle düzenleneceği belirtilmiştir. Bunun üzerine yeminli mali müşavirlerce gerçek veya tüzel kişilerin veya bunların teşebbüs veya işletmelerinin mali tablo veya beyannamelerinin; vergi,

istisna, muafiyet, iade, indirim, tecil, terkin veya zarar mahsubu işlemleri ve benzeri taleplerinin mevzuat hükümlerine, muhasebe ilke ve standartlarına uygunluğu esas alınarak hesapların gerçeğe uygun ve doğru bilgi verecek şekilde tutulmasını ve bu suretle mükelleflerin doğru beyanda bulunmalarını sağlamak amacıyla, Maliye Bakanlığı 3568 sayılı Kanun'un 12. maddesi hükmüne dayanarak, 2 Ocak 1990 tarih ve 20390 sayılı Resmi Gazete'de "**Yeminli Mali Müşavirlerin Tasdik Edecekleri Belgeler, Tasdik Konuları, Tasdike İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik**" i yayınlamıştır. Yönetmelikte yeminli mali müşavirlerin tasdik edecekleri belgeler, tasdik konuları ve tasdike ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir.

Yönetmelikte tasdik'in amaçlarından birinin de gerçek ve tüzel kişilerin veya bunların teşebbüs ve işletmelerinin hesap ve kayıtlarının sonuçlarını gösteren mali tabloların yanıltıcı olmayacak biçimde eksiksiz ve gerçeğe uygun şekilde düzenlenmesini sağlayarak kamunun istifadesine sunmak olduğu belirtilmiştir. Bu sebeple yeminli mali müşavirlere tasdik çalışması ile ilgili olarak;

- İşletmenin organizasyonu, iç kontrol sistemi, çalışma tarzı, üretim süreci ve iş akışı ile işletmenin içinde bulunduğu sektör vb. hususlarda gerekli araştırmaları yapması,
- Mali tablolar, önceki döneme ait çalışma kağıtları ve tasdik raporları, vergi inceleme raporları ve diğer işletme ile ilgili raporları gözden geçirmesi,
- İşletmenin muhasebe politikasının incelemesi; yayınlanan muhasebe standart ve ilkelerine uygunluğunu araştırması,
- Tasdik çalışması sırasında bilgi alınabilecek ve veri hazırlayacak işletme personelinin belirlenmesi ve bunlar arasında koordinasyonu sağlaması sorumlulukları yüklenmiştir.

Yönetmeliğin 16. maddesinde hataların düzeltilmesi ve hilelerin ortaya çıkarılması ile ilgili düzenlemeye yer verilmiştir. İlk paragrafta, bu alandaki diğer düzenlemelerden farklı olarak, "***hata ve hilelerin önlenmesi ve ortaya çıkarılmasından işletme yönetimi ve yeminli mali müşavirin birlikte sorumlu olduğu***" belirtilmektedir. Yönetmelik yeminli mali müşavirlere tasdik konusu ve belgelerin ilgili mevzuat hükümlerine uygunluğu ve gerçek durumu yansıtması yönünden önemli etkileri olabilecek hata ve hileleri düzeltecek veya ortaya çıkaracak şekilde planlama ve yürütme yükümlülüğü getirmiştir. Yeminli mali müşavirler, gerçek durumu tespit etmek için her türlü belgeden yararlanmak ve bu yönetmelik hükümlerine göre her türlü inceleme tekniklerini kullanmak zorundadırlar. Yeminli mali

müşavirlerce söz konusu belgelerin sahte veya içeriği itibariyle yanıltıcı olup olmadığı araştırılacak, şüphelenilen durumlarda ilgililerin mükellefiyet kayıtlarına ilişkin hususlar ilgili vergi dairelerinden ve diğer kamu idarelerinden bilgi alınarak tetkik edilecektir.

Yönetmeliğe göre yeminli mali müşavir, tasdik konusu ve belgelerin doğruluğu ve gerçeği yansıtmasına neden olabilecek hata ve hileleri, olumsuz etkilerini giderebilecek düzeltme önerisiyle birlikte işletme yönetimine bildirmek zorundadır. Yeminli mali müşavir, işletme yönetiminin hata ve hileleri düzeltilmesi halinde tasdik konusu belgeleri tasdik edecektir. Hatalar, istenildiği halde, düzeltilmez ise veya hileli bir durumun tespiti halinde yeminli mali müşavir durumu bir raporla ilgili mercilere bildirmek zorundadır.

Yönetmeliğin 20. maddesinde 3568 sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu ile bu yönetmeliğin kapsamına giren tasdik işlemlerinden imza ve mühür kullanmak suretiyle tasdik yapan dolayısıyla tasdik raporu düzenleyen yeminli mali müşavirlerin, tasdik kapsamı ile sınırlı olmak üzere tasdik doğruluğundan sorumlu oldukları belirtilmiştir.

Yönetmelikte yeminli mali müşavirlerin inceledikleri ve sonucunda tasdik raporu düzenledikleri konu ve belgelerin gerçeği yansıtması ve doğru olmaması halinde, alınması gereken vergilerden, kesilecek cezalardan ve hesaplanacak gecikme faizlerinden Vergi Usul Kanunu ve 3568 sayılı Kanun hükümleri uyarınca mükellefle birlikte müştereken ve müteselsilen sorumlu oldukları belirtilmiştir.

1981 yılında 2499 sayılı kanunla kurulan ve sermaye piyasasının güven, şeffaflık ve kararlılık içinde çalışmasını, tasarruf sahiplerinin haklarının korunmasını, sermaye piyasalarının işleyiş kurallarının belirlenmesini, fon kullanan şirketlerin belli kurallara uygun olarak sermaye piyasasından etkin bir şekilde yararlanmalarını ve piyasaların adil ve etkin çalışmasını sağlamakla görevlendirilmiş olan Sermaye Piyasası Kurulu; bu görev ve sorumluluklar temelinde, hilenin önlenmesi, ortaya çıkarılması ve caydırılması amacıyla işletme yönetim kurulları, işletme yönetimleri, denetim komiteleri, iç denetçiler ve dış denetçileri hedef alan pek çok düzenleme yapmıştır.

12.06.2006 tarihli ve 26196 (Mükerrer) sayılı resmi gazete'de yayınlanan (Seri: X, No:22) "Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ" ile kurul tarafından belirlenmiş olan bağımsız denetime ve incelemeye tabi işletmelerin, kamuya

açıklanacak veya kurulca istenecek yıllık finansal tablo ve diğer finansal bilgilerinin, finansal raporlama standartlarına uygun olarak hazırlanması, sunulması ve gerçeğe uygunluğu ile doğruluğu hususunda Kurulca yetkilendirilecek bağımsız denetim kuruluşlarına ve bağımsız denetçilere ilişkin standart, ilke, usul ve esasları belirlemiştir.

35 kısım ve 449 maddeden oluşan oldukça geniş kapsamlı bu tebliğin altıncı kısmında finansal tabloların bağımsız denetiminde hile ve usulsüzlükler konusunda bağımsız denetçinin sorumluluğu konusu ele alınmıştır. ISA 240'da belirlenen standartlar temel alınarak hazırlanan ve bağımsız denetçinin finansal tabloların bağımsız denetimi sırasında hile ve usulsüzlüklerin dikkate alınması konusundaki sorumluluğuna dair ilke, usul ve esasları belirlemenin amaçlandığı ve aşağıda başlıkları belirtilen toplam altı bölüm, 29 maddeden oluşan bu kısımda;

- Hile ve usulsüzlüklerin ortaya çıkarılması ve önlenmesi amacıyla işletme yönetiminin ve yönetimden sorumlu kişilerin sorumluluklarının belirlenmesi,
- Bağımsız denetimin doğasından kaynaklanan kısıtlamaların tanımlanması,
- Hile ve usulsüzlük nedeni ile önemli yanlışlıkların ortaya çıkarılması konusunda bağımsız denetçinin sorumluluklarının sınırının tespit edilmesi,
- Bağımsız denetimin sürdürülebilmesi konusunda tereddüt yaratabilecek istisnai şartlarla karşılaşıldığında yapılacak işlemlerin belirlenmesi,
- Düzenleyici ve uygulayıcı otoritelerle iletişim ve
- Belge ve kayıt düzeni hususları düzenlenmiştir.

Tebliğin altıncı kısım birinci bölümünde hile ve usulsüzlükler ile ilgili genel esaslar düzenlenmiştir. 3. madde birinci paragrafta hile ve usulsüzlüklerin tespit edilmesi hususunda bağımsız denetçinin sorumlulukları sıralanmıştır. Buna göre bağımsız denetçinin;

- İşletme yönetimi ve yönetimden sorumlu kişilerin doğruluğu ve dürüstlüğü ile ilgili geçmiş tecrübesi olsa dahi, hile ve usulsüzlük nedeni ile önemli yanlışlıkların olabileceği ihtimalini göz önünde bulundurarak mesleki şüphecilik tutumunu koruması,
- İşletmenin finansal tablolarının hile ve usulsüzlüklerden kaynaklanan önemli yanlışlıkları içerme olasılığı karşısında bağımsız denetim ekibi arasında fikir alışverişinde bulunulması ve görüşmelere katılmayan diğer ekip üyelerini görüşme

konuları hakkında sorumlu ortak baş denetçi tarafından bilgilendirilmesi hususlarında karar alması,

- Hile ve usulsüzlükten kaynaklanan önemli yanlışlık risklerinin ortaya çıkarılmasında kullanmak üzere bilgi elde etmek için gerekli yöntemleri kullanması,
- İşletme yönetiminin sunduğu finansal tablo ve raporlar ile diğer bilgiler ve yaptığı açıklamalarla ilgili hile ve usulsüzlükten kaynaklanan önemli yanlışlık risklerinin tanımlanması ve tespiti; tespit edilen hile ve usulsüzlük nedeni ile önemli yanlışlık riskleri için, ilgili kontrol faaliyetleri de dâhil olmak üzere işletmenin ilgili kontrollerinin tasarımını değerlendirmesi ve uygulanıp uygulanmadığını belirlemesi,
- Finansal tablolarda hile ve usulsüzlükten kaynaklanan önemli yanlışlık risklerinin tespiti ile ilgili tüm hususları belirlenmesi; bağımsız denetim ekibini ataması ve idaresi; işletme tarafından kullanılan muhasebe politikalarını dikkate alması ve uygulanacak bağımsız denetim tekniklerinin yapısı, zamanlaması ve kapsamının seçilmesi sırasında tüm bu unsurların tahmin edilememe riskini de göz önünde bulundurması,
- İşletme yönetiminin kontrolleri aşması riskine karşılık olmak üzere, gerekli bağımsız denetim teknikleri tasarlaması ve bunları uygulaması,
- Tespit edilmiş olan hile ve usulsüzlük nedeni ile önemli yanlışlık risklerine karşı gerekli yaklaşımı belirlemesi,
- Tespit edilmiş bir yanlışın hile ve usulsüzlükten kaynaklanıp kaynaklanmadığını ortaya koyması,
- İşletme yönetiminden hile ve usulsüzlüğe ilişkin yazılı teyit mektupları alması ve
- İşletme yönetimi ve yönetimden sorumlu kişilerle iletişim kurması gerekmektedir.

Aynı maddenin ikinci paragrafında ise bağımsız denetçinin bağımsız denetim riskini kabul edilebilir derecede düşük bir seviyeye indirmek için bağımsız denetim tekniklerini planlarken ve uygularken, finansal tabloların hile ve usulsüzlükten kaynaklanan önemli yanlışlıklar içerebileceğini göz önünde bulundurmak zorunda olduğu vurgulanmaktadır.

Altıncı kısım 4. madde birinci paragrafta finansal tablolardaki yanlışlıkların nedenleri olan hata, hile ve usulsüzlük tanımları yapılmış, beşinci paragrafta **bağımsız denetçinin hile ve usulsüzlüğün gerçekleşip gerçekleşmediğine dair yasal saptama yapmakla yükümlü olmadığı** belirtilmiştir. Altıncı paragrafta ise bağımsız denetçinin denetimi planlar ve uygularken göz önünde bulundurması gereken iki tür hile ve usulsüzlük olduğu belirtilmiş ve

bunlar varlıkların kötüye kullanılması (varlık usulsüzlüğü) ve hileli finansal raporlama olarak tanımlanmıştır.

Tebliğin altıncı kısım ikinci bölümünde SAS No:99 ve ISA 240'daki hükümlere paralel hile ve usulsüzlüklerin tespit edilmesindeki sorumluluklarla ilgili düzenlemelere yer verilmiştir ancak daha önce bu konulara değinildiğinden burada tekrar edilmeyecektir.

Hilenin önlenmesi ve tespiti ile ilgili düzenlemelere Mali Suçları Araştırma Kurulu (MASAK), Bankalar Kanunu ve BDDK tarafından yapılan düzenlemelerde de yer verildiği görülmektedir. Suç gelirlerinin aklanması ve terörün finansmanının önlenmesi amacıyla kurulan MASAK'ın görevi Suç gelirlerinin aklanması ve terörün finansmanının önlenmesi kapsamında veri toplamak, şüpheli işlem bildirimlerini almak, analiz etmek ve değerlendirmektir. MASAK bu amaçla belirlenen görev ve yetki kapsamında, politika belirleme ve mevzuat geliştirme, veri toplama, analiz, değerlendirme ve koordinasyon görevlerinin yanı sıra denetim ve inceleme fonksiyonlarını da icra etmektedir (<http://www.masak.gov.tr/tr/kurulumuz/gorev-ve-yetkiler.aspx>). MASAK, terörün finansmanı ve aklama suçunun araştırılması, incelenmesi ve denetlenmesi görevlerini, görevlendirme konusuna giren hususlarda bilgi ve belge isteme, araştırma ve inceleme yapma, uygulamayı takip ve denetleme, bu maksatla her türlü evrakın tetkikine yetkili denetim elemanları vasıtasıyla yerine getirmekte ve yaptığı görev nedeniyle doğrudan ve dolaylı olarak hilenin önlenmesine yönelik hizmet vermektedir.

Bankacılık açısından bakıldığında ise 2005 yılında yürürlüğe giren 5411 sayılı bankacılık kanununda hilelerin önlenmesinde önemli bir yeri olan denetim komitesi ilk defa yer almış (5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, Md. 24), daha sonra BDDK tarafından yayınlanan bir yönetmelik ile denetim komitesi üyelerinin nitelikleri ile yetki ve sorumlulukları ayrıntılı bir biçimde düzenlenerek denetim komitelerinin etkinliğinin artırılması amaçlanmıştır.

1.3.3.3. Mesleki Hilelerin Önlenmesi ve Tespit Edilmesi Konusunda Yapılan Düzenlemelerin Denetim Üzerinde Etkileri

Ortaya çıkan finansal skandallar detaylı incelendiğinde denetim kaynaklı iki problemin var olduğu görülmüştür. Bu skandallardan çoğunda dış denetçilerin ya hilenin tespiti konusunda beklenen hizmeti veremediklerinin ya da kimi zaman bizzat hile failleri arasında olduklarının tespit edilmesi (Owojori ve Asaolu, 2009, s. 185) dikkatleri özellikle hile ile

mücadelede önemli bir yeri olan denetim mesleğinin üzerine çekmiş, denetim alanında birçok düzenleme yapılmıştır.

Hilelerin oluşumunda denetçilerin payının en aza indirilmesi, hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesi hususunda denetimin sorumluluklarının daha belirgin hale getirilmesi amacıyla yapılan düzenlemeler detaylı olarak incelendiğinde yapılan düzenlemelerin hilenin tespit edilmesi konusunda denetim planlanması ve tasarlanması için bir rehber niteliğinde oldukları, denetçiye hileyi daha iyi tespit edebilecek bir denetim tasarlanmasının yollarını gösterdikleri ve meslek mensuplarının çıkar çatışmalarından uzak durmasına yönelik hükümlerle birlikte denetimin kalitesini artırmaya yönelik hükümler taşıdıkları görülmektedir. Bununla birlikte, ulusal ve uluslararası düzeyde yapılmış olan hiçbir düzenlemede denetim mesleğine hilelerin önlenmesi ve tespiti konusunda direkt sorumluluk yüklenmemiştir. Yapılan düzenlemelerde “uluslararası denetim standartları ile uyumlu olarak denetim faaliyetini yürüten denetçinin finansal tabloların hata veya hileden kaynaklanan yanlış ifadelerden arınmış olduğuna dair makul güvence sağlamakla sorumlu olduğu belirtilmekte, denetimin içinde barındırdığı doğal risk nedeniyle GKGDS ile uyumlu bir denetim planlansa ve uygulansa dahi bazı önemli yanlış beyanları tespit etmekle ilgili kaçınılmaz risklerin olduğu” vurgulanmakta, denetim uygun bir biçimde planlansa ve uygulansa bile maddi yanlış beyanın hilenin doğası gereği ortaya çıkarılamayabileceği, hataların ortaya çıkarılmasında etkin olan prosedürlerin hilenin tespitinde etkin olmayabileceği, denetçiler tarafından denetimin yapılmış ve olumlu görüş bildirilmiş olmasının ilgili finansal tablolarda hile, usulsüzlük veya hatadan kaynaklanabilecek önemli yanlışlıkların bulunmadığı anlamına gelmeyeceği ve garanti sayılamayacağı vurgulanmaktadır (SAS No:99; AICPA AU 316.08; SPK Tebliği Seri X No: 22).

Mesleki hile ile bağlantılı tüm faaliyetler, özellikle finansal bilgilerin doğru bir biçimde ilgili taraflara sunulmasını engellemekte, gerçeklerin ortaya çıkarılması ve finansal bilgilerinin doğruluğunun sağlanması hususunda denetim mesleğine çok iş düşmektedir ancak, mevcut soruna çözüm bulunamadan daha yeni yol ve yöntemlerle gerçekleştirilmiş olan yeni vakalar ortaya çıkmakta, denetçiler açısından hileyi tespit etmek her geçen gün daha da zorlaşmaktadır.

Ortaya çıkan skandallar ve rapor edilen kurumsal hilelerdeki artışlar, mesleki hileler ile bağlantılı iddia ve meseleleri araştırmak ve çözmek için iyi eğitilmiş meslek mensuplarına olan ihtiyacı artırmış, çoğu davada başarı meslek mensuplarının görevlerindeki bilgi, beceri

ve kabiliyetlerine bağlı duruma gelmiştir (Kranacher, 2010, s.35). Bu açıdan bakıldığında mesleki hile ile mücadele ve hile ile ilgili kanıtlayıcı bilgi ve belgelerin elde edilmesi konusunda denetim mesleğinin bugünkü hali ile yeterli olmadığı, yapılan düzenlemelerin ise yardımcı olmaktan uzak olduğu görülmektedir. Bu durum ise, bir taraftan organizasyonların içindeki hilelerin tespiti için sorumluluklarının yeniden tanımlanması ve yeni bir denetim tarzının geliştirilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarırken, diğer taraftan artık yeni kategoride bir denetim sınıfının işletmelerin defterlerinin özellikle hile yönünden denetlemesi gereğini ortaya çıkarılmış ve adli denetim tüm bu gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Carnes ve Gierlasinski, 2001, s. 380).

İKİNCİ BÖLÜM

ADLİ DENETİM, ADLİ DENETİM KAPSAMINDA YAPILAN FAALİYETLER ve ADLİ DENETÇİLİK

Enron ve WorldCom gibi büyük finansal skandallar ve sonrasında oluşan ortam, özellikle dış denetçileri daha iyi bir hile tespit uzmanı olmaları yönünde yoğun bir baskı altına alırken, düzenleyici kuruluşları ise denetim alanında daha güçlü standartlar ve kurallar koymaya zorlamıştır. Bununla birlikte ortaya çıkan sonuçlara bakıldığında yapılan düzenlemelerin istenen sonuçları verdiğini söylemek de zordur. Neredeyse her büyük skandaldan sonra bu tür skandalların tekrar etmesini engelleyeceği düşünülen bir yenilik ve düzenleme getirilmiş, ancak her seferinde yeni ve daha büyük skandallar ortaya çıkmıştır. Hilenin önlenmesi ve tespit edilmesi konusunda kontrol unsurları ve özellikle dış denetim boyutunda yaşanan sorunlar adli denetim gibi yeni bir denetim sınıfının ortaya çıkmasına yol açmış, son yıllarda yöneticiler ve işletme ile ilgili taraflar adli denetçilere ve adli denetim mesleğine daha fazla ihtiyaç duyar hale gelmişlerdir. Bu bölümde, oldukça yeni sayılabilecek bir alan olan adli denetim mesleği ve uygulama alanı tüm yönleriyle ele alınacaktır.

2.1. Adli Denetim Kavramı ve Adli Denetimin Gelişim Süreci

2.1.1. Adli Denetim Kavramı

Adli kavramı İngilizce forensic kelimesinin karşılığı olarak kullanılmakta, forensic kelimesinin ise Latince forum ya da forum önünde anlamına gelen “forensis” kelimesinden geldiği bilinmektedir. Forum Romalıların iş yapmak ve anlaşmazlıkları bir karara bağlamak için toplandıklarının düşünüldüğü yere verilen isimdir (Gray, 2008, s. 119). Roma döneminde iş ile ilgili anlaşmazlıkların çözümü için suçlama ve savunma, forumdaki bir grup kamu bireylerinin önünde yapılmakta, forumda her iki kişinin de (suçlayan ve suçlanan) suça dair hikâyeyi kendi açılarından anlatmaları sonrasında davanın sonucunu kanıtların sağlamlığı ve konuşmaların etkililiği belirlemektedir (http://en.wikipedia.org/wiki/Forensic_science).

Günümüzde ise (forensic) adli kavramı “adli bilim” anlamında kullanılmakta, cezai ve hukuki suçlarla ilgili sorunları çözmek için çeşitli bilimlerin pratik bir uygulaması ve mahkemelerde kullanmak üzere suça dair kanıtların elde edilmesinin bir metodu kastedilmektedir. Adli bilimlerin temel amacı, bilimsel bilgi, beceri ve gerçeklerin, cezai soruşturma ve yargılama gibi özellikle mahkeme sürecinde kullanılarak, hukuk alanında ortaya çıkan yasal sorunların çözümüne tarafsız ve bilimsel kanıtlarla katkı sağlamaktır

(Akyel, 2009, s.66). Adli bilim adamları, bu amaçla, adli olaylarda kanıt ve gerçekleri incelemekte, açıklamakta, sonuç olarak elde ettikleri uzman düşünce ve bulgularını hukuk mahkemelerinde davaya konu olan soruna açıklık getirmek amacıyla sunmaktadırlar (Akyel, 2009, s.85).

Muhasebe kayıtları tutulmaya başlandığından beri insanların finansal raporları incelemesine rağmen çok yakın zamana kadar adli denetim özel bir alan olarak ortaya çıkmamıştır. Özellikle mesleki hilelerdeki artış mesleki hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesi hususunda özellikle denetim kaynaklı yaşanan sorunları gündeme getirmiş, mesleki hilelerin tespit edilmesi gereği de adli denetimin ayrı bir disiplin olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yeni bir disiplin olmasının da etkisiyle muhasebe sözlüğünde kesin ifadelerle açıklanmamış olmakla birlikte adli denetimin; **“hileli olduğu iddia edilen finansal faaliyetlerin izlenmesi - araştırılması ve adli kanıt toplanması ve üretilmesi için muhasebe metotlarının ve özel yordamların uygulanması faaliyeti”** veya **“denetim becerilerinin yasal sonuçları olan meselelere uygulanması”** biçiminde tanımlanması mümkündür (http://www.asosai.org/asosai_old/journal2001/forensic_auditing.htm). İşletme sözlüğünde ise adli denetim; **“zimmet veya hile gibi suç eylemlerinin soruşturulması ve kovuşturulması maksadıyla adli kanıt toplama ve izleme için muhasebe metotlarının uygulanması”** olarak tanımlanmaktadır (<http://www.businessdictionary.com/definition/forensic-audit.html>). Adli denetimin en geniş kapsamlı tanımı Singleton ve Singleton (2010, s.15) tarafından yapılmış ve adli denetim; insan unsuru, örgütsel davranış, hile bilgisi, kanıt ve kanıt standartları gibi hilenin pek çok bileşeninin ve hile potansiyelinin farkında olmak, kırmızı bayrakları değerlendirmek olarak ifade edilmiştir.

Tanımlarda da vurgulandığı gibi, adli denetim işletmenin fonlarının veya varlıklarının herhangi bir yasadışı, yetkisiz veya prosedür dışı kullanımının olup olmadığının ve sorumluların (faillerin) kimliklerinin tespiti için detaylı denetim prosedürlerinin kullanıldığı özel bir uygulamadır. Bu uygulama, bir işletmenin veya bireyin finansal bilgilerinin mahkemede delil olarak kullanılmak üzere incelenmesi ve değerlendirilmesi veya bir işletmenin kayıtlarının yasal bir soruşturmanın hedeflerini karşılamak üzere denetlenmesi ve ilgililere sunulması sürecidir.

Adli denetim, hilenin olup olmadığının araştırılması finansal bilgilerin yanı sıra hile ile ilgili tüm taraflarla görüşme gibi finansal olmayan bilgilerin toplanmasını da kapsamaktadır (<http://www.eusa.org.za/en/Finance/Audit.htm>). Toplanacak finansal ve finansal olmayan

bilgilere mahkemede devam eden vakalar ile ilgili olabilecek meseleleri desteklemek için de ihtiyaç duyulabilmekte ve şu konuları içerebilmektedir (Forensic Auditing, 2008, s.58);

- Şüphelinin motivasyonu ve hile fırsatı (Baskı ve fırsat unsurları),
- Hilenin şüpheliler arasında bir gizli anlaşma içerip içermediği,
- Hile mahallinde veya belgelerde yer alan fiziksel kanıtlar,
- Soruşturmalar ve/veya tutuklama sırasında şüphelinin yapmış olduğu yorumlar,
- Kanıtları yok etmeye yönelik girişimler.

Temel olarak hile, suiistimal veya ihmal sonucu ortaya çıkan hasarların hesaplanması amacıyla gerçekleştirilmekle birlikte adli denetim; kesin olarak tanımlanmayan çok geniş bir yelpazedeki faaliyetleri kapsamakta, zimmet, nafaka, sigorta hilesi gibi çok çeşitli hukuki vakalara istinaden, diğer finansal iddialarla ilgili olarak ilgili tarafa dava açmak için veya dava beklentisi nedeniyle yargılama sürecinin bir parçası olarak da yapılabilmektedir (Forensic Auditing, 2008, s.58). Adli denetim ayrıca, gerçekleştirilen faaliyetin doğal sonucu olarak, işletmelerde hilenin önlenmesi ve tespit edilmesi faaliyetlerini cesaretlendiren bir çevre yaratılmasına da yardımcı olmaktadır (Singleton ve Singleton, 2010, s.15).

2.1.2. Adli Denetimin Gelişim Süreci

Hilenin tarihçesine bakıldığında insanlık tarihi kadar eski olduğu görülmektedir. Milattan önce 1800 yıllarında yaşamış olan Babil Kralı Hammurabi kanunlarında hileye karşı verilecek cezalara yer verildiği görülmektedir (Skalak ve diğ., 2005, s. 4). Bu yazıtlar bir taraftan hilenin insanlık tarihi kadar eski olduğunu gösterirken diğer taraftan da hileye karşı farkındalığın ve verilen mücadelenin de bir o kadar eski olduğunun en önemli kanıtı durumundadır.

Eski çağlara ait tabletlerde ve antik şehir kalıntılarındaki yazıtlarda Mısır, Roma ve Yunan medeniyetlerinde de kamu harcamalarının denetimlerinin yapılmasına dair bulgulara rastlanmış olmakla birlikte, bulgular denetimin özellikle devlet yönetimleri tarafından ve kamu harcamalarının uygunluğunun tespitine yönelik olduğunu göstermektedir (Kavut ve diğ., 2009, s. 43). Örneğin Mısır’da kralın “gözleri ve kulakları” olarak görev yapan kişiler stokların bekçiliğini yapan ve temelde adli denetçi gibi hizmet veren kişilerdir (Singleton ve Singleton, 2010, s.3).

Detayları ve günümüzde yaşanan skandallara benzerliği açısından bilinen ilk büyük kurumsal skandal ise 1720 yılında gerçekleşen ve South Sea Bubble olarak bilinen hiledir (Singleton ve Singleton, 2010, s.3). Bir yatırım hilesi şeklinde ortaya çıkan ve şu anki haliyle dışarıdan bir denetçi tutularak denetim faaliyetinin yaptırıldığı ilk hile denetimi faaliyeti olan bu çalışma aynı zamanda İngiltere’de sertifikalı kamu muhasebeciliğinin ve finansal denetim mesleğinin başlangıcı olarak görülmektedir (Singleton ve Singleton, 2010, s.4).

İngiltere’de 1844’te yürürlüğe giren anonim şirketler yasası ve daha sonra 1879’da çıkarılan şirketler yasası denetim mesleğine ve işletmelerin dış denetimine önemli katkılar yapmış, anonim şirketler yasası işletmelerin defterlerini yıllık toplantılarında ortakların eleştirel analizlerine açmaları, defterleri ulaşılabilir kılmalarını zorunlu kılmıştır (Skalak ve diğ., 2005, s. 9). Bu arada ABD’de ve kıta Avrupa’sında 20. yüzyılın başlarına kadar genel görüş denetçilerin hileyi araştırmaları yönünde olmuş ve denetimin amacının sadece hile ve yolsuzlukları ortaya çıkarmak olmasından dolayı denetim çalışmaları her türlü işlem ve belgenin incelenmesi şeklinde gerçekleşmiştir (Kavut ve diğ., 2009, s.:44).

Amerikan muhasebe mesleğinin kurucusu sayılan Robert Montgomery 1909’da yaptığı bir konuşmada “*Hilenin tespiti bir denetçinin görevlerinin en önemli parçasıdır ve hiç şüphe yok ki diğer şartlar eşit olduğunda hileyi tespit edebilen bir denetçi tespit edemeyen denetçiden daha iyi bir insandır*” sözüyle denetçilerin görevi ile ilgili bakış açısını ortaya koymuştur. Montgomery’nin Lawrence Dicksee ile ortaya koydukları “Denetçinin çalışma alanı ve amaçları” adlı eserin birinci bölümünde “hilenin tespiti” konusu ele alınmış ve profesyonel muhasebecilerin en önemli fonksiyonlarından birinin hile tespiti olduğu vurgulanmıştır (Gray ve Moussalli, 2006, s.16).

Diğer taraftan, hile ve hile tespiti konusu aslında yeni olmamakla birlikte çok yakın zamana kadar adli denetim özel bir alan olarak ortaya çıkmamıştır. Finansal skandallardaki artış, denetim mesleğinden beklentilerin değişmesi ve toplumun bilinç düzeyinin yükselmesi bu alanda gelişmelerin hız kazanmasına neden olmuş, yaşanan gelişmeler adli süreçlerde denetim disiplininin daha fazla yararlanılmasına, daha fazla yer almasına ve adli denetim uygulamalarının başlamasına neden olmuştur. 1988 yılında ACFE kurulmuş, meslek literatüründe hileye verilen önemin göstergesi olan “The CPA Litigation Services Counselor Newsletter” 1989 da yayına başlamıştır. 1993’te PCAOB “denetlenmiş finansal tabloların kullanıcılarının, yönetimin kendi finansal raporlarını manipüle etmediklerini veya diğer

hilelere başvurmadıklarını garanti edecek ilave garantiler sağlamaları gerektiğini” ifade etmiştir.

Standart koyucu kuruluşlar, denetim mesleğinin hile tespiti ile ilgili olarak sorumluluklarını şeffaflandırmak için daha güçlü denetim standartları geliştirmeye devam etmiş, 1997’de AICPA “finansal tabloların denetiminde hilenin göz ününde bulundurulması” başlıklı ve adında ilk defa hile kelimesi geçen SAS No: 82’yi yayınlamıştır. Bu standardın yayını uluslararası muhasebeciler komitesinin (IFAC) denetim uygulamaları komitesi (IAPC) tarafından yayımlanan “hile ve hata” taslağı takip etmiştir (Carnes ve Gierlasinski, 2001, s. 380).

1999 yılında SEC’in talebi üzerine PCAOB denetimin etkinliği konusunda bir panel düzenlemiştir. Panelin sonuç raporunda denetim mesleğinin hızla değişen çevreye uyum sağlayamadığı hususunda kaygı duyulduğu vurgulanmış, mesleğin yasalara aykırı kazanç yönetimi hilelerini de kapsayan hileli finansal raporlama üzerinde daha fazla durması, denetim firmalarının denetim başarısızlıklarını tamamen yok etmek için sıfır hatayı hedeflemeleri gerektiğini belirtilmiştir. Rapor ayrıca denetçilerin hileyi tespitinde iyileştirme, çok daha güçlü, açık denetim standartları ve adli çalışma alanı safhasının başlatılması çağrısında bulunmuştur (Carnes ve Gierlasinski, 2001, s. 380).

The Journal of Accountancy’de “The Fraud Beat” adlı düzenli makale yayınlamaya başlamış, 2000 yılında Journal of Forensic Accounting yayın hayatına başlamıştır (Gray ve Moussalli, 2006, s.18).

PCAOB, 2000 yılında denetim hizmetini yerine getirenlerin daha fazla adli yeteneğe sahip olmalarını talep ederken (Carnes ve Gierlasinski, 2001, s. 378), AICPA SAS 99 ile 2002’de yaptığı yeni düzenleme ile adli denetçiye olan ihtiyacı ortaya koymuş, maddi hata riski tanımlama gerektiğinde özel bilgi ve yetenekleri olan adli uzmanların görevlendirilmesini önermiştir (Watters ve diğ., 2007, s. 90). Yaşanan bu gelişmeler ve yapılan düzenlemeler adli denetim uygulamasının ve adli denetçiliğin önünü açmış, adli denetim bilgi, tecrübe ve lisansı pek çok kurum ve kuruluş tarafından aranan nitelik özelliği kazanmış, özellikle ABD’de çok sayıda üniversite adli denetimi lisans ve lisansüstü seviyede programlarına eklemeye başlamıştır.

2.2. Adli Denetimin Diğer Disiplinler ile İlişkisi

Adli denetim, faaliyetin özelliğinden dolayı pek çok disiplin ile yakın ilişki içindedir. Adli denetim, kavramı oluşturan adli ve denetim kelimelerinden de anlaşılacağı gibi hukuk ve kriminoloji gibi adli bilimler ve muhasebe, dış denetim, iç denetim, adli muhasebe gibi muhasebe ve denetim bağlantılı disiplinler ile iç içedir. Örneğin, adli denetim faaliyeti daha çok suça ve hileye ilişkin sorunların çözümü ile ilgili olduğundan adli denetçinin muhasebe ve denetim bilgisi ve deneyiminin yanı sıra derin hukuk, sosyoloji, psikoloji, bilgi teknolojileri ve kriminoloji bilgisine ihtiyacı vardır.

Bu bölümde adli denetimin hukuk, iç ve dış denetim kapsamında denetim, adli muhasebe ve kriminoloji ilişkisi ele alınarak, muhasebe ve denetim alanında özel ve yeni bir uygulama alanı olan adli denetimin yerinin ve kavramsal çerçevesinin daha anlaşılır olmasının sağlanması amaçlanmaktadır.

2.2.1. Adli Denetim – Hukuk İlişkisi

Adli denetim kavramındaki adli kelimesi “mahkemeye dair” veya “adaletle ilgili” anlamı taşımakta ve özellikle suçun kovuşturulmasını kapsamaktadır (Brooks ve Labelle, 2006, s.288). Bu nedenle adli denetim mesleği, denetim ve hukuk arasında ilişki kuran, potansiyel hileyi araştıran ve normal denetim faaliyetine göre daha kapsamlı, eleştirel ve sistematik bir yaklaşım olup yargısal tespitte bulunma amacına ulaşmak için yerine getirilmektedir (Chariri, 2007, s. 84).

Diğer taraftan hilenin araştırılması ve çözümlenmesi her zaman davanın hangi mahkemede görülmesi gerektiği, bazı kanıtların toplanmasının legal olup olmadığı, ne zaman yasa gücü kullanılması gerektiği gibi hukuki soruları da beraberinde getirmektedir (Albrecht ve diğ., 2009, s. 16). Bu nedenle adli denetçinin protokoller, süreçler, mahkemenin fonksiyonları ve gerçekleştirdiği faaliyette ihtiyaç duyabileceği diğer yasal süreçler hakkında bilgi sahibi olması hayati öneme sahiptir (Brooks ve Labelle, 2006, s.288).

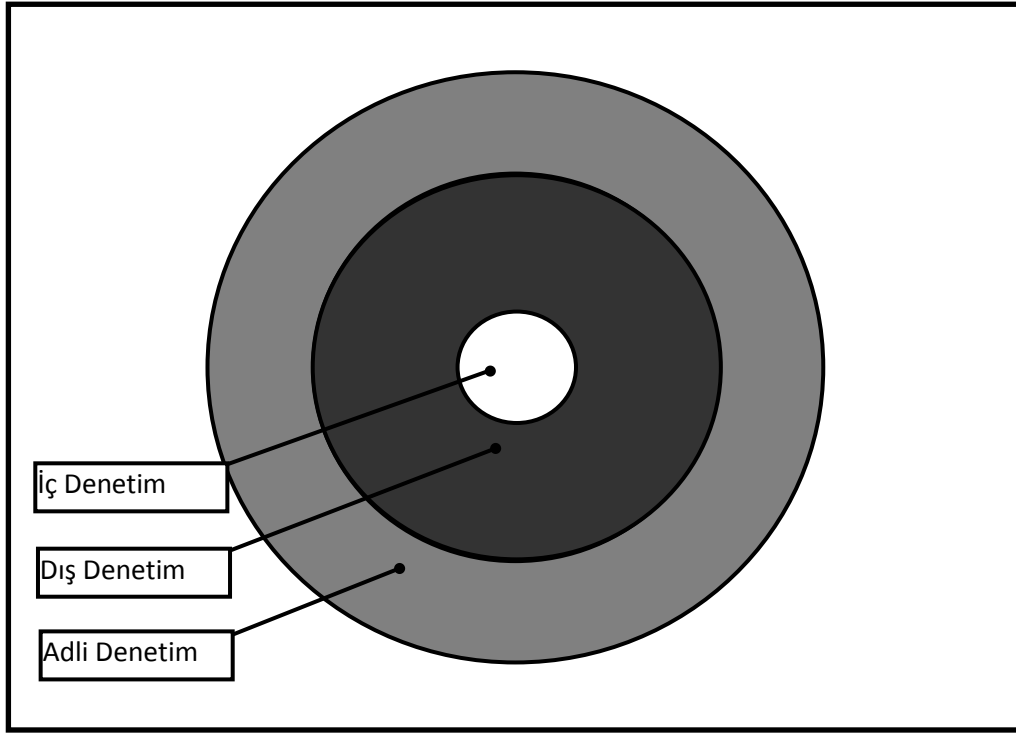
Adli denetçi uzman danışman olarak yasal hizmetlerde bulunmakta ve yaptıkları faaliyet çok önemli hukuksal sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenle adli denetçinin, faaliyetin hukuksal boyutları, inceleme yaparken uyulması gereken hukuksal kurallar ve yapılan faaliyetin hukuksal sonuçları hakkında bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Örneğin adli denetçilerin kanıt toplama ile ilgili hukuki kuralları iyi bilmemeleri sonucu bilgisayar hard diskinden veri kopyalanırken gerekli yasal prosedürlerin yerine getirilmemesi kanıtların

geçerliliğini yitirmesine neden olabilir. Yine yasaların kendisine tanıdığı imkânların farkında olmayan veya yasal ölçüyü bilmeyen bir adli denetçi kullanabileceği pek çok kanıttan bilgisizliği dolayısıyla mahrum kalabilir (Brooks ve Labelle, 2006, s.288). Bir diğer önemli husus da adli denetçilerin hukuk danışmanı ile nasıl daha yakın, etkin ve etkili çalışabileceğini bilmesi gereğidir, çünkü adli denetçiler her ne kadar hukuk konusunda bilgili olsalar da avukat değildirler (Brooks ve Labelle, 2006, s.288).

Hile failleri genelde ya ilk defa hile suçu işleyen ve bu nedenle olağan üstü önlemler olarak suçlarını gizleyen ya da yaptıkları hileleri gizleme konusunda uzmanlaşmış kişilerdir. Bu failler genelde hilenin gizlenmesi ve dönüştürülmesi aşamasında yasal boşluklardan yararlanırlar. Mesleğinde başarılı olmak isteyen bir adli denetçinin alanla ilgili olarak iş hukuku, ticaret hukuku, vergi hukuku, ceza hukuku ve ilgili kanunlar hakkında bilgiye sahip olması hileleri tespit etmesinde büyük kolaylık sağlayabilir.

2.2.2. Adli Denetim – Denetim İlişkisi

Kurumsal yönetim anlayışı gereği hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesine yönelik olarak, yönetim kurulu, işletme üst yönetimi, denetim komitesi, iç denetim ve dış denetim gibi kurumsal yönetim bileşenlerinin tümünün farklı derecelerde sorumluluk ve görevleri vardır. Ancak ortaya çıkan skandallar, bir taraftan sorumlulukların yeniden belirlenmesini zorunlu kılarken, diğer taraftan özellikle hilelerin tespit edilmesi konusunda yaşanan denetim kaynaklı problemler yeni bir denetim tarzının geliştirilmesini ve işletme defterlerinin farklı kategoride bir denetim sınıfı tarafından denetlenmesini gündeme getirmiş, adli denetim tüm bu gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, adli denetim iç denetim ve dış denetimden tamamen farklı ve ayrı bir uygulama da değildir. Şekil 2.1’de hile tespiti konusunda kapsam ve etki alanı bakımından adli denetim, iç denetim ve dış denetim arasındaki ilişki vurgulanmaya çalışılmıştır.

Şekil 2.1 Hile Tespiti Açısından Adli Denetim, İç Denetim ve Dış Denetim İlişkisi

Şekil 2.1’de de görüldüğü gibi hilenin tespiti bakımından adli denetim iç ve dış denetim ile iç içedir. Ancak bu üç denetim türü birbirleriyle ortak ve benzer özelliklere sahip olmakla birlikte kapsam, öncelik, kısıtlar gibi farklı nitelikleri de bünyelerinde barındırmaktadırlar. Örneğin, işletmelerde hile riskini belirleyen en önemli unsurlardan biri olarak görülen iç denetim, konumundan dolayı bir taraftan hilelerin önlenmesinde ve tespit edilmesinde en etkili pozisyona sahipken, diğer taraftan işletme üst yönetimine bağlı olduğundan özellikle yönetim hilelerine karşı hassas olup, üst yönetimin tavrı ve denetim ekibinin kalitesi iç denetimin etkinliğini sınırlamaktadır. Diğer taraftan, gerçekleştirilen dış denetim işletmelerde hilelerin tespiti ve önlenmesi konusunda önemli fonksiyonlar üstlenmekte ve işletmelerin finansal raporlarına kredibilite sağlamaktadır. Bununla birlikte dış denetimin birincil amacı hile tespiti değildir ve pek çok nedenle finansal tabloların hata ve hileden arınmış olduğuna dair veya raporların işletmenin durumunu tam olarak ve doğru bir biçimde yansıttığı konusunda garanti olarak görülememektedir. Adli denetim ise bu noktada devreye girmekte, özellikle iç denetim ve dış denetimin doğal sınırları veya diğer nedenlerle hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesinde etkisiz kaldığı noktada iç ve dış denetimi tamamlayıcı bir rol oynayarak iddia edilen hilenin var olup olmadığını kanıtlarıyla ortaya koymaya çalışmakta, var olduğu iddia edilen hilenin tespiti temel amaç olmaktadır. Diğer taraftan, bu farklılıkların yanı sıra adli denetim iç ve dış denetimden; hedef, kapsam ve kullanılan araçlar ve gerçekleştirilen faaliyetlerin özelliği dolayısıyla da farklılık

göstermektedir. Bu farklılıklar; adli denetim - iç denetim ve adli denetim - dış denetim ilişkisi biçiminde iki bölüm halinde detaylı olarak ele alınacaktır.

2.2.2.1. Adli Denetim – İç Denetim İlişkisi

Yeterli ve etkin bir iç denetim biriminin fonksiyonlarından biri de operasyonel risklerin, hilenin ve gelir kayıplarının oluşmasını engellemektir. Bu anlamda iç denetim ile adli denetimin amaç birliği içinde olduğu söylenebilir. Ancak iç denetçilerin hilenin önlenmesi, tespiti ve raporlanması ile ilgili olarak sorumluluklarının ele alındığı ve IIA tarafından 1985 yılında yayınlanmış olan SIAS No:3'te (*Deterrence, Detection, Investigation and Reporting of Fraud*) açıklanmış, standartta hilenin soruşturulması ve ortaya çıkarılmasından iç denetçilerin tek başlarına sorumlu olmadıkları vurgulanmıştır. Standartta iç denetçilerin hilenin soruşturulması ile ilgili sorumlulukları; işletmenin çeşitli bölümlerinde ortaya çıkması muhtemel risklerin büyüklüğüne bağlı olarak hileyi ortaya çıkarmakta kullanılacak etkili ve yeterli iç kontrollerin var olup olmadığını belirlemek, ortaya çıkarılmış hilelerden yola çıkarak benzer hilelerin tespit edilmesini sağlayacak denetim prosedürleri tasarlamak ve benzer hilelerin araştırılmasına fırsat sunacak bilgiye ulaşılmasını sağlamak şeklinde tanımlanmıştır (Rezaee 2002, s. 207; Küçük, 2009, s. 120-122-123). IIA tarafından daha sonra 2005 yılında yayınlamış olan mesleki uygulama çerçevesinde ise iç denetçilerin hileyi caydırması, tespit etmesi, soruşturması ve rapor etmesinin beklendiği belirtilmektedir (Moyes ve diğ., 2006, s. 1).

İç denetçilerin zaman kısıtlarının olmaması, daha az maliyete neden olmaları ve işletmenin iç kontrol yapısını sürekli ve etkin olarak en iyi şekilde kontrol edebilecek ve izleme faaliyetini en iyi biçimde yerine getirebilecek konumda olmaları nedeniyle iç denetçilerin finansal raporlama sürecinin riskli alanlarını en kısa sürede ve en iyi bir şekilde değerlendirerek hileye karşı en erken safhada önlem alma imkânları yüksektir (Küçük, 2009, s. 119-124). Bununla birlikte iç denetimin hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesi konusunda yetersiz kaldığı hususlar vardır. Örneğin iç denetçiler işletmede yürütülen sayısız faaliyet hakkında sorumluluk sahibi olup, hile önleme ve hile tespiti konularındaki bilgi ve becerileri adli denetçilere göre doğal olarak daha sınırlıdır. Diğer taraftan hilelerin önlenmesi ve tespitinde birincil derecede öneme sahip olan iç denetimin etkinliğinin yönetimin tavrına bağlı olması bu etkinliği zayıflatmaktadır. Adli denetim ile iç denetim arasındaki en önemli fark da budur. Adli denetim bağımsız bir faaliyet iken iç denetim işletme üst yönetimine bağımlıdır ve iç denetimin sınırlılıklarını bilen üst yönetim tarafından yapılan hilelerin iç denetçiler tarafından ortaya çıkarılmama riski her zaman vardır. Buna karşın, tek sorumlulukları ve

amaçları var olduğu iddia edilen hileleri incelemek ve soruşturmak olan adli denetçilerin bu alandaki bilgi ve deneyimleri daha fazladır. Ayrıca işletmeden ve işletme üst yönetiminden bağımsız olmaları dolayısıyla, yönetim kaynaklı risklerin oluşma şansı yoktur.

2.2.2.2. Adli Denetim – Dış Denetim İlişkisi

Adli denetim soruşturmasında süreç çoğu yönüyle dış denetimde kullanılan süreçlerle benzerlik gösterir. Örneğin, planlama safhası, kanıt toplama, inceleme ve raporlama süreci adli denetim sürecinin de parçalarıdır. Bununla birlikte adli denetim ile dış denetim arasında neden, amaç, yöntem ve hedef açısından önemli farklılıklar vardır. Örneğin Telpner ve Mostek (2003:1) “Adli denetçiyi diğer muhasebe meslek elemanlarından ayıran en önemli özelliği; mesleğin icrası sırasında diğer denetçilere göre hile ve yargı ile çok daha fazla ilişki içerisinde olmaları” olarak belirtmişlerdir (Akyel, 2009, s. 66).

Dış denetim en genel haliyle bir örgütün faaliyetlerine ve olgularına ilişkin açıklanan bilgilerin önceden belirlenen kriterlere uygunluk derecesini belirlemek ve raporlamak amacıyla, bu ekonomik faaliyetlere ve olaylara ilişkin bilgilerle ilgili kayıtların toplanması, değerlendirilmesi ve sonucun bilgi kullanıcılarına raporlanması süreci olarak tanımlanmakta ve rutin olarak gerçekleştirilmektedir (Arens ve Loebbecke 1991, s. 3-4). Bu anlamda denetim faaliyeti, sadece belirli bir tarihte çıkarılmış mali tabloların doğru olup, gerçek bilgileri içerdiği, mevzuat hükümleri ve denetim standartlarına uygun olduğunun tasdiki işlemi şeklinde gerçekleştirildiği için hile tespitinden ziyade, yasal ve zorunlu prosedürlerin yerine getirildiği bir faaliyettir ve bu nedenle denetim raporları denetlenmiş finansal tablo kullanıcılarına belirli derecede güvence sağlarlar (Küçük, 2008, s. 232). Hâlbuki adli denetim faaliyeti, sadece hilenin olduğu, olacağı veya olabileceğine dair tahmin olduğunda talep üzerine yapılmakta, sadece finansal tablolardaki hileleri değil varlık usulsüzlüğü, yolsuzluk gibi her türlü hilenin soruşturulmasını kapsamaktadır. ACFE'ye göre ana farklardan birisi budur ve ACFE tahmin kavramını da “makul, profesyonel olarak eğitilmiş ve mantıklı bir kimseyi hilenin olduğuna veya olacağına inandıran her türlü durum” olarak tanımlamıştır (Johnson ve Rudesill, 2001, s. 65). Adli denetim ile geleneksel denetim arasında ACFE tarafından tanımlanan bir diğer fark da dış denetimin sistem ve yöntemleri, adli denetimin ise yasaları ihlal eden kişileri hedef almasıdır (Johnson ve Rudesill, 2001, s. 65).

SAS No:99'da da adli denetim ve dış denetim arasında ayırım yapılmaktadır. SAS No: 99'a göre bağımsız dış denetçinin amacı finansal tabloların ne kadar adil olarak sunulduğuna dair genel kabul görmüş denetim standartlarına göre bir görüş bildirmesidir (Johnson ve

Rudesill, 2001, s. 65). SAS No:99 on ikinci paragrafta denetim uygun bir biçimde planlansa ve uygulansa bile maddi yanlış beyanın hilenin doğası gereği ortaya çıkarılamayabileceği, hataların ortaya çıkarılmasında etkin olan prosedürlerin hilenin tespitinde etkin olmayabileceği ifade edilmiştir. SAS No:99'da ayrıca denetçiler tarafından denetimin yapılmış ve olumlu görüş bildirilmiş olmasının ilgili finansal tablolarda hile, usulsüzlük veya hatadan kaynaklanabilecek önemli yanlışlıkların bulunmadığı anlamına gelmeyeceği ve garanti sayılamayacağı vurgulanmıştır (Gray, 2008, s.116). Adli denetim ise farklı bir uğraştır. Adli denetçi delilleri bir araya getirmek veya yasal süreç ile ilgili olarak uzman tanıklık yapmak üzere görev yaparlar, finansal tablolar hakkında görüş bildirmezler (Johnson ve Rudesill, 2001, s. 65) ve görevleri hile olup olmadığını ortaya koymaktır.

Bologna ve Lindquist (1996) bağımsız dış denetçi ile adli denetçi arasında detaylı bir karşılaştırma yapmıştır. Yazarlara göre dış denetçi finansal işlemler üzerinde odaklanırken adli denetçi ise finansal işlemlerin altında yatan davranışlar üzerinde odaklanmaktadır. Dış denetçi denetim sürecinin kapsamı, zamanlaması ve doğasını belirlemek için büyük oranda iç kontrole güvenirken aksine adli denetçi iç kontrolden nasıl kaçınılabileceği, iç kontrolün nasıl atlatılabileceği üzerine odaklanmaktadır. Dış denetçiler standart denetim programı kullanırken adli denetçiler hayal güçlerini kullanmak için özgürlüğe ihtiyaç duymakta, kendilerini potansiyel hırsızların yerine koyarak normal beklentilere uymayan kalıplar aramaktadırlar (Johnson ve Rudesill, 2001, s. 65). Adli denetçi ile dış denetçi arasındaki diğer farkları şu başlıklar altında ele almak mümkündür;

- Adli denetçi mahkemede bilirkişilik yapabilmek ve hile oluşumuna imkân sağlayan yasal boşlukları analiz edebilmek için denetçiye göre daha derin hukuk bilgisine sahiptir (Kleyman, 2006, s.8).
- Denetim sürecinde denetçi, hataları ve uygunsuzlukları bulmaya çalışırken, adli denetçi çalışmalarında bilinen tüm hile yöntemlerini uygulayarak şüphelenilen uygunsuz durumları her yönüyle araştırır (Toraman ve diğ., 2009, s.35).
- Denetçi, düzenleyici kurumların (SPK, SEC, BDDK vb.) öngördüğü düzenlemelerin uygunluğunu araştırmaktadır. Hâlbuki adli denetçi adli soruşturma, hile denetimi ve suç unsuru olay ve durumlar ile ilgilenmektedir.
- Denetçi finansal tabloların sunumunda yönetimin dürüstlüğü konusunda görüşünü beyan etme ile görevini yerine getirirken adli denetçi genel olarak hileli işlemler, finansal suçların oluşumu ve sorumlularını belirlemek ile ilgilenir (Toraman ve diğ., 2009, s.35).

- Denetçilerin sorumluluğu, finansal tablolardaki eksiklikleri ve hataları bulmak için denetim prosedürlerini uygulamak ve finansal tablolar hakkında genel bir görüş oluşturmaktır. Adli denetçiler ise gerçeklere dayanan bilgileri detaylandırır. Şüpheliler veya bilinenler hakkında ne, nerede, niçin, nasıl sorularını sorarak kanıtlar toplar ve belgelendirme yaparlar.
- Dış denetçiler olayların dışı bakan yönüyle ilgilenirken, adli denetçiler olayların arkasındaki nedenlerle ilgilenirler (Çankaya ve Gerekan, 2009, s.98).
- Raporlamada kullanılan dil açısından adli denetçiler denetçilere göre daha kesin, kararlı bir dil kullanırlar (Toraman ve diğ., 2009, s.35).
- Adli denetçiler suç atmosferi içinde çalışırlar ve genelde yargılama öncesi veya yargı aşamasında hizmet verirler (Toraman ve diğ., 2009, s.35).
- Dış denetçiler olaylara daha çok genel bir perspektiften bakar, adli denetçiler ise denetçilerden farklı olarak olayların detaylarıyla ilgilenirler ve uygunluğu değil uygunsuzlukları araştırdıkları için olayları derinlemesine incelerler (Çankaya ve Gerekan, 2009, s..98).
- Adli denetçiler denetçilerden farklı olarak kontrol sistemlerinin ve süreçlerin nasıl suüstimal edilebileceğini veya hatalı kullanılabileceği konusunda daha yetkindir.
- Adli denetçilerin incelemeleri bir metodoloji setinin uygulanmasından ziyade mantıki çıkarımlar ve sürekli bir değerlendirme süreci içerisinde gerçekleşmektedir (Toraman ve diğ., 2009, s.35).
- Hile denetim raporları ile geleneksel muhasebe raporları karşılaştırıldığında hile denetçilerinin raporlarında rakamlar kelimelere yardımcı olurken, geleneksel muhasebe raporlarında ise kelimeler rakamlara yardımcı olmaktadır (Çankaya ve Gerekan, 2009, s.99).
- Her iki meslek açısından mesleki lisansların alınmasında aranan niteliklere bakıldığında adli denetçilerin daha güçlü bir alt yapıya sahip olmaları gerektiği görülmektedir.

Adli denetim ile dış denetim arasında araştırma yaklaşımları açısından da farklar vardır ve bu farklar aşağıdaki tabloda görülebilir (Pollock ve Summer, 2009, s.46; O'Really-Allen ve Zikmund, 2009, s. 3):

Tablo 2.1. Adli Denetim ile Dış Denetim Arasındaki Farklar

	Dış Denetim	Adli Denetim
Amaç	Finansal tablolarla ilgili görüş ifade etmek amaçlanır.	Hilenin yapılıp yapılmadığını ortaya çıkarmak amaçlanır.
Zaman	Önceden planlanmıştır ve belirli aralıklarla tekrarlanır.	İddia ve suçlamaya binaen başlar, tekrarı iddia ve talebe bağlıdır.
Kapsam	Finansal verilerin denetimidir.	Özel iddiaları çözüme ulaştırmak için tüm veriler değerlendirilir.
İş Planı	Tanımlanmış iş planı vardır.	Zaman içinde duruma göre sık sık değişen iş planı vardır.
Kullanılan belgeler	Kurum belgeleri kullanılır.	İnceleme ve arka plan kontrolleri dâhil kurum ve çalışan belgeleri kullanılır
Hile Planları	Planlama süresince göz önünde bulundurulur.	İddia edilen planların tespiti ve sayısı-niceliği sürekli göz önünde bulundurulur.
Metodoloji	Finansal veriler incelenerek ve destekleyici kanıt aranarak yapılır.	Belgeler ve dışarıdan elde edilen veriler incelenerek ve mülakatlarla yapılır.
Mülakat stili	Gerçekleri bulma	Gerçekleri bulma ve soruşturma
Niyet Tespiti	Göz önünde bulundurulmaz.	Soruşturmanın ayrılmaz parçasıdır.
Örnekleme	Sıklıkla kullanılır.	Nadiren kullanılır.

Kaynak: (Pollock ve Summer, 2009, s.46; O'Really-Allen ve Zikmund, 2009, s. 3)

2.2.3. Adli Denetim – Adli Muhasebe İlişkisi

Adli denetim ve adli muhasebe kavramları çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılmakta, hatta kimi akademisyenler tarafından aynı oldukları iddia edilmektedir. Her iki alanda da Sertifikalı Hile Denetçisi (Certified Fraud Examiner – CFE) lisansı ile faaliyet gösterilebilmekle birlikte gerçekleştirilen faaliyetler açısından bakıldığında aralarında kapsam bakımından farklılıklar olduğu görülmektedir. Adli denetim daha çok hilenin önlenmesi için uygulama önlemleri ve yöntemleri geliştirmekle ilgili bir alan olup, adli denetim faaliyeti normalde işletmelerin hileli olduğu iddia edilen finansal faaliyetlerinin incelenmesini, eğer mevcutsa var olan hile ve failerin tespit edilmesini, hilenin parasal boyutunun ortaya çıkarılmasını ve bulguların müşteri ve istenmesi durumunda adli ve düzenleyici kuruluşlara sunulmasını kapsamaktadır. Adli muhasebe ise kesin ifadelerle tanımlanmamış olmakla birlikte muhasebecilerin inceleme alanında yapmaları talep edilen çok geniş bir alandaki çalışmaları kapsamakta, finansal konuların incelenmesinin tüm süreçlerini içermektedir. “Hile denetimi”, “uzman tanıklık”, “dava destek” başlıkları altında üç grupta toplanan adli muhasebe faaliyeti; işletmelerde meydana gelen hilelerin yanı sıra kurumsal incelemeler, ortaklık ya da hissedar davaları, devlet ile yapılan işler, ceza davaları, inşaat sektörü, şahsi yaralanma / motorlu taşıt kazaları, işin durması, sigorta vb. tazminat talepleri, boşanmalarla ilgili mali anlaşmazlıklar, firma değerlemesi, işletmelerin mali kayıplarına ilişkin davalar, arabuluculuk ve tahkim, çevresel sorunlar ve entelektüel sermaye ile ilgili meseleler gibi çok geniş çerçevedeki konuları kapsamaktadır (Akyel, 2009, s.77-84). Hile denetimi adli muhasebenin üç faaliyet alanından sadece bir tanesidir ve bu anlamda adli muhasebe faaliyeti

adli denetimi de kapsayan daha geniş bir alandır. Bu nedenle adli muhasebenin adli denetim anlamında kullanılmasının bir dereceye kadar doğru kabul edilebileceği ancak, adli denetimin adli muhasebe yerine kullanılmasının adli muhasebenin kapsamını daraltabileceği değerlendirilmektedir.

2.2.4. Adli Denetim – Kriminoloji İlişkisi

Dilimize kısaca suç bilimi olarak çevrilmiş olan kriminoloji suç, suç olgusu ve ilgili kişileri ve bunlar arasındaki ilişkiyi sebep sonuç ölçütleri içinde inceleyerek suçun sosyal nedenlerini ve tabiatını inceleyen bir bilimdir. Kriminoloji suçun kendisinden çok faili ve faili suça iten nedenleri, failin psikolojik, sosyolojik, fiziksel ve ekonomik şartları açısından incelemektedir. Ayrıca suç oranları, suç eğilimleri, örnek suç tipleri, hileli faaliyetlere maruz kalan örnek tipler, özel bir toplum, bölge ve kültür açısından suça neden olan unsurlar da kriminolojinin inceleme alanına girmektedir (Pehlivan, 2010, s. 21). Adli denetçilerin hileleri çözümleyebilmek için suça neden olan, failleri suça iten ve suça zemin hazırlayan unsurları iyi analiz edebilmeleri adli denetim faaliyetinin başarısını artıran bir unsurdur. Bu nedenle adli incelemelerde kriminoloji bilgisi önemli rol oynamakta, ihtiyaç olduğu zaman denetim ekibinde kriminoloji konusunda uzman olan adli denetçiler görevlendirilmekte ve kimi zaman dışarıdan kriminologlardan yararlanılmaktadır.

2.3. Adli Denetim Kapsamında Verilen Hizmetler ve Adli Denetim Süreci

2.3.1. Adli Denetim Kapsamında Verilen Hizmetler

İşletmelerde yaşanan hileler ve finansal skandallardaki artışın denetimden beklentileri artırması ve adli denetimin yeni bir disiplin olarak ortaya çıkması, bu kapsamda pek çok hizmetin verilmesinin de önünü açmıştır. Günümüzde adli denetim kapsamında, ilgili tarafların talepleri üzerine finansal tablo hileleri, yolsuzluklar, varlık usulsüzlükleri gibi mesleki hile vb. nedenlerle meydana gelen büyük kayıplarla ilgili olarak, işletme sahipleri ve işletme yönetimleri gibi denetim müşterilerine veya adli bir süreç nedeniyle mahkeme ve devlet kurumlarına; hile inceleme, hile önleme, hile caydırma, hile tespit ve hile iyileştirme alanlarında şu hizmetler verilmektedir.

Hile İnceleme: Başlangıcından sonuna kadar hile iddialarını çözmek üzere kanıt elde etme, görüşmeler yapma, rapor yazma ve tanıklık – bilirkişilik yapmayı kapsayan metodolojidir (Education and Training in Fraud and Forensic Accounting, 2007, s. 15). Bu faaliyet aslında hile caydırma ve önleme faaliyetlerinin en son ve en önemli halkalarından birini oluşturmaktadır. Çünkü hile inceleme, diğer faaliyetlerin etkili olamadığı, durumlarda

gerçekleştirilmekte ve hile inceleme faaliyeti kontrol prosedürlerinin iyileştirilmesi için de temel oluşturmaktadır (Golden ve diğ., 2006, s. 19).

Hile Önleme: Fayda maliyet etkinliği içerisinde hileli faaliyet risklerinin en aza indirildiği ve fırsatların elimine edildiği bir çevrenin oluşturulması ve devam ettirilmesini ifade etmektedir. Hile önleildiğinde potansiyel mağdurun karşılaşacağı maliyetler de önlenmiş olacağı için adli denetim faaliyetleri içinde en önemlilerinden biridir (Education and Training in Fraud and Forensic Accounting, 2007, s. 15).

Hile Caydırma: Hile caydırma faaliyeti, hilenin organizasyonu tehdit edebilecek büyük ve sonuç olarak yıkıcı sonuçlara neden olmadan önce engellenmesi üzere oluşturulmuş ilk savunma hattıdır. İnsanların, mümkün olmasına rağmen hile yapmaya cesaret edemeyeceği bir çevrenin oluşturulması olarak tanımlanabilecek olan hile caydırma; tekrar eden suç davranışlarının daha ağır bir biçimde cezalandırılacağına dair topluma gönderilen açık bir mesaj olarak algılanmaktadır (Education and Training in Fraud and Forensic Accounting, 2007, s. 15). İşletme varlıklarına ulaşımı zorlaştıran ve hileleri ortaya çıkacağı düşüncesini pekiştiren bir sistemin var olması veya var olduğunun çalışanlar tarafından bilinirliğinin sağlanması caydırıcılıkta önemli bir etkidir. Hile caydırıcılığı açısından önemli görülen ihbar hatları, etkin kurumsal yönetim ve güçlü iç kontrol yapısı gibi etkenlerin yanı sıra adli denetim hem varlığıyla hem de uygulandığı işletmede zayıf ve hassas noktaların tespit edilerek düzeltilmesi yönünde önemli faydalar sağlamaktadır.

Hile Tespit: Var olan veya olduğu iddia edilen hilenin tespit edilmesi sürecidir ve hilenin tespiti; iyi dizayn edilmiş bir iç kontrol, gözetim, denetleme ve potansiyel hile kanıtlarının aktif olarak aranması yoluyla gerçekleştirilebilir (Education and Training in Fraud and Forensic Accounting, 2007, s. 15).

Hile İyileştirme: Hile dolayısıyla gerçekleşen kayıpların sigorta, yasal süreç veya diğer yollarla tazmin edilmesi, benzer hilelerin gelecekte tekrar etmemesi veya minimize edilmesi için iç kontrol sistemi de dâhil olmak üzere faaliyet süreçleri ve prosedürlerinin değiştirilmesini kapsayan faaliyetlerdir (Education and Training in Fraud and Forensic Accounting, 2007, s. 15).

2.3.2. Adli Denetim Süreci

Adli denetim uygulama süreci çoğu yönden dış denetim uygulama sürecine benzer ancak göz önünde bulundurulması gereken bazı farklılıklar vardır.

2.3.2.1. Müşteri Seçimi ve İşin Alınması

“Denetim müşterisi” terimi, mali tablolarının ya da diğer bilgilerinin denetlendiği, incelenip gözden geçirildiği ve onaylandığı bir kurumu ifade etmektedir ve bu kuruluşun iştirakleri de bu tanıma dâhildir (Süer, 2003, s. 8). Adli denetimler doğası gereği özel soruşturmalardır ve bu nedenle çalışma hile soruşturması ile ilgili detaylı bilgi, teknik ve yasal çerçeve bilgisi gerektirir. Bu nedenle adli denetçi öncelikle işi kabul edebilecek gerekli niteliklere ve deneyime sahip olup olmadığını göz önünde bulundurmalıdır. Göz önünde bulundurulması gereken bir diğer husus da adli denetim işinin bir denetim müşterisi tarafından istenip istenmediğidir. Adli denetçiler hem devlet kurumları adına hem de özel olarak çalışabilmekte, adli denetim hizmeti bir yolsuzluk veya adli bir süreç nedeniyle mahkemeler veya kamu kurumları tarafından istenebileceği gibi direkt olarak denetim müşterisi tarafından da istenebilmektedir. Adli denetim hizmetinin denetim müşterisi tarafından istendiği durumlarda etik sorunlar gündeme gelebileceği için denetçi çok güçlü emniyet önlemlerini uygulamaya koymadan denetimini yaptıkları işletmelere adli denetim hizmeti vermemelidirler (Forensic Auditing, 2008, s.59).

2.3.2.2. Denetimin Planlanması

Planlama yeterli ve tam bir denetim için zorunludur. Soruşturma ekibi soruşturma görevlerinin her biri için en uygun olan ekip üyesini seçmelidir. Plan bulgular ile ilgili geçici rapor verilebilmesine olanak sağlamak için ise görev performanslarının önceliklerini belirlemeli, eğer zorunlu ise sonraki adımları planlamalı veya revize etmelidir. Bu aşamada başarı olasılığını artırmak için çalışanlar ve üçüncü kişiler, ilgili bilginin elde edilmesi, belgelendirme, mahkemelerden yardım alma ve soruşturmanın sonuçlarının bütünlüğü ile ilgili yasal konulara ve kısıtlamalara dikkat edilmelidir (Managing the Business Risk of Fraud: A Practical Guide, 2008, s. 43).

Denetim ekibi kendilerinin ne yapmaları, neyi başarmalarının istendiğini göz önünde bulundurarak planlama yapmalıdırlar. Soruşturmanın amaçları aşağıda maddeler halinde verilmiş olan şu hususları içermelidir (Forensic Auditing, 2008, s.60):

- Yapılmakta olan hilenin türü, ne kadar süredir devam ettiği ve nasıl gizlendiği,

- Hileye kimlerin karıştığı,
- Hilenin maddi boyutu, ne kadar kayba neden olduğu,
- Mahkeme sürecinde kullanılacak kanıtların toplanması,
- Hilenin tekrar etmesini önleyecek tavsiyeler.

Adli denetçiler ayrıca hile kanıtları toplamanın en iyi yollarını da göz önünde bulundurmalı, hem mülakat ve sorgu teknikleri hem de elde edilen kanıtların nasıl korunacağı konusunda eğitim almalıdır. Örneğin bilgisayar destekli denetim teknikleri hile soruşturmalarında oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır (Forensic Audit, 2008, s.59).

2.3.2.3. Denetimin Yürütülmesi

Adli denetimin yürütülmesi; risk faktörlerinin belirlenmesi ve bilgilerin toplanması, risk faktörlerinin değerlendirilmesi ve bu değerlendirmeye göre yapılacak faaliyetlerin belirlenmesi, belgelendirme ve denetimin tamamlanması ve raporlanması başlıkları altında ele alınacaktır.

2.3.2.3.1. Risk Faktörlerinin Belirlenmesi ve Bilgilerin Toplanması

Detaylı kanıt toplamak için denetçi yapılan hilenin türünü ve nasıl yapıldığını anlamalıdır. Kanıtlar ise faillerin kimliklerini, hile tertibinin mekaniğini ve sebep olduğu kaybın büyüklüğünü tam ve kesin olarak ortaya çıkarmaya yetecek nitelikte ve miktarda olmalıdır. Denetim ekibinin mahkeme sürecinde kullanılacak olan kanıtların toplanması konusunda yetenekli olması ve kanıtların mahkemede sunuluncaya kadar net bir gözaltı zincirinde tutulması önemlidir. Herhangi bir kanıtın uygunsuzluğu - yetersizliği veya kanıtların gözaltı zincirinde bir kopukluk kanıtlara mahkeme sürecinde itiraz edilmesine ve hatta kabul edilmemesine neden olabilir (Forensic Auditing, 2008, s. 60). Denetçiler kayıtların şüpheliler tarafından değiştirilme ve yok edilme ihtimaline karşı da uyanık olmalıdırlar. Denetim kanıtları şu tekniklerle toplanabilir (Forensic Auditing, 2008, s. 60);

- Kontrollerin test edilmesi; hilenin oluşumuna zemin hazırlayan zayıflıkları ortaya çıkarmak ve tespit etmek için geliştirilen kontrolleri test ederek,
- Trendleri karşılaştırmak için analitik prosedürlerin kullanılması yoluyla veya farklı segmentler arasında karşılaştırma yaparak,
- Bilgisayar destekli denetim teknikleri kullanarak,
- Çalışanlarla görüşme ve mülakat yaparak,
- Mutabakatlar, nakit sayımı ve belge incelemeleri gibi maddilik testleri uygulayarak.

Denetim ekibinin asıl amacı faillerden itiraf almaktır, bu nedenle şüpheliler ile mülakat soruşturma sürecinde kanıt toplamanın en hayati unsurlarından biridir. Soruşturmanın sağlıklı yürütülebilmesi ve sonuç alınabilmesi için denetçilerin failer ile yeterli kanıt elde etmeden karşılaşmaktan özellikle kaçınmaları gerekmektedir (Forensic Auditing, 2008, s.60). Yeterli kanıt toplamadan şüphelilerle görüşmek şüphelilerin kanıtları yok etmelerine, denetim izlerini kaybetmelerine ve ilave tedbirler almalarına neden olarak soruşturmanın sonuçsuz kalmasına neden olabilir.

2.3.2.3.2. Risk Faktörlerinin Değerlendirilmesi

Adli denetçilerin denetim sürecinde işletme ile ilgili olarak belirlemiş oldukları risklerin değerlendirmesini yapmaları yapılacak denetimin kalitesi ve amacına ulaşması açısından çok önemlidir. Denetçi yapacağı bu değerlemeye göre denetim riskini ve işletmenin hileye karşı hassasiyetini belirleyecek, denetim planı ve programını güncelleyecek ve denetimin kapsamına karar verecektir. Denetçilerin risk faktörlerini değerlendirmeleri ile ilgili olarak AICPA tarafından yayınlanan standartlara baktığımızda SAS No:54, SAS No: 109 ve SAS No:99'da risk değerlemesi konusunun ele alındığı görülmektedir. Daha çok finansal tablo hilesi bağlamında ele alınmış olmakla birlikte SAS No:109'da denetçilerden denetlenen işletmenin düzenleyici, yasal ve politik çevresiyle ilgili riskleri anlamasını ve değerlendirmesini istemektedir. Standarda göre eğer önemli bir risk mevcut ise denetçinin işletmenin ilgili iç kontrollerini değerlendirmesini ve bu kontrollerin uygulanıp uygulanmadığını, uygulanıyor ise etkin olup olmadığını belirlemesi gerekmektedir. SAS No:109 "*anlamadığınız şeyi denetleyemezsiniz*" mantığı üzerine bina edilmiştir (Bostick ve Luehlfiing, 2007). SAS No:109'a göre denetçiler işletmenin anlayışını ve iç kontrol yapısını anlayabilmek için belirli risk değerlendirme prosedürlerinin uygulamalı ve denetim ekibi ile birlikte işletmenin finansal tablolarının maddi yanlış beyanlara karşı duyarlılığını değerlendirmelidir.

İşletmeyi anlamak, işletmenin basit anlamda muhasebe ve finans yapısının anlaşılmasının ötesinde bir durumu ifade etmektedir (Bostick ve Luehlfiing, 2007). Denetçi, işletmenin finansal raporlarında maddi yanlış beyanına neden olabilecek, işletmenin faaliyetleri, endüstri koşulları, düzenleyici çevresi ve makro ekonomik faktörlerle ilgili risk faktörlerini de değerlendirmelidir. Bu değerlendirme denetçiye işletmenin meydana gelebilecek olan hilelere karşı duyarlılığını tespit etme ve buna göre denetimin zamanlamasını, kapsamını ve diğer unsurları belirlemesini kolaylaştıracaktır.

SAS No:109'un yanı sıra SAS No:99 da denetçilere risk faktörlerinin değerlendirilmesi konusunda rehberlik etmektedir. SAS No:99 direkt veya endirekt olsun işletmenin (varlığın) yasa ve düzenlemelere uyumsuzluğuna yol açacak olası risklerini belirleme ve değerlendirme konusunda denetçilere yol göstermektedir. SAS No:99'a göre de denetçilerin işletmede riskli durumlara karşı tasarlanmış olan program ve kontrollerinin uygun ve etkin olup olmadıklarını değerlendirmeleri gerekmektedir. Denetçilerin bu program ve kontrolleri anlamaları maddi yanlış beyana neden olabilecek olası riskleri tanıma ve değerlendirme kabiliyetini artıracaktır (Bostick ve Luehlfing, 2007).

Uluslararası Denetim Standartlarında ise risk değerlendirme prosedürleri UDS.315'te (İşletme ve İşletme ortamının anlaşılması ve Önemli Yanlış Beyan Riskinin Değerlendirilmesi Standardı) açıklanmaktadır. Bu standartta da işletmelerin çeşitli nedenlerle ve koşullarda meydana gelen değişimlerden dolayı risklerle karşılaşabileceği belirtilerek denetçinin hile dolayısıyla finansal tablolarda maddi yanlış beyan riskinin belirlenmesine ve daha ileri denetim tekniklerinin tasarım ve gerçekleşmesine yetecek (Çözeli, 2008, s. 27) ve iç kontrolü de içerecek biçimde işletme ve çevresi hakkında bilgi edinmesi gerektiği belirtilmektedir.

İç kontrolü de içerecek biçimde işletme ve çevresi hakkında bilgi ve fikir edinebilmek; denetim boyunca devam eden ve bilginin toplanması, güncelleştirilmesi ve analiz edilmesini içeren bir süreçtir ve bu süreçte kullanılacak olan denetim teknikleri risk değerlendirme prosedürleridir (Çözeli, 2008, s. 28). Adli denetçi bu süreçte (Çözeli, 2008, s.28);

- İşletim ortamındaki değişikliklerin, rekabetçi baskılar ile sonuçlanabileceğini,
- Yeni personelin farklı bir mantığa veya farklı bir iç kontrol anlayışına sahip olabileceğini ve
- Hızlı büyümenin iç kontroller üzerinde baskı oluşturabileceğini göz önünde bulundurmalıdır.
-

2.3.2.3.3. Risk Değerlendirmesine Göre Yapılacak Faaliyetlerin Belirlenmesi

Denetçinin hileden kaynaklanan maddi yanlış beyan riskini değerlendirmesi denetim kanıtlarının toplanması ve değerlendirilmesi sürecinde olaylara mesleki şüphecilik ile yaklaşmasını gerekli kılar. Ancak denetçinin yaptığı risk değerlendirmesine göre yapacağı faaliyet ve vereceği cevap tanımlanan riskin doğası ve öneminden etkilenir. Bu nedenle denetçi hileden kaynaklanan maddi yanlış beyan riskine dört şekilde cevap verebilir (SAS No: 99, s.22):

- a. Riske verilecek cevap yapılacak denetimin tümü üzerinde genel bir etkiye neden olabilir ve bu nedenle özel prosedürlerden ziyade daha genel bir yaklaşım gerektirebilir.
- b. Tanımlanan riske verilecek cevap denetimin doğası, zamanı ve kapsamı üzerinde etkiye sahip olabilir,
- c. Tanımlanan riskin büyük olması durumunda verilecek cevap belirli prosedürlerin uygulanmasını gerektirebilir.
- d. Denetçi hileden kaynaklanan maddi yanlış beyan riskine verilecek etkin ve yeterli bir cevap için tasarlanacak denetim prosedürlerinin uygulanabilir olmadığı sonucuna ulaşabilir. Bu durumda denetçinin yönetimin uygun kademesi ile görüşüp işten çekilmesi gerekebilir.

Yukarıda sayılan dört durumun her birine göre denetçinin alacağı tavır farklı olacaktır. Örneğin denetçinin risklerin denetimin tümü üzerinde etkisi olduğuna karar vermesi durumunda personel görevlendirmesi ve gözetimi konusunda daha dikkatli davranması, görevlendirilecek personelin bilgi, beceri ve kabiliyeti belirlenen risk seviyesi ile orantılı olması gerekecektir. Denetçinin riskin yüksek olduğuna karar vermesi durumunda ise ilave denetçi veya bilişim alanı, adli alan gibi alanlarda özel kabiliyetleri veya becerileri olan daha deneyimli personel görevlendirmesi söz konusu olabilecektir. Ayrıca gözetimin kapsamı ve boyutu hileden kaynaklanan maddi yanlış beyan riskini yansıtmalıdır (SAS No: 99, s. 23).

SAS No:99'a göre denetçilerin ayrıca yönetimin özellikle öznel ölçümler ve karmaşık işlemler ile ilgili önemli muhasebe ilkeleri ile ilgili seçimleri ve uygulamalarını da göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Denetçiler bu noktada seçilen muhasebe ilkelerinin ve benimsenen politikaların finansal tablolarda maddi yanlış beyana neden olacak şekilde uygunsuz bir biçimde kullanılıp kullanılmadığını da göz önünde bulundurmalıdır.

Hileden kaynaklanan tanımlanmış maddi yanlış beyan risklerine cevap olarak gerçekleştirilen denetim prosedürleri tanımlanan riskin türüne, hesap bakiyelerine, işlem sınıflarına ve ilgili iddialara göre değişir. Bu prosedürler hem maddilik testlerini hem de işletmede var olan programların ve kontrollerin etkinliğinin testlerini içerebilir. Bununla birlikte yönetim kurulunun kontrolleri geçersiz kılma yeteneğine sahip olmasından dolayı sadece kontrol testleri ile denetim riski en düşük seviyeye indirilemez.

Yapılan risk değerlendirmesi denetimin doğasını, zamanının değiştirilmesini, prosedürlerin genişletilmesini gerektirebilir. Örneğin daha detaylı analitik prosedürlerin veya bilgisayar destekli denetim tekniklerinin uygulanması daha uygun olabilir (SAS No: 99, s.25).

Hileden kaynaklanan maddi yanlış beyan risklerinin değerlendirilmesi muhasebe kayıtlarında uyumsuzluklar, kanıt özelliği taşıyan nesnelere kaybı, denetim ekibi ve yönetim arasında alışılmadık ilişkilerin ortaya çıkabileceği düşüncesi ile denetim süresince devam etmesi gereken bir faaliyettir (SAS No: 99, s. 35).

2.3.2.4. Belgelendirme

Adli denetim çalışmasında sürecin en önemli unsurlarından birisi de belgelendirmedir. Adli denetim faaliyetinin sonucunda genelde adli sürecin olması veya adli denetçinin uzman tanıklık faaliyeti nedeniyle yapılan çalışmaların belgelendirilmesi çok önemlidir. Denetçinin yaptığı her türlü çalışmanın kayıt altına alınması yapılan çalışmaların kanıt niteliği taşıması dolayısıyla da önemlidir. Denetçi şu çalışmaları belgelendirmelidir (SAS No: 99, s. 43-44);

- Denetçi, işletmenin finansal tablolarının hile dolayısıyla oluşabilecek yanlış beyana duyarlılığını denetim ekibindeki personel ile birlikte denetimin planlama aşamasında tartışmalıdır ve tartışmanın zamanını, nasıl gerçekleştiğini, tartışmaya katılan denetim ekibi üyelerini ve tartışılan temel konuları belgelendirmelidir,
- Hileden kaynaklanan maddi yanlış beyan risklerini tanımlayabilmek için gerekli olan bilgileri elde etmek için gerçekleştirilen prosedürlerin belgelenmesi gerekmektedir. Denetçi hileden kaynaklanan spesifik yanlış beyan risklerini ve bu risklere karşı geliştirilen cevapların açıklamasını da belgelendirmesi gerekmektedir,
- Yönetimin kontrolleri etkisiz kılma riskine karşı gerçekleştirilen prosedürlerin sonuçlarının belgelendirilmesi gerekmektedir,
- Denetçinin tanımlanan risklere ilişkin ilave denetim prosedürleri ve daha farklı yanıtlar vermesi gerektiğini düşünmesine neden olan diğer şartların ve analitik ilişkilerin belgelenmesi gereklidir,
- Hile hakkında yönetim komitesi, işletme yönetimi, denetim komitesi ve diğerleriyle yapılan tüm görüşmeler belgelenmelidir.

2.3.2.5. Denetimin Tamamlanması ve Raporlanması

Mahkeme, yönetim kurulu veya üst yönetimi gibi işletme ile ilgili taraflar denetçiden denetimin sonucunu, kanıtların bir özetini ve eğer oluşmuşsa hile sonucu oluşan kaybın miktarını içeren bir rapor bekleyecektir. Rapor ilgili tarafların bu beklentilerinin yanı sıra faillerin hileyi nasıl kurguladıkları, kontrolleri nasıl atladıklarını, soruşturma ekibinin işletme içindeki kontrollerin geliştirilmesi ve hilelerin gelecekte tekrar etmemesi için verecekleri tavsiyeleri de içermelidir (Forensic Auditing, 2008, s.60). Raporun şekline genellikle işi veren birim karar verecektir ancak raporun ilgili taraflara sunulmasından önce hukuk danışmanından görüş alınması işletme ile ilgili olarak gizli bilgilerin veya işletmeye zarar verebilecek bilgilerin açığa çıkmasına engel olacaktır.

Adli denetim eğer yasal bir sürecin parçası olarak yapılmıyorsa yapılan soruşturmanın sonucunda şüphelilere karşı yasal sürecin başlatılması ihtimali yüksektir. Bu durum muhtemelen denetim ekibinin üyelerinin mahkemede dinlenmesi sonucunu doğuracaktır. Soruşturma süresince toplanan kanıtlar mahkemeye sunulacak ve adli denetçilerin mahkemede bu kanıtları ve failleri nasıl teşhis ettiklerini açıklamaları istenecektir. Bu durumda da adli denetçilerin kanıtları mahkemede muhasebeci olmayanların da anlayacağı açıklıkta ve profesyonellikte açıklamaları zorunludur (Forensic Auditing, 2008, s.60).

2.4. Adli Denetim Mesleki Standartları

Adli denetçilik (CFE) mesleki standartları ACFE üyesi tüm meslek mensuplarının uyması gereken standartlardır. Üç grupta toplanan ve ACFE tarafından belirlenen mesleki standartlara uyum ile adli denetimin kalitesi arasında direkt ilişki vardır. Meslek mensuplarının bu standartları karşılamaları ve gerçekleştirdikleri faaliyet ve hizmette mükemmelliği hedeflediklerini göstermeleri beklenmektedir (<http://www.acfe.com/standards.aspx>).

Adli denetim meslek standartları denetçinin uyması gereken uluslararası denetim standartlarında yapılan faaliyetin özelliği nedeniyle yapılması zorunlu görülen değişiklikler ve ilaveler olarak düşünülebilir. Adli denetim mesleki standartlarındaki Mesleki davranış standartları, kontrol standartları ve raporlama standartları, içeriklerinde kısmen farklılıklar olmakla birlikte genel kabul görmüş denetim standartlarındaki genel, çalışma alanı ve raporlama standartlarının karşılığıdır.

2.4.1. Mesleki Davranış Standartları

Bu standartlar meslek mensuplarının sahip olmaları gereken nitelikler ve çalışmanın kalitesi ile ilgili standartlar olup uluslararası denetim standartlarındaki genel standartlara karşılık gelmekte, denetçinin çalışma alanına ve raporlamaya direkt etkisi bulunmaktadır (<http://www.acfe.com/standards.aspx>).

2.4.1.1. Dürüstlük ve Tarafsızlık

Bu standart genel kabul görmüş denetim standartlarından bağımsızlık standardının karşılığıdır. Dürüst ve tarafsız davranma adli denetim uygulamasının başarıya ulaşma ve adli denetçinin güvenilirliğinin olmazsa olmaz unsurudur.

- Tüm meslek mensupları kamu güveninin dürüstlük temeli üzerine inşa edildiğini göz önünde bulundurarak dürüstlük ve tarafsızlık içinde hareket etmelidir.
- Meslek mensubu adli denetim (Hile soruşturma) işini kabul etmeden önce olası çıkar çatışmalarını incelemelidir. Meslek mensubu olası çıkar çatışmalarını meslek mensubunu veya çalışanını tutacak olan müstakbel müşterisine açıklamalıdır.
- Meslek mensupları üstlenilen işin kapsamında mesleki sorumluluklarını yerine getirirken tarafsızlıklarını korumalıdır.
- Meslek mensupları yüz kızartıcı faaliyetlerin içinde olmamalı, mesleğin çıkarlarına ve saygınlığına her zaman en iyi şekilde hizmet etmelidir.
- Meslek mensupları mahkemede uzman tanıklık ederken veya diğer anlamazlık çözümünün konuşulduğu ortamlarda asla bilerek yanlış beyanda bulunmamalıdır. Meslek mensupları mahkemenin veya ihtilaf çözüm organlarının yasal emirlerine uymalı, suç faaliyeti içine girmemeli, hiç kimseyi de girmesi için teşvik etmemelidir.

2.4.1.2. Mesleki Yeterlik

Adli denetim faaliyeti ancak gerekli eğitim, deneyim ve yeteneğe sahip olan uzman kişilerce yürütülmelidir. Genel olarak CFE lisansını almak için gerekli önkoşullar mesleki yeterliği karşılamak üzere belirlenmiş olmakla birlikte gerçekleştirilen faaliyet gereği adli denetçilerin birçok konuda bilgi ve deneyime ihtiyaçları vardır. Diğer taraftan bilgi sistemlerinde, teknolojiye ve iş hayatında meydana gelen gelişmeler adli denetçiler açısından sürekli eğitimi zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle adli denetçiler;

- Meslek mensupları mesleki anlamda yeterli olmalı, görevin gerektirdiği yeterliğe sahip değilse işi kabul etmemelidir. Bazı durumlarda mesleki yeterliğin gereklerinin danışma veya tavsiye hizmeti alınması yoluyla karşılanması mümkündür.
- Meslek mensupları, ACFE tarafından talep edilen minimum sürekli eğitim programlarına devam etmelidir. Eğitim ve deneyimin birleşiminden oluşan mesleği bağlılık meslek mensuplarının kariyerleri boyunca devam etmelidir. Meslek mensupları mesleki hizmetlerindeki yeterliklerini ve etkinliklerini sürekli olarak artırmanın yollarını aramalıdır.

2.4.1.3. Mesleki Özen

Dürüstlük, tarafsızlık ve mesleki yeterlik adli denetim faaliyetini yerine getirecek olan adli denetçi için gerekli önkoşul olmakla birlikte yeterli değildir. Bu niteliklere sahip adli denetçinin görevini icra ederken gerekli mesleki özeni de göstermesi zorunludur. Bu nedenle adli denetçiler;

- Meslek mensupları görevlerinin icrasında kendilerinden beklenen azami mesleki özeni göstermek zorundadırlar. Mesleki özen, görevin icrasında çalışkanlık, eleştirel analiz ve mesleki şüpheciliği gerektirir.
- Yapılan çalışmanın sonuçları ilgili, yeterli ve yetkin olmalıdır. Meslek mensubunun mesleki hizmetleri planlı olmalıdır. Planlama, hile inceleme-soruşturma sürecinin performansını başlangıç aşamasından sonuçlanıncaya kadar kontrol etmeli, hizmetlerin yerine getirilmesi için belirlenen amaçları ve stratejileri kapsamalıdır.

Asistan meslek mensuplarının çalışmaları yeterli derecede gözlenmelidir. Yapılacak gözetimin kapsamı işin zorluğundan asistanın kabiliyetlerine kadar pek çok değişkene bağlı olarak farklılık gösterebilir.

2.4.1.4. Müşteri veya İşvereni Anlamak

Müşteri veya işvereni anlamak adli denetim sürecinin başarısında en önemli unsurlardan biridir. Adli denetim işinin alınıp alınmamasına kara verirken müşteri veya işverenin talebinin ne olduğunun tam ve doğru bir biçimde anlaşılması, adli denetim işinin alınıp alınmayacağına kara vermek açısından hayati öneme haizdir. Bu nedenle;

- Adli denetçiler hile inceleme-soruşturmaya başlarken müşteri veya işveren ile hile soruşturmanın kapsamı, limitleri ve her iki tarafın sorumluluklarının neler olduğuna dair bir anlayışa ve anlaşmaya sahip olması gereklidir.
- He ne zaman hile soruşturmanın kapsamı ve sınırları önemli derecede değişir ise müşteri veya işveren ile yeni bir anlayışa ulaşılması gerekmektedir.

2.4.1.5. Müşteri ve İşverenle İletişim

Meslek mensupları, hile denetimi normal sürecinde devam ederken elde ettikleri önemli bulgular hakkında müşteri veya işverenler ile iletişim içinde bulunmalıdırlar.

2.4.1.6. Gizlilik

Adli denetçiler uygun bir makam izni veya mahkeme emri olmaksızın hile soruşturma-inceleme sürecinde elde ettikleri özel veya gizli bilgileri açıklayamazlar. Bu zorunluluk inceleme yapan organın gizlilik kurallarına bağlı kalması şartıyla mesleki uygulama ve soruşturma yapılmasına engel teşkil etmez.

2.4.2. Kontrol Standartları

Denetim standartlarından çalışma alanı standartlarına karşılık gelmekte olup hile inceleme ve kanıt standartlarından oluşmaktadır.

2.4.2.1. Hile İnceleme Standartları

Adli denetim faaliyetinin temel gayesi var olan veya var olduğu iddia edilen hilenin tüm boyutlarıyla ortaya çıkarılması, faillerin tespit edilmesi ve mümkünse zararın tazmin edilmesidir. Bu nedenle hile incelemesinin titizlikle yapılması ve verilecek kararlara temel oluşturacak yeterli sayıda kanıtın toplanması büyük önem taşımakta, kanıtların güvenilir ve geçerli olması en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Hile inceleme standartlarında ise kanıtların yeterli, güvenilir ve geçerli olması için adli denetçilerin dikkat etmesi gereken hususlar ele alınmıştır. Bu standartlara göre;

- Hile soruşturma-incelemeleri yasal, profesyonel ve titiz bir şekilde yapılmalıdır. Adli denetçileri görevi tam, güvenilir ve ilgili kanıtlar elde etmektir.
- Meslek mensupları hile soruşturma-incelemesinin başlangıcında tahmin ve kapsam önceliklerini belirlemeli ve denetleme devam ettikçe sürekli olarak bu

öncelikleri yeniden değerlemeli, soruşturmanın etkinliği için çaba sarf etmelidirler.

- Adli denetçiler görgü tanıkları ve diğerlerinin, varsayım, temelsiz düşünce ve önyargılı olma ihtimallerine karşı dikkatli olmalı, suçlayıcı ve aklayıcı kanıtları göz önünde bulundurmamalıdır.

2.4.2.2. Kanıt Standartları

Adli denetçilerin önceki standartlarda belirtildiği gibi tam, güvenilir ve geçerli kanıt toplamalarının yanı sıra kanıtların korunması ve konularında da dikkat etmeleri gereken hususlar vardır ve bu hususlar kanıt standartlarında ele alınmıştır;

- Meslek mensupları dokümanlar için etkin kontrol ve yönetim prosedürleri oluşturmak için çaba sarf etmelidirler. Meslek mensupları ilgili kanıt ve malzemelerin köken, mülkiyet ve elden çıkarılması da dâhil olmak üzere koruma zincirinin farkında olmalı, ilgili delil ve malzemenin bütünlüğünü korumak için çaba sarf etmelidirler.
- Meslek mensubunu çalışmalarını sonuçları hile soruşturma koşullarına göre değiştirir. Belgelemenin ölçüsü işveren veya müşterinin ihtiyaçlarına ve amaçlarına bağlıdır.

2.4.3. Raporlama Standartları

Gerçekleştirilen adli denetim faaliyetinin sonunda hazırlanacak raporda adli denetçinin dikkat etmesi gereken belirli hususlar vardır ve bu hususlara iki maddeden oluşan raporlama standartlarında yer verilmiştir.

- Meslek mensubunun görüşünü belirlerken uyması zorunlu olan kuralları içermektedir. Meslek mensubunun raporu görgü tanığı veya bilirkişi tanıklığı gibi nedenlerle yazılı veya sözel olabilir ve pek çok şekil alabilir. Adli denetçinin raporunun önceden belirlenmiş bir formatı yoktur ancak yanlış yönlendirici olmamalıdır.
- Adli denetim raporu hile soruşturması ile olarak sadece gerçekleri, sonucu ve/veya görüşleri, tavsiyeleri destekleyen ilgili ve yeterli olan verilere dayalı bilgileri içermelidir. Rapor içeriği sadece meslek mensubunun bilgi, hüner, deneyim, eğitim ve öğretim alanındaki konu, ilkeler ve metodolojiler ile sınırlı

olmalı, herhangi bir taraf veya şahsın yasal anlamda suçlu veya masum olduğu ile ilgili görüş içermemelidir (<http://www.acfe.com/standards.aspx>).

2.5. Adli Denetim Örgütlenmesi

ABD’de, hile caydırıcılığı, önleme, işletme değerlendirme, bilirkişilik yapma alanında, Sertifikalı Hile Uzmanları Birliği (ACFS-Association of Certified Fraud Specialists), Ulusal Sertifikalı Değerleme Analistleri Birliği (NACVA-National Association of Certified Valuators and Analysts) ve İşletme Ekspertleri Enstitüsü (IBA-Institute of Business Appraisers) gibi hizmet veren pek çok organizasyon mevcuttur ancak adli denetim mesleğinin gelişimi açısından en önemli unsurlardan biri meslek örgütü olan Sertifikalı Hile Denetçileri Kurulunun (ACFE) ABD’de kurulması olmuştur.

Kamu ve özel sektörde meydana gelen her türlü hilelerin ortaya çıkarılmasında ve meslek mensuplarının eğitilmesinde sorumluluk ve yetki sahibi olan ACFE, dünyadaki en büyük hile ile mücadele organizasyonu olup 140’tan fazla ülkede 60 binden fazla üyesi ile dünya çapında işletmelerde meydana gelen hileleri azaltmaya çalışmakta ve üyelerine hile ile daha etkin mücadele edebilmeleri için eğitim ve kaynak imkânları sağlamaktadır (<http://www.acfe.com/who-we-are.aspx>).

1988 yılında sertifikalı kamu muhasebecisi ve sertifikalı hile denetçisi lisanslarına sahip ve eski bir FBI ajanı olan Dr. Joseph T. Wells tarafından kurulmuş olan ACFE, meslek mensuplarına (ACFE Raporu, 2010, s. 82);

- Anti hile uzmanları tarafından küresel çapta verilen konferans ve seminerler,
- Eğitici liderliğinde interaktif mesleki eğitim,
- Hile ile mücadele için kitap, kendi kendine çalışma kursları ve makaleleri içeren kapsamlı kaynaklar
- Fraud Magazine, The Fraud Examiner ve Fraud Info’nda içinde olduğu hile ile mücadele süreli yayınları,
- ACFE kitapları ile dünya çapında yerel ağ iletişimi ve desteği,
- Kolejler ve üniversiteler için hile ile mücadele müfredatı ve eğitim araçları içeren eğitim araçları ve uygulama çözümleri sunmaktadır.

ACFE ayrıca (<http://www.acfe.com/who-we-are.aspx>) ;

- Tek düzen bir adli denetçi sınavı idaresi ile adli denetçilerin niteliklerinin artırılmasını sağlamakta,
- Adli denetçileri mesleki davranış ve etik kurallara sıkı sıkıya bağlı olmaya zorlamakta,
- Adli denetçilerin iş dünyası, hükümet ve akademik kurumlarda küresel temsilcisi olarak görev yapmakta ve
- Kamunun adli denetçilerin bütünlük, objektiflik ve profesyonelliklerine güvenine liderlik etmektedir.

Üst seviyede hile karşıtı bilgi ve araçlarına çabuk erişim hileye karşı verilecek olan savaşta bir zorunluluktur. ACFE'nin muhasebeciler, iç denetçiler, hile soruşturmacıları, kolluk personeli, avukatlar, iş liderleri, risk/uyum profesyonelleri ve eğitimcilerden oluşan tüm üyeleri ACFE'nin uzman eğitim, eğitim araçları ve kaynaklarına erişim hakkına sahiptirler. Üyeler mesleklerinde karşılaştıkları problemlerde ACFE'nin geliştirmiş olduğu çözümleri kullanmaktadırlar. ACFE; üyelerinin ister hile önleme ve caydırma konusunda yardıma, ister sadece hile hakkında daha fazla bilgiye ihtiyaçları olsun hedeflerine ulaşmada gerekli olan zorunlu araç ve kaynaklara ulaşmalarında yardımcı olmaktadır.

Diğer taraftan özellikle 2000 yılından itibaren Amerika kıtası dışında pek çok ülkede ACFE benzeri yapılar oluşturulmuştur. Avrupa'da Belçika, Afrika'da Nijerya ve Zimbabve, Asya'da Hindistan ve Malezya, Amerika kıtasında Kanada bu ülkelerden bazılarıdır. Bu ülkelerdeki kuruluşların geneli ACFE ile bağlantılı olarak hizmet vermekte, buldukları ülkede üyelerine hile tespit, önleme, caydırma ile ilgili olarak tüm dünyada geçerli olan lisans kazandırma, lisans eğitimi, sürekli eğitim ve seminerler, üyelerine danışmanlık hizmeti ile mesleğin tanınırlığının sağlanması ve hile farkındalığının sağlanması alanlarında öncülük yapmaktadırlar.

Bu alanda Türkiye'de hizmet vermeye başlayan kuruluş ise Uluslararası Suiistimal İnceleme Uzmanları Derneği (USIUD)'dir. USIUD 10 Aralık 2007 tarihinde tamamen Türk mevzuatına göre kurulmuş olup merkezi ABD'de bulunan ACFE'nin Türkiye'deki temsilcisi konumundadır.

USIUD kuruluş amacını ise; “soruşturma ve inceleme faaliyetlerinin yürütülmesi, bu alanda çalışacak olan meslek mensuplarının yetiştirilmesi, soruşturma ve inceleme faaliyetleri ile ilgili etik ve hukuk düzeninin oluşturulması ve geliştirilmesi süreçlerinde ülke içinde öncü lider ve referans kurum olmak” şeklinde belirlemiştir¹ (<http://www.usiud.org/index.php?ktg=nav&syf=statik&pg=tarihce&mode=0>).

2.6. Adli Denetçilik ve Adli Denetçide Bulunması Gereken Nitelikler

2.6.1. Adli Denetçilik Kavramı

Adli denetim, daha önce de ifade edildiği gibi, muhasebe alanında özel bir uygulama olup adli denetim faaliyeti; yasa, işletme, etik ve muhasebe ilkelerine bağlı adli denetçiler tarafından yerine getirilmektedir. Yapılan faaliyetin özelliği ve kapsamı ise adli denetçiyi diğer muhasebeci ve denetçilerden ayırmakta ve adli denetçi tanımının sınırlarını çizmektedir. Yapılan faaliyetin kapsamı sınırları içinde adli denetçiyi; **“hileli olduğu iddia edilen finansal faaliyetlerin izlenmesi - araştırılması ve adli kanıt toplanması ve üretilmesi için muhasebe metotlarının ve özel yordamların uygulanması faaliyetini yerine getiren kişi”** veya **“işletmelerde oluşabilecek veya oluşan hilelerin önlenmesi veya ortaya çıkarılması amacıyla hizmet veren, gerekli bilgi ve üstün niteliklere sahip uzman kişiler”** olarak tanımlamak mümkündür.

Yapılan hile veya hile ile ilgili bilgilerin muhasebe sürecinde saklanması (Çankaya ve Gerekan, 2009, s.99) adli denetçilerin yoğun muhasebe ve denetim bilgisine sahip olmasını gerektirmektedir. Bu nedenle adli denetçiler; muhasebe kayıtlarında, finansal işlemlerde ve olaylarda hileyi tespit etme ve belgeleme konusunda uzman, bilgi ve deneyim, davranış, tutum, nitelik yönünden üstün özelliklere sahip olmak durumundadırlar. Adli denetçiler ayrıca hilenin yasal, denetim ve kültürel perspektiften ne anlama geldiğini bilmek ve yeterli derecede denetim ve hile denetimi ile birlikte denetimini yaptıkları işletmenin içinde bulunduğu endüstriye özel deneyime de sahip olmak durumundadırlar (Singleton ve Singleton, 2010, s.15). Adli denetçiler muhasebe ve denetim bilgisinin yanı sıra araştırmacı mantığı ve gözlem yeteneğine de sahip kişiler olup, davranışları özellikle şu inançlar üzerine kuruludur (Singleton ve Singleton, 2010, s.14);

¹ USIUD’dan ilgililer ile yapılan telefon görüşmesinde şunda USIUD’a kayıtlı 72 CFE lisanslı adli denetçi bulunduğu, USIUD’un Türkiye’den CFE lisansı almak isteyenler için ACFE’nin 50 puan şartını yerine getirmelerine yardımcı olacak seminer ve eğitim programları düzenledikleri, ACFE’nin lisans verme yetkisinin temsilci durumunda olan kuruluşlara vermediği ancak sınavın Türkçe yapılması hususunda çalışmaların ve girişimlerin devam ettiği ve ACFE yönetiminin konuya sıcak baktığı öğrenilmiştir.

- En sıkı kontrollerin olduğu muhasebe sistemlerinde bile hile mümkündür,
- Hilenin görünmeyen kısmı görünür olan kısmından daha büyüktür,
- Hile ile ilgili kırmızı bayraklar, belirtiler fark edilebilir yeter ki yeterince uzun ve derin bakılsın,
- Hileyi gerçekleştirenler toplumun ve yönetimin herhangi bir seviyesinden olabilir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde hileli finansal raporların artması sonucunda hile alanında eğitilmiş ve deneyimli kalifiye meslek mensuplarına olan talep artmıştır (Kranacher, 2010, s.35). Bu durumda kimi işletmeler muhasebecileri için yeni görevler yaratırken, hile riskini taşımak istemeyen, hile sonuçlarını kontrol altına almaya çalışmaktansa hileleri önlemeye yönelik yöntemler geliştirmek, mevcut uygulamalardan yararlanmak ve hileyi en erken aşamalarda tespit etmek isteyen işletmeler adli uzmanları işe almayı tercih etmişlerdir (Kleyman, 2006, s.3). Bugün ABD gibi adli denetim uygulamalarının olduğu gelişmiş ülkelerde işletmeler, denetim kuruluşları ve adli kurumlar gibi (Federal Araştırma Bürosu (FBI-Federal Bureau of Investigation), Adalet Bakanlığı, Polis vb.) devlet organları adli denetçilerden destek sağlamaktadırlar.

Görevleri, gerçekleşen veya gerçekleştiği iddia edilen hilelere dair kanıtları belgeleri ile ortaya koymak olan adli denetçiler, bu amaçla hilelerle ilgili kanıt teşkil edebilecek kilit işlemleri araştırmaya ve varlıkların suiistimal edilmesi, yolsuzluk ve hileli finansal raporlama gibi faaliyetleri önlemeye yönelik hizmet vermektedirler (Çankaya ve Gerekan, 2009, s.97). Adli denetçiler hizmet verdikleri işletmelerde sadece meydana gelen hileleri araştırmakla kalmayıp, işletme muhasebe süreçlerine, politikalarına ve personel hareketlerine yönelik önerilerde de bulunmakta ve işletme yönetimine iç kontrol sisteminin zayıf yönleri hakkında bilgi vererek gerekli iç kontrol önlemlerinin alınmasında katkı sağlamaktadırlar (Toraman ve diğ., 2009, s.41).

Adli denetçiler ayrıca bir taraftan hilelerin ortaya çıkarılmasında edindikleri tecrübe ile işletme üst yönetimlerinin hile riskini azaltma çabalarına destek olurken, diğer taraftan özellikle düzenleyici kurumlara emniyet güçlerine ve avukatlara aklama suçunun, menkul kıymet hilelerinin, vergi kaçırmaya yönelik işlemlerin, rüşvet suçunun, sigorta hilelerinin incelenmesi ve faillerin ortaya çıkarılması konularında hizmet vermekte ve mahkemelerde yerine getirdikleri görevleri gereği kanıt toplama ilkelerine uygun, profesyonel ve özlü raporlar hazırlayarak hile soruşturma görevi yapmaktadırlar (Owojori ve Asaolu, 2009, s.

196). Adli denetçilerin hizmet verdikleri birimler için yerine getirdikleri görevleri şu başlıklar altında toplayabiliriz (Owojori ve Asaolu, 2009, s. 186) (Çankaya ve Gerekan, 2009, s.99);

- Yapıldığından şüphe duyulan hileli işlemleri kanıtlarıyla ortaya koymak,
- Hileli işlemlerden kaynaklanan zararı tespit etmek,
- Mevcut durumun analizini yapmak ve yapılacaklara ilişkin önerileri düzenlenmek,
- Aktiflerin korunması ve iyileştirilmesinde destek sağlamak,
- İşletme ile ilgili diğer uzmanlarla fikir alışverişinde bulunmak,
- Hukuki dava yolu ile aktiflerin tahsili faaliyetine yardım etmek,
- Yargılamanın başında savunmanın ve kullanılabilir kanıtların ilk değerlemesi hakkında ön tavsiyelerde bulunmak,
- Kanıt olarak kullanılacak kilit belgeleri tanımlamak,
- Kanıtların niceliği hakkında (müşterinin lehine veya aleyhine olup olmadığına bakılmaksızın) konu ile ilgili olup muhasebeci olmayanların dahi anlayabileceği açıklıkta, dengeli bir rapor yazmak,
- Konu ile ilgili olarak karşı tarafın sunduğu ve kanıtların niceliği üzerinde etkili olabilecek uzman muhasebe raporlarını gözden geçirmek ve avukata bu konuda tavsiyelerde bulunmak,
- Dava öncesi hazırlık aşamalarında hukuk danışmanlarını vakanın finansal ve muhasebe yönlerine ilişkin bilgilendirmek.

Yapılan faaliyetin özelliği, adli denetçileri olaylara yaklaşımları ve kullandıkları teknikler bakımından da diğerlerinden ayırmaktadır. Hilenin kanıtlanması için toplanan kanıtlar yeterli, ilgili ve ikna edici olması, soruşturmanın yasal çerçeve içerisinde yürütülmesi, belgelerin yeterli ve suçlu tarafından yapılan itirafın gönüllü olması gerekmektedir. Bu nedenle adli denetçiler gerçek durumu belge ve dokümanlar ile ortaya çıkarmak, şüpheleri doğrulamak veya çürütmek amacıyla suç iddialarını araştırırken sadece sayılar ile ilgilenmek yerine daha kapsamlı bir şekilde sayıların arkasındaki durumlar ve olaylar ile ilgilenmekte, hile değerlendirme sorgulaması (FAQ-Fraud Assesment Qestioning), çapraz denetim tekniği, kırmızı bayraklar, net varlık yöntemi, veri madenciliği araçları ve Benford Kanunu gibi çok çeşitli denetim tekniklerini kullanmaktadırlar (Toraman ve diğ., 2009, s.39).

2.6.2. Adli Denetçide Bulunması Gereken Nitelikler

Etkili bir denetçi olmak etkili bir adli denetçi olunabileceği anlamına gelmez. Etkili bir adli denetçi olmak bilgi, yetenek ve kişisel özelliklerden oluşan çok geniş bir yelpazede

niteliğe sahip olmayı gerektirmektedir (Davis ve diğ., 2010, s. 6). Adli denetçiyi etkili yapan şeyler ise muhasebe, denetim, iç kontrol, risk yönetimi, hile tespit bilgisi, güçlü iletişim yetenekleri ile birlikte pek çok niteliğin adli denetçinin kişiliğinde toplanması olarak görülmektedir. Bu nitelikler hilenin tespit edilmesinde denetim sürecinde kullanılan denetim teknikleri kadar önemli unsurlar olup bu niteliklerin denetim ile başarılı bir şekilde entegre edilmesi denetim sürecinde hilenin tespit edilme ihtimalini artırmaktadır.

ACFE de hileli finansal işlemler, hile soruşturma, hilenin yasal unsurları ile hile önleme ve caydırma alanlarında adli denetçileri, diğer muhasebeci ve bağımsız denetçilerden ayıran özel bilgi, beceri ve kişisel nitelikler olduğunu ifade etmektedir (ACFE Raporu, 2010, s. 83) ve adli denetçilerin sahip olmaları gereken bu nitelikleri akademik nitelikler ve kişisel nitelikler olarak ele almak mümkündür.

2.6.2.1. Akademik Nitelikler

Adli denetçilerin akademik anlamda bilgi sahibi olmaları gereken alanları şu başlıklar altında ele almak mümkündür (Bozkurt, 2000, s.59; Akyel, 2009, s.86):

- **Yoğun bir işletme, muhasebe ve denetim bilgisi:** Hileyi diğer suçlardan ayıran en önemli özelliklerden biri hileyi gizleme zorunluluğudur. Gizleme çabası genelde muhasebe kayıtlarının ve belgelerin değiştirilmesini gerektirdiği için muhasebe ve denetim bilgisi adli denetçilerin hileyi tespit edebilmelerinde en önemli araçlardan biridir (Albrecht ve diğ., 2009, s. 16). Bu nedenle adli denetçi olabilmek için herhangi bir özel alan şartı olmaksızın lisans mezunu olmak yeterli kabul edilse de adli denetçilerin tercihen işletme, muhasebe ve denetim ağırlıklı lisans eğitimine sahip olmaları adli denetçilerin mesleklerinde başarı şansını artıran bir unsurdur.
- **Hukuk bilgisi:** Adli kelimesi mahkemeye dair anlamını taşımakta ve özellikle suçun kovuşturulmasını kapsamaktadır. Bu nedenle adli denetçilerin protokolleri, süreçleri, mahkemenin fonksiyonlarını ve kendi faaliyetleri süresince kullanma durumunda olabileceği diğer yasal süreçleri bilmelidir (Brooks ve Labelle, 2006, s.289). Hukuki ve cezai yasalar, gizlilik konuları, hile tüzükleri, çalışan hakları gibi konularda adli denetçilerin bilgi sahibi olmaları gereken diğer unsurlardır. Hilenin araştırılması ve çözümlenmesi her zaman davanın hangi mahkemede görülmesi gerektiği, bazı kanıtların toplanmasının legal olup olmadığı, ne zaman yasa gücü kullanılması gerektiği gibi hukuki soruları da beraberinde getirmektedir (Albrecht ve diğ., 2009, s.

15-16). Adli denetçinin bu tür hukuki bilgilere sahip olması adli denetim çalışmalarını kolaylaştırır.

- **Psikoloji ve Sosyoloji:** Hileye neden olan fırsat ve baskı unsurlarını iyi analiz edebilmek için adli denetçilerin çalışanların çalıştıkları çevre içerisinde bireysel davranışlarını iyi anlamaları gerekir. Bu nedenle adli denetçi iyi bir psikolog olmalı ve şüphelinin aranan fail olup olmadığını değerlendirebilmelidir (Silverstone ve Sheetz, 2003, s. 79; Akyel, 2009, s. 87). Bunun yanı sıra bazı toplumsal etik inanışlar, alışkanlıklar ve kabuller insanları hile yapmaya iten nedenlerden biri olabilmektedir. Bu nedenle hilenin nedenlerini anlamak zorunda olan adli denetçinin hileyi çözümleyebilmek için sosyoloji bilgisine sahip olması bir zorunluluktur.
- **Kriminoloji:** Toplumsal bir olgu olarak suç ve suçluluğu inceleyen ve suç bilimi olarak dilimize çevrilen kriminoloji, suç, suç olgusu ve ilgili kişileri ve bunlar arasındaki ilişkiyi sebep sonuç ölçütleri içinde inceleyerek suçun sosyal nedenleri ve tabiatını inceleyen bir bilimdir. Kriminoloji suçun kendisinden çok faili ve faili suça iten nedenleri, failin psikolojik, sosyolojik, fiziksel ve ekonomik şartları açısından inceler. Adli denetçilerin meydana gelen hileyi çözümleyebilmesi, baskı ve teşvik unsurlarını anlayabilmesi için kriminoloji bilgisine sahip olmaları bir zorunluluktur.

Adli denetçilerin yukarıda sayılan alanlardaki bilgilerin yanı sıra bazı becerilere de sahip olmaları gerekmektedir. Örneğin adli denetçilerin güçlü iletişim becerisine, ikna kabiliyetine, gözlem yeteneğine, analitik ve teknolojik yeteneklere sahip olmaları gerekmektedir. Özellikle teknolojik, analitik ve iletişim yetenekleri kritik ve çok önemli olan yeteneklerdir.

Teknolojik yetenekler: Adli denetçiler hileyi ortaya çıkarabilmek için dokümanlar üzerinde odaklanmakta, dokümanlar da genellikle bilgisayarlarda kurulu olan bilgi sistemlerinde yaratılmakta ve saklanmaktadır. İşletmelerin hemen hemen tüm finansal ve finansal olmayan bilgilerinin elektronik ortamda yaratılması, depolanması ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler nedeniyle bilgi sistemleri üzerinden yapılan fon transferleri vb. işlemlerdeki artış bilgi sistemleri üzerinden yapılan hilelerin de artmasına neden olmuştur. Teknolojik ilerlemeler son yıllarda hilenin artmasına neden olduğu gibi hilenin, failerin ve hile belirtilerinin proaktif bir biçimde araştırılması ve tespit edilmesi konusunda da pek çok fırsat yaratmaktadır. Günümüzde hilenin tespit edilmesini kolaylaştıran çok sayıda bilgisayar

programını mevcut olup bilgi teknolojilerini anlamak ve kullanabilmek adli denetim faaliyetinin başarıya ulaşması için vazgeçilmez bir unsur haline gelmiş (Gray, 2008, s.119), adli denetçilerin teknolojiyi kullanabilme konusundaki yetenekleri de adli denetim çalışmasının kalitesini belirleyen ve adli denetçiyi diğerlerinden ayıran en önemli unsurlardan birisi olmuştur.

Analitik Yetenekler: Analitik düşünebilmek, bir noktada bireyin karşılaştığı problemleri alt başlıklara ayırıp her biri arasındaki bağlantıyı gerçekçi kanıtlarıyla ortaya koyabilme ve sahip olunan bilgiyi analiz edebilme yeteneğidir (http://en.wikipedia.org/wiki/Analytical_skill). Hangi tür hilenin gerçekleşebileceği, neden olacağı belirtilerin ve izlerin türü ve bu belirtileri ve izleri bulma yollarını oluşturan hile tespit ve soruşturma süreci de analitik bir süreçtir. Adli denetçilerin olayların arkasındaki nedenleri anlama, olaylar arasındaki ilişkileri çözme ve bağlantıları ortaya çıkarabilmek için görününlerin arka planına bakabilmeleri, alanla ilgili özellikli bilginin yanı sıra analitik düşünme yeteneklerine sahip olmaları gereklidir. Adli denetçi olmak çoğu yönden doktorluğa benzemekte, gerçekte neler olduğunu tespit edebilmek için pek çok tanımlayıcı ve keşfedici çalışma yapmayı gerektirmektedir (Albrecht ve diğ., 2009, s. 16). Bu nedenle iyi bir adli denetçi olmak analitik yeteneklere sahip olmadan mümkün değildir. AICPA tarafından avukat, muhasebeci ve akademisyenler üzerinde 2009 yılında yapılan ve adli denetim uzmanlarının sahip olmaları gereken niteliklerin araştırıldığı çalışmada avukatların %78'i, akademisyenlerin %90'ı, ve muhasebecilerin %86'sı analitik nitelikleri, en önemli unsur olarak tanımlamışlardır (Davis ve diğ., 2010, s. 4).

İletişim Yetenekleri: Adli denetçi hileli işlemleri ortaya çıkarabilecek şekilde etkili bir iletişim kurma ve sorgulama yeteneğine sahip olmalıdır. Adli denetçiler şüpheli durumları açığa çıkarmak, failleri tespit etmek, iç kontrol sistemini anlamak ve neler olup bittiğini anlamak için dikkate değer miktarda görüşme yapmaktadırlar. İyi bir görüşmeci itiraf almak için ne kadar ileri gidebileceğini, görüşmeyi en verimli hale getirmek için soruları ve görüşülecek konuları nasıl yapılandıracağını bilir (Albrecht ve diğ., 2009, s. 16). Adli denetçilerin güçlü iletişim yeteneği ile sorgulama tekniklerini birleştirmesi işini kolaylaştıracak bir diğer unsurdur. Adli denetçiler için soruşturma ve tartışma denetçinin kanıt toplamasında yardımcı olan yegane yol olmamakla birlikte, mesleki şüphencilik ile birleştiğinde denetçinin arzulanan kanıtlara ulaşmasını kolaylaştırır (Golden ve diğ., 2006, s. 57). Ayrıca bazen hileler farklı ülkelerde araştırma yapılmasını da gerektirebildiğinden adli denetçilerin yabancı dilde okuma ve yazma yeteneğine sahip olması hileleri daha kolay ve

hızlı tespit etmelerine fırsat verebilir. İletişim konusunda bir diğer önemli olan nitelik de adli denetçinin konuşmayı basitleştirebilmeleri, konuyu alandan gelmeyen kimselerin de anlayabileceği duruma getirebilmeleridir. AICPA'nın 2009 yılında yaptığı araştırmada adli denetçilerin etkinliğini zedeleyen en önemli unsur olarak konuşmayı basitleştirememeleri gösterilmiştir (Davis ve diğ., 2010, s. 4).

2.6.2.2. Kişisel Nitelikler

Adli denetçilik gerekli akademik kriterleri taşıyan her bireyin yapabileceği veya daha doğru bir ifade ile başarılı olabileceği bir alan değildir. Adli denetçilerin akademik niteliklerin yanı sıra bazı kişisel özelliklere de sahip olmaları gerekmektedir. Bu kişisel özellikleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

- **Şüphe:** Mesleki şüphecilik adli denetçinin sorgulayıcı bir yaklaşımla kanıtların geçerliliğini incelemesi ve kanıtların işletme yönetiminin açıklamaları ve diğer bilgi ve belgeler ile çelişki içinde olup olmadığını değerlendirmesidir (Küçük, 2008, s. 68-69). Mesleki şüphecilik, elde edilen kanıt ve bilgilerin hileden kaynaklanan maddi yanlış beyanın varlığına işaret edip etmediğini sürekli sorgulamayı gerektirmektedir (SAS No: 99, s. 10). Kanıtların toplanması ve değerlemesinde mesleki şüphe ile yaklaşan denetçinin ikna edici kanıtlar bulmadıkça yönetimin dürüst olduğu konusunda tatmin olmaması ve elde ettiği bilgi ve bulguların doğruluğunu ispatlayacak ilave kontrol unsurlarını kullanması ve geliştirmesi gerekmektedir (SAS No: 99, s. 10).
- **Etik:** Etik davranış adli denetim çalışmasının başarısı için olmazsa olmazlardan biridir. Yaşanan Enron, WorldCom, Arthur Andersen ve Tyco vakaları denetçilerin etik davranmamalarının sonuçları için çok çarpıcı örneklerden sadece bir kaçıdır.
- **Eleştirel Düşünce:** Adli denetçiler için eleştirel düşünce sistemini geliştirebilmek önemlidir. Geçen yüzyılın sonunda yaşanan finansal skandalların eğer ilgili taraflar daha eleştirel düşünebilselerdi belki de daha erken tespit edilebileceği iddia edilmektedir (Hurt, 2007, s. 296).
- **Merak:** Bir adli denetçi öncelikle mesleğiyle ilgili gelişmelere karşı ilgili ve meraklı olmalı, üzerine aldığı her görevde olaylar en ince ayrıntısına kadar takip etmelidir. Tıpkı bir buzdağının büyük kısmının su altında olması gibi hile ile ilgili

kanıtlar ve kırmızı bayrakların da çok azı kolaylıkla görünebilir durumdadır. İşte adli denetçilerin merakları ve araştırmacı kişilikleri bu kanıtlar ve kırmızı bayrakları görünür hale getiren en önemli niteliklerden biri olmaktadır (Brooks ve Labelle, 2006, s.288).

- **Kararlılık-Israr:** Adli denetçi, karşılaştığı olumsuzluklar karşısında hemen pes etmemeli, savunduğu durumu ispat etme konusunda kararlı ve ısrarcı olmalıdır. Adli denetim faaliyetlerinde hile soruşturma sonuçlanıncaya kadar tespit edilemez ve resim tam olarak ortaya çıkmaz bu nedenle adli denetçi bulduğu kanıtları tekrar tekrar değerlendirmelidir (Brooks ve Labelle, 2006, s.289).
- **Yaratıcılık:** Adli denetçi, uyması gereken genel ilke ve standartlar yanında mümkün olduğunca yaratıcı olmalıdır. Sürekli değişen çevre koşullarında her türlü alternatiflere açık, her türlü detayı inceleyen ve büyük resmi de gözden kaçırmayacak şekilde araştırmacı ve çözümleyici niteliklere sahip olmalı, karşılaşılan her türlü engeli aşabilecek şekilde yaratıcı davranabilmelidir (Çankaya ve Gerekan, 2009, s.100).
- **Sezgi:** Adli denetçi, her olayda hem genel olarak, hem de ayrıntılar konusunda yerinde ve derinden inceleme yapmalıdır. İyi bir işletme sezgisine sahip olmalı, muhakeme gücü sağlam olmalı, kararlarında net, analitik ve mantıklı bir düşüncüyü hâkim kılmalıdır.
- **Ketumluk:** Adli denetim faaliyetinde ağzı sıkı olmak ve sır saklamak önemli bir özelliktir. Adli denetçiler inceleme ve soruşturma sürecinde çok sayıda insanla görüşme yapmakta ve bilgi toplamaktadırlar. Aldıkları itirafları ve bilgilerin diğer ilgililer ile yaptıkları görüşmelerde gerekli gereksiz kullanılması gerçek faillerin denetçinin olayla ilgili bilgisi hakkında fikir edinmelerine ve ilave tedbirler almak suretiyle denetimin sonuçsuz kalmasına neden olabilir. Adli denetçi, konuşmak yerine daha fazla sormayı ve sorgulamayı denemelidir.
- **Güvenilirlik:** Adli denetçi için güvenilir olmak esastır. Güvenilir olmayan bir denetçinin başarılı iletişim kurma ihtimali yoktur. Bir adli denetçi, dikkatlice dinlemesini bilmeli, yazılı ve sözlü iletişimde başarılı olmalı, insan ilişkilerini

sağlıklı bir biçimde kurabilmelidir. Bu eylemlerde başarılı olamayan denetçi adli denetim faaliyetinde başarılı olamaz.

- **Bağımsızlık:** Bir adli denetçi için en önemli unsurlardan biri de bağımsızlık ve tarafsızlık özelliğidir. Bağımsız ve tarafsız olmayan bir adli denetçinin güvenilir olma ihtimali yoktur.

2.7. Adli Denetçilik Eğitimi, Adli Denetçi Lisansı ve Adli Denetçi Kariyer Olanakları

2.7.1. Adli Denetçi Eğitimi

Son yıllarda meydana gelen finansal skandallar muhasebe meslek mensuplarının potansiyel hile ve diğer ekonomik problemlere karşı daha dikkatli ve tetikte olmaları ve bu tür problemlerin önleme, tespit etme, soruşturma ve çözümünde önemli yardımlar sağlayabilecekleri konusunda kamunun, iş toplumunun, akademisyenlerin ve muhasebe mesleğinin farkındalığını artırmıştır. Bu durum hileyi tespit edecek denetçilerin yetiştirilmesini en önemli ihtiyaçlardan biri haline getirmiş, bu ihtiyaç önceleri denetim kitapları ve kursları aracılığıyla giderilmeye çalışılmış ancak daha sonraları adli denetim eğitiminin üniversite programları içinde yer alması gereği kendini daha fazla hissettirmeye başlamış ve adli muhasebe ve adli denetimi üniversitelerin işletme müfredatlarını etkileyen en önemli unsurlardan biri olmuştur. Adli denetim eğitimi, ilk ve doğal olarak adli denetim mesleğinin doğduğu ülke ABD’de hayata geçmiş ve gelişimi, ortaya çıkan kurumsal skandallara paralel bir seyir izlemiştir. Örneğin, 1999 yılına kadar ABD’de 19 üniversite hile denetimi ile ilgili eğitim veriyorken 2008 yılında bu sayı 300 üniversiteyi bulmuştur (Seda ve Kramer, 2008, s. 16).

Adli denetim eğitiminin hangi seviyede ve hangi müfredatta verileceği ile ilgili tam bir görüş birliği sağlanamamış olmakla birlikte uygulama detaylarına bakıldığında, ABD’de hem lisans seviyesinde hem de lisansüstü seviyede adli denetim eğitiminin var olduğu görülmektedir. Görüş birliği sağlanan tek konu ise adli denetim eğitiminin kapsamıdır. Bu konuda ortak görüş, adli denetçilerde bulunması gereken niteliklerin adli denetim eğitim programları hazırlanırken göz önünde bulundurulması ve adli denetim eğitiminin adli denetçiden beklenen hizmetlerin yerine getirilmesine imkân sağlayacak bilgi, beceri ve kabiliyetleri kapsayacak kadar kapsamlı olması gerektiği yönündedir (Brooks ve Labelle, 2006, s.288).

Üniversitelere uygulanacak müfredat konusunda yardımcı olmak, müfredat konusunda kafa karışıklığını ortadan kaldırmak ve yol gösterici olmak amacıyla ABD’de Milli Adalet Enstitüsünce desteklenen ve West Virginia Üniversitesinin katkılarıyla bir program dâhilinde 14 kişilik planlama komitesi ile hile önleme, tespit, caydırma, inceleme ve iyileştirme alanlarında çalışan 32 kişiden oluşan teknik çalışma grubu oluşturulmuş ve bu grup tarafından adli denetim ve adli muhasebe alanında model eğitim müfredatı hazırlanmıştır. Bu nedenle bu çalışmada oluşturulan model müfredata yer verilmiştir.

Teknik çalışma grubu üyeleri profesyonel hizmet sağlayıcıları, endüstride hisse sahibi olanlar, kolluk kuvvetleri, hükümet ve düzenleyici kuruluş temsilcileri ve adli muhasebe ve adli denetim alanında çalışan akademisyenlerden oluşmaktadır. Toplam 18 ay süren çalışma ile (Education and Training in Fraud and Forensic Accounting, 2007, s.:11);

- Bir müfredat ve kurs içeriği belirlenmesi,
- Ayrı bir eğitim programı yoluyla öğrencilerin adli muhasebe ve adli denetim ile tanıştırılması,
- Var olan denetim, bilgi sistemleri ve işletme, muhasebe ders içeriklerinin hile ve adli denetim, adli muhasebe konuları da dâhil edilerek değiştirilmesi,
- Sürekli mesleki eğitim sağlayıcılarına, kolluk kuvveti eğitimcilerine, mesleki gelişim sağlayıcılarına adli denetim ve adli muhasebe alanında müfredat içeriğinin ve taslak ders içeriği, eğitim modülü, eğitim materyallerinin sağlanması,
- İşletme yöneticilerine, avukatlarına, kurul üyelerine, denetim komitelerine ve diğer ilgili paydaşlara hile ile ilgili olarak geliştirme ve eğitim alanında rehberlik sağlanması amaçlanmıştır.

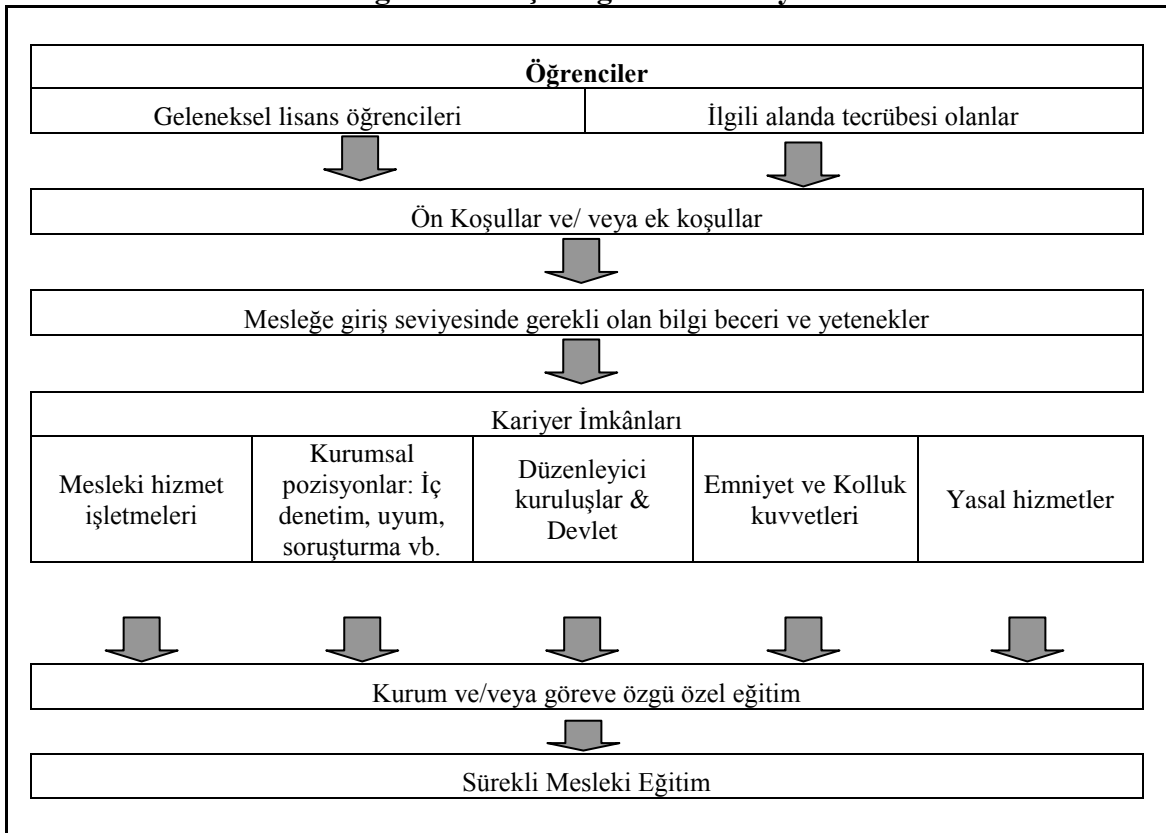
Teknik çalışma grubu aşağıda belirtilen konuların adli denetim ve adli muhasebe müfredatında olmasının önemli olduğunu ifade etmiştir (Education and Training in Fraud and Forensic Accounting, 2007, s. 12):

- Suç bilimi, hilenin ve finansal suçların doğası, dinamikleri ve kapsamı, yasal çevre ve etik konular
- Hile önleme, caydırma, tespit etme, soruşturma ve iyileştirme
  - Varlık usulsüzlüğü, yolsuzluk ve yanlış sunum
  - Finansal tablo hilesi

- Dijital alanda adli denetim ve adli muhasebe
  - Tespit ve soruşturma için bilgisayar temelli araçlar ve teknikler
  - Elektronik vaka yönetim araçları
  - Bilgisayar alanına özgü diğer meseleler
- Araştırma ve analiz, kayıp ve zararların değerlendirilmesi, uyumsuzluk incelemesi ve çıkar çatışmalarının çözümünü de içeren adli ve dava destek hizmetleri

Adli denetim alanına ilgi duyan öğrenciler için sonraki bölümde detaylı olarak ele alınacak olan pek çok alanda çalışma imkânı olduğundan, teknik çalışma grubunun çalışmasında, müfredatta sadece bir alana odaklanmak yerine tüm alanlar için giriş seviyesi yeterliğe imkân sağlayacak bilgi, beceri ve yetenekler üzerinde durulması ana hedef olmuş ve tablo 2.2’de görülen yol haritası sunulmuştur.

Tablo 2.2. Adli Denetim Öğrencileri İçin Eğitim ve Kariyer Yol Haritası

(Kaynak: Education and Training in Fraud and Forensic Accounting, 2007, s. 18)

Tablo 2.2’de de görüldüğü gibi, teknik çalışma grubu sürekli eğitim modelini benimsemiştir. Adli denetim ile ilgilenen öğrenciler genellikle işletme, muhasebe ağırlıklı

olmakla birlikte diğerk alanlardan da olabileceğinden, teknik çalışma grubu muhasebe eğitimi olanlar ile diğerk alanlardan gelenleri uyumlaştırmak üzere temel muhasebe ve denetim bilgisini adli denetim alanında eğitim almanın önkoşulu olarak belirlemiştir. Adli denetim eğitimi yol haritasında, mesleğe giriş seviyesinde gerekli olan bilgi, beceri ve yeteneklerin edinileceği temel eğitimin alınmasını takiben, çalışılacak alana özgü eğitimin alınması ve daha sonra sürekli mesleki eğitim ile bilgi, beceri ve yeteneklerin sürekli güncel tutulması ana hedef olarak göze çarpmaktadır. Yol haritasını takiben, teknik çalışma grubu tarafından adli denetim ve adli muhasebe giriş seviyesi meslek mensupları için gerekli görölen bilgi, beceri ve yetenek gelişimine yönelik olarak önerilen müfredat Tablo 2.3'te sunulmuştur (Education and Training in Fraud and Forensic Accounting, 2007, s.12):

Tablo 2.3 Adli Denetçi Olabilmek İçin Gerekli Olan Bilgi, Beceri ve Kabiliyetler

Ön Koşullar		Temel ders materyalleri	Alan Ders Materyalleri	
Genelde Muhasebe lisans müfredatında bulunan içerik	İşletme Müfredatında Bulunan İçerik	Temel Hile ve Adli Muhasebe	Hile	Adli Muhasebe Denetim
<p>Temel Muhasebe; ---Temel finansal tablolar ve dipnot açıklamaları ---Borç ve Kredilerin muhasebe dengesine etkileri ---Hesap analizleri ---Temel finansal oranların hesaplanması, genel finansal ölçüler</p> <p>Temel Denetim İçeriği ---Mesleki şüphecilik ---İlgili denetim standartları ---Mesleki ve düzenleyici kuruluşlar ---Denetim kanıt türleri</p> <p>Temel işlem döngüsü ve bilgisayar temelli bilgi sistemleri kontrolü dâhil iç kontroller</p> <p>Temel işletme hukuku</p> <p>Temel bilgisayar becerileri</p>	<p>Genel işletme iletişim becerileri (Yazılı -Sözlü)</p> <p>İşletme etiği</p>	<p>Hilenin tanımı</p> <p>Adli Denetimin Tanımı</p> <p>Denetçinin, hile denetçilerinin ve adli denetçilerin rolleri</p> <p>Hilenin nedenleri ve hile üçgeninin incelenmesi</p> <p>Hilenin unsurlarının incelenmesi (Çalma, gizleme ve dönüştürme)</p> <p>Hile önleme, caydırma, tespit, soruşturma ve iyileştirmenin tartışılması</p> <p>Varlık usulsüzlüğü ve finansal tablo hilesinin incelenmesi</p> <p>Kırmızı bayrakların tartışılması</p> <p>Hile iyileştirmenin, iç kontrolün, hukuk ve ceza davalarının incelenmesi</p> <p>Adli ve danışmanlık destek faaliyetlerinin incelenmesi</p>	<p>Suç Bilimi; Yasal, Düzenleyici ve Mesleki Çevre, Etik Meseleler</p>	
			<p>Hile ve Adli Muhasebe-Denetim Varlık Usulsüzlüğü, Yolsuzluk, Yanlış Beyan</p>	<p>Finansal Tablo Hilesi</p>
			<p>Dijital çevrede Hile ve Adli muhasebe-Denetim</p>	
			<p>Adli ve Dava Destek Hizmetleri</p>	

Teknik çalışma grubu tarafından önerilen ve adli denetim ve adli muhasebe giriş seviyesi meslek mensupları için gerekli görülen bilgi, beceri ve yetenek gelişimine yönelik müfredat içeriklerinin yer aldığı tabloda ilk iki sütun adli denetim ve adli muhasebe müfredatında zorunlu olduğu düşünülen muhasebe, denetim ve işletme hukuku anlamındaki temel ve ön bilgi seviyesindeki konulara dair ön koşulları göstermektedir. Muhasebe eğitimine sahip olan öğrenciler kendi eğitimlerinin bir gereği olarak bu ön koşullara sahip olacaklardır ancak muhasebe temel eğitimine sahip olmayan öğrencilerin ise adli denetim ve adli muhasebe eğitimine başlamadan önce bu bilgi, beceri ve yetenekleri elde etmeleri gerekmektedir. (Education and Training in Fraud and Forensic Accounting, 2007, s. 19-22)

Teknik çalışma grubu tablo 2.3'te önerilen model müfredat konuları ile ilgili olarak ayrıca; adli denetim ve adli muhasebe ile ilgili konulara konsantre olmak isteyen öğrencilerin sahip olmaları gereken bilgi, beceri ve kabiliyetleri de aşağıdaki şekilde belirlemiştir (Education and Training in Fraud and Forensic Accounting, 2007, s. 12-16):

Temel Muhasebe kavramları

- Varlıkların, borçların, sermaye paylarının, gelir ve giderin, gelir tanımlamanın, harcama ölçümünün, güvenilirliğin, objektifliğin, önemliliğin tanımlarını ve açıklamaları,
- Temel finansal tablo sunumu ve uygun açıklamalar
- Borç ve kredilerin hesap bakiyelerine etkileri
- Temel oran analizleri: Oranları hesaplayabilmek ve sonuçları yorumlayabilmek,

Temel Denetim Kavramları

- Denetimin temel unsurları,
- Kanıt olarak kullanılabilir farklı tipteki denetim kanıtlarını ve kaliteleri,
- İlgili muhasebe ve denetim standartları ve standart koyucu, düzenleyici ve mesleki kuruluşlarının rolleri
- Çalışma kâğıtlarının organizasyonu ve geliştirilmesi

İşlem Döngüsü ve Kontrol Çevresi

- İç kontrol kavramı ve işletmenin iç kontrol yapısındaki potansiyel kontrol zayıflıklarını tanımlayabilme,
- Kurumsal yönetim ve kurumsal kültür
- İşletmedeki faaliyet süreci ve iş akışı, kaynak dokümandan muhasebe sürecine ilk giriş noktasına kadar işlemleri takip edebilme. Hem geleneksel yöntem ile hem de bilgi sistemleri üzerinden gerçekleştirilen süreçlerin ve iş akışının belgelendirilmesi.

İşletme Hukuku Kavramları

- Sözleşmeler, hukuk ve ceza konuları, yasal sistem ile ilgili sosyal hedefler ve yargı sürecinin rolü ile ilgili temel hukuk prensipleri,
- Hilenin ve hileli finansal raporlamanın yasaların, düzenleyici, mesleki, hukuki ve kolluk güçlerinin ihlalleri önleme, tespit etme ve caydırma faaliyetlerini nasıl ihlal ettiğini bilme,
- Gizlilikle alakalı yasal sorumluluklar ve ahlâki sorumluluklar.

Genel İşletme İletişimi Becerileri ve İş Etiği

- İletişim: Tabloda ikinci sütunda işletme temel eğitimlerinde genellikle verilen iki ders yer almaktadır. Genel iletişim ve işletme etiğidir. Bu dersler önkoşul olarak istenmemiş ancak kuvvetle tavsiye edilmiştir. Adli denetim uzmanlarının güçlü yazılı ve sözel sunum becerilerinin olması gerekmektedir. Bu nedenle genel iletişim dersi oldukça önemli ve faydalıdır.
- Etik: ABD’de çoğu eyalet muhasebe lisans sınavına girebilmek için etik eğitimi almış olma şartı getirmiştir. Etik adli denetim müfredatının önemli bir parçası olduğundan iş etiği eğitimi alma şansı olan öğrencilerin bu eğitimi almaları önerilmektedir.

Temel Bilgisayar Becerileri

Bilgisayar, bilgisayar faaliyetleri ve Word, Excel, PowerPoint gibi genel yazım paketleri ile aşina olmak.

Tabloda üçüncü sütun ise adli denetim ile ilgili müfredat içeriğini barındırmakta, Temel Ders Materyalleri başlığı altında lisans ve lisansüstü seviyede adli denetim müfredatında yer verilebilecek konu başlıklarını içermektedir. Adli denetim alanında kariyer yapmak isteyen öğrencilerin bu bilgi ve becerileri kazanması istenmektedir. Bu sütundaki bazı konular muhasebe ve işletme müfredatında olmakla birlikte müfredatta yeterince yer tutmamaktadır. Bu konuların daha detaylı olarak ele alınması faydalı olabilecektir.

Alan Ders Materyalleri: Daha önce de ifade edildiği gibi müfredatta sadece bir alana odaklanmak yerine tüm alanlar için giriş seviyesi yeterliğe imkân sağlayacak bilgi, beceri ve yetenekler üzerinde durulması ana hedef olmuştur. Bu nedenle ilk üç sütunda temel bilgi, beceri ve kabiliyetler üzerinde durulmuş, 4.cü ve 5.ci sütunlarda ise Alan Ders Materyalleri başlığı altında öğrencinin eğitim sonrası seçeceği alana özel konulara yer verilmiştir. Giriş düzeyinde adli denetim meslek mensuplarının sahip olmaları gereken bilgi, beceri ve yetenekler şu başlıklar altında toplamaktadır (Education and Training in Fraud and Forensic Accounting, 2007, s. 23);

1. Kriminoloji (Suç bilimi), yasal, düzenleyici, mesleki çevre ve etik

- a. Suç bilimi suçun sosyolojik incelemesidir. Suç bilimi materyalleri daha çok mesleki hileler alanında odaklanmalıdır.
- b. Yasal, düzenleyici ve mesleki çevre suç ve ceza konularındaki tüm sorumlulukları kapsamaktadır. Oluşturulan model hilenin uluslararası düzeyde soruşturulabilmesi için olmakla birlikte eğitimciler öğrencilerin ulusal ve uluslararası davalarda çalışabilecek biçimde uygun şekilde hazırlanmalarını sağlayacak yasal çerçeveyi belirlemelidirler.

2. Adli Denetim ve Adli Muhasebe

- a. Varlık usulsüzlüğü, yolsuzluk, yanlış beyan ve diğer tür hileler
- b. Finansal tablo hilesi
- c. Dijital çevrede hile ve adli denetim

3. Adli ve dava destek hizmetleri

2.7.2. Adli Denetçilik Lisansı

Adli denetçilik, lisans ile yapılabilen bir faaliyettir ve sertifikalı adli muhasebeci (Cr.FA – Certified Fraud Accountant), sertifikalı hile uzmanı (CFS- Certified Fraud Specialist) ve sertifikalı hile denetçisi (CFE - Certified Fraud Examiner) belgeleri ile yapılabilen bir faaliyettir. Mevcut sertifikalardan en önemlisi olan CFE lisansı bu alanda en tanınan ve popüler lisanstır. (Pehlivan, 2010, s. 41) CFE ünvanı hilelerin önlenmesi, tespit edilmesi ve incelenmesi alanlarında dünyada en çok tercih edilen unvan olup tüm dünyada geçerlidir. 2011 yılsonu rakamlarına göre 125 ülkede altmış binden fazla CFE, devlet ve özel sektör şirketlerinde çeşitli kademelerde çalışmakta olup Türkiye’de bu ünvana sahip 140 civarında kişi bulunmaktadır.

Adli denetçi lisansı, sahibini hile önleme, tespit ve caydırma konularında kanıtlanmış bir uzmanlık ile donatmaktadır. Hile ve hile riski kanıtlarının tanımlayıcısı olan kırmızı bayrakları ve uyarı sinyallerini tanımlamak üzere eğitilmiş olan adli denetçiler hileleri tespit ederek, önleyerek ve caydırarak küresel ekonominin korunmasına yardımcı olmaktadır. Diğer taraftan adli denetçiler bu alandaki diğer disiplinlerde faaliyet gösteren kimselere göre daha fazla ve farklı kabiliyetlere de sahiptirler. Bu kabiliyet ve özellikler adli denetçilere farklı imkânlar sağlamaktadır. Bu imkânları şu başlıklar altında toplamak mümkündür (<http://www.acfe.com/cfe-membership.aspx>);

- **Kazanç artışı:** CFE’ler bu kimliğe sahip olmayan diğer denetim elemanlarına göre yaklaşık olarak %22 daha fazla maaş almaktadırlar. Örneğin 2010 - 2011 Compensation Guide for Anti-Fraud Professionals’e göre CFE’ler sertifikalı olmayan diğer meslektaşlarına göre %22 daha fazla kazanmaktadırlar.
- **Kariyer yükselmesi:** CFE lisansı uzmanlık ve deneyimin kanıtı gibidir, yüksek derecede beceri, bilgi ve profesyonellik anlamına gelmektedir. CFE kimliği FBI, ABD savunma bakanlığı, ABD Devlet Muhasebe (GAO) ofisinin adli denetim ve özel soruşturmalar bölümlerinin de dâhil olduğu lider organizasyonlarda istihdam ve terfi politikalarında tanımlı, önemli bir kriterdir (<http://www.acfe.com/cfe-credential.aspx>).
- **Pazarlanabilirlik ve iş güvenliği:** Robert Half International tarafından yapılan çalışmada CFE kimliğinin en pazarlanabilir kimliklerden biri olduğu

görülmektedir. Hatta bu kimlik hile alanında altın standart olarak adlandırılmakta ve çoğu lider organizasyonda işe girme konusunda kolaylık sağlamaktadır.

- **Mesleki tanınırlık ve kredibilite:** CFE'ler tüm dünyada hile karşıtı meslek alanında mükemmelliğin standardı olarak kabul edilmektedir. "Kanada Adli Muhasebe Topluluğu" üzerinde araştırma yapan Lawrence'ın (1998:1122) elde ettiği sonuçlara göre adli muhasebeci - denetçinin bir müşteri tarafından seçilmesinde en önemli etkenler "tecrübe" ve "tanınmışlık (ün/şöhret)"tir (Akyel, 2009, s.89).
- **Hile kaynaklı zararlarda azalma:** ACFE tarafından 2012 raporunun bir parçası olarak yapılan çalışmada, bünyesinde CFE bulunan organizasyonların hileyi %50 daha kısa sürede tespit ettikleri, kayıplarının ise ortalama kayıptan %44 daha az olduğu görülmüştür (<http://www.acfe.com/cfe-credential.aspx>).

Öte yandan CFE lisansını alabilmek için yerine getirilmesi gereken prosedürler vardır. Bu prosedürleri ön koşullar, sınav ve onay başlıkları altında ele almak mümkündür.

2.7.2.1. Önkoşullar

Adli denetçilik lisansı (CFE lisansı) sadece ACFE tarafından verilmektedir. Tüm dünyada CFE olmak isteyenler ACFE'nin şart koştuğu ön koşulları taşımak ve CFE sınavında başarılı olmak kaydıyla CFE kimliğine sahip olabilmektedirler. ACFE tarafından belirlenmiş olan beş adet önkoşul bulunmaktadır. Bu önkoşullar; Üyelik ile ilgili önkoşul, eğitim ile ilgili önkoşul, mesleki önkoşul, ahlâki değerler ve sağlam karakter ve mesleki etik ilkelere bağlılıktan oluşmaktadır. Bu önkoşulları taşıyan adaylar CFE sınavında başarılı olmak ve ACFE Kurulu tarafından da son onayı almak şartı ile CFE olabilmektedirler (<http://www.acfe.com/cfe-qualifications.aspx>). Adayın uygunluğu eğitim, deneyim ve mesleki bağlantılarının kredilendirildiği puan sistemine dayalı olarak değerlendirilmektedir. Adayın lisans alabilmesi için en az iki yıl mesleki deneyime, lisans derecesine ve 50 puana sahip olması gerekmektedir. Adayın 40'tan fazla ancak 50'den az puanı varsa CFE sınavına girebilmekte ancak en az iki yıl deneyim ve 50 puana sahip olduğu zamana kadar lisansını alamamaktadır.

- **Üyelik Önkoşulu:** CFE lisansını alabilmek için başvurudan önce ACFE'ye üye olmak zorunludur.

- **Eğitim Önkoşulu:** ACFE'nin belirlediği standarda göre CFE olmak için herhangi bir spesifik alan şartı olmaksızın lisans diplomasına sahip olmak gerekmektedir. Aday eğer lisans mezunu değilse hile ile ilgili bir alandaki mesleki deneyimlerinin her iki yılı bir yıllık akademik eğitim yerine sayılabilmekte ve bu şekilde eğitim dört yıla tamamlanabilmektedir. Örneğin iki yıllık bir meslek yüksek okuldan mezun olan bir kimse dört yıllık hile ile ilgili bir alanda deneyim ile eğitim gerekliliğini yerine getirebilmektedir (<http://www.acfe.com/cfe-qualifications.aspx>).
- **Mesleki Önkoşul:** Adaylar lisans alacağı zaman hile tespit veya caydırma ile direkt veya endirekt olarak ilgili minimum iki yıllık mesleki deneyime sahip olmalıdırlar. Daha önce belirtildiği gibi minimum 40 puanı olan adaylar CFE sınavına girebilmekte, 50 puan ve iki yıllık deneyim süresini doldurduklarında CFE kimliklerine kavuşmaktadır. ACFE ayrıca hile ile direkt veya endirekt ilgili olarak kabul edilebilecek kategorileri de belirlemiştir. Buna göre muhasebe ve denetim, kriminoloji ve sosyoloji, (sosyoloji sadece hile ile ilgili ise kabul edilmektedir) hile inceleme, kayıp önleme (Loss prevention) (Güvenlik görevliliği kabul edilmemektedir), hukuk alanlarında hile ile ilgili sorumluluk ile yapılan çalışmalar hile ile ilgili direkt deneyim olarak kabul edilmektedir. Bu kategorilere girmemekle birlikte adayın sorumlulukları hile tespit, inceleme, soruşturma veya caydırmayı kapsıyor ise hile ile ilgili endirekt alan olarak kabul edilmektedir (<http://www.acfe.com/cfe-qualifications.aspx>).
- **Ahlâki Değerler ve Sağlam Karakter Önkoşulu:** ACFE adli denetçi sertifikasını onaylamadan önce kişinin karakterinin sağlam olduğuna, ahlâki değerlerinin yüksek olduğuna dair referans istemektedir.
- **Mesleki Etik İlkelerle Bağlılık Önkoşulu** Adli denetim etik ilkeleri ACFE tarafından oluşturulmuştur. Adli denetçilerin müşterilerine, kamuoyuna ve birbirlerine karşı mesleki sorumlulukları vardır. Bu nedenle adli denetçiler kendilerini bir bütünlük içinde hareket etmek ve profesyonel bir şekilde çalışmalarını gerçekleştirmeye adanmış zorundadırlar (<http://www.acfe.com/about/cfe-rules.asp?copy=ethics>).

Tüm Sertifikalı Hile Denetçilerinin (CFE), adli denetçi olabilmek ve ACFE'ye kabul edilebilmek için çok katı etik kıstasları karşılamaları gerekmektedir. Dahası tüm CFE'ler yüksek ahlâk ve etik standartların birer örneği olmalı ve ACFE tarafından

belirlenmiş olan mesleki ahlâk kurallarına ve ACFE tüzüğüne uymayı kabul etmiş olmalıdırlar.

ACFE tarafından belirlenmiş olan etik temel ilkelerin amacı üyelerine görevlerini ve yükümlülüklerini yerine getirirken rehberlik etmektir. ACFE, CFE'lerin uymak zorunda oldukları sekiz adet kural belirlemiştir. Bu standartlar genel standartlar olup, CFE'lerin faaliyetlerinde bu standartlara uygun davranmaları beklenmektedir. ACFE tarafından belirlenmiş olan etik standartlar şunlardır (<http://www.acfe.com/about/cfe-rules.asp?copy=ethics>):

- Adli denetçi her zaman üstlendiği görevleri yerine getirirken profesyonelce ve özenle hareket etmelidir.
- Adli denetçi herhangi bir yasadışı ya da etik olmayan davranış veya bir çıkar çatışması teşkil edebilecek davranışta bulunmamalıdır.
- Adli denetçi üstlenmiş olduğu tüm görevlerde performans bütünlüğünü en üst düzeyde sergileyecek ve sadece profesyonel bir bütünlük içinde bitirmeyi makul derecede beklediği görevleri kabul etmelidir.
- Adli denetçi mahkemelerin yasal emirlerine uyacak ve meselelerde dürüst, yansız ve önyargısız biçimde tanıklık edecektir.
- Adli denetçi faaliyetlerini yürütürken açıklayacağı herhangi bir fikir için makul bir temel oluşturmak üzere kanıt veya belge bulmalıdır. Adli denetçi herhangi bir kişi veya tarafı suçlu veya masum gösterecek fikir açıklamamalıdır.
- Adli denetçi uygun bir yetkilendirme olmadan yaptığı görev sırasında elde ettiği gizli bilgiyi açıklamamalıdır.
- Adli denetçi faaliyeti süresince eğer atlanırsa gerçeklerde bir sapmaya neden olabilecek maddi meseleleri açıklayacaktır.
- Adli denetçi yönetimi altında gerçekleştirilen hizmet etkinliğini ve yetkinliğini artırmak için sürekli gayret göstermelidir.

2.7.2.2. Adli Denetçilik Sınavı

Sertifikalı hile denetçisi-Adli denetçi (CFE) lisansının alınabilmesi için diğer şartların yanında adli denetçilik sınavının da başarıyla geçilmesi zorunludur. ACFE tarafından gerçekleştirilen sınav bilgi ve uzmanlık gerektiren dört bölümde her bir alandan 125'er adetten toplam 500 adet doğru/yanlış şeklinde sorulan sorulardan oluşmaktadır. Adaylar sınava yılın istedikleri herhangi bir gününde girmeleri mümkündür. Bilgisayar üzerinden yapılan ve her soru için 75 saniye cevap süresi verilen sınavda her bölümden en az 75 alınması zorunludur. Sınavda dört bölümün birden alınıp bir oturumda bitirilmesi zorunlu değildir ancak, sınava girilen bölümün bir oturumda bitirilmesi, dört bölümün 30 gün içinde tamamlanması ve değerlendirilmek üzere ACFE'ye sunulması gerekmektedir (<http://www.acfe.com/details-taking-exam.aspx>). Yapılan sınavda adli denetçi adaylarının;

- Hile önleme ve caydırma
- Finansal İşlemler
- Hile soruşturma
- Hilenin Yasal Unsurları konularından oluşan dört alan ile ilgili bilgi seviyeleri ölçülmektedir.

Hile önleme ve caydırma ile ilgili bölümde adayların insanların neden hile yaptıkları ve bunu önlemenin yollarıyla ilgili bilgileri test edilmektedir. Bu bölüm suç nedenleri, beyaz yakalı suç, mesleki hile, hile önleme, hile riski değerlendirme ve ACFE mesleki etik ilkeler konularını da kapsamaktadır (www.acfe.com/details-exam-preparation.aspx).

Finansal işlemler ile ilgili bölümde adayların muhasebe sürecinde oluşan hileli finansal işlem türleri ile ilgili kavrayışları test edilmektedir. Finansal işlemler ile ilgili testi geçebilmek için adayların temel muhasebe ve denetim teorisi, hile planları, hile caydırma için iç kontrol ve diğer denetim ve muhasebe konularındaki bilgilerini göstermeleri gerekmektedir (www.acfe.com/details-exam-preparation.aspx).

Hile soruşturma bölümündeki sorular mülakat, ifade alma, kamu kaynaklarından bilgi edinme, şüpheli işlemleri takip etme, hile değerlemesi ve rapor yazma ile ilgili konulardan oluşmaktadır.

Hilenin yasal unsurları bölümünde ise adayların medeni hukuk ve ceza hukuku, delil kuralları, suçlanan ve suçlayanın hakları ve uzman tanıklık konuları da dâhil olmak üzere hile denetimi faaliyetinin yasal boyutu ile ilgili bilgi seviyeleri ölçülmektedir (www.acfe.com/details-exam-preparation.aspx).

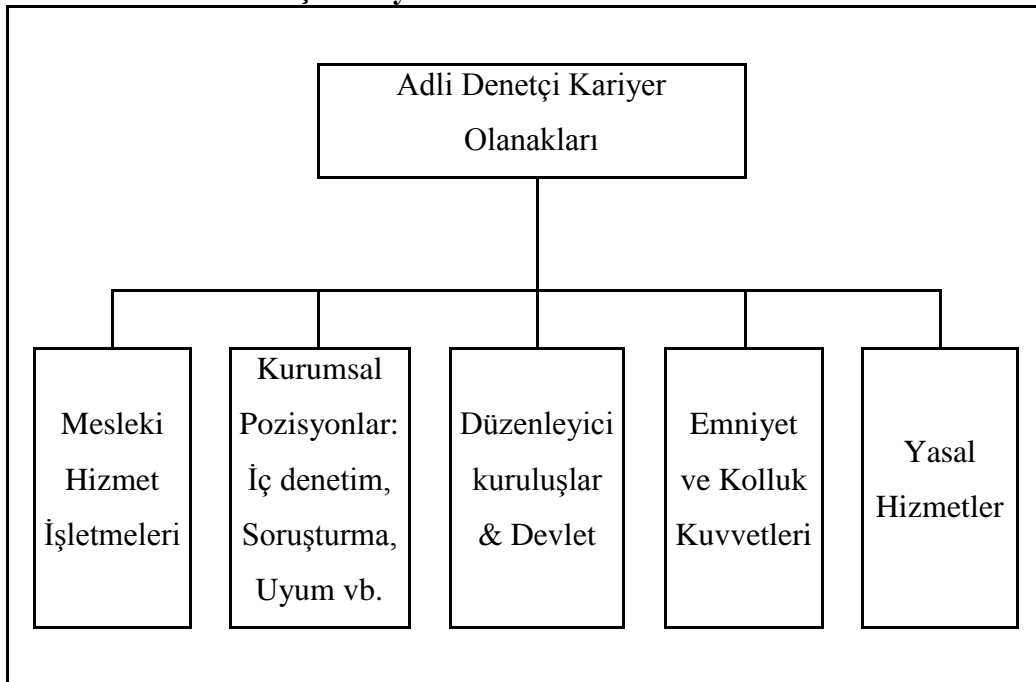
2.7.2.3. Lisans Onayı

Ön koşulları yerine getirip sınavdan da başarılı olan aday için son prosedür ACFE lisanslandırma komitesinden onay almaktır. ACFE lisanslandırma komitesinden de onay olan aday CFE lisansını ve bu lisansın verdiği hakları kullanmaya hak kazanmaktadır (<http://www.acfe.com/become-cfe-qualifications.aspx>).

2.7.3. Adli Denetçi Kariyer Olanakları

Hile ve hile riski varlığının belirtileri olan kırmızı bayrakları ve uyarı sinyallerini tanımlamak üzere eğitilen, hileleri caydırarak, önleyerek ve tespit ederek küresel ekonominin korunmasına yardımcı olan adli denetçiler, bu alandaki diğer disiplinlerde faaliyet gösteren kimselere göre daha fazla ve farklı kabiliyetlere de sahiptirler. Bu kabiliyet ve özellikler ise adli denetçilere diğer denetim elemanlarına göre daha fazla maaş ile birlikte daha geniş bir alanda farklı kariyer olanakları sağlamakta ve bu olanaklar Tablo 2.4’te görülmektedir.

Tablo 2.4 Adli Denetçi Kariyer Olanakları

Tablo 2.4’te görüldüğü gibi adli denetçilerin kariyer olanaklarını beş ayrı grup altında toplamak mümkündür. Adli denetçilerin kariyer olanaklarının başında mesleki hizmet

işletmeleri gelmektedir. Hilenin tespiti hususunda başarısız olduklarına dair açılan davalarda suçlu bulunan ve açılan davalar dolayısıyla yıllık muhasebe ve denetim hizmet gelirlerinin yaklaşık %9'unu kaybeden (Carnes ve Gierlasinski, 2001, s.379) denetim firmaları bu davalardan ve tazminat cezalarından kurtulmak için aldıkları önlemler kapsamında önceleri bünyelerinde adli denetçiler bulundurmaya ve denetim ekiplerinde adli denetim uzmanlarına yer vermeye başlamışlardır. Günümüzde ise büyük muhasebe ve denetim firmalarında adli muhasebe ve adli denetim hizmetlerinin dış denetim hizmetinden ayrı olarak mevcut olduğu ve bu hizmetlerin muhasebe ve denetim firmalarının gelirlerinin önemli bir bölümünü oluşturduğu görülmektedir.

Diğer taraftan hile kaynaklı finansal skandallar ve işletmelerde hilenin ve hile riskinin büyüyerek devam edeceği öngörüsü işletmeleri de önlem almaya itmiştir. Bu işletmelerden bazıları muhasebe departmanlarının iş yükünü artırırken, hile riskini taşımak istemeyen işletmeler ise oluşturdukları hile denetimi bölümünde veya iç denetim birimlerinde adli denetçi istihdam etmeye başlamışlardır.

Adli denetçiler için önemli kariyer olanaklarından biri de devlet kurumları ve düzenleyici kuruluşlardır (<http://www.acfe.com/cfe-membership.aspx>). Adli denetçi lisansı FBI, ABD Savunma Bakanlığı, polis teşkilatı ve Devlet Muhasebe Ofisinin adli denetim ve özel soruşturmalar bölümlerinin de dâhil olduğu pek çok organizasyonlarda istihdam ve terfi politikalarında tanımlı olup, bu kurumlarla birlikte SEC ve benzeri düzenleyici kuruluş bünyelerinde de adli denetçiler için istihdam olanakları mevcuttur (<http://www.acfe.com/cfe-credential.aspx>).

Konuya ulusal düzeyde bakıldığında benzer kariyer olanaklarının Türkiye'de de var olduğu görülmektedir. Öncelikle şunun belirtilmesinde fayda vardır ki, Türkiye'de ABD'deki kadar gelişmiş ve büyük bir sermaye piyasası yoktur. (Günümüzde IMKB'de işlem gören işletme sayısı yaklaşık 350 - 400 arasındadır. SPK denetimine tâbi işletmeler ile beraber ele alındığında zorunlu bağımsız denetime tâbi işletme sayısının yaklaşık 900 – 1000 civarına ulaştığı görülmekte, bu işletmelerin denetimleri de SPK'dan yetki almış ve aktif olarak çalışan toplam 90 denetim firması aracılığı ile yapılmaktadır. Adli denetçilerin bu 90 firmada denetim ekiplerinin bir üyesi olarak veya oluşturulacak adli denetim birimlerinde istihdam edilme olanakları mevcuttur.) Bu nedenle adli denetçilerin mesleki hizmet işletmelerindeki kariyer olanakları göreceli olarak sınırlıdır. Bununla birlikte, yapılan araştırmalar hilenin küçük ve orta boy işletmeler için daha önemli bir sorun olduğunu göstermekte, bu durum adli denetim

hizmetinin sadece SPK denetimine tabi işletmeler için değil, küçük ve orta boy işletmeler için de önemli bir görevi yerine getirebileceğini göstermektedir. Adli denetim uygulamasının başlaması ve mesleğin tanınırlığının artması ile denetim firmalarının da personel alımlarında bu niteliklere sahip meslek mensuplarına olan talebini ve dolayısıyla kariyer olanaklarını artıracakı düşünülmektedir. Diğer taraftan adli denetçiler için ABD'dekine benzer bir şekilde, sermaye ve finans piyasalarında düzenleyici konumda bulunan SPK, IMKB, BDDK ve TMSF bünyelerinde, bankalarda, sigorta şirketlerinde, MASAK, Sayıştay, Maliye Bakanlığı gibi kamu kuruluşlarında ve organize suçların ve mali suçların soruşturulması ve analizi noktasında polis teşkilatı gibi kolluk kuvvetlerinde istihdam olanaklarının mevcut olduğu görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ADLİ DENETİM İHTİYACI İLE İLGİLİ OLARAK SPK'DAN YETKİ ALMIŞ BAĞIMSIZ DENETİM FİRMALARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'de mesleki hilenin varlığı, boyutları ve adli denetim ihtiyacı ile ilgili olarak Türkiye'de faaliyet gösteren ve SPK'dan yetki almış denetim firmalarının görüşleri analiz edilecektir. Bu amaçla SPK'dan yetki almış 92 denetim firmasına yönelik anket hazırlanmış ve her denetim firmasından bir denetçiye uygulanmıştır.

3.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Sınırları

3.1.1. Araştırmanın Amacı

Çalışmada Türkiye'de mesleki hilenin varlığı ve adli denetim ihtiyacının olup olmadığının ortaya konulması amaçlanmaktadır. Maddi ve maddi olmayan boyutu ve dünya ekonomisi üzerindeki etkileri nedeniyle mesleki hile dünyada önemli bir sorun haline gelmiş ve gelişmiş ülkelerde mesleki hilelerin önlenmesi, caydırılması ve tespit edilmesi büyük önem kazanmıştır. Bir taraftan ortaya çıkan finansal skandallar ve bağımsız denetçilerin rolü ve sorumlulukları, diğer taraftan mesleki hilelerin önlenmesi ve tespit edilmesinde bağımsız denetimin önemli bir araç olabileceğinin anlaşılması bir taraftan bağımsız denetimden beklentilerin değişmesinin, diğer taraftan adli denetimin gelişiminin önünü açmıştır.

Türkiye özelinde bakıldığında ise mesleki hilenin varlığı ve boyutları ile ilgili bir çalışmanın mevcut olmadığı görülmektedir. Bu durum özellikle karşılaştırılabilir ve baz alınabilir bir bilgi alt yapısının oluşumunu engellemektedir. Özellikle kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, kara para, uyuşturucu ticareti ve insan kaçakçılığının önemli geçiş noktalarından biri olması nedeniyle mesleki hilenin boyutlarının sanılandan büyük olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada da Türkiye'de mesleki hilenin varlığı, boyutları ve adli denetim ihtiyacının olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmaktadır.

3.1.2. Araştırmanın Önemi

Literatür taraması bölümünde değinilecek olmakla birlikte, daha önce çeşitli kuruluş ve kişiler tarafından kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü, adli muhasebe ve hile denetiminin önemini, üniversite müfredatlarına adli muhasebe ve hile denetimi derslerinin entegre edilmesi gerekliliğini ortaya koyan, işletmelerde hilenin önlenmesi için alınması gereken önlemleri araştıran çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ancak Türkiye'deki işletmelerde yaşanan

mesleki hilelerin varlığı ve boyutlarını ortaya koyan veya adli denetimin gerekliliğini araştıran bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışma ile alandaki bu boşluğun doldurulmasına ve katkıda bulunulmaya çalışılmıştır.

3.1.3. Araştırmanın Kapsamı

Çalışmada, 2012 yılı itibariyle Sermaye Piyasası Kurulu'ndan bağımsız denetim hizmeti vermek üzere yetki alan ve faal olarak denetim hizmeti veren 90 denetim firması ana kütle olarak seçilmiştir. (SPK listesinde 92 firma görünmekle birlikte iki denetim firması faal olarak denetim hizmeti vermediğini beyan etmiş ve bu nedenle kapsam dışında tutulmuştur.) Her ne kadar ana kütle olarak denetim firmaları seçilmiş olsa da, anket çalışması her denetim firması için bir denetçiye uygulanacaktır. Bu sayede hem ana kütle büyüklüğü belirli olmayan bir araştırma alanının somut bir çerçeveye alınması, hem de, anketin ikinci bölümünde denetçilerin bireysel deneyimlerine dayalı sorular sorulmuş olmakla birlikte, sorulan soruların özelliği ve aynı denetim ekibinde birlikte çalışmış olan birden fazla denetçinin aynı hile vakası ile ilgili deneyimlerini paylaşmasının denetim sonuçları üzerinde olumsuz etkisi önlenmeye çalışılmıştır. Anketin denetim firmalarında görev yapan sorumlu ortak baş denetçi, baş denetçi ve kıdemli denetçiler gibi mümkün olduğunca deneyimli denetçiler tarafından cevaplanması amaçlanmıştır ancak denetim firmalarının yoğunluğu ve sorumlu ortak baş denetçi, baş denetçi ve kıdemli denetçilere ulaşamadığı durumlarda anketlerin denetçiler tarafından da cevaplandırıldığı görülmüştür.

3.2. Literatür Taraması

Dünyada hile ile ilgili olarak yapılmış çok sayıda çalışma vardır. Bu çalışmaya da temel teşkil eden ve ACFE tarafından ilki 1996 yılında yayınlanan mesleki hile ve suiistimal raporları 2000 yılından itibaren her iki yılda bir yayımlanmaktadır. Bu raporlarda 2010 yılına kadar ABD'deki mesleki hile ve suiistimaller konu edilirken 2010 yılında tüm dünya ülkeleri konu edilmeye başlanmış, mesleki hilenin tüm dünyanın sorunu olduğu görülmüştür. Bu çalışmalarda mesleki hilenin boyutları, görüldüğü işletmelerin ve faillerin özellikleri, işletmelerin buldukları sektörler gibi çok kapsamlı analizlere yer verilmiştir. Önceki bölümlerde ACFE raporlarına detaylı olarak yer verildiğinden ve araştırma sonuçlarının analizinde ilgili yerlerde tekrar atıf yapılacağından bu kısımda ACFE raporlarının sonuçları ile ilgili detaya girilmemiştir.

Farrell ve Franco (1999) yaptıkları ve SAS No: 82 sonrasında denetçilerin işletmelerde meydana gelen hilelerin tespit edilmesindeki ve önlenmesindeki rolleri ve denetçilerin

deneyimlerinin rollerin algılanmasında fark yaratıp yaratmadığının araştırıldığı çalışma kapsamında ankete cevap veren 180 katılımcının %61'i hilenin araştırılması ile ilgili sorumlulukları olmadığını beyan etmiş, %26'sı kararsız kalmışlardır. Denetçilerin denetim faaliyetini yerine getirirken polis veya dedektif gibi davranmalarının gerekip gerekmediği sorusuna ise denetçilerin %76'sı gerekmediği yönünde görüş bildirmişlerdir.

Johnson ve Rudesill (2001) yaptıkları çalışmada ABD'deki küçük işletmelere verilen hizmetler konusunda uzmanlaşmış olan denetçilere yaptıkları ankette denetçilerin küçük işletmeler üzerindeki hile riskini nasıl gördüklerini, bu işletmelere hile tespit ve önleme konusunda ne tür hizmetler verdiklerini araştırmış, 171 denetçinin cevap verdiği ankette, denetçilerin %57'si denetçilerin sadece hile olasılığını değerlendirip ona göre plan yapmaktan sorumlu olduklarını, %34'ü sadece finansal tablo için önem arz edenleri, %1'i, çalışan hilelerini tespit etmekten sorumlu olduklarını beyan etmiştir. Katılımcılar, işletmelere hile ile ilgili olarak verdikleri hizmetler için ise %79 ile iç kontrol sistemini değerlendirme, %40 ile denetleme sürecinde hile tespiti, %14 ile Hile denetimi ve hile inceleme, % 6 ile hile semineri vermek olarak beyan etmişlerdir. Çalışmada denetçilerin, hile tespiti açısından en etkili grup olarak iç denetçileri, en etkin kontrol unsuru olarak ise görevlerin ayrımını gördükleri tespit edilmiştir (Johnson ve Rudesill, 2001, s. 72-73).

Hile ile ilgili olarak yapılan önemli çalışmalardan biri de KPMG tarafından yapılan çalışmalardır. KPMG tarafından 2003 yılında 453 halka açık işletmenin üst düzey yöneticileri ile yapılan hile anketi çalışmasında, 1998 yılına göre rapor edilen hilelerde %13 oranında artış olduğu, işletmelerin hile karşıtı faaliyetlerini artırdıkları, çalışan hileleri (464 dolar) daha sık görülmekle birlikte, finansal tablo hilelerinin (257 bin dolar) ve sağlık/sigorta hilelerinin (33.709 dolar) daha maliyetli olduğu ortaya çıkmıştır (KPMG hile anketi, 2003, s. 6). Hile mağduru olan işletmelerin %98'i hile soruşturması başlatmış, %76'sı hileye karışan çalışanı işten çıkarmış, işletmelerden %64'ü yasal yollara başvurmuştur. 2003 sonuçları 1998 ve 1994 sonuçları ile karşılaştırıldığında ise tüm hile karşıtı faaliyetlerde artış görülmüştür (KPMG, 2003, s. 8). Hile mağduru işletmelerde hilelerin %77'lik bir oranda iç kontroller, %65 ile iç denetim, %63 ile çalışanların bilgilendirmesi, %54'ü kazara ve %12'sinin dış denetim sayesinde ortaya çıktığı görülmüştür (KPMG, 2003, s. 9). İşletmelerin geçen bir yıl içinde, hileyi önlemek üzere en fazla iç kontroller üzerinde iyileştirme ve düzeltme yaptıkları (%75), %42'sinin ihbar hattı kurdukları, %40'ının tüm çalışanlara yönelik davranış kuralları oluşturdukları, %38'inin ise referans kontrolü gerçekleştirdikleri ve %28'inin hile farkındalık eğitimi verdikleri ortaya çıkmıştır (KPMG, 2003, s. 9)

KPMG tarafından 2008 yılında ABD’de, yıllık gelirleri 250 milyon dolar ve daha fazla olan özel, halka açık ve kamu kuruluşlarından oluşan 204 işletmenin yöneticileriyle yapılan ve sonuçları 2009 yılında yayınlanan hile anketinde katılımcılara, buldukları sektördeki hile riski algıları ve hangi tür hilenin işletmeleri için daha önemli bir risk unsuru olduğu sorulmuş, katılımcıların %65’i buldukları sektörde hile riskinin yüksek olduğuna inandıklarını beyan etmiş, katılımcıların %35’i varlık usulsüzlüğünün, %31’i yolsuzluğun ve %14’ü ise finansal tablo hilesinin kendi işletmeleri için en önemli risk unsuru olduğunu, %20’si ise üç tür hilenin de eşit derecede önemli risk unsuru olduğunu beyan etmişlerdir (KPMG, 2009, s. 2).

KPMG 2009 hile anketinde katılımcılara hilenin kendi işletmeleri için en önemli etkisinin ne olacağı da sorulmuş, %71 ile toplumun güveninin kaybı en önemli etki olarak ortaya çıkmıştır. Yasal cezalar ve yasaklar %51 ile ve yeni veya var olan müşterinin kaybedilmesi %52 ile bu oranı takip etmektedir (KPMG, 2009, s. 4). Katılımcılara gelecek on iki aya dair hile ile ilgili beklentileri de sorulmuş, her üç hile türü için de %60 ve daha üstünde olmak üzere aynı kalacağı veya artacağına inandıkları ortaya çıkmıştır (KPMG, 2009, s. 6). Katılımcılar, %66 ile yetersiz iç kontrol veya uyum programının, %47 ile yönetimin iç kontrolleri etkisiz hale getirmesinin, %44 ile üst yönetimin orta ve alt düzey yöneticileri yetersiz gözetiminin ve %43 ile çalışan ve üçüncü taraflarla çıkar çatışmasının işletmelerinde hile oluşumuna imkân sağlayabileceğini düşünmektedirler (KPMG, 2009, s. 7).

KPMG 2011 yılında küresel hile döngüsü raporunu yayınlamıştır. Bu çalışmada hile faillerinin profilleri ortaya konmaya çalışılmış, Amerika ve Asya Pasifik bölgesindeki 69 ülkeden 348 vaka incelenmiştir. Çalışma sonucunda faillerin genelde erkek (%87), 36-45 yaş arası (%41), üst düzey yönetici (%49), finans departmanında veya finansla ilgili rolde çalışan (%36) ve işletmede çalışma süresi on yıldan fazla (%33) olan kimseler olduğu sonucuna ulaşımlardır (KPMG, 2011, s. 3-6). Ankette hile yapmaya iten nedenler arasında en önemli etken açgözlülük ve işle ilgili baskılar olarak öne çıkmıştır (KPMG, 2011, s. 9). Analize konu olan vakaların sonucunda %40’ında disiplin sisteminin işletildiği, %45’inde haciz işlemi yapıldığı, %23’ünde yasal yollarla zararların tazmin edildiği, %17’sinde sorumluların istifa ettiği veya gönüllü emekli oldukları, vakaların %6’sının mahkeme dışında çözüldüğü ve %3’ünde hiçbir işlem yapılmamış olduğu tespit edilmiştir (KPMG, 2011, s. 19).

PwC tarafından 2001 yılında gerçekleştirilen Avrupa ekonomik suç anketinde Avrupa’daki büyük işletmelerin %42,5’inin son iki yılda ekonomik suçtan dolayı mağdur olduğu ve bu işletmelerin %60’ında faillerin işletme içinden olduğu, hilelerin genelde varlık

usulsüzlüğü şeklinde gerçekleştiği ve hilelerin %58'inin kazara veya şans eseri ortaya çıktığı tespit edilmiş, hile gerçekleşen işletmelerin sadece %20'si kayıplarının %50 veya daha fazlasını geri alabildikleri ortaya çıkmıştır. Bu işletmelerin yarısından azı risk değerlendirme ve yönetim prosedürlerinde değişiklik yapmışlardır (PwC, 2001, s. 2). Ankete katılan işletmelerin 3/4'ü hile riskinin gelecekte de en az içinde bulunulan yıl kadar yüksek olacağını, 1/3'ü ise gelecekte daha yüksek olacağına inandıklarını belirtmişlerdir (PwC, 2001, s. 2).

PwC tarafından 2003 yılında gerçekleştirilen küresel ekonomik suç anketinde ekonomik suçların hala önemli bir tehdit olarak devam ettiği, büyük işletmelerin diğerlerine göre daha fazla tehdit altında oldukları ve ankete cevap veren tüm sektörlerdeki işletmelerin yüzde 30'dan fazlasının hile mağduru oldukları, yani hiçbir sektörün güvende olmadığı tespit edilmiştir (PwC, 2003, s. 3). Ankette en sık karşılaşılan ve en kolay tespit edilen hile türünün varlık usulsüzlüğü olduğu tespit edilmiş, hilenin marka imajı ve çalışanlar üzerindeki moral etkisinin finansal kayıplardan daha önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır (PwC, 2003, s. 3).

PwC'nin 2007 yılında gerçekleştirdiği küresel ekonomik suç anketinde hilenin işletme dünyasının en önemli problemlerinden biri olarak varlığını devam ettirdiği, hiçbir ülke, sektör ve işletme türünün hileye karşı bağımsızlığının olmadığı görülmüştür. Kırk ülkeden 5428 işletmenin katıldığı çalışmada katılımcıların %43'ünde fazlası en az bir önemli hile vakası yaşadıklarını beyan etmişlerdir. Bu oran 2005 anketine göre yüzde 6 artışa tekabül etmektedir (PwC, 2007, s. 4). PwC 2007 anketinde, büyük işletmelerin küçük ve orta boy işletmelere göre hileye karşı daha hassas oldukları görülmüştür.

PwC tarafından gerçekleştirilen ve 54 ülkeden 3037 üst düzey yöneticinin (Türkiye'den 52) katıldığı 2009 küresel ekonomik suç anketinde ekonomik suçların bölgeden bölgeye değiştiği, gelişmekte olan ülkelerde hilenin ortalamanın üzerinde olduğu, sigorta, finansal hizmetler ve telekomünikasyon sektörlerinde diğer sektörlerle göre daha fazla hile olduğu, ancak buna karşın hiçbir sektörün hileye karşı güvenli konumda olmadığı görülmüştür (PwC, 2009, s. 4). 2009 anketinde çıkan bir diğer önemli sonuç da önceki üç ankete göre hilelerin artış eğiliminde olduğudur (PwC, 2009, s. 6).

Diğer taraftan Baird ve Zelin (2008) yaptıkları çalışmada hilenin tespit edilmesinin önündeki engellere vurgu yapmış, hile ile ilgili olarak bilgi yetersizliğinin ve algının hilenin ihbar edilmesi ve ortaya çıkarılmasında en önemli engellerden biri olduğu ve çalışanlara hile eğitimi verilmesinin önemli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Baird ve Zelin (2008) tarafından

yapılan çalışma esas alınarak Dönmez ve Karausta (2011) tarafından Akdeniz üniversitesinde tekrar edilen çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmış ve çalışanlara hile eğitiminin verilmesinin önemi vurgulanmıştır.

Türkiye’de hile ile ilgili olarak yapılmış pek çok çalışma mevcuttur. Şengür (2011) “İşletmelerde Hile, Hilelerin Önlenmesi, Hileli Finansal Raporlama ile İlgili Düzenlemeler ve Bir Araştırma” isimli doktora tezi kapsamında Türkiye’de faaliyet gösteren işletmelerde gerçekleştirilen bağımsız denetim ve iç denetim çalışmaları sırasında en sık tespit edilen hile çeşitlerinin belirlenmesi, bağımsız denetçilerin ve iç denetçilerin hilelerin önlenmesinde etkili olan faktörlerin etkili olma düzeyi konusundaki görüşlerinin belirlenmesi amacıyla bağımsız denetçi ve iç denetçilere uyguladığı ankette; İşletme yönetiminin çalışanlara iyi örnek olan davranışlarda bulunarak yüksek etik değerler sergilemesinin, hileli finansal raporlama ile yolsuzluk ve ahlâki olmayan davranışların önlenmesinde varlıkların kötüye kullanılmasının önlenmesinden daha çok etkili olduğu, denetim komitesinin etkinliğinin, hileli finansal raporlamanın önlenmesinde diğer iki temel hile çeşidinin önlenmesine göre daha etkili olduğu, işletmenin bağımsız finansal tablo denetimi yaptırıyor olmasının, hileli finansal raporlamanın önlenmesinde diğer iki temel hile çeşidinin önlenmesine göre daha etkili olduğu, iç denetim veya bağımsız denetim ekibi içerisinde sertifikalı hile denetçisinin görev almasının, yolsuzluk ve ahlâki olmayan davranışların önlenmesinde diğer iki temel hile çeşidinin önlenmesine göre daha etkili olduğu, hileli faaliyetlerde bulunanlar veya kurumsal davranış ve etik kurallarına aykırı davranışta bulunanlar için cezai yaptırımlar konulmasının, varlıkların kötüye kullanılmasının önlenmesinde diğer iki temel hile çeşidinin önlenmesine göre daha etkili olduğu ve çalışanların işletmeye karşı olumlu duygular beslemesini sağlayacak pozitif işletme çevresi oluşturulmasının, varlıkların kötüye kullanılmasının önlenmesinde diğer iki temel hile çeşidinin önlenmesinden daha çok etkili olduğu sonuçlarına ulaşmıştır.

Pehlivan (2010), “Adli Muhasebe Eğitimi ve Türkiye’de Adli Muhasebe Eğitiminin Geliştirilmesine Yönelik Bir Araştırma” başlıklı doktora tezi çalışmasında üniversitelerde adli muhasebenin gerekliliği ve adli muhasebenin müfredata entegre edilmesi ile ilgili olarak Türkiye’deki üniversitelerin muhasebe ve finansa bilim dallarında görev yapan akademisyenlerin adli muhasebe eğitimine yönelik bakış açıları değerlendirilmiş, akademisyenlerin yüzde 63’ünün mevcut muhasebe müfredatlarını yeterli gördüğü ve müfredatta köklü bir değişiklik düşünmedikleri tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca, Türkiye’de adli muhasebe eğitimi ile ilgili oldukça sınırlı sayıda dersin olduğu (akademisyenlerin

%95'inin halen yürüttükleri programlarda adli muhasebe ile ilgili hiçbir yoktur), akademisyenlerin %61'inin adli muhasebe konusunda bilgi sahibi olduğu, %47'sinin ise muhasebe müfredatının adli muhasebe konularını kapsamaması gerektiğini düşündüğü görülmüştür.

Denetim alanında SPK'dan yetki almış denetim firmalarına uygulanan anket çalışmaları da mevcuttur. Kandemir (2010), "Muhasebe hilelerinin ortaya çıkarılmasında ve önlenmesinde bağımsız denetimin rolü ve bağımsız denetçinin sorumluluğu" başlıklı doktora tezi kapsamında temel olarak mali tablolarla ilgili muhasebe hilelerinin özellikleri ve bunların ortaya çıkarılması ve önlenmesi açısından hukuki olarak bağımsız denetçilere yüklenen sorumlulukları, Türkiye'de bağımsız denetime ilişkin faktörler ile müşteri işletmeler ve bağımsız denetim kuruluşlarına düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar tarafından verilen cezalar arasında nedensellik ilişkisi olup olmadığını, düzenleyici ve denetleyici kuruluşların ve dolaylı olarak kamunun muhasebe hilelerinin ortaya çıkarılması ve önlenmesinde hukuki, idari ve cezai sorumluluğu nasıl dağıttığını, bağımsız denetim kuruluşlarının muhasebe hilelerinin ortaya çıkarılması konusunda rolleri ile ilgili algıları ve kendilerini sorumlu görüp görmediklerini ortaya koymaya çalışılmıştır. Çalışmada, düzenleyici ve denetleyici kuruluşların olumsuz görüş bildirimlerini denetim kalitesiyle ilişkilendirdiği ve bağımsız denetçilerin görev ve sorumluluklarını yerine getirdiği, hata/hileleri ortaya çıkarmayı amaçlayan bir denetim çalışması planlayıp uyguladığının göstergelerinde biri olarak kabul ettiği görülmüş, muhasebe hilelerinin ortaya çıkarılması konusunda Türkiye'deki bağımsız denetçilerin eğilimleri, algılamaları ve deneyimleri de ortaya konmuş, bağımsız denetçilerin genel olarak çok az sayıda hile ile karşılaşmalarından dolayı az deneyime sahip oldukları, hileleri ortaya çıkarma konusunda ileri düzeyde teknikler yerine geleneksel teknikler kullandıkları ve hile maliyetini daha düşük tahmin ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Akyel (2008), "Adli Muhasebecilik ve Türkiye'de Uygulanabilmesi İçin Altyapı Bileşenlerinin Mevcut Durumu, Değerlendirilmesi ve Öneriler" başlıklı doktora tezi kapsamında, adli muhasebeye ve adli muhasebeciye olan ihtiyacı ve Türkiye'deki alt yapıyı sorgulamıştır. Çalışmada, adli muhasebe uygulamasının hayata geçirilmesinin hilelerin belirlenmesi ve ortaya çıkarılması konusunda bağımsız denetimi tamamlayan bir unsur olacağı değerlendirilmiştir. Ayrıca muhasebe eğitiminde pek çok hukuk dersini yer aldığı, belirli bir eğitim almış, konusunda uzmanlaşmış, avukat, yargıç, savcı, emniyet görevlisi gibi meslek mensuplarına hiç bilmedikleri bir mesleki program hazırlamak yerine farklı alanlarda hukuk eğitimi almış muhasebe meslek elemanlarının yetiştiği, işletme, maliye, iktisat temelli

lisans eğitimi mezunlarına yönelik bir eğitim programının düzenlenmesinin daha uygun olacağı ve adalet bakanlığı, maliye bakanlığı, TURMOB ve bu konularda çalışan akademisyenlerden oluşan bir komisyon oluşturularak adli muhasebenin uygulanabilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılmasının gerekli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.3. Araştırmanın Metodolojisi

3.3.1. Araştırmada Kullanılan Veriler, Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Anket formu üç bölüm ve toplam 33 sorudan oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik olarak 7 soru, ikinci bölümde mesleki hile – işletme – denetim ilişkisi ve adli denetim ihtiyacını belirlemeye yönelik olarak beşli likert ölçeğine göre hazırlanmış 8 soru, üçüncü bölümde ise ankete cevap veren denetçilerin kişisel mesleki deneyimlerinden yola çıkarak Türkiye’de mesleki hilenin varlığını ve boyutlarını tahmin ve tespit etmek üzere çoktan seçmeli olarak hazırlanmış 18 adet soru bulunmaktadır.

Anket sonucunda elde edilen veriler SPSS 13.0 paket programına aktarılmış ve Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis gibi istatistikî yöntemlerle analiz edilmiştir.

3.3.2. Araştırmanın Modeli ve Değişkenleri

Anket formu üç bölüm ve toplam 33 sorudan oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik olarak 7 soru, ikinci bölümde mesleki hile – işletme – denetim ilişkisi ve adli denetim ihtiyacını belirlemeye yönelik olarak beşli likert ölçeğine göre hazırlanmış 8 soru, üçüncü bölümde ise ankete cevap veren denetçilerin kişisel mesleki deneyimlerinden yola çıkarak Türkiye’de mesleki hilenin varlığını ve boyutlarını tahmin ve tespit etmek üzere çoktan seçmeli olarak hazırlanmış 18 adet soru bulunmaktadır.

Anket sonucunda elde edilen veriler SPSS 13.0 paket programına aktarılmış ve Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis gibi istatistikî yöntemlerle analiz edilmiştir.

3.4. Araştırmanın Bulguları ve Değerlendirilmesi

Araştırmaya katılan denetim firmaları ve denetçilere dair genel özellikleri belirlemek amacıyla hazırlanan demografik sorulara ilişkin elde edilen bulgular ve frekans dağılımları aşağıda yer alan tablolarda verilmiştir.

Tablo 3.1. Demografik Bilgiler

Cinsiyet	N	%	Mesleki Tecrübe	N	%
Erkek	29	72,5	1–5 yıl	8	20
Kadın	11	27,5	6–10 yıl	13	32,5
Yaş	N	%	11–15 yıl	11	27,5
26 – 30 Yaş arası	7	17,5	16–20 yıl	3	7,5
31 – 35 Yaş arası	10	25	21 yıl ve üstü	5	12,5
36 – 40 Yaş arası	8	20	Denetçi Unvanı	N	%
41 – 45 Yaş arası	4	10	Sorumlu Ortak Baş Den	10	25
46 – 50 Yaş arası	4	10	Baş Denetçi	10	25
51 ve üstü	7	17,5	Kıdemli Denetçi	6	15
Eğitim	N	%	Denetçi	14	35
Lisans	26	65	3568 Sayılı Yasaya Göre	N	%
Y.Lisans	10	25	Unvan		
Doktora	4	10	SMMM	34	85
			YMM	6	15

Araştırmaya katılan denetçilerin %72,5'lik bir bölümünün erkek, %27,5'lik bölümün ise kadın olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaşları beşer yıllık gruplar halinde ele alınmıştır. Buna göre katılımcıların büyük bölümü (%25) 31-35 yaş grubuna aittir. Bu grubu %20 ile 36-40 yaş grubu, daha sonra %17,5 ile 51 ve üstü yaş grubu ve 25-30 yaş grubu takip etmektedir.

Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında %65'lik bir bölümün lisans derecesine, %25'lik bir bölümün yüksek lisans derecesine ve %10'luk bir bölümün ise doktora derecesine sahip oldukları tespit edilmiştir.

Araştırmanın konusu gereği denetçilerin mesleki tecrübeleri önemlidir. Tablodan da görüleceği üzere katılımcıların %80'i 6 ve daha fazla, %47,5'i 11 yıl ve daha fazla mesleki deneyime sahiptirler. 6-10 yıl arası mesleki deneyime sahip denetçilerin %32,5 ile en büyük orana sahip oldukları görülmekte, bu grubu sırasıyla %27,5 ile 11-15 yıl arası deneyime sahip olan denetçiler ve %20 ile 1-5 yıl arası mesleki deneyime sahip denetçiler takip etmektedir. 16 yıl ve üstü mesleki deneyime sahip denetçilerin oranı %20'dir.

Araştırmaya katılan denetçilerin unvanlarına bakıldığında %25'inin sorumlu ortak baş denetçi, %25'inin baş denetçi, %15'inin kıdemli denetçi ve %35'inin denetçi unvanına sahip oldukları görülmektedir. Araştırmada katılımcılara 3568 sayılı yasaya göre sahip oldukları unvanlar da sorulmuş, katılımcıların %85'inin Serbest Muhasebeci Mali Müşavir, %15'inin ise Yeminli Mali Müşavir lisansına sahip oldukları görülmüştür.

Tablo 3.2. Kurum Merkezleri ve Ankete Katılım Oranları

Kurum merkezi	Aktif Firma Sayısı	Katılan Firma Sayısı	Kurum Merkezine Göre Yüzde %	Anket İçi Yüzde (%)
İstanbul	60	32	53,3	80
Ankara	19	5	26,3	12,5
İzmir	6	1	16,6	2,5
Samsun	2	1	50	2,5
Bursa	2	1	50	2,5
Kayseri	1	0	0	0
Toplam	90	40	100	100

Tablo 3.2’de kuruluşların merkezleri ile ilgili dağılımları görülmektedir. Tabloya göre İstanbul’daki firmaların %53,3’ü, Ankara’daki firmaların %26,3’ü ankete katılmış, İzmir merkezli altı firmadan yalnızca biri (%16,6), Samsun ve Bursa merkezli her iki firmadan biri ankete katılmıştır. Ankete katılan kurumların %80’lik bir bölümünün İstanbul merkezli olduğu görülmektedir. Ankara merkezli kurumların yüzdesi %12,5, İzmir, Samsun ve Bursa merkezli kuruluşların yüzdeleri ise %2,5’tir. SPK listesinde kayıtlı olan kuruluşların büyük çoğunluğunun İstanbul merkezli olması, etkisini ankete katılım oranlarında da göstermektedir.

Katılımcıların “mesleki hilenin işletmeler açısından önemli bir risk unsuru olduğuna katılıyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin dağılım Tablo 3.3’te sunulmuştur.

Tablo 3.3. Denetçilerin, Mesleki Hile – İşletme Riski Hakkındaki Görüşleri

Mesleki Hilenin işletmeler açısından önemli bir risk unsuru olduğu fikrine katılıyor musunuz?	N	%
Kesinlikle katılmıyorum	2	5
Katılmıyorum	2	5
Fikrim yok	1	2,5
Katılıyorum	26	65
Kesinlikle Katılıyorum	9	22,5

Tablo 3.3’ten de görüldüğü gibi mesleki hilenin işletmeler açısından önemli bir risk unsuru olduğuna inananların toplam oranı %87,5’tir. Bir katılımcı fikir beyan etmemiş, dört katılımcı ise mesleki hilenin işletmeler açısından önemli bir risk unsuru olduğuna inanmadığını beyan etmişlerdir.

Katılımcıların “gelecekte işletmelerde yaşanan hile vakalarında artış olacağı fikrine katılıyor musunuz” sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin dağılım ise Tablo 3.4’te sunulmuştur.

Tablo 3.4. Denetçilerin, Hilenin Gelecekteki Seyri Hakkındaki Görüşleri

Gelecekte işletmelerde yaşanan hile vakalarında artış olacağı fikrine katılıyor musunuz?	N	%
Kesinlikle katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	15	37,5
Fikrim yok	5	12,5
Katılıyorum	18	45
Kesinlikle Katılıyorum	2	5

Tablo 3.4’te de görüldüğü gibi, gelecekte işletmelerde yaşanan hile vakalarında artış olacağı fikrine katılmayanların oranı %37,5, hile vakalarında artış olacağına inananların oranı % 50’dir.

Katılımcıların, “Mesleki hilenin denetim mesleği için önemli bir risk unsuru olduğuna katılıyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin dağılım Tablo 3.5’te sunulmuştur.

Tablo 3.5. Denetçilerin Mesleki Hile – Denetim Riski Hakkındaki Görüşleri

Mesleki Hilenin denetim mesleği için önemli bir risk unsuru olduğuna fikrine katılıyor musunuz?	N	%
Kesinlikle katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	4	10
Fikrim yok	2	5
Katılıyorum	25	62,5
Kesinlikle Katılıyorum	9	22,5

Tablo 3.5’te de görüleceği gibi, katılımcıların çok büyük bir oranı mesleki hilenin denetim mesleği için önemli bir risk unsuru olduğuna inanmaktadırlar. Mesleki hilenin denetim mesleği için önemli bir risk unsuru olduğuna inananların oranı %87,5, önemli bir risk unsuru olduğuna inanmayanların oranı ise sadece %10’dur.

Katılımcıların, “Denetimin asıl amacının işletmelerdeki olası hileleri ortaya çıkarmak olduğu fikrine katılıyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin dağılım Tablo 3.6’da sunulmuştur.

Tablo 3.6. Denetçilerin Denetimin Asıl Amacı Hakkındaki Görüşleri

Denetimin asıl amacının işletmelerdeki olası hileleri ortaya çıkarmak olduğu fikrine katılıyor musunuz?	N	%
Kesinlikle katılmıyorum	6	15
Katılmıyorum	19	47,5
Fikrim yok	2	5
Katılıyorum	12	30
Kesinlikle Katılıyorum	1	2,5

Tablo 3.6'ya göre, katılımcıların yalnızca %32,5'i denetimin asıl amacının işletmelerdeki olası hileleri ortaya çıkarmak olduğuna inanırken %62,5'i denetimin asıl amacının işletmelerdeki olası hileleri ortaya çıkarmak olmadığına inanmaktadırlar.

Katılımcıların “Bir dış denetçinin, denetimini yaptığı işletmede olası hileleri ortaya çıkarmaktan sorumlu olduğu fikrine katılıyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin dağılım Tablo 3.7’de görülmektedir.

Tablo 3.7. Denetçilerin, Hilenin Ortaya Çıkarılması Sorumluluğu Hakkındaki Görüşleri

Bir dış denetçinin, denetimini yaptığı işletmede olası hileleri ortaya çıkarmaktan sorumlu olduğu fikrine katılıyor musunuz?	N	%
Kesinlikle katılmıyorum	3	7,5
Katılmıyorum	19	47,5
Fikrim yok	1	2,5
Katılıyorum	14	35
Kesinlikle Katılıyorum	3	7,5

Tablo 3.7’de de görüldüğü üzere, bir dış denetçinin denetimini yaptığı işletmede olası hileleri ortaya çıkarmaktan sorumlu olup olmadığına dair soruya katılımcılar % 55 oranında sorumlu olmadığı yönünde görüş belirtmişlerdir. Bir önceki soruda denetimin asıl amacının işletmelerdeki hileleri tespit etmek olduğuna inananların oranı % 32,5 iken dış denetçilerin denetimini yaptığı işletmede hileleri ortaya çıkarmaktan sorumlu olduğuna inananların oranı %42,5’e çıkmaktadır.

Katılımcıların, “Bir dış denetçinin var olan denetim prosedürleri ile denetimini yaptığı bir işletmede var olması muhtemel hileleri ortaya çıkarabileceklerine inanıyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin dağılım Tablo 3.8’de sunulmuştur.

Tablo 3.8. Denetçilerin Var Olan Denetim Prosedürlerinin Hilelerin Ortaya Çıkarılmasındaki Etkinliği Hakkındaki Görüşleri

Bir dış denetçinin var olan denetim prosedürleri ile denetimini yaptığı işletmede var olması muhtemel hileleri ortaya çıkarabileceklerine inanıyor musunuz?	N	%
Kesinlikle katılmıyorum	1	2,5
Katılmıyorum	17	42,5
Fikrim yok	1	2,5
Katılıyorum	20	50
Kesinlikle Katılıyorum	1	2,5

Tablo 3.8’de de görüleceği üzere, bir dış denetçinin şuanda var olan denetim prosedürleri ile denetimini yaptığı işletmede var olması muhtemel hileleri ortaya çıkarabileceğine inananların oranı %52,5, çıkaramayacağına inananların oranı ise % 45’tir. Bir denetçi fikir beyan etmemiştir. Katılımcıların hemen hemen yarısı var olan denetim prosedürlerinin hilelerin ortaya çıkarılmasına yetmeyeceğini düşünmektedirler.

Katılımcıların “Bir dış denetçinin denetimini tamamladığı ve hakkında olumlu görüş bildirdiği bir işletmenin mali tablolarında hile tespit edilemeyeceğini garanti edebileceğine inanıyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin dağılım Tablo 3.9’da sunulmuştur.

Tablo 3.9. Denetçilerin, Denetimin Hileye Karşı Garanti Olup Olamayacağı Hakkındaki Görüşleri

Bir dış denetçinin denetimini tamamladığı ve hakkında olumlu görüş bildirdiği bir işletmenin mali tablolarında hile tespit edilemeyeceğini garanti edebileceğine inanıyor musunuz?	N	%
Kesinlikle katılmıyorum	17	42,5
Katılmıyorum	18	45
Fikrim yok	0	0
Katılıyorum	5	12,5
Kesinlikle Katılıyorum	0	0

Tablo 3.9’da da görüleceği gibi, katılımcıların %87,5’i, (35 denetçi) denetlenen ve hakkında olumlu görüş bildirilen bir işletmenin mali tablolarında hile tespit edilemeyeceğinin garanti edilemeyeceğini belirtmektedirler. Garanti edilebileceğine inananların oranı sadece %12,5’tir.

Katılımcıların, “Sizce Türkiye’de işletmelerde hile oluşumuna en müsait olan departman hangisidir?” sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin dağılım Tablo 3.10’da sunulmuştur.

Tablo 3.10 Denetçilerin, Hile Yapmaya En Müsait Olan Departman Hakkındaki Görüşleri

Sizce Türkiye’de işletmelerde hile oluşumuna en müsait olan departman hangisidir?	N	%
Muhasebe	31	77,5
Finans	21	52,5
Operasyon	2	5
Satış	23	57,5
Müşteri Hizmetleri	2	5
Üst Yönetim	18	45
Stok Kontrol	20	50
Satın Alma	34	85
Üretim – İmalat	13	32,5
Pazarlama – Halkla İlişkiler	3	7,5
Hukuk	3	7,5
Yönetim Kurulu	9	22,5
İnsan Kaynakları	1	2,5
Araştırma – Geliştirme	1	2,5
Bilgi Teknolojileri	9	22,5
Diğer (lütfen belirtiniz)	0	0

Not: Katılımcılar birden fazla departmanı işaretleyebildiklerinden yüzdeler toplamı 100’ü geçmektedir.

Tablo 3.10’den da görüleceği üzere satın alma departmanı %85 ile hile yapmaya en müsait departman olarak ortaya çıkmıştır. Bu departmanı muhasebe (%77,5), satış (%57,5), stok kontrol (%45) ve finans departmanları (%45) takip etmektedir.

Katılımcıların, “sizce işletmelerde hile yapmaya en müsait mevki-statü hangisidir?” sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin dağılım Tablo 3.11’de sunulmuştur.

Tablo 3.11. Denetçilerin, Hile Yapmaya En Müsait Mevki-Statü Hakkındaki Görüşleri

Size işletmelerde hile yapmaya en müsait mevki-statü hangisidir?	N	%
İşletme sahipleri	21	52,5
Yönetim kurulu	17	42,5
Üst düzey yönetici	23	57,5
Orta düzey yönetici	19	47,5
Çalışanlar	10	25

Not: Katılımcılar birden fazla şık işaretleyebildiklerinden yüzdeler toplamı 100'ü geçmektedir

Tablo 3.11'e göre, katılımcılar işletmelerde hile yapmaya en müsait mevki-statü olarak ise %57,5 ile üst düzey yöneticileri görmekte, üst düzey yöneticileri %52,5 ile işletme sahipleri, daha sonra % 47,5 ile orta düzey yöneticiler ve %42,5 ile yönetim kurulu takip etmektedir. Çalışan mevki-statüsü ise %25 ile en az müsait görülen mevki olmuştur.

Katılımcıların, "Size göre Türkiye'de işletmelerin yüzde kaçında hile meydana gelmektedir?" sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin dağılım Tablo 3.12'de sunulmuştur.

Tablo 3.12 Denetçilerin Türkiye'deki İşletmelerde Hilenin Varlığı Hakkındaki Görüşleri

Size göre Türkiye'deki işletmelerin yüzde kaçında hile meydana gelmektedir?	N	%
%5'ten az	0	0
%6-10	4	10
%11-15	2	5
%16-20	6	15
%21-30	9	22,5
%31-50	9	22,5
%51'den fazla	9	22,5
Fikrim yok	1	2,5
Toplam	40	100

Katılımcıların %67,5'i işletmelerin %21 ve daha fazlasında hile meydana geldiğine inandıklarını beyan etmişlerdir. % 10'u işletmelerin % 6-10'unda, % 5'i %11-16'sında hile meydana geldiğine inandıklarını belirtmiş, bir katılımcı fikir beyan etmemiştir. PwC tarafından yapılan 2009 küresel ekonomik suç anketinde Türkiye'de hile oranı %15 olarak rapor edilmiştir.

Katılımcıların, "Sizce Türkiye'de işletmeler hile dolayısıyla yıllık gelirlerinin yüzde kaçını kaybetmektedir?" sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin dağılım Tablo 3.13'te sunulmuştur.

Tablo 3.13. Denetçilerin Türkiye’deki İşletmelerde Hilenin Boyutu Hakkındaki Görüşleri

Size Türkiye'deki işletmeler hile dolayısıyla yıllık gelirlerinin yüzde kaçını kaybetmektedir?	N	%
%5'ten az	3	7,5
%6-10	15	37,5
%11-15	9	22,5
%16-20	6	15
%21-30	3	7,5
%31-50	2	5
%51'den fazla	1	2,5
Fikrim yok	1	2,5
Toplam	40	100

Tablo 3.13’e göre katılımcıların %37,5’i işletmelerin meydana gelen hileler dolayısıyla yıllık gelirlerinin % 6-10’u kadarını kaybettiklerine, % 22,5’i ise % 11-15 arası arasında gelir kaybına uğradıklarına inandıklarını beyan etmiş, % 15’i %16-20 arası, % 7,5’i % 5’ten az, % 7,5’i ise %21-30 arası gelir kaybına uğradıklarına inandıklarını beyan etmişlerdir.

Katılımcıların “Size göre Türkiye’de en çok karşılaşılan hile türü hangisidir?” sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin dağılım Tablo 3.14’te sunulmuştur.

Tablo 3.14. Denetçilerin, Türkiye’de En Sık Karşılaşılan Hile Türü Hakkındaki Görüşleri

Size göre Türkiye’de en çok karşılaşılan hile türü hangisidir?	N	%
Varlık Usulsüzlüğü	15	37,5
Yolsuzluk	12	30
Finansal Tablo Hilesi	13	32,5

Not: Katılımcılar birden fazla şık işaretleyebildiklerinden yüzdeler toplamı 100’ü geçmektedir

Tablo 3.14’te de görüldüğü gibi, katılımcılara göre Türkiye’de en çok karşılaşılan hile türü varlık usulsüzlüğüdür. Varlık usulsüzlüğünü sırasıyla finansal tablo hilesi ve yolsuzluk izlemektedir. Bu sonuçlar ACFE raporlarındaki sonuçları kısmen destekler niteliktedir. ACFE raporlarında da işletmelerde en sık varlık usulsüzlüğü görüldüğü tespitine yer verilmektedir.

Katılımcıların, “Türkiye’de sahiplik yapısına göre hangi kurumları hileye karşı daha savunmasız olduğunu düşünüyorsunuz?” sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin dağılım Tablo 3.15’te sunulmuştur.

Tablo 3.15. Denetçilerin, İşletmelerin Sahiplik Yapılarına Göre Hileye Karşı Duyarlılıkları Hakkındaki Görüşleri

Türkiye'de sahiplik yapısına göre hangi tür kurumların hileye karşı daha savunmasız olduğunu düşünüyorsunuz?	N	%	PwC 2009 Sonuçları
Devlet	20	50	37
Özel	19	47,5	28
Halka Açık	5	12,5	31
Kar amacı Gütmeyen	21	52,5	0
Diğer	0	0	0
Fikrim Yok	0	0	0

Not: Katılımcılar birden fazla şık işaretleyebildiklerinden yüzdeler toplamı 100'ü geçmektedir

Tablo 3.15'e göre, katılımcılar Türkiye'de en fazla kar amacı gütmeyen kurumlarda hile meydana geldiğine inandıklarını beyan etmişlerdir. Bu kurumu sırasıyla devlet kurumları ve özel işletmeler takip etmekte, en az halka açık işletmelerde hile meydana geldiğine inandıklarını ifade etmektedirler. PwC 2009 anketinde de yaklaşık olarak benzer sonuç elde edilmiş, 2009 anketine konu olan hile vakalarının %37'sinin devlet kurumlarındaki hilelerden oluştuğu görülmüştür (PwC anketine göre devlet kurumlarını, %31 ile borsada işlem gören halka açık işletmeler ve %28 ile özel işletmeler takip etmektedir.) (PwC, 2009, s. 11).

Katılımcıların, "Sizce hangi büyüklükteki işletmeler hileye karşı daha açık, daha savunmasızdır?" sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin dağılım Tablo 3.16'da sunulmuştur.

Tablo 3.16 Denetçilerin, İşletmelerin Büyüklüklerine Göre Hileye Karşı Duyarlılıkları Hakkındaki Görüşleri

Sizce hangi büyüklükteki işletmeler hileye karşı daha açık, daha savunmasızdır?	N	%
Küçük (50'den az çalışan)	7	17,5
Orta boy (51-250 arası)	24	60
Büyük (251 ve daha fazla)	8	20
Fikrim yok	1	2,5
Toplam	40	100

Tablo 3.16'ya göre, çalışan sayısı açısından işletme büyüklüklerine göre hile duyarlılığı sorusuna verilen cevaplara bakıldığında katılımcıların orta boy işletmelerin hileye karşı daha açık, daha savunmasız olduğuna inandıkları (%60) olarak ortaya çıkmaktadır. Orta boy işletmeleri %20 ile büyük işletmeler, %17,5 ile küçük işletmeler takip etmektedir.

Katılımcıların, “Sizce hangi sektördeki kurumlarda hile riski daha fazladır?” sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin dağılım Tablo 3.17’de sunulmuştur.

Tablo 3.17. Denetçilerin, Sektörlere Göre Hile Riski Hakkındaki Görüşleri

Sizce hangi sektördeki kurumlarda hile riski daha fazladır?	N	%
Bankacılık ve Finans Sektörü	10	25
Devlet ve Kamu sektörü	14	35
Sağlık sektörü	25	62,5
Sigorta Sektörü	14	35
Eğitim Sektörü	7	17,5
İnşaat Sektörü	27	67,5
Hizmet Sektörü	12	30
Ulaşım Sektörü	9	22,5
Emlak Sektörü	8	20
Enerji Sektörü	5	12,5
Toptan Satış Sektörü	9	22,5
Perakende Sektörü	16	40
Telekomünikasyon Sektörü	5	12,5
Basılı ve Görsel Yayıncılık Sektörü	3	7,5
Tarım-Orman ve Hayvancılık Sektörü	4	10
Sanat - Eğlence Sektörü	10	25
İmalat-Üretim Sektörü	23	57,5
Diğer	0	0

Not: Katılımcılar birden fazla şık işaretleyebildiklerinden yüzdeler toplamı 100’ü geçmektedir.

Tablo 3.17’de de görüldüğü gibi, katılımcılar inşaat sektöründeki işletmeleri hile açısından diğer işletmelere göre daha riskli görmektedirler. Katılımcıların %67,5’i inşaat sektörünü en riskli sektör olarak görmektedirler. İnşaat sektörünü % 62,5 ile sağlık sektörü, %57,5 ile imalat-üretim sektörü, %40 ile perakende sektörü, %35 ile devlet-kamu sektörü ve sigorta sektörü takip etmektedir.

Katılımcıların “Daha önce denetimini yaptığınız bir işletmede hile yapıldığından şüphelendiniz mi?” sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin dağılım Tablo 3.18’de sunulmuştur.

Tablo 3.18 Denetçilerin, Denetim Yaparken Hileden Şüphelenme Durumları

Daha önce denetimini yaptığınız bir işletmede hile yapıldığından şüphelendiniz mi?	N	%
Evet	33	82,5
Hayır	7	17,5
Toplam	40	100

Tablo 3.18’de görüldüğü gibi, katılımcıların %82,5’i daha önce denetimini yaptıkları işletmelerde hile yapıldığından şüphelendiklerini belirtmişlerdir. Sadece 7 denetçi hile şüphesi taşımadığını beyan etmiştir.

Katılımcıların, “Şimdiye kadar yaptığınız denetimlerde hile ile karşılaştınız mı?” sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin dağılım Tablo 3.19’da sunulmuştur.

Tablo 3.19 Denetçilerin, Hile İle Karşılaşma Durumları

Şimdiye kadar yaptığınız denetimlerde hile ile karşılaştınız mı?	N	%
Evet	34	85
Hayır	6	15
Toplam	40	100

Tablo 3.19’a göre katılımcıların 34 tanesi (%85) yaptıkları denetimlerde hile ile karşılaştıklarını beyan etmiştir. Bu oldukça yüksek bir oran olup Türkiye’de hilenin var olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir.

Katılımcıların, “(Eğer karşılaştıysanız) kaç defa karşılaştınız?” sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin dağılım Tablo 3.20’de sunulmuştur.

Tablo 3.20 Denetçilerin Hile İle Karşılaşma Sıklıkları

(Eğer karşılaştıysanız) Kaç defa karşılaştınız?	N	%
1 defa	5	14,7
2-3 defa	11	32,4
4-5 defa	7	20,6
6-10 defa	3	8,8
10'dan fazla	8	23,5
Toplam	34	100

Tablo 3.20’den görüleceği üzere, hile ile karşılaşmış olan denetçilerin %23,5’i (8 kişi) 10’dan fazla defa hile ile karşılaştıklarını, %32,4’ü (11 kişi) 2-3 defa karşılaştıklarını,

%20,6'sı (7 kişi) 4-5 defa karşılaştıklarını beyan etmişlerdir. Denetçilerin % 85,3'ü ikiden fazla hile ile karşılaştıklarını beyan etmektedirler.

Katılımcıların, “Hile ile karşılaştığınız işletmenin-işletmelerin buldukları sektörü işaretler misiniz?” sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin dağılım Tablo 3.21’de görülmektedir.

Tablo 3.21. Denetçilerin Hile İle Karşılaştıkları İşletmelerin Buldukları Sektörler

Hile ile karşılaştığınız işletmenin-işletmelerin buldukları sektör	N	%
Bankacılık ve Finans Sektörü	2	5,88
Devlet ve Kamu sektörü	5	14,70
Sağlık sektörü	8	23,53
Sigorta Sektörü	6	17,64
Eğitim Sektörü	1	2,94
İnşaat Sektörü	14	41,17
Hizmet Sektörü	9	26,47
Ulaşım Sektörü	5	14,70
Emlak Sektörü	3	8,82
Enerji Sektörü	0	0
Toptan Satış Sektörü	11	32,35
Perakende Sektörü	5	14,70
Telekomünikasyon Sektörü	1	2,94
Basılı ve Görsel Yayıncılık Sektörü	2	5,88
Tarım-Orman ve Hayvancılık Sektörü	1	2,94
Sanat - Eğlence Sektörü	3	8,82
İmalat-Üretim Sektörü	21	61,76
Diğer (Sivil toplum Kuruluşu)	1	2,94

Not: Kimi katılımcılar birden fazla sektörde hile ile karşılaştıklarından yüzdeler toplamı 100’ü geçmektedir

Tablo 3.21’de de görüldüğü gibi, denetçilerin en çok imalat-üretim sektöründe hile ile karşılaştıkları, bu sektörü sırasıyla inşaat, toptan satış, hizmet, sağlık ve sigorta sektörlerinin takip ettiği görülmektedir. Bu sonuçlar denetçilerin riskli gördükleri sektörler ile de örtüşmektedir.

Katılımcıların, “Karşılaştığınız hilenin parasal büyüklüğünü işaretler misiniz?” sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin dağılım Tablo 3.22’de sunulmuştur.²

² Daha önce Tablo 3.21’de belirtildiği gibi karşılaşılan hile ile karşılaşan denetçi sayısı 34 olmakla birlikte karşılaşılan hile sayısı 34’ten fazladır. Denetçilerin araştırmanı yapıldığı tarihe kadar karşılaştıkları bütün hilelerin detayları talep edilemediğinden, ankette bundan sonraki sorular denetçilerin karşılaştıkları ve parasal

Tablo 3.22 Denetçilerin Karşılaştıkları Hilenin Parasal Büyüklüğü

Karşılaşılan hilenin parasal büyüklüğü (en büyük olan) (TL)	N	%
1.000 TL'den az	0	0
1.001-10000 arası	2	5,9
10.001-50.000 arası	9	26,5
50.001-100.000 arası	2	5,9
100.001-250.000 arası	7	20,6
250.001-500.000 arası	6	17,6
500.000'den fazla	8	23,5
Toplam	34	100

Tablo 3.22'ye göre, hile ile karşılaşan denetçilerin karşılaştıkları ve parasal büyüklüğü en yüksek olan hileler sırasıyla dokuz adet ile 10.001 -50.000 TL arası, sekiz adet ile 500.000 TL'den fazla, yedi adet ile 100.001-250.000 TL arası büyüklüklere sahip hilelerdir. Altı denetçi 250.001-500.000 TL arası hile ile karşılaştığını, ikişer denetçi ise en yüksek 1.001-10.000 TL arası ve 50.001-100.00 TL arası büyüklüğe sahip hile ile karşılaştıklarını beyan etmişlerdir.

Katılımcıların, "Karşılaştığınız hilenin türünü işaretler misiniz?" sorusuna verdikleri cevapların dağılımı Tablo 3.23'te sunulmuştur.

Tablo 3.23 Denetçilerin Karşılaştıkları Hilenin Türü

Karşılaşılan hilenin türü	N	%
Varlık Usulsüzlüğü	15	44,11
Yolsuzluk	19	55,88
Finansal Tablo Hilesi	13	38,23

Not: Bazı hilelerin birden fazla tür içermesi nedeniyle yüzdeler toplamı %100'ü geçmektedir.

Tablo 3.23'ten de görüldüğü gibi katılımcıların %55,88'i yolsuzluk ile karşılaştıklarını beyan etmektedirler. Yolsuzluğu %44,11 ile varlık usulsüzlüğü takip etmekte, finansal tablo hilesi ise %38,23 ile son sırada gelmektedir. Bununla birlikte oranlar birbirine yakındır. Halbuki ACFE tarafından yapılan tüm çalışmalarda ABD'de ve 2010 raporunda dünyada en

büyüklüğü en fazla olan hile üzerinden devam etmiştir. Yani hile ile karşılaştığını beyan eden her denetçi karşılaştığı ve parasal büyüklüğü en fazla olan hile temelinde sorulara cevap vermiştir.

sık görülen mesleki hile varlık usulsüzlüğü olarak karşımıza çıkarken (%70-80 arası), yolsuzluk %10-15, finansal tablo hilesi %5-10 civarında kalmaktadır.³

Katılımcıların, “İşletme ortaya çıkarılan hileye karşı adli mercilere başvurdu mu?” sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin dağılım Tablo 3.24’te sunulmuştur.

Tablo 3.24 Hile Tespit Edilen İşletmenin Hile Karşısındaki Tutumu

İşletme ortaya çıkarılan hileye karşı adli mercilere başvurdu mu?	N	%
Evet	7	20,6
Hayır	22	64,7
Bilmiyorum	5	14,7
Toplam	34	100

Hile ile ilgili olarak dünyada karşılaşılan en büyük problemlerden biri de yaşanan hilelerin çeşitli sebeplerle üstünün örtülmesi ve adli mercilere bildirilmemesidir. Bu durumun Türkiye için de geçerli olduğu görülmektedir. Tablo 3.24’te de görüleceği gibi, hile yaşanan işletmelerin %64,7’si yaşanan hileyi adli mercilere bildirmemişlerdir. Bu oran yaşanan hilelerin büyük oranda gizli kaldığını göstermektedir. Hâlbuki yaşanan hilelerin adli mercilere bildirilmesi, bu tür hilelerden diğer işletmelerin ve kişilerin de haberdar olmasına ve karşı önlemler geliştirilmesine yardımcı olabileceği gibi, faillerin cezasız kalmaması ve olası failleri caydırıcı etkisi nedeniyle ayrıca önemlidir.

Katılımcıların, “İşletmenin adli mercilere başvurmama nedeni” ne yönelik soruya verdikleri cevaplara ilişkin dağılım Tablo 3.25’te sunulmuştur.

³ Bu çalışma belirli bir yıl ile sınırlanmadığından sonuçlar ACFE sonuçları ile karşılaştırılabilir değildir ancak, daha önce Baird ve Zelin (2008) ile Dönmez ve Karausta (2011) tarafından gerçekleştirilen ve hile algısının araştırıldığı çalışmalarda kimi mesleki hilelerin hile olarak algılanmadığı ve bu nedenle rapor edilmediği görülmüştür. Özellikle hile algısının veya küçük miktarlarda yapılan hilelerin hile olarak algılanmamasının bu oranlar üzerinde etkisi olabilir.

Tablo 3.25 Adli Mercilere Başvurmayan İşletmelerin Başvurmama Nedenleri

İşletmenin adli mercilere başvurmama nedeni	N	%
Kötü şöhret- İtibar kaybı korkusu	3	13,63
Özel çözüme ulaşma	6	27,27
Mağdurun konunun kapatılmasını istemesi	1	4,54
İç disiplin sisteminin yeterli olduğunun düşünülmesi	2	9,08
Failin cezaı karşılayacak malvarlığının olmaması	1	4,54
Mahkeme masraflarının yüksek olması	0	0
Mahkeme sürecinin çok uzun olması	1	4,54
Karşı dava korkusu	3	13,63
Failin ikametgâhının tespit edilememesi	1	4,54
Hilenin maddi boyutunun çok küçük olması	1	4,54
Bilinmeyen	4	18,18
Diğer (İşletmenin açıklarının olması)	1	4,54

Not: Kimi işletmelerin birden fazla nedenle adli mercilere başvurmaması nedeniyle yüzdeler toplamı 100'ü geçmektedir

Mesleki hilelerin ortaya çıkmamasında en önemli unsurlardan biri de işletmelerin gerçekleşen hileleri adli mercilere bildirmemeleridir. Yapılan çalışmada da denetçiler tarafından ifade edilen 34 vakadan beş tanesinin adli mercilere bildirip bildirmediği bilinmemekle birlikte, sadece 7 tanesinde adli mercilere başvurulmuş, 22 tanesinde (%64,7) gerçekleşen hile adli mercilere bildirilmemiştir. Adli mercilere bildirimde bulunulmayan vakalarda işletmelerin %27,27'si özel çözüme ulaştıklarından dolayı, %13,63'ü kötü şöhret - itibar kaybı ve karşı dava korkusu nedeniyle, %9,08'i iç disiplin sisteminin yeterli olduğunu düşünerek adli mercilere başvurmamıştır. Katılımcıların %18,18'i (4 kişi) adli mercilere neden başvurulmadığını bilmediğini beyan etmiştir. Mağdurun konunun kapatılmasını istemesi, failin cezaı karşılayacak malvarlığının olmaması, ikametgâhının tespit edilememesi, mahkeme sürecinin çok uzun olması ve bir katılımcının diğer başlığı altında belirttiği yasal bazı açıklarının olması ve mahkeme süreci olursa açığa çıkabileceği korkusu ise diğer nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Katılımcıların, "Hile anında işletmede var olan kontrol unsurları" sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin dağılım Tablo 3.26'da sunulmuştur.

Tablo 3.26 Hile Anında İşletmede Var Olan Kontrol Unsurları

Hile anında işletmede var olan kontrol unsurları	N	%
Görevlerin ayrımı	14	41,17
Yönetim incelemesi	10	29,41
Sürpriz denetimler	3	8,82
Çalışanlara hile eğitimi	0	0
Yöneticilere hile eğitimi	0	0
Rotasyon ve zorunlu izin	0	0
İç denetim-hile denetimi bölümü	7	20,58
Anti hile politikaları	0	0
Davranış kuralları	6	17,64
Mali tabloların dış denetimi	18	52,94
İhbar hattı	1	2,94
Dış denetim	14	41,17
Bağımsız denetim komitesi	2	5,88
Mali tablolara yönetim onayı	8	23,53
İhbarcılara ödül	0	0
Çalışanlar için destek programı	0	0
Diğer (lütfen belirtiniz)	0	0

Not: İşletmelerde birden fazla kontrol unsuru bulunduğundan yüzdeler toplamı 100'ü geçmektedir.

Tablo 3.26'ya göre, işletmelerde en fazla mali tabloların dış denetimi (%52,94), daha sonra dış denetim ve görevlerin ayrımı (%41,17) kontrol unsurlarının var olduğu görülmektedir. (ACFE tarafından açıklanan hemen hemen tüm mesleki hile ve suiistimal raporlarında en etkisiz hile kontrol unsurunun dış denetim olduğu ortaya çıkmaktadır.) Bu kontrol unsurlarını sırasıyla yönetim incelemesi (%29,41), mali tablolara yönetim onayı (%23,53), iç denetim-hile denetimi bölümü (%20,58), davranış kuralları (%17,64), sürpriz denetimler (%8,82), bağımsız denetim komitesi (%5,88) ve ihbar hattı (%2,94) takip etmektedir. Hile tespit edilen işletmelerin hiçbirinde hile eğitimi, rotasyon ve zorunlu izin, anti hile politikaları, ihbarcılara ödül ve çalışanlar için destek programlarının olmaması dikkat çekicidir. Diğer taraftan hile yaşanan bu işletmelerin büyük bölümünde iç denetim-hile denetimi bölümü, davranış kuralları, bağımsız denetim komitesi gibi hilelerin önlenmesinde çok önemli görülen kontrol unsurlarının olmayışı, bu işletmelerde meydana gelen hilelerin nedenlerini açıklayıcı bir özellik de taşımaktadır.

Katılımcıların, “İşletme hile sonrası kontrol mekanizmalarında düzeltme-iyileştirme yaptı mı?” sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin dağılım Tablo 3.27’de sunulmuştur.

Tablo 3.27 İşletmenin Hile Sonrası Kontrol Unsurlarında Düzeltme-İyileştirme Yapma Durumu

İşletme hile sonrası kontrol unsurlarında düzeltme-iyileştirme yaptı mı?	N	%
Evet	20	58,8
Hayır	6	17,6
Bilmiyorum	8	23,5
Toplam	34	100

Hile ile karşılaşan katılımcıların %58,8'i hile ile karşılaştıkları işletmelerin hile sonrası kontrol unsurlarında değişiklik yaptığını beyan etmişlerdir. 8 katılımcı ise (%23,5) işletmelerin iyileştirme veya düzeltme yapıp yapmadığını bilmediğini beyan etmiştir. Bilinen sonuçlar içinde yüzdeye bakarsak 26 vakadan 6'sında, (%23'ünde) herhangi bir düzeltme yapılmamıştır. Bu oldukça yüksek bir orandır. Gerçekleşen hilelerden sonra önlem alınmaması yeni ve daha büyük hilelerin oluşumuna zemin hazırlayabilir.

Katılımcıların, "İşletmeler, hile sonrası hangi kontrol unsurlarında düzeltme-iyileştirme yaptı?" sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin dağılım Tablo 3.28'de sunulmuştur.

Tablo 3.28 Hile Sonrası Düzeltme-İyileştirme Yapılan Kontrol Unsurları

Hile sonrası düzeltme – iyileştirme yapılan kontrol unsurları	N	%
Görevlerin ayrımı	10	50
Yönetim incelemesi	13	65
Sürpriz denetimler	4	20
Çalışanlara hile eğitimi	0	0
Yöneticilere hile eğitimi	1	5
Rotasyon ve zorunlu izin	3	15
İç denetim-hile denetimi bölümü	7	35
Anti hile politikaları	1	5
Davranış kuralları	2	10
Mali tabloların dış denetimi	3	15
İhbar hattı	1	5
Dış denetim	2	10
Bağımsız denetim komitesi	2	10
Mali tablolara yönetim onayı	3	15
İhbarcılara ödül	1	5
Çalışanlar için destek programı	1	5
Diğer (lütfen belirtiniz)	0	0

Not: İşletmelerin kimi birden fazla kontrol unsurunda değişiklik yaptığından yüzdeler toplamı 100'ü geçmektedir

Tablo 3.28'den de görüleceği üzere kimi işletmeler birden fazla kontrol unsurunda düzetme-iyileştirme yapmış, kimi işletmeler yeni kontrol unsurları geliştirmişlerdir. Sonuçlara bakıldığında en fazla düzeltme-iyileştirmenin yönetim incelemesi konusunda yapıldığı (%65), bu kontrol unsurunu görevlerin ayrımı (%50), iç denetim-hile denetimi bölümü (%35) ve sürpriz denetimlerin (%20) takip ettiği görülmektedir. (Görevlerin ayrımı Johnson ve Rudesill (2001) çalışmasında da en önemli kontrol unsuru olarak görülmektedir. Yaşanan pek çok hilede görev ayrımının yapılmamış olmasının en önemli hile riski unsuru olduğu ve hile oluşumuna zemin hazırladığı görülmüştür. Yine yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğunda hilelerin önlenmesinde en etkin ve iyi konumda görünen iç denetim bölümünde iyileştirme-düzeltilme yapılması da işletmelerdeki hile riskinin azaltılması konusunda faydalı olabilir.)

Katılımcıların, "İşletmelerde yaşanan veya yaşanması olası hilelerin önlenmesi, caydırılması ve tespit edilmesi hususunda adli denetim uygulamasının etkili olabileceği fikrine katılıyor musunuz?" sorusuna verdikleri cevaplara ilişkin dağılım Tablo 3.29'da sunulmuştur.

Tablo 3.29 Denetçilerin Mesleki Hileye Karşı Adli Denetim İhtiyacı Hakkındaki Görüşleri

İşletmelerde yaşanan veya yaşanması olası hilelerin önlenmesi, caydırılması ve tespit edilmesi hususunda adli denetim uygulamasının etkili olabileceği fikrine katılıyor musunuz?	N	%
Kesinlikle katılmıyorum	1	2,5
Katılmıyorum	10	25
Fikrim yok	5	12,5
Katılıyorum	20	50
Kesinlikle Katılıyorum	4	10

Araştırmaya katılanların %60'ı işletmelerde yaşanan ve yaşanması muhtemel hilelerin önlenmesi, caydırılması ve tespit edilmesi konusunda adli denetim uygulamasının etkili olabileceğine inandıklarını beyan etmişlerdir. Etkili olmayacağını düşünenlerin oranı %27,5, konu hakkında fikri olmayanların oranı %12,5 tir.

Yapılan çalışmada ayrıca cinsiyete ve eğitim durumuna göre Mann-Whitney U testleri ve denetçi unvanına göre de Kruskal-Wallis testleri yapılmıştır.⁴ Bu testlerde;

⁴ Gözlem sayısı ve varyanslar parametrik test varsayımlarını karşılamadığından T testi ve One Way Anova testlerinin nonparametrik karşılıkları olan Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis testleri uygulanmıştır.

- Mesleki hilenin işletmeler açısından ciddi bir problem olduğu fikrine katılıyor musunuz?
- Gelecekte işletmelerde yaşanan hile vakalarında artış olacağı fikrine katılıyor musunuz?
- Denetimin asıl amacının işletmelerdeki olası hileleri ortaya çıkarmak olduğu fikrine katılıyor musunuz?
- Bir dış denetçinin, denetimini yaptığı bir işletmede olası hileleri ortaya çıkarmaktan sorumlu olduğu fikrine katılıyor musunuz?
- Bir dış denetçinin var olan dış denetim prosedürleri ile denetimini yaptığı işletmede var olması muhtemel hileleri ortaya çıkarabileceklerine inanıyor musunuz?
- Bir dış denetçinin denetimini tamamladığı ve hakkında olumlu görüş bildirdiği bir işletmenin mali tablolarında hile tespit edilemeyeceğini garanti edebileceğine inanıyor musunuz?
- İşletmelerde yaşanan veya yaşanması olası hilelerin önlenmesi, caydırılması ve tespit edilmesi hususunda adli denetim uygulamasının etkili olabileceği fikrine katılıyor musunuz?

sorularına verilen cevaplar cinsiyet ve eğitim durumuna göre Mann Whitney U testine, denetçi unvanına göre ise Kruskal Wallis testine tabi tutulmuştur.

Doktora yapmış denetçi sayısı az olduğundan (4 kişi) doktora ve yüksek lisans yapmış denetçiler bir grupta toplanmış (14 kişi) ve lisans ve lisansüstü eğitim ayrımına gidilerek yapılan Mann-Whitney U testi sonuçları Tablo 3.30'da verilmiş olup, **Sig. 0.10** düzeyinde anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır.

Tablo 3. 30 Eğitim Durumu Mann-Whitney U Test İstatistikleri

	Mann - Whitney	Wilcoxon W	Z	Asymp. Sig (2 tailed)	Exact. Sig [2*(1- tailed. Sig)]
Mesleki hilenin işletmeler açısından ciddi bir problem olduğu fikrine katılıyor musunuz?	143,500	248.500	-1.292	0.196	0.245
Gelecekte işletmelerde yaşanan hile vakalarında artış olacağı fikrine katılıyor musunuz?	176.000	281.000	-0.184	0.854	0.824
Denetimin asıl amacının işletmelerdeki olası hileleri ortaya çıkarmak olduğu fikrine katılıyor musunuz?	179,500	284.500	-0.076	0.944	0.947
Bir dış denetçinin, denetimini yaptığı bir işletmede olası hileleri ortaya çıkarmaktan sorumlu olduğu fikrine katılıyor musunuz?	166.500	271.500	-0.477	0.664	0.645
Bir dış denetçinin var olan dış denetim prosedürleri ile denetimini yaptığı işletmede var olması muhtemel hileleri ortaya çıkarabileceklerine inanıyor musunuz?	122.000	227.000	-1.904	0.092	0.045
Bir dış denetçinin denetimini tamamladığı ve hakkında olumlu görüş bildirdiği bir işletmenin mali tablolarında hile tespit edilemeyeceğini garanti edebileceğine inanıyor musunuz?	137.500	242.500	-1.384	0.210	0.188
Mesleki hilenin denetim meskeği için önemli bir problem olduğu fikrine katılıyor musunuz?	182.000	287.000	0.000	1.000	1.000
İşletmelerde yaşanan veya yaşanması olası hilelerin önlenmesi, caydırılması ve tespit edilmesi hususunda adli denetim uygulamasının etkili olabileceği fikrine katılıyor musunuz?	118.500	269.500	-1.940	0.071	0.054

Sig. 0.10

Cinsiyete göre %10 anlamlılık düzeyinde Mann-Whitney U testi yapılmıştır. Mann-Whitney U testinde analizi yapılan sorulara verilen cevaplarda Tablo 3.31’de de görüleceği üzere kadınlar erkekler arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Tablo 3.31 Cinsiyete Göre Mann-Whitney U Test İstatistikleri

	Mann - Whitney	Wilcoxon W	Z	Asymp. Sig (2 tailed)	Exact. Sig [2*(1- tailed. Sig)]
Mesleki hilenin işletmeler açısından ciddi bir problem olduğu fikrine katılıyor musunuz?	111.500	546.500	-1.720	0.085	0.148
Gelecekte işletmelerde yaşanan hile vakalarında artış olacağı fikrine katılıyor musunuz?	126.500	561.500	-1.081	0.280	0.323
Denetimin asıl amacının işletmelerdeki olası hileleri ortaya çıkarmak olduğu fikrine katılıyor musunuz?	129.000	564.000	-0.995	0.320	0.369
Bir dış denetçinin, denetimini yaptığı bir işletmede olası hileleri ortaya çıkarmaktan sorumlu olduğu fikrine katılıyor musunuz?	113.000	548.000	-1.528	0.126	0.166
Bir dış denetçinin var olan dış denetim prosedürleri ile denetimini yaptığı işletmede var olması muhtemel hileleri ortaya çıkarabileceklerine inanıyor musunuz?	111.500	177.500	-1.627	0.104	0.148
Bir dış denetçinin denetimini tamamladığı ve hakkında olumlu görüş bildirdiği bir işletmenin mali tablolarında hile tespit edilemeyeceğini garanti edebileceğine inanıyor musunuz?	158.000	593.000	-0.050	0.960	0.976
Mesleki hilenin denetim mesleği için önemli bir problem olduğu fikrine katılıyor musunuz?	108.000	543.000	-1.809	0.070	0.124
İşletmelerde yaşanan veya yaşanması olası hilelerin önlenmesi, caydırılması ve tespit edilmesi hususunda adli denetim uygulamasının etkili olabileceği fikrine katılıyor musunuz?	114.000	549.000	-1.485	0.137	0.175

Aynı sorulara denetçilerin denetim unvanları açısından Kruskal-Wallis testi uygulanmıştır.

Tablo 3.32 Denetim Unvanına Göre Kruskal-Wallis Test Sonuçları

	Chi-Square	df	Sig
Mesleki hilenin işletmeler açısından ciddi bir problem olduğu fikrine katılıyor musunuz?	1.735	3	0.629
Gelecekte işletmelerde yaşanan hile vakalarında artış olacağı fikrine katılıyor musunuz?	1.320	3	0.724
Denetimin asıl amacının işletmelerdeki olası hileleri ortaya çıkarmak olduğu fikrine katılıyor musunuz?	7.983	3	0.046
Bir dış denetçinin, denetimini yaptığı bir işletmede olası hileleri ortaya çıkarmaktan sorumlu olduğu fikrine katılıyor musunuz?	3.972	3	0.264
Bir dış denetçinin var olan dış denetim prosedürleri ile denetimini yaptığı işletmede var olması muhtemel hileleri ortaya çıkarabileceklerine inanıyor musunuz?	0.451	3	0.930
Bir dış denetçinin denetimini tamamladığı ve hakkında olumlu görüş bildirdiği bir işletmenin mali tablolarında hile tespit edilemeyeceğini garanti edebileceğine inanıyor musunuz?	2.496	3	0.476
Mesleki hilenin denetim mesleği için önemli bir problem olduğu fikrine katılıyor musunuz?	1.612	3	0.657
İşletmelerde yaşanan veya yaşanması olası hilelerin önlenmesi, caydırılması ve tespit edilmesi hususunda adli denetim uygulamasının etkili olabileceği fikrine katılıyor musunuz?	1.456	3	0.692

(Sig. 0,10)

Tablo 3. 33 Mean Rank Değerleri

	Chi Square	df	Asymp. Sig.	Mean Rank			
				SOBD	BD	KD	D
Denetimin asıl amacının işletmelerdeki olası hileleri ortaya çıkarmak olduğu fikrine katılıyor musunuz?	7.983	3	0.046	18.05	14.0	27.58	23.56

Yapılan Kruskal-Wallis testinde Sig. 0.10 düzeyinde sadece “denetimin asıl amacının işletmelerdeki olası hileleri ortaya çıkarmak olduğu fikrine katılıyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplarda gruplar arası anlamlı farklılık olduğu ortaya çıkmış, Tablo 3.33’te “mean rank” değerlerine bakıldığında, sorumlu ortak baş denetçilere dair mean rank değerinin 18,05, baş denetçilere dair mean rank değerinin 14,00, kıdemli denetçi mean rank değerinin 27,58, denetçilere dair mean rank değerinin ise 23,86 olduğu görülmüştür. Bu değerlere göre sırasıyla kıdemli denetçilerin, denetimin asıl amacının işletmelerdeki olası hileleri ortaya çıkarmak olduğu fikrine daha yakın oldukları, kıdemli denetçileri denetçilerin, denetçileri sorumlu ortak baş denetçilerin takip ettiği, bu fikre en uzak meslek mensuplarının baş denetçiler olduğu görülmüştür. Bu sonuçlara göre, mesleki unvan ve deneyim arttıkça denetimin asıl amacının işletmelerdeki olası hileleri ortaya çıkarmak olmadığına dair inanın daha da pekiştiği söylenebilir.

SONUÇ

Yirminci yüzyılda küreselleşme ve bilgi teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerin işletmeler üzerinde ve iş çevrelerinde önemli etkileri olmuştur. Bu etkilerin dünya ekonomisi ve ticaret açısından olumlu sonuçları olduğu gibi, işlemlerin daha da karmaşık bir hal alması, kontrol zayıflıkları ve daha komplike, tespit edilmesi ve önlenmesi daha zor olan hile yol ve yöntemleri gibi istenmeyen sonuçları da olmuştur. İşletmelerin ve işletme ile ilgili çevrelerin bu gelişmelerin hızına yetişememeleri, ortaya çıkan yeni hile ve dolandırıcılık yol ve yöntemleri ile başa çıkamamaları, Enron, Parmalat, Satyam Computer vb. pek çok kurumsal hile skandalının meydana gelmesini kaçınılmaz kılmıştır. Bu büyük hile skandallarının maddi olduğu kadar maddi olmayan üzücü sonuçları da olmuştur. Örneğin PwC 2007 anketinde, mağdur işletmelerin %80'inden fazlası, meydana gelen hilelerin, direkt kayıpların yanı sıra, markalarına, çalışanlarının moraline, dış ekonomik ilişkilerine, hisse senedi değerine, düzenleyici kuruluşlar ile ilişkilerine zarar verdiğini ifade etmişlerdir (PwC, 2007, s. 9). Meydana gelen skandallar genelde, mağdur işletmeler ve bu işletmelerle bir şekilde iş ilişkisinde bulunan işletmelerde binlerce çalışanın işsiz kalmasına, yatırımcıların milyarlarca dolar kaybetmelerine ve sermaye piyasalarına güvenlerinin kaybolmasına, dolayısıyla toplumun tüm kesimlerinin etkilenmesine neden olmuştur.

Ortaya çıkan skandalların boyutları, toplumda bir taraftan özellikle denetim mesleği ve denetçilerin hilenin tespitinde başarısız oldukları ve hileyi tespit ve önleme için yeterli derecede gayretli davranmadıkları hususunda bir algı oluşmasına neden olurken, diğer taraftan kamu, medya, yatırımcılar, finans toplumu ve düzenleyici kuruluşların farkındalığının artması, yasal ve düzenleyici taleplerin artmasına neden olmuş, organizasyonların içindeki hilelerin tespiti konusunda sorumlulukların yeniden belirlenmesi ve yeni kategoride bir denetim sınıfının işletmelerin defterlerinin özellikle hile yönünden denetlemesi gereği ortaya çıkmıştır. Bu anlamda özellikle IFAC, AICPA, ACFE, SEC ve PCAOB gibi kurul ve kuruluşlar tarafından hilenin önlenmesi ve tespit edilmesi konusunda sorumluluk mevkiinde bulunan işletme sahipleri, yönetim kurulları, işletme üst yönetimleri, bağımsız denetim komitelerinin yanı sıra muhasebe ve denetim alanında pek çok düzenleme yapılmış, yayınlanan yeni standartlar ve düzenlemeler, muhasebe ve denetim alanında yeni faaliyet alanlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Amacı, var olduğu iddia edilen veya oluşan hile ve hileyi gerçekleştirenleri tespit etmek, hilenin parasal boyutunu ortaya çıkarmak ve bulguları müşteriye veya eğer istenirse mahkemeye sunmak olan ve *“hileli olduğu iddia edilen finansal*

faaliyetlerin izlenmesi - araştırılması ve adli kanıt toplanması ve üretilmesi için muhasebe metodlarının ve özel yordamların uygulanması faaliyeti” olarak tanımlanan “forensic audit” veya Türkçe ifade ile “Adli Denetim” de bu gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Belirtilen amaçlar doğrultusunda, adli denetim faaliyetini yerine getiren adli denetçiler, taraflardan gelen talep doğrultusunda, bir taraftan, özellikle düzenleyici kurumlara emniyet güçlerine ve avukatlara aklama suçunun, menkul kıymet hilelerinin, vergi kaçırmaya yönelik işlemlerin, rüşvet suçunun, sigorta hilelerinin incelenmesi ve faillerin ortaya çıkarılması konularında hizmet vermekte ve mahkemelerde yerine getirdikleri uzman tanıklık görevleri gereği kanıt toplama ilkelerine uygun, profesyonel ve özlü raporlar hazırlayarak hile soruşturma görevi yapmakta, diğer taraftan hilelerin ortaya çıkarılmasında edindikleri tecrübe ile işletmelerin etkin bir iç kontrol mekanizması kurmalarına ve üst yönetimlerin hile riskini azaltmalarına yardımcı olmaktadır.

Bir taraftan ticaretin küreselleşmesi, çok uluslu işletmelerin artık her yerde faaliyette olmaları, mesleki hilenin de küreselleşmesine ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu tüm dünyanın sorunu olmasına yol açarken, diğer taraftan son yıllarda yaşanmış olan İmar bankası, Çukurova Elektrik, Kepez Elektrik, gibi kurumsal hile skandalları, ülkede yaşanan terör sorunu, Avrupa'nın en önemli uyuşturucu ve insan kaçakçılığı koridorlarından birisi olması, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, kara para aklama ve kaçakçılık vb. pek çok unsur Türkiye özelinde de adli denetim uygulaması ve mesleğine ihtiyaç duyulduğunu gözler önüne sermektedir.

Bağımsız denetim fonksiyonu, işletme yönetimlerinin sorumluluğunda hazırlanan finansal tabloların genel kabul görmüş denetim ilkeleri ışığında, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine, yasalara, yönetmeliklere ve ilgili mevzuata uygunluğunu araştırmaktadır. Bu nedenle hilelerin tespiti ve boyutlarının ortaya çıkartılması bağımsız denetimin asli görevi ve bağımsız denetim süreci planlanırken hilenin ortaya çıkartılması, yolsuzlukların tespiti temel unsur değildir. Bu durum göz önüne alındığında adli denetim uygulamasının, hilelerin tespit edilmesi, faillerin bulunması ve hilenin boyutlarının ortaya çıkarılması konusunda bağımsız denetimi tamamlayan bir unsur olabileceği değerlendirilmektedir.

Adli denetim ile ilgili olarak yapılan açıklamalar doğrultusunda bu çalışmada alan araştırması olarak SPK'dan yetki almış denetim firmalarına yönelik bir anket çalışması yapılmıştır. Uygulanan anket aracılığı Türkiye'de mesleki hilenin varlığı ve buna bağlı olarak adli denetim ihtiyacı ortaya konmaya çalışılmış, denetim firmalarının adli denetim ihtiyacı ve

uygulamasına yönelik bakışları değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçları değerlendirildiğinde, araştırmaya katılan denetim firmalarının ve denetçilerin sonuç olarak;

- Mesleki hileyi işletmeler açısından önemli bir risk unsuru olarak gördükleri (%87,5),
- Gelecekte işletmelerde yaşanan hile vakalarında artış olacağına inandıkları (%50),
- Mesleki hilenin denetim mesleği için önemli bir risk unsuru olarak gördükleri (%85),
- Denetimin asıl amacının işletmelerdeki olası hileleri ortaya çıkarmak olduğu fikrine katılmadıkları (%62,5),
- Dış denetçilerin denetimini yaptıkları işletmede olası hileleri ortaya çıkarmaktan sorumlu olduğu fikrine katılmadıkları (%55),
- Denetçilerinin yarısının, şuanda uygulanan dış denetim prosedürlerinin işletmelerdeki olası hilelerin ortaya çıkarılmasında etki olabileceğine inandıkları (%50),
- Dış denetçinin denetimini tamamladığı ve hakkında olumlu görüş bildirdiği bir işletmenin mali tablolarında hile tespit edilemeyeceğini garanti edebileceği fikrine katılmadıkları (%87,5),
- Türkiye’de işletmelerde hile yapmaya en müsait departmanlar olarak satın alma (%85), muhasebe (%77,5), satış (%57,5, stok kontrol (%45) ve finans (%45) departmanlarını gördükleri,
- Hile yapmaya en müsait mevki olarak üst düzey yöneticileri (%57,5) ve işletme sahiplerini (%55) gördükleri,
- Türkiye’deki işletmelerde hile yapıldığına inandıkları (Katılımcıların %97,5’i işletmelerin %6 ve daha fazlasında hile olduğuna inandıklarını beyan etmişlerdir.),
- Türkiye’deki işletmelerin yıllık gelirlerinin %6-15’ini hile nedeniyle kaybettiğine inandıkları (%60),
- Türkiye’de en çok varlık usulsüzlüğü yapıldığına inandıkları (%37,5),
- Sahiplik yapısına göre kâr amacı gütmeyen kurumların (%52,5) ve devlet kurumlarının (%50) hileye karşı diğer işletmelere göre daha hassas olduğuna inandıkları,
- Orta boy işletmelerin (%60) küçük ve büyük işletmelere göre hileye karşı daha hassas olduğuna inandıkları,
- İnşaat sektörü (%67,5), sağlık sektörü (%62,5) ve imalat-üretim sektörünü (%57,5) hileye karşı diğer sektörlere göre daha hassas gördükleri,
- Denetçilerin %82,5’inin daha önce yaptıkları denetlemelerde hile yapıldığından şüphelendikleri, %85’inin hile ile karşılaştığı,

- Denetçilerin en fazla imalat-üretim sektöründe (%61,76) hile ile karşılaştıkları, bu sektörü, inşaat (%41,17), toptan satış (%32,35), hizmet (%26,47), sağlık (%23,53) ve sigorta (%17,64) sektörlerinin izlediği,
- Denetçilerin en fazla yolsuzluk ile karşılaştıkları (%55,88),
- Hile mağduru olan işletmelerin %64,7'sinin hileyi adli mercilere bildirmedeği,
- İşletmelerin daha çok özel çözüme ulaşma (%27,27), daha sonra kötü şöhret - itibar kaybı korkusu ve karşı dava korkusu nedeniyle adli mercilere başvurmadıkları,
- Hile mağduru işletmelerde hilenin gerçekleştiği dönemde en çok mali tabloların dış denetimi (%52,94), daha sonra dış denetim (%41,17) ve görevlerin ayrımı (%41,17) kontrol unsurlarının olduğu,
- Hile mağduru olan işletmelerin %58,8'inin hile sonrası kontrol unsurlarında düzeltme-iyileştirme yaptıkları ve en fazla yönetim incelemesi (%65) daha sonra görevlerin ayrımı (%50) ve iç denetim-hile denetimi kontrol unsurlarında düzeltme-iyileştirme yaptıkları,
- Denetçilerin, işletmelerde yaşanan ve yaşanması olası hilelerin önlenmesi, caydırılması ve tespit edilmesi hususunda adli denetim uygulamasının etkili olabileceğine inandıkları (%60) görülmüştür.

Anket sonuçları ile ilgili olarak yapılan Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis testleri sonuçlarına göre ise;

- Gerçekleştirilen Mann-Whitney U testlerinde cinsiyet ve eğitim durumlarına göre %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı farklılık olmadığı görülmüş,
- Denetçi unvanlarına göre yapılan Kruskal-Wallis testlerinde %10 anlamlılık düzeyinde sadece “denetimin asıl amacının işletmelerdeki olası hileleri tespit etmek olduğu fikrine katılıyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplarda gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmuş, mean rank değerlerine göre sırasıyla, kıdemli denetçilerin denetimin asıl amacının işletmelerdeki olası hileleri ortaya çıkarmak olduğu fikrine daha yakın oldukları, kıdemli denetçileri denetçilerin, denetçileri sorumlu ortak baş denetçilerin takip ettiği, bu fikre en uzak meslek mensuplarının baş denetçiler olduğu görülmüştür. Sonuçlar meslek mensuplarının deneyimleri dikkate alınarak tekrar analiz edildiğinde, denetimin asıl amacının işletmelerdeki olası hileleri ortaya çıkarmak olduğuna dair inanış ile mesleki deneyim süresi arasında negatif ilişki olduğu görülmektedir.

Yapılan alan araştırması adli denetim uygulamasına ihtiyaç olduğunu göstermekle birlikte Türkiye’de adli denetim uygulamasının önünde çeşitli engeller bulunmaktadır. Bu engellerin başında adli denetim uygulaması ile ilgili yasal alt yapı ve mesleğin uygulayıcısı olan adli denetçilerin yetiştirilmesi ve eğitimi problemleri gelmektedir. Yasal alt yapının oluşturulması yargı sisteminden, eğitim kurumlarına, meslek kuruluşlarından düzenleyici kurum ve kuruluşlara kadar birçok tarafı ilgilendiren oldukça kapsamlı ve meşakkatli bir süreçtir ancak, alanla ilgili olarak yapılan makale ve tez çalışmalarının, Türkiye’de meslek odaları tarafından gerçekleştirilen çalışma ve çabaların ve USİUD gibi mesleki organizasyonların oluşmasının yasal mevzuat ile ilgili olarak gelişmeleri de hızlandıracağı düşünülmektedir. Diğer taraftan ABD uygulamasında olduğu gibi, Adalet Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, mesleki düzenleyici kuruluşlar ve bu konularda çalışan akademisyenler ile uygulamadan gelen kimselerin yer aldığı bir komisyon oluşturularak, “Adli Denetim”in uygulanabilirliği için gerekli düzenlemelerin yapılmasının sağlıklı sonuçlar alınmasını sağlayabileceği düşünülmektedir.

Adli denetimin önündeki en önemli engellerden biri de adli denetim eğitimidir. Önceki bölümlerde de ele alındığı gibi Türkiye’nin adli denetçilere ihtiyaç duyan ülkelerden biri olmakla birlikte üniversitelerde adli denetim eğitimi mevcut değildir ve adli denetim eğitiminin verilmesinin önünde; bütçe, program kısıtları, eğitimci deneyimi, bu alanda yetkin fakülte oluşturma zorluğu ve eğitimin verileceği aşama ile ilgili problemler mevcuttur. Adli muhasebe ve adli denetim ile ilgili olarak yapılmış olan yüksek lisans ve doktora tezlerinden ortaya çıkan sonuç şudur ki; muhasebe ve denetim öğretim elemanları arasında adli bilimler (%64) ve adli denetim konusunda bilgisi olmayanlar olduğu gibi (%39), konu hakkında bilgisi olanlardan da muhasebe ve denetim dersleri içinde adli denetim konusuna yer veren (%5) veya önümüzdeki yıllarda yer vermeyi düşünen öğretim elemanı sayısı (%32) oldukça azdır (Pehlivan, 2010, s.135). Öğretim elemanları bu çalışmalarda, muhasebe ve denetim ağırlıklı bir eğitim ile birlikte, adli denetçilerin ihtiyaç duyacakları diğer nitelikleri kazandıracak derinlemesine bir eğitimin zaten sıkışık olan dört yıllık muhasebe ve denetim ağırlıklı bir işletme lisans eğitimine entegre edilmesinin çok mümkün görünmediğine inandıklarını belirtmişlerdir.

Adli denetim eğitimi konusunda en önemli problemlerden biri de -belki de alanın henüz çok yeni olması dolayısıyla- eğitimin ne şekilde verilmesinin daha doğru olacağı hususundadır. AICPA tarafından yapılan çalışmada akademisyenler ve meslek mensupları adli denetim eğitiminin lisansüstü eğitim şeklinde verilmesinin daha etkili olabileceğini ifade

etmektedirler (Davis ve diğ., 2010, s. 26). Pehlivan (2010:143) tarafından yapılan çalışmada da öğretim elemanlarının %85'i adli denetim eğitiminin yüksek lisans doktora seviyesinde verilmesi gerektiğine inandıklarını belirtmişlerdir.

Her ne kadar adli denetim eğitiminin lisansüstü seviyede verilmesi uygun gibi görünse de alanla ilgili olarak en azından mesleğin öğrencilere tanıtılması, böyle bir hizmetin varlığı, uygulanma koşulları, faaliyetin içeriği, gerekliliği, bu alandaki kariyer imkânları gibi temel bilgilerin lisans düzeyinde muhasebe ve denetim temelli derslerde öğretilmesi gereği de göz ardı edilemez. Bununla birlikte adli denetim eğitiminde lisans eğitiminden ayrı bir eğitim planına daha ihtiyaç olduğu görülmektedir. Zira adli denetçiler daha önce de belirtildiği gibi yalnız muhasebe, denetim, finans veya genel olarak işletme eğitiminden ziyade hile ile ilgili hukuk, suç bilimi, etik, istatistik, bilgi teknolojileri kullanımı, araştırma ve soruşturma teknikleri, psikoloji, sosyoloji gibi adli denetim ile ilgili bütün disiplinleri içine alan bir eğitime ihtiyaç duymaktadırlar. Yoğun muhasebe, denetim ve işletme lisans altyapısı ile birlikte yüksek lisans düzeyinde ileri muhasebe ve denetim eğitimi ve ilgili disiplinlere ait ders programı bu ihtiyaca cevap verebilecektir.

Türkiye’de henüz üniversitelerde adli denetime yönelik bir eğitim olmamakla birlikte adli denetim eğitim ihtiyacı meslek odaları tarafından görülmüş ve bazı eğitim programları hazırlanmıştır. Türkiye’de ise henüz yeni sayılabilecek olan USIUD, üyelerine adli denetçi lisansı alabilmeleri için gerekli olan 50 puanı doldurabilmeleri için çeşitli eğitim programları ve seminerler yoluyla yardımcı olurken, çeşitli illerde meslek odaları tarafından adli denetim ile ilgili olarak sertifika eğitim programları düzenlenmekte ve hile denetçisi sertifikaları verilmektedir. Bu anlamda en önemli çalışma TURMOB ve ISMMMO tarafından ISMMMO Akademi çatısı altında başlatılmış, toplam yedi ay - 360 saati kapsayan ve soruşturmacı muhasebe çalışmaları (hile denetimi) ve mahkemelere yönelik uzmanlık çalışmalarından (dava destek danışmanlığı ve uzman bilirkişilik) oluşan eğitim programı hazırlanarak uygulamaya konmuştur. Diğer taraftan ISMMMO Akademi bünyesinde 3 ay 144 saatlik “Bilgisayar Destekli Denetim Teknikleri ve Veri Analizi ile Denetim ve Hile İncelemesi Uzmanlığı” eğitim programı da başlatılarak uygulamaya konmuştur (<http://www.ismmmoakademi.com.tr/docs/brosurler/Ekim2011/BilgisayarDestekliDenetim.pdf>). Bu programa; iç denetim, risk yönetimi, iç kontrol, iç denetim, bilişim teknolojileri güvenliği, hile yönetimi, mali işler ve hukuk, sahtecilik ve suiistimal önleme personelleri, sistem yöneticileri ve operatörleri, bilgi güvenliği uzmanları, adli bilişim uzmanları, risk

yönetim personelleri, bu alanda çalışmak isteyen lisans mezunları veya lisans son sınıf öğrencileri, SMMM'ler ve YMM'ler katılabilmektedir.

Eğitim sonucunda elde edilen sertifikalar mesleki altyapı henüz hazır olmadığından geçerli değildir ancak meslek odaları tarafından yapılan bu çalışmalar mesleğin gelişimi açısından oldukça önemlidir. Gerekli yasal altyapının oluşturulmasının, bu alanda sertifika alan meslek mensubu sayısının artmasına, toplum ve denetim firmaları tarafından adli denetim tanınır hale gelmesine neden olacağı, adli denetim eğitime sahip olan meslek mensuplarına olan talebin artmasıyla bu eğitime ve sertifikaya sahip olan kişilerin diğerlerine göre daha fazla tercih sebebi olacakları düşünülmektedir.

Hile ve yolsuzluk probleminin çözülmesinde en önemli unsurlardan biri de toplumun adli denetimin kullanımı ve fonksiyonları konusunda eğitilmesi ve bilgilendirilmesi, kavram kamuoyu tarafından bilinir hale geldikten sonra da toplumun yatırım yapacakları işletmelerden bu hizmeti talep etmesi olacaktır. Bu amaçla TÜRMOB, İSMMMO ve USIUD gibi kuruluşların ortaklaşa verecekleri eğitim programları, konferans vb. etkinliklerle adli denetimin gerekliliği, faydaları, hile ile mücadelede yeni yol ve yöntemler akademisyenlere ve uygulayıcılara aktarılabilir, rehberlik sağlayabilir.

Mesleki hile, kayıt dışı ekonomi, vb. unsurlara karşı bir cevap olarak ortaya çıkmakla birlikte adli denetim ile ilgili çekinceler de mevcuttur. Öncelikle, hilelerin önlenmesi ve özellikle tespit edilmesi için adli denetim uygulanması zorunlu veya olmazsa olmaz değildir. Günümüzde adli denetim uygulamasının olmadığı ülkelerde adli denetçiler tarafından verilen bu hizmet genelde iç ve dış denetçiler tarafından verilmekte, iç ve dış denetim sayesinde ortaya çıkarılan birçok mesleki hile vakası da bilinmektedir. Diğer taraftan, adli denetimde amaç mükemmelliği yakalamak değil, bir taraftan hilenin tespitinde gelişimi makul bir maliyet ile sağlarken diğer taraftan organizasyonlardaki fırsat ve haklı gösterme unsurlarını azaltıcı yönde önleyici görev yapmaktır. Çünkü adli denetim hem pahalı ve zaman alıcı olduğu hem de kimi hilelerin ortaya çıkarılması konusunda maliyet etkin olmayacağı için rutin olarak uygulanması gerçekçi değildir (Gray ve Moussalli, 2006, s. 19). Adli denetimle ilgili bilinmesi gereken bir diğer önemli nokta da; adli denetim raporlarının her zaman yasa dışı faaliyet olduğuna dair sonuç içermeyebileceği veya hilenin elimine edilmesi temel amaç olmakla birlikte bu durumun her zaman maliyet etkin veya makul olmayabileceğidir. Denetim sonucunda ikna edici kanıtlara ulaşılmadığı durumlarda soruşturmanın sona erdirilmesi ve

denetlemeden elde edilen sonuçların kullanılmaması gerekir (<http://www.eusa.org.za/en/Finance/Audit.htm>).

Konu ile ilgili olarak yapılan alan araştırmasının da bazı kısıtları ve doğal sınırları mevcuttur. Araştırmada bağımsız denetim firmaları ana kütle olarak seçilmiş olmakla birlikte, soruların bir kısmı çalışma konusunun özelliğinden dolayı cevap veren denetçilerin deneyimlerine dayalı olduğundan çalışmanın demografik bilgiler bölümünde araştırmaya katılan denetçiye ait genel bilgiler sorulmuş olup çalışmanın sonuçlarının sadece araştırmaya katılan denetim firmaları ve denetçinin deneyimlerine dayalı olması dolayısıyla çalışmanın Türkiye’deki bütün işletmelere genellenmesi mümkün değildir. Bunun yanı sıra, çalışmada asıl amaç Türkiye’de mesleki hilenin varlığının ortaya konmasıdır. Bu nedenle yapılan çalışmada belirli bir zaman sınırlaması konmamıştır. Bu nedenle elde edilen sonuçlar belirli bir yılda karşılaşılan hileleri temsil etmemektedir ancak, sonuçlar bir taraftan araştırmaya katılan bağımsız denetçilerin Türkiye’de işletmelerde hile ile karşılaşmış olduklarını, Türkiye’de mesleki hilenin varlığını, işletmelerin bu hilelere karşı tutumlarını, işletmelerde hileye karşı var olan kontrol unsurları ile birlikte denetçilerin hangi departmanların hileye karşı daha hassas olduğu, hileye dair geleceğe yönelik beklentileri ve adli denetimin gerekli olup olmadığı hakkındaki görüşlerini yansıtması açısından, diğer taraftan araştırmaya katılan denetçilerin denetim kariyer sürelerine bakıldığında çok yeni sayılabilecek denetçilerin de hile ile karşılaştıklarını ve mesleki hilenin Türkiye’de faaliyette bulunan işletmeler açısından problem olmaya devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Çalışma sonuçları, çok yakın zamanlarda pek çok uluslararası kuruluş tarafından Türkiye’nin de dâhil olduğu ülkelerde yapılan araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir.

KAYNAKÇA

- ACFE, 1996 Report to the Nation. <http://www.acfe.com/about/statistics.asp>, (28.02.2011)
- ACFE, 2002 Report to the Nation. <http://www.acfe.com/about/statistics.asp>, (28.02.2011)
- ACFE, 2004 Report to the Nation. <http://www.acfe.com/about/statistics.asp>, (28.02.2011)
- ACFE, 2006 Report to the Nation. <http://www.acfe.com/about/statistics.asp> (24.01.2011)
- ACFE, 2008 Report to the Nation. <http://www.acfe.com/about/statistics.asp> (25.01.2011)
- ACFE, 2010 Report to the Nation. <http://www.acfe.com/about/statistics.asp> (25.01.2011)
- ACFE, <http://www.acfe.com/about/cfe-rules.asp?copy=ethics> (14.06.2011)
- ACFE, “Managing the Business Risk of Fraud: A Practical Guide” <http://www.acfe.com/documents/managing-business-risk.pdf> (08.07.2011)
- AICPA, “SAS No: 16 The Independent Auditor’s Responsibility for the Detection of Errors or Irregularities” (January 1977) <http://umiss.lib.olemiss.edu:82/articles/1038033.6491/1.PDF> (05.06.2011)
- AICPA, “SAS No: 53 The Auditor’s Responsibility to Detect and Report Errors and Irregularities” (April 1988), <http://umiss.lib.olemiss.edu:82/articles/1038076.6622/1.JPEG> (05.06.2011)
- AICPA, “SAS No: 82 Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit” (1997) <http://umiss.lib.olemiss.edu:82/articles/1038109.6715/1.PDF>, (19.07.2011)
- AICPA, “SAS No: 99 - Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit” Ekim 2002, <http://umiss.lib.olemiss.edu:82/record=b1038129>, (06.06.2011)
- Akyel, N., “Adli muhasebecilik ve Türkiye’de uygulanabilmesi için altyapı bileşenlerinin mevcut durumu , değerlendirilmesi ve öneriler”. Basılmamış doktora tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya. (2009), 266s.
- Alagöz, A., “İşletmelerde İç Kontrol Sisteminin Önemi ve Denetim Komiteleri ile İç Denetim Birimi İlişkisinin Hata ve Hilelerin Önlenmesindeki Rolü” Güncel İşletmecilik Konuları Editör: Zeki Doğan ve M. Emin İnal, Tablet Yayınları, Konya, (2008), s. 95-126
- Albrecht, W. S., Albrecht C. C., Albrecht, C. O. and Zimbelman M., “Fraud Examination” Third Edition, (2009), 696s. http://www.amazon.com/Fraud-Examination-W-Steve-Albrecht/dp/0324560842#reader_0324560842, (28.03.2011)
- Archibald, G. J., “Reducing the Risk of Asset Misappropriations at Nonprofits” The Central New York Business Journal, April 3, (2009), s.15
- Arens, A. ve Loebbecke, J., “Accounting:An Integrated A Approach” Prentice Hall International Edition Inc.1991.

- Arı, M., “Kurumsal Yönetim ve Finansal Raporlamanın Güvenilirliği” Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 3 (2), Ekim 2008, s. 43-68
- Aslan, B. “Bir Yönetim Fonksiyonu Olarak İç Denetim” Sayıştay Dergisi, Sayı:77, (2010), s.63-86
- Aysan, Mustafa A.,“Muhasebe ve Kurumsal Yönetim” Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:35, (2007), s. 17-24
- Baird, J. E. and Zelin, R. C., “Understanding Employee Perceptions of Fraudulent Activities and Their Propensity to Report Those Activities Using Anonymous Tip Lines: The Influence of Fraud Type, Propetrator Gender, and Observer Demographics”, Southern Business Review, Vol.33, No.1 Winter, (2008), s. 1-14
- Baş, T., “Anket” Seçkin Yayıncılık, (2001), 222s. Ankara
- Bayraktar, A., “Türkiye’de Muhasebe Hileleri Tarihi” Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. (2007), s. 195 syf.
- Beasley, M. S., Carcello, J. V., Hermanson, D. R. ve Neal, T. L., “Fraudulent Financial Reporting:An Analysis of U. S. Public Company:1998-2007” (2010) <http://www.coso.org/documents/COSOFRAUDSTUDY2010.pdf> (11.07.2011)
- Bierstaker, J. L., Brody, R. G. and Pacini, C., “Accountants’ Pperceptions Regarding Fraud Detection And Prevention Methods” Managerial Auditing Journal vol. 21 No. 5, (2006), s. 520-535
- Bologna, J., “News Briefs: Litigation Support.” Forensic Accounting Review. July, (1994), s. 1
- Bologna, J. “Detecting and Preventing Fraud in Books of Account.” Forensic Accounting Review 12, No. 10, May, (1996), s. 1-6.
- Bologna, J. and Lindquist, R. J. “Fraud Auditing and Forensic Accounting” New York: John Wiley & Sons. (1996)
- Bologna, J. “The ‘One Minute Fraud Auditor’ Revisited.” Forensic Accounting Review, December, (2000), s. 1-4.
- Bostick, L. N. ve Luehlfing, M. S., “Auditors’ Responsibilities Formalized Under SAS 109 Understanding Risk Associated With The Legal and Regulatory Environment” Online CPA Journal, February, (2007) <http://www.nysscpa.org/cpajournal/2007/207/essentials/p23.htm> (27.01.2012)
- Bozkurt, N., “İşletmelerin Kara Deliği Hile Çalışan Hileleri” 1. Basım, (Nisan 2009), Alfa Yayınları, İstanbul

- Brooks, L. J. and Labelle, R., “ Education for Investigative and Forensic Accounting”, CAP Forum on Forensic Accounting in the Post-Enron World, CAP Vol.5 No.2, (2006), s. 287-306
- Canbulut, G., “Finansal Bilgi Manipülasyonu ve Örnek Bir Uygulama”, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bölümü ABD, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir. (2008)
- CAQ, “Deterring and Detecting Financial Reporting Fraud: A Platform for Action” Center for Audit Quality October (2010), <http://www.thecaq.org/Anti-FraudInitiative/CAQAnti-FraudReport.pdf> (06.07.2011)
- Carnes, K. C. and Gierlasinski, N. J., “Forensic Accounting Skills: Will Supply Finally Catch up to Demand?”, Managerial Auditing Journal 16/6, (2001), s.378-382
- Carver, B. R. ve Studler, D. M., “The auditor’s Responsibility to Detect Fraud: Recently Issued SAS No.82 and Its Potential Effect on Fidelity Claims” Fidelity Law Association Journal, Vol. IV., (1998), s. 89-125
- Casabona, Patrick A. ve Grego, Michael J. “SAS 99--Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit: A Revision of Statement on Auditing Standards 82” (2003), <http://www.entrepreneur.com/tradejournals/article/102270928.html> (07.06.2011)
- Chariri, A., “The Relevance of Forensic Accounting in Detecting Financial Frauds” Jurnal Organisasi dan Manajemen Vol.3 No.2 September, (2007), s. 81-88
- CIMA, 2009, “Fraud Risk Management A Guide to Good Practice” <http://www.cimaglobal.com/Thought-leadership/Research-topics/Governance/Fraud-risk-management-a-guide-to-good-practice/> (22.01.2012)
- COSO, “Report of the National Commission on Financial Reporting” October 1987 <http://www.coso.org/Publications/NCFRR.pdf> (25.08.2011)
- COSO, (1992). “Summary of Internal Control-Integrated Framework by COSO” <http://www.internalcompliance.com/docs/Summary%20of%20COSO%20Internal%20Control%20Framework.pdf> (25.08.2011)
- COSO, “Fradulent Financial Reporting 1987-1997 An Anaysis of U.S. PublicCompanies” (1999) http://www.coso.org/FFR-Analysis_Summary.htm, (20.09.2011)
- COSO. 2007. “Internal Control – Integrated Framework Guidance on Monitoring Internal Control Systems” Discussion Document, www.coso.org/documents/discussion_documents.pdf, (21.09.2011)
- Çankaya, F. ve Gerekan B., “Hile Denetçiliği Mesleği ve Sertifikalı Hile Denetçiliği Mesleki Standartları ve Ahlâk Kuralları”. Muhasebe ve Denetime Bakış. Nisan 2009, s. 93-108

- Çalıyurt, K., “Muhasebede Hile Eğitiminde Uluslararası Gelişmeler ve Türkiye Açısından Değerlendirme”, XXVI. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, Antalya, (2007),
- Çatıkkaş, Ö. ve Yurtsever, G., “Türkiye Uygulamaları açısından denetim komiteleri üzerine bir değerlendirme” Mali Çözüm, sayı:81, (2007), s. 81-102
- Çıtak, N., “Hileli Finansal Raporlamada Yaratıcı Muhasebe ve Bir Uygulama” Marmara Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, (2007), 201s.
- Çözeli, G.. “Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları: Analitik Prosedürler” Mali Ufuklar, Ekim-Aralık, (2008), s. 23-35
- Davis, C., Farrell, R. ve Ogilby, S. (2010) “Characteristics and Skills of the Forensic Accountant” AICPA FVS Section <http://www.aicpa.org/InterestAreas/ForensicAndValuation/Resources/PractAidsGuidance/DownloadableDocuments/ForensicAccountingResearchWhitePaper.pdf> (02.04.2012), s. 1-34
- Doyrangöl, N. C. “Sermaye Piyasası Aracı Kurumlarında Etkili Bir İç Kontrol Sistemi ve İç Denetim Fonksiyonu”, Lebib Yalkın Matbaası, İstanbul, (2001)
- Dönmez, A. ve Karausta, T., “Çalışanların Mesleki Hile Algısı ve İhbar Hattı Kullanarak Rapor Etme Eğilimleri Üzerine Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesinde Yapılan Bir Araştırma” Mali Çözüm, Sayı: 104, (2011), s. 17-42
- Erol, M., “İşletmelerde Yaşanan Yolsuzluklara (Hata Ve Hileler) Karşı Denetimden Beklentiler” Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF C. 13, S. 1 (2008) s. 229-237
- Farrel, B. R. and Franco, J. R., “The Role of the Auditor in Prevention and Detection of Business Fraud: SAS No: 82” Western Criminology Review 2/1 (1999) <http://wcr.sonoma.edu/v2n1/v2n1.html>. (17.10. 2010)
- Golden, T. W., Skalak, S. L., Clayton, M. M., ve Pill, J. S. (2006) “A Guide to Forensic Accounting Investigation” e-kitap http://www.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=7eiRrqi-pIC&oi=fnd&pg=PT21&dq=Revisiting+the+integration+of+forensic+accounting+and+the+auditing+paradigm.&ots=vgwVQ69zkU&sig=CMsF0fVsiQeB6fmGJuOUxIXctEw&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false, (01.04.2012)
- Görkey, İ. S. (2009) “Son Yılların En Büyük Skandalları” Kurumsal Yönetim ve Sürdürülebilirlik Merkezi, Haberler
- Gray, O. R. and Moussalli, S. D., “Forensic Accounting and Auditing United Again: A Historical Perspective “ Journal of Business Issues, No:2, (2006), s. 15-26
- Gray, D., “Forensic Accounting and Auditing: Compared and Contrasted to Traditional Accounting and Auditing”, American Journal of Business Education, Vol.1, No 2, Fourth Quarter (2008), s. 115-126
- Güredin, E. “Denetim ve Güvence Hizmetleri” (2007) Arıkan Basım Yayın Dağıtım, İstanbul

- Gürsoy, H., “Muhasebe Hilesi”, Yaklaşım Yayınları, Kasım 2009, Sayı 203.
- Hurt, B., “Teaching What Matters: A New Conception of Accounting Education”, Journal of Education for Business, May/June, (2007), s. 295-299
- Hurriyet gazetesi, “Her yüz yöneticiden 16’sı rüşvet verilebilir diyor” <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/20744751.asp> (12.06.2012)
- IFAC, “ISA 240 The Auditor’s Responsibilities Relating to Fraud in an Audit of Financial Statements” www.ifac.org/download/a012-2010-iaasb-handbook-isa-240.pdf, (14.07.2011)
- IIA, “International Standarts for the Professional Practice of Internal Auditing” <http://www.theiia.org/guidance/standards-and-guidance/ippf/standards/full-standards/> (06.07.2011)
- Irmak, R., Çağlayan B, Kurnaz, G. A. ve Bal, B., “Muhasebenin Genel Esasları, Muhasebe Hata ve Hileleri ile Bunların Tespit Yöntemleri ve Hesapların Denetimi” Vergi Denetmenleri Derneği Eğitim Serisi, No: 7, (2002), Ankara,
- ISMMMO, “Bilgisayar Destekli Denetim Teknikleri ve Veri analizi ile Denetim ve Hile İncelemesi Uzmanlığı”, <http://www.ismmmoakademi.com.tr/docs/brosurler/Ekim2011/BilgisayarDestekliDenetim.pdf> (16.04.2012)
- Jamal, K., “Mandatory Audit of Financial Reporting: A Failed Strategy for Dealing with Fraud”, Accounting Perspectives, Vol.7, No.2 (2008), s. 97-110
- Johnson, G. G. and Rudesill, C. L., “An Investigation into Fraud Prevention and Detection of Small Businesses in the United States: Responsibilities of Auditors, Managers and Business Owners”, Accounting Forum, Vol.25, No.1, March, (2001), s. 56-78
- Kandemir, C., “Muhasebe Hilelerinin Ortaya Çıkarılmasında ve Önlenmesinde Bağımsız Denetimin Rolü ve Bağımsız denetçinin Sorumluluğu” Çukurova Üniversitesi SBE İşletme Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, ADANA. (2010), 316 s.
- Kayacan, M., “Kurumsal Yönetim İlkeleri ve Ulusal Finansal Raporlama Standartları Açısından Gelişmeler” Türkiye Etik Değerler Merkezi Vakfı, Yayın No:1, (2006), s. 61-84
- Kleyman, Y., “A Course in Forensic Accounting” (2006) College Thesis, s.1-23, digitalcommons.pace.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1041&context... (Erişim Tarihi: 18.09.2010)
- Kranacher, M-J., “Careers in Fraud Examination and Financial Forensics” chapter 2, Vol.1 February , (2010), s. 35-56, e-kitap, 2. bölüm http://media.wiley.com/product_data/excerpt/05/EHEP0015/EHEP001505-2.pdf (18.09.2010)
- Koh, A. N., Arokiasamy, L. and Suat, C. L. A., “Forensic Accounting: Public Acceptance Towards Occurrence of Fraud Detection” International Journal of Business and Management, Vol:4, No:11, November, (2009), s. 145-149

- KPMG, “KPMG Forensic, “Fraud Survey 2003”, http://www.surveys.kpmg.com/aci/docs/surveys/Fraud%20Survey_040855_R5.pdf (22.09.2010)
- KPMG “KPMG Forensic Fraud Survey 2009” http://www.kpmginfo.com/NDPPS/FlippingBook/21001nss_fraud_survey_flip/files/21001nss_fraud_survey_flip.pdf (10.07.2011)
- KPMG “KPMG Forensic Integrity Survey 2008-2009” <http://www.kpmg.com/Global/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/Integrity-Survey-2008-2009.pdf> (10.07.2011)
- KPMG, “KPMG Analysis of Global Partners of Fraud: Who is the Typical Fraudster” (2011) <http://www.kpmg.com/BE/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Pages/Who-is-the-typical-fraudster.aspx> (29.12.2011)
- Kuloğlu, G., “Adli Muhasebe Kapsamında Kredi Kartı Dolandırıcılıkları ve Türkiye Örneği. Basılmamış doktora tezi. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa (2007), 129s.
- Küçük, İ. “Finansal Raporlamada Hile-Manipülasyonlar ve Önlenmesi” Basılmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, (2008), 255 s.
- Küçük, E., “Hileli Finansal Raporlamanın Engellenmesinde Kurumsal Yönetim ve Dış Denetimin Rolü: Türkiye’deki Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma” Erciyes Üniversitesi SBE Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri, (2009), 299s.
- Küçükkocaoğlu, G. ve Küçüksözen, C., “Gerçeğe Aykırı Finansal Tabloların Ortaya Çıkarılması: İMKB Şirketleri Üzerine Ampirik bir Çalışma” Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı: 28, (2005). <http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/kisiselgercegeaykiri.pdf> (07.02.2012)
- Küçüksözen, C., “Finansal Bilgi Manipülasyonu: Nedenleri, Yöntemleri, Amaçları, Teknikleri, Sonuçları ve İMKB Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bölümü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara. (2004),
- Lanza, R. B. 2003. “Proactively Detecting Occupational Fraud Using Computer Audit Reports” <http://www.tide.org.tr/uploads/DetectingFraudBook.pdf> (06.06.2011)
- Lawrence, B.T., “Examining Resources in an Occupational Community: Reputation in Canadian Forensic Accounting”, Human Relations, Vol:51, No:9, (1998), s. 1103- 1131
- Mancino, J. “The Auditor and Fraud - SAS no. 82 Clarifies the Auditors Responsibilities” Journal of Accountancy, 193, April, (1997), s. 32-37 <http://www.journalofaccountancy.com/Issues/1997/Apr/mancino.htm> (06.06.2011)

- Mahadeo, S., "Fraud Basics: White-collar Crime Demographics, Employee Thieves: Who Commits the Most Fraud" (2006), <http://www.acfe.com/resources/view.asp?articleid =502> (03.02.2011)
- Moyes, G. D., Lin, P., Landry, R. M. ve Vicdan, H. 2006. "Internal Auditors' Perceptions of the Effectiveness of Red Flags to Detect Fraudulent Financial Reporting" http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=961457 (01.01.2012)
- O'Really-Allen, M. ve Zikmund, P.E., "Whose Responsibility is it to Deter and Detect Fraud? The Role of Management, The Auditor and The Fraud Examiner" (2009), <http://www.jgbm.org/page/5%20Marge%20Allen.pdf>, (13.01.2012) s. 1-4
- Owojori, A. A. and Asaolu, T. O., "The Role Of Forensic Accounting In Solving The Vexed Problem Of Corporate World". European Journal of Scientific Research Vol.29 No.2 (2009), s. 183-187
- PCAOB, Public Company Accounting Oversight Board. "AU Section 316, Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit. PCAOB Interim Auditing Standard." <http://pcaobus.org/Standards/Auditing/Pages/AU316.aspx> (Erişim Tarihi: 11.07.2011)
- PCAOB, Public Company Accounting Oversight Board. Auditing Standard No. 5, An Audit of Internal Control Over Financial Reporting That Is Integrated with An Audit of Financial Statements. PCAOB Auditing Standard. http://pcaobus.org/Standards/Auditing/Pages/Auditing_Standard_5.aspx (11.07.2011)
- PCAOB, Public Company Accounting Oversight Board. Auditing Standard No.12: Identifying and Assessing Risks of Material Misstatement http://pcaobus.org/Standards/Auditing/Pages/Auditing_Standard_12.aspx (11.07.2011)
- Pehlivan, A., "Adli Muhasebe Eğitimi Ve Türkiye'de Adli Muhasebe Eğitiminin Geliştirilmesine Yönelik Bir Araştırma" Atatürk Üniversitesi SBE, (2010), 191s
- Pickett, K.H. S. "The Internal Auditing Handbook" JohnWiley&Sons, (2000)
- Pollock, J. M. and Summer, D. W., "The New Fraud Detectives", Internal Auditor, Vol: 66, No: 5, October (2009), s. 44-48
- PwC, (2001) "European Economic Crime Survey 2001" http://www.pwc.com/gx/en/economic-crime-survey/pdf/pwc_2001gecs.pdf (30.05.2012)
- PwC (2003) "PriceWaterhouse Coopers Economic Crime Survey", New York www.pwc.com/gx/en/economic-crime-survey/pdf/pwc_2003gecs.pdf (06.07.2011)
- PwC, (2007) "Economic Crime: People, Culture and Control" The 4th Biennial Global Economic Crime Survey. http://www.pwc.com/gx/en/economic-crimesurvey/pdf/pwc_2007gecs.pdf (30.05.2012)

- PwC, (2009) "PwC Global Economic Crime Survey 2009" www.pwc.com/en_JG/jg/home/global-economic-crime-survey-2009.pdf, (20.09.2010)
- Ramamoorti, S., "The Psychology and Sociology of Fraud: Integrating the Behavioral Sciences Component Into Fraud and Forensic Accounting Curricula" *Issues in Accounting Education* Vol. 23, No. 4, (2008), s. 521-533
- Ramaswamy, V. "Corporate Governance and the Forensic Accountant" *The CPA Journal*, March. (2005), s. 68-70
- Ramaswamy, V., "New Frontiers: Training Forensic Accountants Within the Accounting Program", *Journal of College Teaching&Learning*, Vol.4, No.9, September, (2007), s. 31-38
- Rezaee, Z. (2002), "Financial Statement Fraud Prevention and Detection", New York: John Wiley & Sons. Inc.
- Rezaee, Z., "Causes, Consequences, and Deterrence of Financial Statement Fraud", *Critical Perspectives on Accounting* 16, (2005), s. 277-298
- SEC, SEC Staff Accounting Bulletin: No:99 – Materiality <http://www.sec.gov/interps/account/sab99.htm> (12.07.2011)
- Seda, M. and Kramer, B. K. P., "The Emergence of Forensic Accounting Programs in Higher Education" *Management Accounting Quarterly*, Vol. 9, No: 3, Spring, (2008), 15-23
- Selek, S. ve Arıkan, Z., "Muhasebe Düzensizlikleri ve Vergilendirme", *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı: 275, Temmuz, (2004), s.20-31
- Shelton, J. R., "The Importance of Governance in the Modern Economy", *New Corporate Governance for the Global Company International Conference*, 1998, Brüksel.
- Silverstone, H. ve Sheetz, M. (2004) "Forensic Accounting and Fraud Investigation for Non-Experts" John Wiley and Sons, Inc. 304s.
- Singleton, T. W. ve Singleton, A. J., "Fraud Auditing and Forensic Accounting: Background of Fraud Auditing and Forensic Accounting" Chapter 1, Fourth Edition (2010), s.1-38, http://books.google.com.tr/books?id=eUgZhZac-4sC&pg=PA1&lpg=PA1&dq=Background+of+fraud+auditing+and+forensic+accounting,+chapter+1&source=bl&ots=UVwKRsaahx&sig=mI_q00K7LoDAaCLELraYTg7gf5E&hl=tr#v=onepage&q=Background%20of%20fraud%20auditing%20and%20forensic%20accounting%2C%20chapter%201&f=false (20.09.2010)
- Skalak, S. L., Alas, M. A. ve Sellitto, G. (2005) "Fraud: An Introduction" Chapter 1, http://media.johnwiley.com.au/product_data/excerpt/76/04714690/0471469076.pdf, (Erişim Tarihi: 13.01.2012), s. 1-20
- SPK. "Kurumsal Yönetim İlkeleri" (2003) http://www.ecgi.org/codes/documents/kyy_tr.pdf (30.12.2011)

- SPK, “Sermaye Piyasasında Bağımsız denetim Standartları Hakkında Tebliğ” Seri: X, No: 22, http://www.spk.gov.tr/teblig/files/SeriX_No22.pdf (08.01.2011)
- SPK, “Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ, Seri X, No:19”, Kasım 2002, <http://www.spk.gov.tr> (Erişim Tarihi:08.02.2011).
- SPK., “SPK, Seri X, No:16 Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim”, Md.45 04.03.1996 Tarih 22570 Sayılı Resmi Gazete
- SPK., “SPK, Seri , No: 29 “Sermaye Piyasasında Finansal Raporlamaya İlişkin Esaslar Tebliği” 09.04.2008 tarih ve 26842 sayılı Resmi Gazete
- Süer, A. Z., “Profesyonel Muhasebe Mesleğinde Enron Skandalı ve Sonrası Gelişmeler”, 4. Muhasebe Denetimi Sempozyumu, Nisan 2003. s. 1-14 <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/sempozyum/06Sempozyum/2oturum/AycaZeynepSuer.pdf>,(02.02.2010)
- Şengür, E. D., “İşletmelerde Hile, Hilelerin Önlenmesi, Hileli Finansal Raporlama İle İlgili Düzenlemeler ve Bir Araştırma” Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2011), İstanbul
- Telpner, Z. ve Mostek, M., “Exper Witnessing in Forensic Accounting: A Handbook for Lawyers and Accountants”, Expert Witnessing Series, Taylor & Francis, Inc., (2003), United States
- Terrel, M. C. ve Reed, S., “Audit committee-A more Visible and Demanding Role” <http://www.kpmg.com>, KPMG’s audit Committee Institute, (2003), s.63-66)
- TMSF, “Türk Bankacılık Sektörünün Güçlendirilmesine Yönelik Çabalar ve İmar Bankası Olayı” Rapor, (2003) www.tmsf.org.tr/documents/reports/tr/basintoplantisi_sunus_23102003.pdf, (26.02.2012)
- Toraman, C., Abdioğlu, H., ve İşgüden, B. “Aklama Suçunun Önlenmesine Yönelik Çabalar: Adli Muhasebecilik Mesleği Ve Uygulamaları” Afyon Kocaepe Üniversitesi, İİBF Dergisi C.XI, S.I (2009), s. 17-55
- Thornhill, W. T.(1995), “Forensic Accounting : How To Investigate Financial Fraud”, Business One Irwin Professional Accounting Library, USA.
- Türkoğlu, G. “Çukurova Elektrik Türk Anonim Şirketi” Elektrik Mühendisliği, Sayı: 414, (2003), s. 62-65, http://www.emo.org.tr/ekler/27e3427c5f38a41_ek.pdf?dergi=327, (28.02.2012)
- Uyar, S. (2003) “İç Denetim Alanında Ortaya Çıkan Yeni Yaklaşımlar Çerçevesinde İç Denetçilerin Değişen Rolü” Mali Çözüm, Sayı: 63, Haziran, (2003), s. 1-9 <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/63MaliCozum/17-3%20SÜLEYMAN%20UYAR%20%20.doc>. (12. 12. 2011)

- Uyar, U. ve Küçük Kaplan, İ. (2011) “Finansal Tablolarda Yapılan Hile ve Hataların Firmaların Hisse Senedi Getirilerine Etkisi” http://icongfesr2011.tolgaerdogan.net/documents/national_presentations/UL15.pdf (14.02.2012) s. 1-13
- Uzunöz, İ. Çev.“ASOSAI Yolsuzluk ve Sahtecilikle Mücadele Rehberi” Sayıştay Dergisi, Sayı:60, Ocak-Mart, (2006), s. 3-34
- Watters, M., Casey, K. M., Humphrey, J. ve Linn, G., “CPA Firms Offering of Forensic Services Surprisingly Consistent Over Time: Are CPA’s Missing Out on a Forensic Accounting Gold Rush” Academy of Accounting and Financial Studies Journal, Vol.11, No.2 (2007), 89-95
- Yılandı, M., “Denetim Komitesinin İç Denetim Etkinliğini Sağlamadaki ve Hileleri Önlemedeki Rolü” Muhasebe ve Denetime Bakış, Ocak (2003), s. 23-34
- _____, “Education and Training in Fraud and Forensic Accounting: A Guide for Educational Institutions, Stakeholder Organizations, Faculty, and Students” February (2007) www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/217589.pdf, (18.07.2010)
- _____, “Forensic Auditing: Relevant to ACCA qualification Paper P7” Student Accountant, September, (2008), s. 58-60 www2.accaglobal.com/documents/forensic_auditing.pdf, (22.09.2010)
- Kavut, L., Taş, O. Ve Şavlı, T. “Uluslararası Denetim Standartları Kapsamında Bağımsız Denetim”, ISMMMO Yayınları, No: 130, Ekim 2009, İstanbul. archive.ismmmo.org.tr/docs/.../130/3%20denetimin%20gelisimi.pdf (03.04.2011)
- _____, (Blue Ribbon Committee Report) “Report and Recommendations of the Blue Ribbon Committee on Improving the Effectiveness of Corporate Audit Committees” http://www.nasdaq.com/about/Blue_Ribbon_Panel.pdf (25.08.2011)
- _____, (Cadbury Raporu) “Report of The Committee on The Financial Aspects of The Corporate Governance” December 1992, <http://www.ecgi.org/codes/documents/cadbury.pdf> (25.08.2011)
- _____, “Transparency International Annual Report 2010” http://www.transparency.org/publications/publications/annual_reports/annual_report_2010 (29.07.2011)
- _____, (Suç Ekonomisinin Türkiye'ye bilançosu 8 milyar TL) <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/18381949.asp?gid=381> (01.08.2011)
- _____, 3568 Sayılı SMMM ve YMM Kanunu 13.06.1989 Tarih, 20194 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#>, (07.12.2011)
- _____, “Türk Ticaret Kanunu, (TTK)”, 2011. Kanun No: 6102, 14.02.2011 Tarih, 27846 sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#>, (01.08.2011)

_____, “Vergi Usul Kanunu, (VUK)” 1961, Kanun No: 213., 10.01.1961 Tarih, 10703-10705 Sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#>, (01.08.2011)

_____, “5411 Sayılı Bankacılık Kanunu”, 01.11.2005 tarih, 25993 Sayılı 1 Nolu Mükerrer Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#>, (01.08.2011)

_____, “The Sarbanes-Oxley Act of 2002” <http://www.sox-online.com/soxact.html> (26.07.2011)

İnternet Kaynakları

<http://www.acfe.com/standards.aspx>, (04.04.2012)

<http://www.acfe.com/cfe-membership.aspx> (29.03.2012)

<http://www.acfe.com/cfe-credential.aspx> (28.03.2012)

<http://www.acfe.com/cfe-qualifications.aspx> (28.03.2012)

<http://www.acfe.com/about/cfe-rules.asp?copy=ethics>(14.06.2011)

<http://www.acfe.com/details-taking-exam.aspx> (10.11.2011)

www.acfe.com/details-exam-preparation.aspx (10.11.2011)

<http://www.acfe.com/become-cfe-qualifications.aspx> (10.04.2012)

<http://www.acfe.com/who-we-are.aspx> (28.03.2012)

<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/35250.asp> (28.02.2012)

http://www.asosai.org/asosai_old/journal2001/forensic_auditing.htm (08.10.2011)

<http://www.baybul.com/borsa/141443-ceastan-ortulu-kazanc-aktarimi.html> (28.02.2012)

<http://www.businessdictionary.com/definition/forensic-audit.html> (09.10.2011)

<http://www.capital.com.tr/denetim-ordusu-geliyor-haberler/21065.aspx> (01.03.2012)

http://www.coso.org/FFR-Analysis_Summary.htm, (25.03.2012)

<http://www.eusa.org.za/en/Finance/Audit.htm>. (11.10.2011)

<http://haber.gazetevatan.com/0/24666/2/Haber> (02.03.2012)

<http://www.gazeteyenigun.com.tr/ekonomi/92425/turkiye-kara-listede---> (22.12.2011)

<http://www.haberturk.com/dunya/haber/693232-yolsuzlukta-kacinci-siradayiz>

(29.03.2012)

<http://www.masak.gov.tr/tr/mevzuat/suc-gelirinin-aklanmasi/ulusal-mevzuat.aspx#>

(16.04.2012)

<http://www.masak.gov.tr/tr/kurulumuz/gorev-ve-yetkiler.aspx> (16.04.2012)

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=135808> (24.02.2012).

<http://www.riskonomi.com/wp/?p=419> (23.10.2011)

<http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2011/04/26/turkiye-kara-listeye-girebilir>, (27.04.2011)

<http://www.sde.org.tr/tr/haberler/917/fatfin-karapara-listeleri.aspx> (22.12.2011)

<http://www.tdk.org.tr>). (29.03.2011)

<http://tdkterim.gov.tr/bts/> (06.01.2012); (30.03.2011); (30.01.2012)

<http://www.theiia.org/theiia/> (31.10.2011)

<http://www.usiud.org/index.php?ktg=nav&syf=statik&pg=tarihce&mode=0> (29.03.2012)

http://en.wikipedia.org/wiki/Sarbanes-Oxley_Act (07.08.2011)

http://en.wikipedia.org/wiki/Forensic_science, (08.10.2011)

<http://www.wisegeek.com/what-is-financial-fraud.htm>. (07.01.2012)

[http://en.wikipedia.org/wiki/McKesson_%26_Robbins_scandal_\(1938\)](http://en.wikipedia.org/wiki/McKesson_%26_Robbins_scandal_(1938)) (28.06.2011)

http://en.wikipedia.org/wiki/Analytical_skill (08.10.2011)

EKLER**EK 1- SPK'DAN YETKİ ALMIŞ DENETİM FİRMALARI LİSTESİ**

A-1 YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK VE BAĞIMSIZ DENETİM A.Ş.
AAC BAĞIMSIZ DENETİM DANIŞMANLIK VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
AC İSTANBUL ULUSLARARASI BAĞIMSIZ DENETİM VE SMMM A.Ş.
AK DENETİM YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK VE BAĞIMSIZ DENETİM A.Ş.
AKADEMİK BAĞIMSIZ DENETİM DANIŞMANLIK VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
AKİS BAĞIMSIZ DENETİM VE SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
AKT BAĞIMSIZ DENETİM A.Ş.
AKTAN BAĞIMSIZ DENETİM VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
AKTİF GLOBAL ULUSLARARASI BAĞIMSIZ REVİZYON VE DENETİM A.Ş.
ANALİZ BAĞIMSIZ DENETİM VE MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
ANIL YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK VE BAĞIMSIZ DENETİM A.Ş.
ARILAR BAĞIMSIZ DENETİM VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
ARKAN ERGİN ULUSLARARASI BAĞIMSIZ DENETİM VE SMMM A.Ş.
ARTI DEĞER ULUSLARARASI BAĞIMSIZ DENETİM VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK AŞ
AS BAĞIMSIZ DENETİM VE YMM A.Ş.
ATA ULUSLARARASI BAĞIMSIZ DENETİM VE SMMM A.Ş.
AVRASYA BAĞIMSIZ DENETİM VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş. ***
AYK BAĞIMSIZ DIŞ DENETİM VE DANIŞMANLIK A.Ş.
BAKIŞ YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK VE BAĞIMSIZ DENETİM A.Ş.
BAN-DEN BAĞIMSIZ DENETİM HİZMETLERİ A.Ş.
BAŞARAN NAS BAĞIMSIZ DENETİM VE SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş
BATI YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK VE BAĞIMSIZ DENETİM A.Ş.
BAYLAN BAĞIMSIZ DENETİM VE SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
BBD BALANS BAĞIMSIZ DENETİM A.Ş. ***
BD BAĞIMSIZ DENETİM VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
BDD BAĞIMSIZ DENETİM VE DANIŞMANLIK A.Ş.
BİLGİ BAĞIMSIZ DENETİM VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
BİLGİLİ BAĞIMSIZ DENETİM VE YMM A.Ş.
BİRLEŞİK UZMANLAR YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK VE BAĞIMSIZ DENETİM A.Ş.
BİRLEŞİM BAĞIMSIZ DENETİM VE YMM A.Ş.
C & Ç BAĞIMSIZ DENETİM VE YÖNETİM DANIŞMANLIĞI A.Ş.
CAN ULUSLARARASI BAĞIMSIZ DENETİM ve SMMM A.Ş.
CONSULTA BAĞIMSIZ DENETİM VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
CPA BAĞIMSIZ DENETİM VE YMM A.Ş.
ÇAĞDAŞ BAĞIMSIZ DENETİM SMMM A.Ş.
DEĞER BAĞIMSIZ DENETİM VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
DENET BAĞIMSIZ DENETİM YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
DENGE BAĞIMSIZ DENETİM SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.

DETAY BAĞIMSIZ DENETİM VE DANIŞMANLIK A.Ş.
DMF SİSTEM ULUSLARARASI BAĞIMSIZ DENETİM DANIŞMANLIK VE YMM A.Ş.
DRT BAĞIMSIZ DENETİM VE SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
DT BAĞIMSIZ DENETİM A.Ş.
EGE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK VE BAĞIMSIZ DENETİM A.Ş.
ELİT BAĞIMSIZ DENETİM VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
ENGİN BAĞIMSIZ DENETİM VE SERBEST MUHASEBECİLİK MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
ERCİYES YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK VE BAĞIMSIZ DENETİM A.Ş.
EREN BAĞIMSIZ DENETİM ve YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK ANONİM ŞİRKETİ
ERİŞEN BAĞIMSIZ DENETİM MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
GÖZET YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK VE BAĞIMSIZ DENETİM A.Ş.
GÜÇBİR BAĞIMSIZ DENETİM A.Ş.
GÜNCEL BAĞIMSIZ DENETİM DANIŞMANLIK A.Ş.
GÜNEY BAĞIMSIZ DENETİM VE SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
GÜRELİ YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK VE BAĞIMSIZ DENETİM HİZMETLERİ A.Ş.
HLB SAYGIN YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK VE BAĞIMSIZ DENETİM A.Ş.
IHY BAĞIMSIZ DENETİM VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
IŞIK YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK ve BAĞIMSIZ DENETİM A.Ş.
İRFAN BAĞIMSIZ DENETİM VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
İTİMAT BAĞIMSIZ DENETİM VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
KAPİTAL KARDEN BAĞIMSIZ DENETİM VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
KARMA BAĞIMSIZ DENETİM A.Ş.
KAVRAM BAĞIMSIZ DENETİM VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
KÖKER YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK VE BAĞIMSIZ DENETİM A.Ş.
KURUMSAL VİZYON BAĞIMSIZ DENETİM VE Y.M.M. A.Ş.
LEGAL YÖNET BAĞIMSIZ DENETİM YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
MBK Bağımsız Denetim ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik A.Ş.
MED YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK VE BAĞIMSIZ DENETİM A.Ş.
MERCEK BAĞIMSIZ DENETİM VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
MGI BAĞIMSIZ DENETİM VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
MOD BAĞIMSIZ DENETİM SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
OLGU BAĞIMSIZ DENETİM VE YMM A.Ş.
OLUŞUM BAĞIMSIZ DIŞ DENETİM VE DANIŞMANLIK A.Ş.
ÖNDER BAĞIMSIZ DENETİM VE DANIŞMANLIK A.Ş.
PÜR BAĞIMSIZ DENETİM YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
RANDIMAN DENETİM YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK VE BAĞIMSIZ DENETİM A.Ş.
RASYONEL BAĞIMSIZ DENETİM VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
REFERANS BAĞIMSIZ DENETİM VE DANIŞMANLIK A.Ş.
REHBER BAĞIMSIZ DENETİM VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
REPORT BAĞIMSIZ DENETİM VE SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
SAMDEN SAMSUN BAĞIMSIZ DIŞ DENETİM VE SMMM A.Ş.

SER-BERKER BAĞIMSIZ DENETİM VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
SUN BAĞIMSIZ DIŞ DENETİM YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
TAM BAĞIMSIZ DENETİM VE DANIŞMANLIK A.Ş.
TREND BAĞIMSIZ DENETİM VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
TÜRKERLER BAĞIMSIZ DENETİM YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
TÜRKMEN BAĞIMSIZ DENETİM VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
ULUSAL BAĞIMSIZ DENETİM VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
UZMAN YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK VE BAĞIMSIZ DENETİM A.Ş.
YEDİTEPE BAĞIMSIZ DENETİM A.Ş.
YILDIZLAR BAĞIMSIZ DENETİM VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK ANONİM ŞİRKETİ
YKY BAĞIMSIZ DENETİM VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK A.Ş.
YORUM YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK VE BAĞIMSIZ DENETİM A.Ş.
YÖNTEM YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLİK ve BAĞIMSIZ DENETİM A.Ş.

ALAN SORULARI

1. Mesleki hilenin işletmeler açısından ciddi bir problem olduğu fikrine katılıyor musunuz?
Kesinlikle Katılmıyorum Katılmıyorum Fikrim yok Katılıyorum Kesinlikle Katılıyorum
2. Gelecekte işletmelerde yaşanan hile vakalarında artış olacağı fikrine katılıyor musunuz?
Kesinlikle Katılmıyorum Katılmıyorum Fikrim Yok Katılıyorum Kesinlikle Katılıyorum
3. Denetimin asıl amacının işletmelerdeki olası hileleri ortaya çıkarmak olduğu fikrine katılıyor musunuz?
Kesinlikle Katılmıyorum Katılmıyorum Fikrim Yok Katılıyorum Kesinlikle Katılıyorum
4. Bir dış denetçinin, denetimini yaptığı bir işletmede olası hileleri ortaya çıkarmaktan sorumlu olduğu fikrine katılıyor musunuz?
Kesinlikle Katılmıyorum Katılmıyorum Fikrim Yok Katılıyorum Kesinlikle Katılıyorum
5. Bir dış denetçinin var olan dış denetim prosedürleri ile denetimini yaptığı işletmede var olması muhtemel hileleri ortaya çıkarabileceklerine inanıyor musunuz?
Kesinlikle İnanmıyorum İnanmıyorum Fikrim Yok İnanıyorum Kesinlikle İnanıyorum
6. Bir dış denetçinin denetimini tamamladığı ve hakkında olumlu görüş bildirdiği bir işletmenin mali tablolarında hile tespit edilemeyeceğini garanti edebileceğine inanıyor musunuz?
Kesinlikle İnanmıyorum İnanmıyorum Fikrim Yok İnanıyorum Kesinlikle İnanıyorum
7. Sizce işletmelerde hile oluşumuna en müsait olan departman hangisidir?

Muhasebe	
Finans	
Operasyon	
Satış	
Müşteri Hizmetleri	
Üst Yönetim	
Stok Kontrol	
Satın Alma	
Üretim - İmalat	
Pazarlama – Halkla İlişkiler	
Hukuk	
Yönetim Kurulu	
İnsan Kaynakları	
Araştırma - Geliştirme	
Bilgi Teknolojileri	
Diğer (lütfen belirtiniz)	

8. Sizce işletmelerde hile yapmaya en müsait mevki-statü hangisidir?
İşletme sahipleri Yönetim Kurulu Üst düzey yönetici Orta düzey yönetici Çalışan
9. Size göre Türkiye’deki işletmelerin yüzde kaçında hile meydana gelmektedir?
%5’ten az %6-10 arası %11-15 arası %16-20 arası %21-30 Arası %31-50 arası
%51 ve daha fazla

10. Sizce işletmeler hile dolayısıyla yıllık gelirlerinin yüzde kaçını kaybetmektedir?

**%5'ten az   %6-10 arası   %11-15 arası   %16-20 arası   %21-30 Arası   %31-50 arası
%51 ve daha fazla**

11. Sizce işletmelerde en çok hangi türde hile gerçekleşmektedir?

Varlık Usulsüzlüğü   Yolsuzluk   Finansal Tablo Hilesi

12. Sahiplik yapısına göre hangi tür kurumların hileye karşı daha savunmasız olduğunu düşünüyorsunuz?

Devlet   Özel   Halka Açık   Kar Amacı Gütmeyen (STK'lar)   Diğer   Fikrim yok

13. Sizce hangi büyüklükteki işletmeler hileye karşı daha açık, daha savunmasızdır?

Küçük (50 den az çalışan)   Orta Boy (51-250 çalışan)   Büyük (251 ve fazla çalışan)   Fikrim yok

14. Sizce hangi sektörlerdeki kurumlarda hile riski daha fazladır.

Bankacılık ve Finans Sektörü	
Devlet ve Kamu sektörü	
Sağlık sektörü	
Sigorta Sektörü	
Eğitim Sektörü	
İnşaat Sektörü	
Hizmet Sektörü	
Ulaşım Sektörü	
Emlak Sektörü	
Enerji Sektörü	
Toptan Satış Sektörü	
Perakende Sektörü	
Telekomünikasyon Sektörü	
Basılı ve Görsel Yayıncılık Sektörü	
Tarım-Orman ve Hayvancılık Sektörü	
Sanat - Eğlence Sektörü	
İmalat-Üretim Sektörü	
Diğer	

15. Daha önce denetimini yaptığınız bir işletmede hile yapıldığından şüphelendiniz mi?

Evet   Hayır

16. Şimdiye kadar yaptığınız denetimlerde hile ile karşılaştınız mı?

Evet   Hayır

a. (Eğer karşılaştıysanız) Kaç defa karşılaştınız?

1 defa   2-3 defa   4-5 defa   5-10 defa   10 dan fazla

b. Hile ile karşılaştığınız işletmenin-işletmelerin buldukları sektörü işaretleyiniz.

Bankacılık ve Finans Sektörü	
Devlet ve Kamu sektörü	
Sağlık Sektörü	
Sigorta Sektörü	
Eğitim Sektörü	
İnşaat Sektörü	
Hizmet Sektörü	
Ulaşım Sektörü	
Emlak Sektörü	
Enerji Sektörü	
Toptan Satış Sektörü	
Perakende Sektörü	
Telekomünikasyon Sektörü	
Basılı ve Görsel Yayıncılık Sektörü	
Tarım-Orman ve Hayvancılık Sektörü	
Sanat, eğlence Sektörü	
İmalat Sektörü	
Diğer (Lütfen Belirtiniz)	

Diğer.....

c. Hilenin parasal büyüklüğü ne kadardı? (En büyük olanı belirtiniz) .....

1.000 TL den az   1.001-10.000 arası   10.001-50.000 arası   50.001-100.000 arası
100.001-250.000 arası   250.001-500.000 arası   500.000'den fazla

d. Karşılaştığınız hilenin türünü işaretleyiniz. (Birden fazla tür işaretlenebilir)

Varlık Usulsüzlüğü

Yolsuzluk

Finansal Tablo Hilesi

e. İşletme ortaya çıkarılan hileye karşı adli mercilere başvurdu mu?

Evet

Hayır

Bilmiyorum

f. (Eğer cevabınız hayır ise) İşletmenin adli mercilere başvurmama nedeni:

Kötü şöhret- İtibar kaybı korkusu	
Özel çözüme ulaşma	
Mağdurun konunun kapatılmasını istemesi	
İç disiplin sisteminin yeterli olduğunun düşünülmesi	
Failin cezayı karşılayacak malvarlığının olmaması	
Mahkeme masraflarının yüksek olması	
Mahkeme sürecinin çok uzun olması	
Karşı dava korkusu	
Failin ikametgâhının tespit edilememesi	
Hilenin maddi boyutunun çok küçük olması	
Bilinmeyen	
Diğer (Lütfen belirtiniz)	

g. İşletmede aşağıdaki kontrol unsurlarından hangileri mevcuttu?

Görevlerin ayrımı	
Yönetim incelemesi	
Sürpriz denetimler	
Çalışanlara hile eğitimi	
Yöneticilere hile eğitimi	
Rotasyon ve zorunlu izin	
İç denetim-hile denetimi bölümü	
Anti hile politikaları	
Davranış kuralları	
Mali tabloların dış denetimi	
İhbar hattı	
Dış denetim	
Bağımsız denetim komitesi	
Mali tablolara yönetim onayı	
İhbarcılara ödül	
Çalışanlar için destek programı	
Diğer (lütfen belirtiniz)	

h. İşletme hile sonrası kontrol mekanizmalarında bir düzeltme-iyileştirme yaptı mı?

Evet

Hayır

Bilmiyorum

i. İşletme (Eğer yaptı ise) hangi kontrol mekanizmalarında bir değişiklik yaptı?

Görevlerin ayrımı	
Yönetim incelemesi	
Sürpriz denetimler	
Çalışanlara hile eğitimi	
Yöneticilere hile eğitimi	
Rotasyon ve zorunlu izin	
İç denetim-hile denetimi bölümü	
Anti hile politikaları	
Davranış kuralları	
Mali tablolar için dış denetim	
İhbar hattı	
Dış denetim	
Bağımsız denetim komitesi	
Mali tablolara yönetim onayı	
İhbarcılara ödül	
Çalışanlar için destek programı	
Diğer (lütfen belirtiniz)	

17. İşletmelerde yaşanan veya yaşanması olası hilelerin önlenmesi, caydırılması ve tespit edilmesi hususunda adli denetim uygulamasının etkili olabileceği fikrine katılıyor musunuz?

Kesinlikle Katılmıyorum Katılmıyorum Fikrim Yok Katılıyorum Kesinlikle Katılıyorum

Ö Z G E Ç M İ Ş

- Adı ve SOYADI** : Tamer KARAUSTA
- Doğum Tarihi ve Yeri** : 24/09/1974-ESKİŞEHİR
- Medeni Durumu** : Evli
- Eğitim Durumu**
- Mezun Olduğu Lise** : Süleyman Çakır Lisesi Eskişehir 1991
- Lisans Diploması** : Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi 2001
- Yüksek Lisans Diploması** : Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Muhasebe 2004
- Tez Konusu** : Meslek Öncesi ve Meslek İçi Muhasebe Eğitiminin Yeniden Yapılandırılması ve Geliştirilmesi
- Doktora Diploması** : Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı
- Tez Konusu** : Mesleki Hile, Adli Denetim ve Türkiye’de Adli Denetimin Gerekliliği Üzerine Bir Araştırma
- Yabancı Dil / Diller** : İngilizce
- İş Deneyimi**
- Çalıştığı Kurumlar** : Hava Kuvvetleri Komutanlığı 1991 – Halen
- E-Mail** : tamerkarausta@yahoo.com